

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№14 липень 2023

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнат'єва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., доктор економічних наук,
професор
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвортко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2023 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

— Index Copernicus (IC);
— SIS;
— Google Scholar.

Свідоцтво КВ № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 458-10-73
(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net
www.nayka.com.ua
www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"
Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"*

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 13.07.23 р.
Підписано до друку 13.07.23 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 30.4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1307/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2023

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

1.1. Високий науковий рівень статті.

1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.

1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).

1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.

1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.

1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)

2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.

2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.4. Анотація.

2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).

2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).

2.5. Ключові слова (5–8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.

2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

— постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

— аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

— формулювання цілей статті (постановка завдання);

— виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів;

— висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;

— список літератури;

— список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.

3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezбережені у формат .doc для Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).

3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).

3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).

3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.

3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.

3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).

4.2. Анкета (скачати на сайті).

4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):

— якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);

— якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 14 липень 2023 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Данилишин Б. М., Обиход Г. О., Ілляшенко І. О.

Методологічні принципи розвитку та управління туристичними дестинаціями у візі повоєнного відновлення України: досвід та інвестиції 5

Качула С. В., Лисяк А. В.

Інвестиції домогосподарств як джерело їх фінансової стійкості 12

Кучер Г. В., Козарезенко А. В.

"Зелені фінанси" у міжнародному співробітництві повоєнного відновлення України 18

Горин В. П., Квасниця О. В.

Перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я в умовах війни та поствоєнного відновлення України 27

Галіцин В. К., Галіцина О. В., Луняк І. В.

Методологічні підходи до статистичного оцінювання ефективності банківського сектора економіки 34

Ігнатенко М. М., Леваєва А. Ю., Плевако Я. А.

Впровадження інформаційних технологій у діяльність туристичних підприємств: напрями, виклики, перспективи 41

Голобородько Т. В., Буркова А. А.

Етичні аспекти лідерства в управлінській практиці: роль інформаційного забезпечення та менеджменту персоналу в умовах розвитку цифрового суспільства 47

Буднік О. М., Тарасович А. В., Яремova М. І., Зелінська А. М.

Базові імперативи використання інтерактивних методів навчання при викладанні дисциплін маркетингового циклу 55

Грabcук І. А.

Принципи фінансового моніторингу 62

Криховецька З. М., Крпельницька С. О., Кохан І. В.

Сучасний стан та перспективи розвитку банківського споживчого кредитування в Україні 67

Полтавська О. В.

Основні ризики та загрози в процесі управління маркетинговою діяльністю туристичного підприємства 76

Терешко Ю. В., Татаринцева Ю. А., Михальчинець Г. Т.

Криптовалюти, інші засоби платежу та нові технології: кейс з основ взаємодії 82

Фліпчук Н. В., Водянка А. Д.

Необхідність розвитку емоційного інтелекту для ефективного врегулювання конфліктів у бізнес-середовищі 90

Шостак В. М., Москвич О. Д.

Стратегічні підходи до управління ризиками соціокультурного проектування в умовах невизначеності зовнішнього середовища 97

Шутько Т. І.

Теоретичні аспекти розвитку агробізнесу 101

Присяжнюк О. Ф., Плотнікова М. Ф., Булуй О. Г., Балтаєв В. М.

Організаційно-інноваційні рішення в системі управління підприємством та якістю його продукції 106

Тимошенко І. П., Мяхишевська О. М., Черняк Р. В., Скорик Д. В.

Систематизація джерел, методів та інструментів фінансування інвестиційних проєктів 117

Попович О. П., Пустовіт О. Г., Чобаль А. Ю.

Інтеграція цифрових засобів у вітчизняний туристичний та ресторанний менеджмент: потенціал Cloud Computing, Blockchain, Big Data та AI 127

Зейналлі Е. Н.

Роль держави у підвищенні конкурентоспроможності промислових підприємств 135

Грод М. І.

Теоретико-методологічні підходи до дослідження перспектив розвитку циркулярної економіки: від трансформації економічних бізнес-моделей до зеленої глобалізації 140

Державне управління

Карпа М. І., Збаровський Д. М.

Компетенція органів публічної влади щодо формування державної політики у сфері екологічної безпеки України: нормативно-правовий аспект 148

Перестюк І. М.

Механізм врегулювання дефолтів: практика і проблематика 155

Дехтяренко Ю. Ф.

Законодавство щодо управління комунальною власністю територіальних громад 159

Баб'як О. В.

Визначення сутності публічного управління охороною здоров'я 166

Малачинська М. Й.

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я: проблеми реалізації 171

Іванісова М. А.

Механізми державного впливу на реабілітацію населення та забруднених територій 177

Крилов М. С.

Особливості публічного регулювання сфери водовідведення в Україні в контексті сталого розвитку 180

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 14 / 2023

CONTENTS:

Economy

Danylyshyn B., Obykhod H., Illiashenko I.

METHODOLOGY OF DEVELOPMENT AND MANAGEMENT OF TOURIST DESTINATIONS IN THE VISION OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE: INVESTMENTS AND EXPERIENCE 5

Kachula S., Lysiak L.

INVESTMENTS OF HOUSEHOLDS AS A SOURCE OF THEIR FINANCIAL STABILITY 12

Kucher G., Kozarezenko L.

"GREEN FINANCE" IN THE INTERNATIONAL COOPERATION OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE 18

Horyn V., Kvasnystia O.

PROSPECTS FOR INCREASING OF HEALTHCARE INSTITUTIONS FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE 27

Galitsyn V., Galitsyna O., Luniak I.

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STATISTICAL EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY 34

Ihnatenko M., Levieva L., Plevako Y.

IMPLEMENTATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF TOURISM ENTERPRISES: DIRECTIONS, CHALLENGES, PROSPECTS 41

Holoborodko T., Burkova L.

ETHICAL ASPECTS OF LEADERSHIP IN MANAGERIAL PRACTICE: THE ROLE OF INFORMATION MANAGEMENT AND PERSONNEL MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF SOCIETAL DIGITIZATION 47

Budnik O., Tarasovych L., Yareмова M., Zelinska A.

THE BASIC IMPERATIVES OF THE INTERACTIVE STUDY METHODS USING WHEN THE MARKETING CYCLE DISCIPLINES TEACHING 55

Hrabchuk I.

PRINCIPLES OF FINANCIAL MONITORING 62

Krykhovetska Z., Kropelnytska S., Kokhan I.

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF CONSUMER LENDING IN UKRAINE 67

Poltavska O.

THE MAIN RISKS AND THREATS OF MARKETINGS ACTIVITIES MANAGEMENT OF A TOURISM ENTERPRISE 76

Tereshko Yu., Tataryntseva Yu., Mykhalchynets H.

CRYPTOCURRENCIES, OTHER PAYMENT METHODS, AND NEW TECHNOLOGIES: INTERACTION BASICS 82

Filipchuk N., Vodianka L.

THE NEED TO DEVELOP EMOTIONAL INTELLIGENCE FOR EFFECTIVE SETTLEMENT OF CONFLICTS IN THE BUSINESS ENVIRONMENT 90

Shostak V., Moskvych O.

STRATEGIC APPROACHES TO RISK MANAGEMENT OF SOCIO-CULTURAL DESIGN IN AN UNCERTAIN ENVIRONMENT 97

Shutko T.

THEORETICAL ASPECTS OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT 101

Prysiazhniuk O., Plotnikova M., Buluy O., Baltayev V.

ORGANIZATIONAL AND INNOVATIVE SOLUTIONS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM AND PRODUCT QUALITY 106

Tymoshenko I., Miakyshevska O., Chernyak R., Skoryk D.

SYSTEMATIZATION OF SOURCES, METHODS AND INSTRUMENTS OF INVESTMENT PROJECTS FINANCING 117

Popovych O., Pustovit O., Chobal L.

DIGITAL TOOLS INTEGRATION IN DOMESTIC TOURISM AND RESTAURANT MANAGEMENT: POTENTIAL OF CLOUD COMPUTING, BLOCKCHAIN, BIG DATA, AND AI 127

Zeynalli E.

THE ROLE OF THE STATE IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES 135

Grod M.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO STUDYING PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY: FROM THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC BUSINESS MODELS TO GREEN GLOBALIZATION 140

Public administration

Karpa M., Zbarovskyi D.

COMPETENCE OF PUBLIC AUTHORITIES IN FORMING STATE POLICY IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN UKRAINE: REGULATORY AND LEGAL ASPECT 148

Perestyuk I.

DEFAULT SETTLEMENT MECHANISM: PRACTICE AND PROBLEMS 155

Dekhtiarenko Yu.

LEGISLATION ON THE MANAGEMENT OF THE COMMUNAL PROPERTY OF TERRITORIAL COMMUNITIES 159

Babiak O.

DETERMINING THE ESSENCE OF PUBLIC HEALTH CARE MANAGEMENT 166

Malachynska M.

AUTHORIZATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE FIELD OF HEALTH CARE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION 171

Ivanisova M.

MECHANISMS OF STATE INFLUENCE ON REHABILITATION OF POPULATION AND POLLUTED TERRITORIES 177

Krylov M.

FEATURES OF PUBLIC REGULATION OF WASTEWATER IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT 180

УДК 330.322:338

*Б. М. Данилишин,
д. е. н., професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки України,
завідувач кафедри регіоналістики і туризму, Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4058-1191>

Г. О. Обиход,

*д. е. н., старший науковий співробітник, заступник директора з наукової роботи,
Державна установа "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку
Національної академії наук України"*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3201-6803>

І. О. Ілляшенко,

*к. е. н., доцент, заступник завідувача кафедри регіоналістики і туризму,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7849-9890>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.5

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ РОЗВИТКУ ТА УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНИМИ ДЕСТИНАЦІЯМИ У ВІЗІЇ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ДОСВІД ТА ІНВЕСТИЦІЇ

B. Danylyshyn,

*Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,
Emeritus of Science and Technology of Ukraine, Head of the Department of Regional Studies
and Tourism, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman*

H. Obykhod,

*Doctor of Economic Sciences,
Senior Researcher, Deputy Director for scientific work, State Institution "Institute of Environmental
Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine"*

I. Illiashenko,

*PhD in Economics, Associate Professor, Deputy Head of the Department of Regional Studies
and Tourism, Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman*

**METHODOLOGY OF DEVELOPMENT AND MANAGEMENT OF TOURIST DESTINATIONS
IN THE VISION OF POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE:
INVESTMENTS AND EXPERIENCE**

Наукова стаття окреслює напрями удосконалення управління туристичними дестинаціями, виходячи із реалій сьогодення та інвестиційних можливостей повоєнної відбудови економіки України. На відміну від існуючих методичних підходів, інвестиційні потоки у майбутньому визначатимуть нові інституціональні засади розвитку та управління туристичними суб'єктами. Прогнозовані фінансові надходження із різних джерел планують надавати в рамках грантової, конкурсної діяльності за чіткого та прозорого менеджменту. Разом з тим, відновлення дестинацій передбачає реалізацію цілого ряду додаткових проектів у супутніх сферах: відновлення інфраструктури, навчання персоналу, підготовку фізичного простору для прийняття відвідувачів тощо.

Враховуючи той факт, що DESTИНАЦІЄЮ вважають привабливу територію для тимчасового перебування відвідувачів завдяки наявності туристичних ресурсів природного або штучного походження, відповідно масштаби території котра потребує відновлення у повоєнний період і може бути цікавою для туристів, є значною. В рамках інвестування, з метою відновлення складових елементів простору DESTИНАЦІЇ, потребуватимуть узгодження процеси управлінської діяльності усіх зацікавлених суб'єктів.

The scientific article outlines directions for improving the management of tourist destinations, based on the realities of today and the investment opportunities of the post-war reconstruction of Ukraine's economy. On the way to the post-war recovery of the tourism sector in Ukraine, it is advisable to also take into account the experience of other countries that were also in crisis situations, whose economy, and the tourism sector in particular, was destroyed due to the war, and now they are successfully developing, primarily in the field of tourism. In contrast to existing methodical approaches, investment flows in the future will determine new institutional foundations for the development and management of tourism entities. Projected financial income from various sources is planned to be provided within the framework of grant and competition activities under clear and transparent management. At the same time, the restoration of destinations involves the implementation of a number of additional projects in related areas: restoration of infrastructure, training of personnel, preparation of physical space for receiving visitors, etc. Considering the fact that the destination is considered an attractive territory for temporary stay of visitors due to the presence of tourist resources of natural or artificial origin, accordingly, the scale of the territory that needs to be restored in the post-war period and can be interesting for tourists is significant. The post-war recovery of Ukraine and its tourist destinations will be determined by a not so large set of parameters, and the vast majority of them, in accordance with their development, will characterize either new key opportunities or, on the contrary, challenges, risks and threats. Therefore, taking into account the complexity of the research topic and the predicted results, there should be not only the determination of probable new directions of development of the specified parameters, but also the separation of positive influences from negative ones. As part of the investment, in order to restore the constituent elements of the destination space, the management processes of all interested entities will need to be coordinated.

Ключові слова: методичні напрями, інвестиційна діяльність, повоєнне відновлення, туристична DESTИНАЦІЯ, управлінські інститути, інфраструктура, довкілля, сталий розвиток.

Key words: methodical directions, investment activity, post-war recovery, tourist destination, management institutes, infrastructure, environment, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Акцентуючи увагу на повоєнному відновленні територій, часто роблять акцент на великих промислових об'єктах, соціальних умовах, сільському господарству тощо. У липні 2022 року на конференції в Лугано Україна представила потужний та всеохоплюючий план відновлення країни. Реалізація цієї стратегії розрахована на 10 років і вона отримала схвальні оцінки та підтримку від міжнародних партнерів. Україна ставить перед собою амбітну, втім цілком реалістичну мету: до 2032 року здійснити стрибок від перехідної (транзитної) економіки до економіки, що розвивається. Для залучення в українську економіку іноземних інвесторів вже створено унікальну електронну платформу Advantage Ukraine [1], на якій зібрано понад 500 інвестпроектів та

можливостей у 10-ти галузях економіки. Кожен потенційний інвестор, зареєструвавшись на платформі, отримає вичерпну інформацію про можливості інвестування, конкретні проекти та вигоди, які матиме від вкладання в економіку України.

Разом з тим, науковці та практики усього світу активно пропагують не випускати із поля зору важливість туристичного фактору, його внеску у повоєнне відновлення. Війна змушує багатьох думати, що іноземці до нас не поїдуть ще дуже довго. Однак у світі є багато прикладів, коли після масштабних конфліктів країни швидко відновлювалися та знову вітали гостей у своїх туристичних DESTИНАЦІЯХ. Зрозуміло, що потрясіння, спричинені збройними конфліктами, вносять глибокі зміни до туристичного "ландшафту" країн. Створюється нова спадщина, а постконфліктний "туризм пам'яті" згодом поєднується з іншими напрямками — культурним чи екологічним туризмом.

Проте, будь-які процеси й методи відновлення туристичних дестинацій потребуватимуть інвестиційної та управлінської підтримки. Певний досвід із цього напрямку Україна вже має, зокрема в рамках управлінської реалізації Законів про "інвестиційних нянь" для різних суб'єктів [2]. Ще у кінці 2022 року Кабінет міністрів України запропонував Верховній Раді поширити закон про "інвестиційних нянь" на проекти від 12 млн євро. Разом з тим, дозволялось розшири сфери діяльності, котрі можуть регулюватися цією нормою, проте вона не торкнулась туристичного бізнесу напряду, лише через інфраструктурні перетворення. Економісти та фахівці сфери туризму одноставні у своїй думці про те, що саме ця сфера може стати одним із драйверів повоєнного відновлення. Але наразі вона, так само як і інші сфери, втрачає обсяги і прибутки: за період воєнного стану за 2022 рік сума туристичного збору склала 178 млн 948 тис. грн, що значно менше (на 24%) в порівнянні з 2021 роком, оскільки тоді сума туристичного збору становила 235 млн 461 тис. грн [3]. В ООН вже спрогнозували, якщо війна в Україні затягнеться ще на рік і більше, глобальна індустрія туризму може втратити щонайменше 14 мільярдів доларів [4].

Війна в Україні створює нові проблеми для глобального економічного середовища та ризикує завадити відновленню довіри до безпеки подорожей у цілому світі. Хоча на Росію та Україну в сукупності припадало лише 3—4% загальносвітових витрат на міжнародний туризм у 2020—2021 році, закриття повітряного простору над значною частиною Європи та заборона на російських перевізників впливають на внутрішньоєвропейський туризм. Це також призводить до відхилень на далекомагістральних рейсах між Європою та Східною Азією, що підвищує витрати. Глобальна індустрія туризму може втратити щонайменше 14 мільярдів доларів у доходах, якщо конфлікт затягнеться. За останніми прогнозами Європейської організації з безпеки повітряної навігації (Eurocontrol), обмеження на польоти цивільної авіації в повітряному просторі України, Молдови, Білорусі та Росії діятимуть до 2029 року [5].

Число пошуків та бронювань авіаквитків знизилось у світі вже через тиждень після вторгнення, але почало відновлюватися на початку березня. Поки що рано оцінювати довгострокові наслідки для галузі, проте вже зараз експерти зазначають, що вторгнення в Україну посилює і так складні економічні умови, підірве довіру споживачів і підвищить невизначеність щодо інвестицій. Саме останнє турбує фахівців найбільше, бо, як зазначалось вище, без активних інвестиційних вливань така чутлива галузь як туризм не матиме достатніх фінансових резервів для відновлення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Україна завжди мала достатню кількість туристичних ресурсів і до початку повномасштабного вторгнення тримала курс на розвиток туристичних дестинацій на базі курортів в Одеській та Херсонській областях, природних заповідників, пам'яток архітектури, парків, Карпат, унікальних озер та водоспадів, чарівних міст, автентичних скансенів з фестивалями, ярмарками, частуваннями. Після пандемії в 2020 році фахівці говорили

про спад у галузі. У 2021 році бюджети громад з туристичної галузі отримали 244 млн грн туристичного збору, що на 86,8% більше, ніж у 2020 році (130,6 млн грн) та навіть вище за доходи 2019 року на 20% (196 млн грн). З 2022 на території України триває повномасштабна війна, частина територій окуповані. Вплив військових подій позначився на усіх сферах економіки та суспільному житті. Проте, саме обслуговуючі сфери відчувають це найсильніше. Туризм — одна з перших сфер, яка страждає найбільше, якщо йде війна. Причому вона зазнає втрат не лише в країнах, які безпосередньо беруть участь у конфлікті, а й у всьому світі. Адже у воєнний час бажання мандрувати мало в кого виникає. Традиційні, південно-східні та південні регіони Євразії масово втрачають на туристичних потоках (Італія, Іспанія, Греція, Туреччина тощо), про що періодично свідчать моніторингові дані аналітичних центрів та звіти дотичних організацій [6]. Фахівці-економісти, такі як М. Ільїна [7—8] відмічають у своїх працях, що через недоотримання коштів від туризму значних збитків зазнають також об'єднані територіальні громади. А це означає скорочення інвестування на місцях. У глобальних масштабах учасники форуму "Туризм в Україні: виклики та відновлення" відмічають не лише різке падіння обсягів туристичних потоків, але й просторовий, інституційний, економічний виміри втрат туристичного потенціалу регіонів України [9]. Світова спільнота пропонує власний практичний досвід, нові тренди, нові інноваційні можливості, нові інструменти та механізми залучення інвестицій з метою відбудови туристичного сектору після збройних конфліктів, що висвітлюється у публікаціях офісу Destinations International [10]. Також провідні вчені України та практики у сфері туризму й залучення інвестицій пропонують візію та стратегію повоєнного відновлення України, де чільне місце належить туризму як драйверу розвитку місцевих громад [11]. Більшість методологічних та практичних кейсів залучення інвестиційних ресурсів до туристичної сфери розроблялись за умов мирного часу та низьких ризиків. На сьогодні цей напрям надзвичайно вразливий, викликає у потенційних інвесторів багато запитань і, відповідно, потребує нових методологічних підходів до управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття покликана визначити та обґрунтувати методологічні підходи до управління туристичними дестинаціями у візії повоєнного відновлення України, враховуючи потреби в інвестиціях та спираючись на дієвий світовий досвід.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Українська влада неодноразово заявляла про наміри суттєво збільшити обсяги залучення іноземних інвестицій у вітчизняний туризм. Але якщо у мирний час невиконання цієї обіцянки можна було чимось компенсувати, то в умовах війни залучення додаткових коштів є питанням виживання самої галузі. Ситуація ускладнюється тим фактом, що процес децентралізації в Україні щойно завершився і місцеві громади не мають достатній рівень навиків, не володіють інструмен-

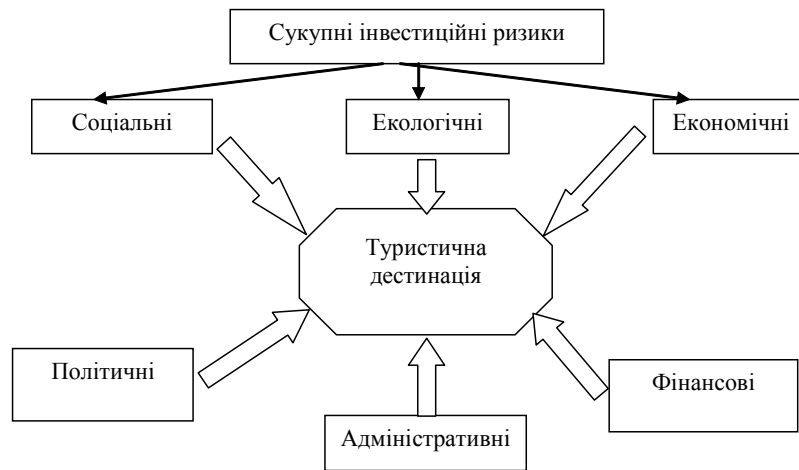

Рис. 1. Структура інвестиційних ризиків для туристичних дестинацій України

Джерело: складено авторами.

тарієм залучення інвестицій у сферу розвитку власних дестинацій [12]. Зважаючи на те, що складовими туристичної дестинації вважають функціонально пов'язані елементи (туристичні ресурси, туристична і загальна інфраструктура території, трудовий потенціал та органи управління), які розташовані на певній території і мають інформаційно-комунікаційні структури для виконання стратегічно-тактичних завдань щодо виробництва та реалізації туристичного продукту, спрямовані на забезпечення ефективності господарської, соціальної й екологічної діяльності, відповідно знання і використання теорій місцевого самоуправління в процесі формування туристичних дестинацій набувають важливого теоретичного, методологічного і прикладного характеру. Методологія створення та управління туристичними дестинаціями у повоєнний період розвитку вимагатиме активізації роботи із залучення додаткових інвестиційних потоків. Реалізуються вони на основі сукупності принципів інвестування у сфері туризму. За умов повоєнного відновлення туристичних дестинацій загальновідомі принципи набувають нового змістовного наповнення.

1. Принцип системності передбачав використання системного аналізу після прийняття рішень з інвестування. Це обумовлюється тим, що туристична сфера є великою відкритою системою. За умов відновлення дестинації або оптимізації туристичної галузі на її території необхідно буде враховувати системне та поступове відновлення усіх галузей економіки. Не виключено, що магістральні потоки інвестицій при цьому будуть направлені в промисловість, сільське господарство, соціальний сектор (залежно від спеціалізації території чи кластеру).

2. Принцип комплексності передбачав поєднання реального, стратегічного та оперативного управління інвестиційною діяльністю. З огляду на прийняті до 2022 року програмні документи, а саме схвалену у 2017 році Кабінетом Міністрів України "Стратегію розвитку туризму та курортів до 2026 року", яку підготувало Міністерство економічного розвитку і торгівлі, вказаний принцип в цілому було дотримано. Документ розроблено з метою створення умов для забезпечення прискореного розвитку сфери туризму і курортів, перетворення її у високоефективну, інтегровану у світовий ринок галузь [13]. В ре-

ліях повоєнного відновлення дестинацій стратегічне управління відійде на другий план, поступившись реальному та оперативному управлінню. Останні будуть доповнюватися вже апробованими у світовому масштабі дієвими інструментами й механізмами залучення інвестицій. Проте, варто пам'ятати і про те, що за ними прийде зовнішнє управління та моніторинг ситуації. Таким є міжнародний досвід, який озвучено на численних форумах з повоєнного відновлення України: успішні кейси залучення інвестицій для Хорватії, Грузії, Катару тощо [14].

3. Принцип адаптивності забезпечує гнучкість інвестиційного процесу у вигляді впливу внутрішніх та зовнішніх чинників, які забезпечують коригування цілями та пріоритетами. Не секрет, що кожна територіальна громада має закладає у процес повоєнного відновлення власну мету та очікувані результати. Вважаємо, що при плануванні діяльності із залучення інвестиційних потоків цей принцип, у сукупності із оперативним та реальним управлінням, дасть можливість максимально ефективно розподіляти фінансові ресурси, забезпечуючи найбільш вразливі сторони розвитку туризму на території. Принцип адаптивності широко використовується у роботі численних офісів, проектних бюро, аналітичних регіональних агенцій. Саме вони допомагають представникам управлінської сфери на місцях знайти відповідну нішу та залучити гроші потенційних інвесторів на розвиток туризму в дестинації [15— 16].

4. Принцип обліку ризиків. Принцип обліку ризиків зобов'язує враховувати специфіку туристської сфери та виявляти рівень ризиків, які можуть виникнути у процесі інвестиційної діяльності. Так, на сьогодні інвестиційна привабливість місцевих туристичних ресурсів є дуже низькою. Переважно, користувачами таких послуг є внутрішні туристи, котрі, в силу складних обставин (політичних, соціальних, фінансових), не можуть дозволити собі тривалі закордонні подорожі. Враховуючи їх активність, мова йде про виживання галузі, а не про її стабілізацію чи активний розвиток. Інвестиційні ризики, за котрими традиційно характеризують будь-яку галузь, для туристичної дестинації мають наступну структуру й змістовне наповнення (Рис. 1).

З методологічної точки зору та, беручи до уваги принципи формування туристичних дестинацій, інвес-

тиційні ризики можуть виступати як визначальна складова інвестиційної привабливості регіону. Більшість моделей функціонування галузі у післявоєнний період включають активізацію інвестиційних потоків. Про це постійно наголошують як на найвищих управлінських рівнях [17], так і на низовому рівні адміністрування [18]. Подібної генеральної лінії притримуються науковці та радники із числа громадських організацій [19—20]. Усі одноставно відзначають можливість фінансових втрат, пов'язаних з неточністю та непостійністю умов інвестиційної діяльності у повоєнний період, проте активно наполягають на запровадженні нових методичних підходів та інструментів залучення грошових потоків.

Під правовим ризиком тут розуміють законодавчо-правові обставини, які впливатимуть на інвестиційну діяльність суб'єкта та території. Управлінські ризики впливають на політичну складову інвестиційного процесу і тут держава готова прийти на допомогу через прийняття ряду нормативно-правових актів, таких як вже згадуваний закон про т.зв. "інвестиційних нянь". Серед нових інструментів у цій сфері згадаємо також пілотний проект страхування від військових ризиків, який Україна реалізує разом із Багатостороннім агентством з гарантування інвестицій (MIGA), що належить до групи Світового банку. На цю ініціативу наша держава отримала від MIGA 30 млн доларів [21]. Залучення управлінців такого рівня — хороший сигнал для міжнародних інвесторів щодо поліпшення клімату інвестиційного для країни. Отже, фінансові та інвестиційні ризики найчастіше зумовлюються зміною політичної обстановки всередині країни та змінами на світовій арені. Екологічні ж ризики враховують насамперед стан довкілля, наявність різноманітних соціальних рухів та державних програм. Обставини, що впливають на соціальний компонент інвестиційної діяльності, беруться до уваги під час аналізу соціальних ризиків: знижений рівень соціально-ділової активності, відсутні моральні та матеріальні суспільні стимули, високий рівень напруженості у соціумі. Серед економічних ризиків інвестування в дестинацію розглядатимуть: високий рівень інфляції, неефективну структуру місцевої економіки, нестабільність курсу національної валюти, високий рівень злочинності у регіоні тощо.

Окремі дослідники акцентують увагу на тому, що важливим є чинник часу, оскільки інвестиційний клімат передбачає інвестиційну привабливість у поступовій динаміці. Це важливо, бо втрата інвестиційної стабільності негативно вплине на забезпечення інвестиційного клімату для територіальної громади, призведе до сповільнення темпів сталого розвитку, втрати робочих місць та зростання добробуту населення.

Форми інвестиційної діяльності підприємств сфери туризму практично ідентичні підприємствам будь-якої іншої галузевої приналежності. Це капітальні, фінансові та соціальні форми. Туристично-рекреаційна сфера вимагає значних інвестиційних вкладень у свій розвиток, оскільки має розгалужену систему характерних та супутніх послуг, де основними об'єктами вкладень є заклади тимчасового розміщення й організації харчування, транспортні засоби, замки, музеї, тощо. В зв'яз-

ку з цим, головну роль відіграють капітальні інвестиції, які уособлюють у собі широкий спектр напрямів та процесів, що відбуваються у суспільному відтворенні. Найбільш поширеними у період повоєнного відновлення будуть: будівництво, реконструкція та модернізація засобів розміщення, харчування, спортивно-оздоровчих комплексів, туристичних та культурних об'єктів тощо [22].

Реалізація викладених вище принципів неможлива без активної управлінської підтримки. В контексті останнього Урядом України започатковано та реалізується ряд заходів на законодавчому та виконавчому рівні. Серед них Закон "Про державну підтримку інвестиційних проектів зі значними інвестиціями", котрий дозволяє потенційним інвесторам туристичного бізнесу мінімізувати ризики отримують прямий договір з урядом і пакет стимулів. Так, державна підтримка може надаватися інвестору у формі податкових і митних пільг або забезпечення об'єктами суміжної інфраструктури, необхідних для реалізації інвестиційного проекту. Важливо відзначити, що загальний обсяг державної підтримки не має перевищувати 30% від планового обсягу інвестицій за проектом.

В рамках нової моделі регіонального розвитку, яка реалізовується з моменту прийняття Закону України "Про засади державної регіональної політики", управлінці потребуватимуть додаткової підтримки з реалізації інвестиційних надходжень до туристичних дестинацій. Не важливо, відбуватиметься цей процес в рамках повоєнного відновлення України чи вже зараз, в контексті розбудови туристичної інфраструктури окремим суб'єктом (туристичні дестинації північно-західних та західних областей, великих обласних центрів, столиці та районних центрів). Більшість експертів сходяться одноставно у твердженні: розробляються регіональні та місцеві стратегії розвитку туризму і проекти потребуватимуть серйозної підтримки з боку активних недержавних, приватних, наукових та громадських партнерів. Системи обласних адміністрацій мають чимало обмежень. Наприклад, ще в недалекому минулому деякі обласні державні адміністрації для розроблення регіональної стратегії розвитку наймали зовнішню структуру, яка іноді, навіть не виїжджаючи на місце, розробляла об'ємні документи. За нових принципів інвестування методологія розробки та реалізації кардинально зміниться.

Потенційні інвестори, перебираючи на себе повноваження управлінців, будуть зацікавлені у залученні активних представників міст, селищ і сіл регіону, громадських організацій, представників державних та освітніх установ, приватних партнерів і їх асоціацій тощо для створення повної картини умов реалізації інвестиційного проекту. Таким є досвід Боснії та Герцоговини, Хорватії, де у період 1996—1999 років, поряд із активними фінансовими вливаннями, світова спільнота отримала майже повний контроль над проектами, що реалізувались та паралельно втілювала внутрішні реформи. Це і реструктуризація фінансового сектору, й місцевий розвиток та розбудова інститутів, включаючи державне управління. Щодо реалій розвитку туристичної дестинації, то що більше жителів області будуть знати про

розроблення стратегії та візьмуть участь у цьому процесі, то краще. Якщо, наприклад, вектор розвитку дестинації визначить науковий інститут чи робоча група, а громада нічого про це не знатиме чи матиме іншу думку, то нічого не зміниться. Поряд із планом реалізації та інвестиційними потоками міжнародні експерти, разом із представниками громади, повинні володіти набором конкретних технічних завдань щодо реалізації проекту та мати фінансові розрахунки.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

З огляду на отримані результати досліджень та, підсумовуючи сказане вище, автори вважають за потрібне актуалізувати питання інвестиційного забезпечення розвитку туризму в окремих дестинаціях за умов повоєнного відновлення. На сьогодні інформаційний простір наповнено повідомленнями про окремі інвестиції, проекти, діяльність робочих груп із використання міжнародного досвіду. Проте, відсутнє цілісне бачення та узгоджена процедура залучення коштів потенційних інвесторів на регіональний і місцевий ринок. Після завершення активної фази бойових дій, потенційні й реальні об'єкти туристичного бізнесу потребуватимуть Дорожньої карти залучення грошових потоків і відновлення. Частково цю управлінсько-організаційну функцію на себе можуть прийняти регіональні агенції розвитку, котрі у стиснуті строки на основі шаблонів допомогатимуть громадам подавати заявки на інвестиційні проекти.

Ця робота повинна буде узгоджуватися із загальною стратегією відбудови України, що передбачає злагоджену роботу інституцій законодавчої та виконавчої влади. Останнім часом в українському суспільстві набула поширення ідея відбудови територій з позицій їх резиліентності. З точки зору розвитку туризму ця концепція є абсолютно виграшною, бо підтверджує курс на пошук внутрішніх джерел відновлення туристичного бізнесу в Україні.

Література:

1. Advantage Ukraine. URL: <https://advantage-ukraine.com/> (дата звернення: 08.07.2023).
2. Набрал чинності закон про "інвестиційних нянь". URL: <https://mustangfinance.com.ua/nabrav-chinnosti-zakon-pro-investitsiynih-nyan/> (дата звернення: 08.07.2023).
3. Капітальні інвестиції. Капітальні інвестиції за видами активів (щоквартальні показники). URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz.htm (дата звернення: 08.07.2023).
4. UN meets to help reverse 'precipitous drop' in tourism. 4 May 2022. Economic Development. URL: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1117552> (дата звернення: 08.07.2023).
5. Eurocontrol forecast update 2023-2029. 31 March 2023. URL: <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2023-03/eurocontrol-seven-year-forecast-2023-2029-spring-2023.pdf> (дата звернення: 08.07.2023).
6. World Economic Impact Report 2023. May 29, 2023. URL: <https://wtcc.org/research/insights-publications> (дата звернення: 08.07.2023).

7. Ільїна М. В. Інтегральне оцінювання туристично-рекреаційної сфери територій різних типів. Економіка. Управління. Інновації. Економічні науки. 2013. № 2 (10). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_31 (дата звернення: 08.07.2023).

8. Ільїна М. Методологічні підходи до оцінки екологічної шкоди та збитків. Сучасні тенденції розвитку фінансових та інноваційно-інвестиційних процесів в Україні: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 2—3 берез. 2023 р. Вінниця, 2023. С. 239—240.

9. Туризм в Україні: виклики та відновлення: Зб. матеріалів Міжнародного туристичного форуму, Київський національний економічний університет імені Василя Гетьмана, м. Київ, 21—22 березня 2023 року. К.: КНЕУ, 2023. 337 с.

10. Destinations International. URL: <https://destinationsinternational.org/tourism-lexicon> (дата звернення: 08.07.2023).

11. Національна академія наук України. Відділення економіки. Повоєнне відродження України. Візія відділення економіки Національної академії наук України. 2022. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9719> (дата звернення: 08.07.2023).

12. Аналіз соціально-економічного розвитку областей та міста Києва за 2021 рік. Міністерство розвитку громад та територій України. 2022. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti-derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analizsoczialno-ekonomichnogo-rozvytku-oblastej-ta-mista-kyueva-za-2021-rik/> (дата звернення: 08.07.2023).

13. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 р. № 168-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249826501> (дата звернення: 08.07.2023).

14. Кириченко С. Відродження туризму після війни. Чого повчитися в Ізраїлю та Хорватії. URL: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/vozrojenieturizma-posle-voyny-chemu-pouchitsya-u-izrailya-i-horvatii> (дата звернення: 08.07.2023).

15. Громадська організація "Агенція регіонального розвитку Таврійського об'єднання територіальних громад". URL: <https://www.arr.ks.ua/pro-nas/> (дата звернення: 08.07.2023).

16. Мельниченко О. А., Величко Л. Ю. Індустрія туризму: сутність, складові, кластери, необхідність державного регулювання. Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарPI НАДУ "Ма-гістр", 2015. № 4. С. 3—9.

17. Дмитро Шварц. Вийти з туману війни: як Україна зможе залучати іноземні інвестиції у 2023 році. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investiciji-u-2023-roci-12084243.html> (дата звернення: 08.07.2023).

18. Досвід Львівщини у напрямі відновлення туризму в умовах війни презентували на міжнародному форумі. URL: <https://loda.gov.ua/news/59732> (дата звернення: 08.07.2023).

19. Дворська І. Туристична галузь після війни: чи можлива реанімація та антикризове управління? URL: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (дата звернення: 08.07.2023).

20. Моца А., Шевчук С., Середя Н. Перспективи післявоєнного відновлення сфери туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

21. Агентство Світового банку MIGA почало страхувати від воєнних ризиків в Україні. URL: <https://fintechinsider.com.ua/agentstvo-svitovogo-banku-miga-pochalo-strahuvaty-vid-voyennyh-ryzykiv-v-ukrayini/> (дата звернення: 08.07.2023).

22. Стойка В. С. Інвестиційна діяльність в туристичній сфері. Danish Scientific Journal. 2021. № 52. Том 2. С. 7—11. URL: http://www.danish-journal.com/wp-content/uploads/2021/10/DSJ_52_2.pdf (дата звернення: 08.07.2023).

References:

1. Advantage Ukraine (2023), available at: <https://advantageukraine.com/> (Accessed 08 July 2023).

2. Mustang Finance (2021), "The law on "investment nannies entered" into force", available at: <https://mustangfinance.com.ua/nabrav-chinnosti-zakon-pro-investitsiyih-nyan/> (Accessed 08 July 2023).

3. State Statistics Service of Ukraine (2023), "Capital Investments. Capital investments by types of assets (quarterly indicators)", available at: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz.htm (Accessed 08 July 2023).

4. United Nations (2022), "UN meets to help reverse 'precipitous drop' in tourism Economic Development", available at: <https://news.un.org/en/story/2022/05/1117552> (Accessed 08 July 2023).

5. Eurocontrol (2023), "Eurocontrol forecast update 2023—2029", available at: <https://www.eurocontrol.int/sites/default/files/2023-03/eurocontrol-seven-year-forecast-2023-2029-spring-2023.pdf> (Accessed 08 July 2023).

6. WTTC (2023), "World Economic Impact Report 2023", available at: <https://wttc.org/research/insights-publications> (Accessed 08 July 2023).

7. Ilyina, M. V. (2013), "Integral assessment of the tourist and recreational sphere of different types of territories", Economy. Management. Innovations. Economic sciences, vol. 2, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_31 (Accessed 08 July 2023).

8. Ilyina, M. (2023), "Methodological approaches to the assessment of environmental damage and losses", Suchasni tendentsii rozvytku finansovykh ta innovatsiino-investytsiynykh protsesiv v Ukraini. Materialy VI Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii [Modern trends in the development of financial and innovation-investment processes in Ukraine. Materials of the VI International Scientific and Practical Conference], Vinnytsia, Ukraine, pp. 239—240.

9. Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman (2023), "Tourism in Ukraine: challenges and recovery", Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoho turystychnoho forumu [Collection of materials of the International Tourist Forum], Kyiv National University of Economics named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine.

10. Destinations International (2023), available at: <https://destinationsinternational.org/tourism-lexicon> (Accessed 08 July 2023).

11. National Academy of Sciences of Ukraine (2022), "Vision of the Department of Economics of the National Academy of Sciences of Ukraine", available at: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=9719> (Accessed 08 July 2023).

12. Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine (2022), "Analysis of the socioeconomic development of the regions and the city of Kyiv for 2021", available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/derzhavna-rehional-a-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialnoekonomichnogo-rozvytku-oblastej-tamista-kyveva-za-2021-rik/> (Accessed 08 July 2023).

13. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), "On the approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period until 2026", available at: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (Accessed 08 July 2023).

14. Kyrychenko, S. (2023), "Revival of tourism after the war. What to learn in Israel and Croatia", available at: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/all/opinion/voztrojdenie-turizma-posle-voyny-chemu-pouchitsya-uzrailya-i-horvatii> (Accessed 08 July 2023).

15. Non-governmental organization "Regional Development Agency of the Tavria Association of Territorial Communities" (2023), available at: <https://www.arr-ks.ua/pro-nas/> (Accessed 08 July 2023).

16. Melnychenko, O.A. and Velychko, L.Yu. (2015), "Tourism industry: essence, components, clusters, necessity of state regulation", Theory and practice of public administration, vol. 4, pp. 3—9.

17. Shvarts, D. (2015), "Getting out of the fog of war: how Ukraine can attract foreign investments in 2023", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyti-z-tumanu-viyni-yak-ukrajina-zmozhe-zaluchati-inozemni-investiciji-u-2023-roci-12084243.html> (Accessed 08 July 2023).

18. Lviv Regional State Administration (2023), "The experience of Lviv region in the direction of restoring tourism in the conditions of war was presented at the international forum", available at: <https://loda.gov.ua/news/59732> (Accessed 08 July 2023).

19. Dvorska, I. "The tourism industry after the war: is resuscitation and anti-crisis management possible?", available at: <https://blog.liga.net/user/idvorskaya/article/44952> (Accessed 08 July 2023).

20. Motsa, A., Shevchuk, S. and Sereda, N. (2022), "Prospects for the post-war recovery of tourism in Ukraine", Economy and society, vol. 41. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-31>

21. FinTech Insider (2023), "The World Bank agency MIGA started to insure against war risks in Ukraine", available at: <https://fintechinsider.com.ua/agentstvo-svitovogo-banku-miga-pochalo-strahuvaty-vid-voyennyh-ryzykiv-v-ukrayini/> (Accessed 08 July 2023).

22. Stoika, V. S. (2021), "Investment activity in the tourism industry", Danish Scientific Journal, vol. 52. no. 2, pp. 7—11.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2023 р.

С. В. Качула,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2540-862X>

Л. В. Лисяк,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-7089>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.12

ІНВЕСТИЦІЇ ДОМОГОСПОДАРСТВ ЯК ДЖЕРЕЛО ЇХ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ

S. Kachula,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, Dnipro State University of Agriculture and Economics

L. Lysiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance, University of Customs and Finance

INVESTMENTS OF HOUSEHOLDS AS A SOURCE OF THEIR FINANCIAL STABILITY

У статті досліджено сутність інвестицій домогосподарств як джерела їх фінансової стійкості. Встановлено, що домогосподарство з фінансовою стійкістю має здатність генерувати достатні доходи, ефективно керувати своїми витратами та зберігати резервні фонди. Тобто, фінансово стійке домогосподарство має достатній рівень накопичених заощаджень або інвестицій, які можуть використовуватися в разі фінансових негараздів або несподіваних витрат. Проведений аналіз динаміки заощаджень у доходах домогосподарств показав, що в 2019 р. та 2021 р. спостерігається від'ємний приріст заощаджень, що негативно вплинуло на фінансову стабільність домогосподарств, а з 2022 р. спостерігається переоцінка фінансової стійкості домогосподарств, при якій 40% домогосподарств вважає, що заощаджень вистачить на короткий термін. Доведено, що фінансова стійкість дозволяє домогосподарству впоратися з непередбачуваними подіями, такими як втрата роботи, медичні та інші несподівані витрати, економічні кризи або зміни в ринкових умовах. Інвестиційний потенціал населення вказує на здатність і готовність домогосподарств вкладати свої фінансові ресурси в різні види інвестицій з метою отримання майбутніх доходів і збільшення свого капіталу. Інвестиційна стратегія повинна відповідати фінансовим цілям та індивідуальним потребам домогосподарства.

The article examines the essence of household investments as a source of its financial stability. A financially sound household has been found to have the ability to generate sufficient income, manage its expenses effectively, and maintain reserve funds. That is, a financially stable household has a sufficient level of accumulated savings or investments that can be used in case of financial difficulties or unexpected expenses. The analysis of the structure of aggregate household resources showed that starting from 2020, the share of wages in the structure of aggregate household resources has been decreasing. This was influenced by the COVID-19 pandemic, when most household members were forced to switch to a remote form of work. The full-scale invasion of Russia on the territory of Ukraine reflected not only on the economy of Ukraine and business, but also on households. In 2019 and 2021, there is a negative increase in household savings, which negatively affected the financial stability of households, and from 2022, a reassessment of the financial stability of households is observed, in which 40% of households believe that savings will be enough for the short term. Financial resilience has been shown to enable a household to cope with unforeseen events such as job loss, medical and other unexpected expenses, economic crises or changes in market conditions. A financially stable household can maintain stability in its life, reducing financial stress and risks of debt burden. The investment potential of the population indicates the ability and willingness of households to invest their financial resources in various types of investments in order to obtain future income and increase their capital. Regardless of the chosen direction of

investment, it is important to conduct a detailed analysis, understand the risks and potential income, as well as be ready for long-term investments. The investment strategy should meet the financial goals and individual needs of the household. Creating emergency funds that can be used for contingencies is an important step in ensuring the financial stability of households during martial law. These funds can be used to cover the costs of emergency, medical services or evacuation if necessary. It is important to note that specific tools to support the financial stability of households under martial law may vary depending on government policies and available resources. Therefore, careful analysis of the situation, planning and consideration of risks are important elements of ensuring the financial stability of households in the conditions of martial law.

Ключові слова: домогосподарства, фінанси домогосподарств, фінансова стійкість, заощадження, інвестиції, інвестиційні ресурси, інвестиційний ризик, інвестиційна стратегія.

Key words: households, household finances, financial sustainability, savings, investments, investment resources, investment risk, investment strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Рівень життя домогосподарств в Україні є предметом постійної уваги та дискусій в рамках економічної, фінансової та соціальної політики. Державні органи працюють над поліпшенням економічних умов, збільшенням доходів населення та покращенням якості життя. Проте існують виклики, такі як бідність, безробіття та нерівності, які потребують подальших зусиль для досягнення сталого рівня життя домогосподарств у всіх регіонах України. Інвестиційний потенціал населення відображає можливості та ресурси, якими володіють індивіди або домогосподарства для здійснення інвестиційних дій. Чим більший інвестиційний потенціал домогосподарств, тим більше можливостей для створення робочих місць, інновацій, росту підприємництва та зростання економіки в цілому. Водночас, розвиток фінансової грамотності та доступу до фінансових послуг може сприяти покращенню інвестиційного потенціалу домогосподарств. У зв'язку з цим дослідження проблеми формування інвестиційного потенціалу домогосподарств, як джерела їх фінансової стійкості мають важливе наукове та практичне значення, а тому тема статті є актуальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науковці досліджують інвестиції домогосподарств, як важливий напрямок у фінансовій науці, оскільки вони допомагають зрозуміти фактори, що впливають на фінансову стійкість сімей та можливості забезпечення їх стабільності у майбутньому. Дослідження інвестицій домогосподарств з метою ефективного управління їх фінансовими ресурсами та забезпечення стійкості майбутнього, в тому числі присвячені рекомендаціям оптимального розподілу активів для досягнення балансу між ризиком та доходністю, питання диверсифікації портфеля та стратегій управління ризиками розкрито в працях С. Качули [2; 3], С. Халатур, Г. Павлової, Л. Лисяк, Н. Дуброви [2], Т. Кізіми [4], А. Марини та Ю. Волкової [5], Є. Носової [6], А. Рамського [7] та ін. Дослідження

інвестицій домогосподарств має важливе значення, адже їх активізація свідчить про наявність умов, відповідних інструментів та фінансової грамотності населення. Вагомість значення інвестицій у довгостроковій перспективі для домогосподарств актуалізує вивчення їх розвитку як джерела забезпечення фінансової стійкості в складних сучасних умовах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета написання статті полягає в дослідженні фінансової стійкості домогосподарств та їх здатності зберігати стабільність життєдіяльності у довгостроковій перспективі за рахунок здійснення інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "домогосподарство" може використовуватися як економічний термін для опису господарської одиниці, яка включає дохід з різних джерел, витрати, активи та зобов'язання своїх членів. Він може охоплювати фізичні особи, сім'ї, пари або навіть співмешканців, які мають спільні фінансові інтереси та спільні витрати на побутові потреби, такі як житло, харчування, транспорт, медична допомога тощо. У контексті економічного аналізу домогосподарство може розглядатися як важлива одиниця для вивчення побутового споживання, доходів, витрат, схильності до заощаджень /збережень та інших фінансових показників. Аналізуючи домогосподарства, економісти можуть отримати уявлення про загальну економічну ситуацію, рівень життя та споживчі нахили населення.

Рівень життя домогосподарств в Україні визначається різними факторами, такими як доходи, доступ до основних потреб, якість житла, освіта, охорона здоров'я, соціальне забезпечення та іншими. Національний рівень доходів домогосподарств в Україні є розмаїтим, існують відмінності між різними регіонами, містами та сільськими територіями. Деякі домогосподарства мають достатні доходи для задоволення своїх потреб, в той час як інші можуть знаходитися в складному фінансовому становищі. Основні витрати домогосподарств включають житло, їжу, одяг, транспорт, освіту, охоро-

Таблиця 1. Структура сукупних ресурсів домогосподарств, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
заробітна плата	40,0	43,8	45,6	47,1	47,0	45,3	46,5
прибуток та змішаний дохід	18,3	18,4	18,0	17,6	18,1	18,3	19,5
соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, з них:	37,2	34,1	33,4	32,5	31,8	33,8	34,1
соціальні допомоги	19,3	16,5	14,8	14,4	14,9	16,1	15,1

Джерело: сформовано на основі [1].

Таблиця 2. Структура сукупних витрат домогосподарств, %

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
придбання товарів та послуг	88,5	89,7	89,0	88,8	89,7	87,0	92,0
поточні податки на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти	8,7	8,9	9,0	9,3	9,6	10,3	10,7
нагромадження нефінансових активів	-0,1	-0,3	-1,2	-0,7	-1,1	-1,1	-0,5
приріст фінансових активів	1,9	0,9	2,4	1,7	0,8	2,7	-3,3

Джерело: сформовано на основі [1].

ну здоров'я та інші потреби. Доступ до якісних послуг та інфраструктури також впливає на рівень та якість життя домогосподарств. Соціальне забезпечення також відіграє важливу роль у поліпшенні рівня життя домогосподарств за допомогою державних програм підтримки, пенсій, допомоги малозабезпеченим групам населення та інших заходів, спрямованих на забезпечення базових потреб населення.

Фінанси домашнього господарства — фінансові відносини щодо управління грошовими ресурсами у процесі своєї життєдіяльності. До фінансів домашнього господарства відносяться [5]:

1) Доходи — грошові потоки, які надходять до домогосподарства з різних джерел, таких як фонд оплати праці (заробітна плата), доходи від підприємницької діяльності, інвестицій, пенсійні фонди тощо. Управління доходами полягає в розподілі цих коштів для задоволення потреб домогосподарства.

2) Витрати — грошові витрати, які здійснюються домогосподарством на покриття різних потреб, таких як житло, їжа, одяг, транспорт, освіта, медична допомога тощо. Управління витратами включає бюджетування, планування витрат, контроль над ними та прийняття розумних фінансових рішень.

3) Збереження — процес накопичення грошових ресурсів для майбутніх потреб або непередбачуваних обставин. Збереження можуть бути у вигляді готівки на банківському рахунку, інвестицій у фінансові інструменти і/або придбання цінних речей.

4) Інвестиції — використання фінансових ресурсів для отримання прибутку або зростання капіталу. Інвестування може включати придбання акцій, облігацій, нерухомості, підприємств або інших активів з метою збільшення власних фінансів.

За даними Державної служби статистики України в структурі сукупних ресурсів домогосподарств за 2015—2021 рр. найбільшу питому вагу займає заробітна плата — в межах 40—47% (табл. 1) [1].

Як свідчать дані табл. 1, з 2020 р. прослідковується зменшення частки заробітної плати в структурі сукупних ресурсів домогосподарств. На це вплинула пандемія COVID-19, під час якої більшість представників домогосподарств були вимушені перейти на дистанційну форму роботи. Повномасштабне вторгнення росії на територію України відобразилось не лише на економіці України та бізнесі, а й на домогосподарствах. У вересні 2022 р. Європейська комісія та Світовий банк у співпраці з партнерами оцінили витрати на відбудову та відновлення України у розмірі 349 млрд. дол. США [12]. За результатами П'ятнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, проведеного Соціологічною групою "Рейтинг" 23-24 липня 2022 року, "половина працюючих зазнали зниження зарплати від 10% і більше відсотків. У 43% зарплата не змінилась, в 9% — зросла. Найбільше тих, хто відчув зниження доходів серед тих, хто працює зараз віддалено або частково та підприємців. Тоді як серед державних службовців відносна більшість зберегла попередню зарплатню" [8].

За даними Державної служби статистики України в структурі сукупних витрат домогосподарств переважають значення показника "Придбання товарів та послуг домогосподарствами". Цей показник включає широкий спектр витрат, що здійснюються сім'ями на придбання різних товарів і отримання послуг (табл. 2) [1].

Як свідчать дані табл. 2, домогосподарства основну частку своїх доходів витрачають на придбання товарів і послуг: у структурі сукупних витрат їх частка впродовж досліджуваного періоду коливається, водночас має загалом висхідний характер. Більш детальне вивчення показника "Придбання товарів та послуг домогосподарствами" свідчить про такі його складові: Витрати на продукти харчування; на оренду або купівлю житла, комунальні послуги, ремонт і покращення житла, а також оплату за іпотеку, страхування нерухомості та подібні витрати; витрати на покупку або оренду автомобіля, паливо, технічне обслуговування, страхування, громадський транспорт та інші пов'язані витрати; покупку одягу, взуття, аксесуарів та інших предметів особистого вжитку; витрати на медичні послуги, страхування здоров'я, ліки, медичні засоби і прилади, а також інші пов'язані витрати на забезпечення здоров'я; витрати на освіту, подорожі, відпочинок, кіно, концерти, спортивні події, музеї, культурні заходи та інші товари та послуги. Показник придбання товарів та послуг домогосподарствами є важливим економічним показником, який допомагає аналізувати рівень споживання та економічну активність населення. Враховуючи витрати на різні складові життєвого споживання, дослідники можуть оцінити економічне становище домогосподарств, підвищити фінансову грамотність та розробити політики для поліпшення добробуту населення. Отримання більш детального аналізу складових витрат домогосподарств може допомогти зрозуміти споживчі звички, тенденції та пріоритети населення, що в свою чергу матиме вплив на розвиток ринків та економічне планування.

Щодо нагромадження нефінансових активів — вони мають від'ємне значення впродовж всього досліджува-

ного періоду, крім того приріст фінансових активів мав незначні, але позитивні значення (в інтервалі 0,8—2,4 %), водночас, в 2021 році відмічено їх суттєве зниження — на 6 відсоткових пунктів порівняно з 2020 роком).

Заощадження розглядаються як частка доходу, яку домогосподарства не витрачають на споживання, а замість цього відкладають для майбутнього використання.

Це може здійснюватися у вигляді грошових коштів, які зберігаються на банківських рахунках або в інших фінансових інструментах, таких як інвестиції, акції або облигації. Заощадження відіграють важливу роль у фінансовому плануванні та забезпечують фінансову стабільність. Вони можуть використовуватись для реалізації майбутніх цілей, таких як придбання житла, фінансування освіти, підготовка до пенсії або створення аварійного фонду для непередбачених витрат.

Термін "заощадження домогосподарств" відноситься до фінансової діяльності домогосподарств, за якої вони зберігають частину свого доходу або виділяють кошти зі свого бюджету на майбутнє використання. Заощадження домогосподарств — це накопичення фінансових ресурсів, які можуть бути використані в подальшому для різних цілей, таких як інвестиції, фінансування освіти чи планування пенсії. Дж. Кейнс стверджував, що "сума заощаджень є результатом колективної поведінки окремих споживачів, а сума інвестицій — колективної поведінки індивідуальних підприємців, ці дві суми обов'язково рівні, оскільки кожна з них дорівнює перевищенню доходу над споживання" [11]. Заощадження домогосподарств включають регулярне/періодичне відкладання грошей, що залишаються після задоволення поточних витрат і платежів, у фінансові інструменти, такі як банківські рахунки, депозити, пенсійні фонди або інші форми інвестицій. Вони сприяють накопиченню капіталу, що може бути використаний для фінансування інвестицій в розвиток бізнесу, створення резервів на непередбачені витрати або надання фінансової підтримки в разі втрати роботи чи фінансових криз.

Заощадження домогосподарств можуть бути визначені як співвідношення між доходами та витратами, де заощадження розраховуються як різниця між доходами та витратами протягом певного періоду. Цей показник, відомий як рівень заощаджень, є важливим економічним показником, який відображає фінансову стабільність домогосподарств. Від'ємний приріст заощаджень є негативним явищем, адже у такому разі домогосподарств недостатньо коштів, всі доходи направляються на поточне споживання.

Від'ємний приріст заощаджень домогосподарствами України що спостерігався в 2019 р. та 2021 р., відображає порушення їх фінансової стабільності (табл. 3) [1].

Як свідчать дані табл. 3, частка заощаджень у доходах домогосподарств загалом є нестабільною. За досліджуваний період вона коливалася з найбільшого позитивного значення 1,8 % (в 2015 році) до 0,6% в 2016 році (найнижчий результат). Також відносно високим цей показник був в 2020 році (початок впровадження карантинних заходів у зв'язку з пандемією COVID19) — 1,6%. Водночас, вже в наступному 2021 році (рік продовження

Таблиця 3. Динаміка заощаджень у доходах домогосподарств

Показник	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Доходи, всього, млн грн	1772016	2051331	2652082	3248730	3744060	4045191	4698611
Заощадження (приріст), млн грн	31073	12591	30638	31547	-12457	63920	-177359
Частка заощаджень у доходах, %	1,8	0,6	1,2	1,0	-0,3	1,6	-3,8

Джерело: сформовано на основі [1].

пандемії і карантинних заходів) частка заощаджень домогосподарств у їх доходах стрімко впала на 3,8%. З 2022 р. спостерігається переоцінка власної фінансової стійкості домогосподарствами, адже значна їх частка (біля 40%) вважає, що зроблених заощаджень вистачить лише на місяць [8].

Під час воєнного стану та нестабільних економічних умов забезпечення фінансової стійкості домогосподарств має бути предметом особливої уваги, як власне їх самих, так і держави. Домогосподарства можуть створювати резервні фонди, укладати угоди з надійного страхування, розробляти екстрені фінансові плани та здійснювати виважені інвестиції. Тобто, інвестиційні рішення приймаються домогосподарствами задля формування майбутніх активів (нерухомості, цінних паперів тощо). Які рішення прийматиме чи інше домогосподарство стосовно інвестування залежать насамперед від рівня доходів та зовнішніх умов його функціонування (інституційного середовища, розвитку економіки, банківської сфери, фондового, страхового ринку та інших).

Розумне та свідоме управління заощадженнями допоможе домогосподарствам досягти фінансових цілей та забезпечити стабільність у непередбачуваних економічних умовах. Заощадження домогосподарств є важливим фактором не тільки для кожного індивідуального домогосподарства, але й для загального економічного розвитку. Через мобілізацію фінансових ресурсів та їх використання в економіці, заощадження домогосподарств можуть сприяти зростанню економіки, насичення її інвестиціями та створенню нових робочих місць. Тому держава має створювати належні інституційні умови функціонування домогосподарств у фінансовій системі, сприяти їх рівноправним відносинам з іншими учасниками фінансового ринку, банківської системи, ринку страхових послуг тощо. Роль держави у функціонуванні фінансово вразливих домогосподарств (сімей з дітьми, одиноких громадян похилого віку, громадян з інвалідністю та ін.) полягає у формуванні ефективної системи соціального захисту, пенсійного забезпечення, розвитку сфери соціальних послуг, медичного догляду, активізація механізмів державно-приватного партнерства, залучення громадських організацій, соціально відповідального бізнесу [10] тощо.

Фінансово стійкі домогосподарства здатні впоратися з непередбачуваними подіями, такими як втрата роботи, медичні та інші несподівані витрати, економічні кризи або зміни в ринкових умовах. Фінансово стійке домогосподарство може зберегти стабільність своєї життєдіяльності, знижуючи фінансовий стрес і ризики боргового навантаження.

Для досягнення фінансової стійкості домогосподарства, важливо прививати культуру планування бюджету зі

шкільних років, поступово розвивати фінансову грамотність щодо ефективного управління витратами та розумного інвестування. Інвестиції домогосподарств можуть бути одним з вагомих джерел їх фінансової стійкості.

Інвестиційний портфель домогосподарства — це сукупність фінансових активів, які належать домогосподарству і призначені для інвестування з метою збільшення капіталу або отримання доходу в майбутньому. Формуючи інвестиційний портфель, домогосподарства знижують ризики втрати інвестованих коштів, адже він може складатися з різних видів активів, таких як акції, облігації, іпотеки, фонди, нерухомість та інших. Основна мета інвестиційного портфеля домогосподарства — забезпечити зростання капіталу та отримання прибутку в майбутньому. Кожне домогосподарство може мати власні інвестиційні цілі, такі як накопичення коштів на пенсію, покупку житла, фінансову безпеку або забезпечення майбутнього навчання дітей. Відповідно до своїх цілей, домогосподарство вибирає активи для свого інвестиційного портфеля та встановлює розподіл коштів між різними інвестиційними можливостями.

Таким чином, одним із ключових принципів управління інвестиційним портфелем є диверсифікація. Домогосподарство розподіляє свої інвестиції між різними видами активів та ринками з метою зниження ризиків та забезпечення більш стійкого доходу. Наприклад, інвестування в різні компанії або різні галузі може зменшити ризик втрати всього капіталу, якщо одна з інвестицій буде збитковою.

Крім того, управління інвестиційним портфелем вимагає постійного моніторингу та перегляду. Домогосподарство повинно оцінювати результати своїх інвестиційних рішень, аналізувати ризики та робити необхідні коригування. Це включає в себе перегляд інвестиційного портфеля, врахування змін на ринку, оцінку відповідності досягнутих результатів поставленим цілям, тощо.

Управління інвестиційним портфелем може бути самостійним, коли домогосподарство самостійно приймає рішення щодо своїх інвестицій, або може залучати фінансових консультантів або управляючих активами для допомоги в цьому процесі. В будь-якому випадку, метою управління інвестиційним портфелем є максимізація прибутку або доходу при прийнятті відповідних ризиків.

Вибір виду інвестування вільних фінансових ресурсів домогосподарств залежить від кількох чинників [4; 6; 7]:

1) Інвестиційні цілі. Вибір впливає на те, яким чином особисті фінансові ресурси будуть використовуватися. Наприклад, якщо основною ціллю є забезпечення пенсійного забезпечення, то інвестиції в пенсійні фонди або довгострокові інвестиції можуть бути більш привабливими. У разі короткострокових цілей, таких як покупка автомобіля, можуть бути віддані переваги ліквідним інвестиціям або накопичувальним рахункам.

2) Ризикотерпіння. Рівень комфорту щодо ризику відрізняється у різних осіб. Деякі можуть бути готові взяти високий ризик з метою отримання високого доходу, тоді як інші можуть бути більш консервативними і шукати менш ризиковані інвестиційні можливості. Оцінка власного ризикотерпіння є важливою при виборі виду інвестування.

3) Фінансові знання і досвід. Рівень знань і досвіду в області інвестицій також впливає на вибір виду інвестування. Деякі люди можуть бути більш ознайомлені з ринками та фінансовими інструментами і віддають перевагу акціям, облігаціям або інвестиційним фондам. Інші можуть обирати більш прості інструменти, такі як банківські депозити.

4) Ліквідність. Для деяких осіб важливо мати легку доступність до своїх фінансових ресурсів у разі нагальної потреби.

Інвестиційний потенціал домогосподарств вказує на здатність і готовність домогосподарств та їх членів вкладати свої фінансові ресурси в різні види інвестицій з метою отримання майбутніх доходів і збільшення свого капіталу. Високий інвестиційний потенціал домогосподарств є важливим для розвитку економіки країни. Чим більше людей здатні і готові інвестувати, тим більше можливостей для залучення капіталу в господарство, створення нових робочих місць, інновацій та економічного зростання. Для сприяння розвитку інвестиційного потенціалу населення важливо розвивати фінансову грамотність через освіту та надання достовірної інформації про різні інвестиційні можливості, механізми та інструменти. Також потрібно створювати сприятливі умови для доступу до фінансових послуг, забезпечувати прозорість інвестиційного середовища та захищати права інвесторів. Збагачення інвестиційного потенціалу населення може сприяти сталому розвитку та забезпеченню фінансової стійкості та процвітання як домогосподарств, так і країни в цілому.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Розвиток ринку заощаджень населення є важливою умовою функціонування фінансової системи країни та стабільності економіки. Цей процес сприяє формуванню фінансово стійких домогосподарств та забезпечує їм можливість зберігати свої кошти та використовувати їх для майбутніх цілей. Накопичення капіталу домогосподарствами може бути використано для інвестицій у різні галузі економіки, створення нових підприємств, зростання зайнятості та розширення виробництва. Забезпечення фінансової стійкості домогосподарств надасть можливість задовольнити їх майбутні потреби, включаючи пенсійне забезпечення чи фінансування освіти, житла, медичного обслуговування та інших важливих витрат.

Розвиток ринку заощаджень вимагає сприятливої економічної ситуації та розвинутого інституційного середовища, де домогосподарства матимуть доступ до різних фінансових продуктів та інструментів, а також належний захист своїх прав, як інвесторів. Крім того, важливо забезпечити фінансову грамотність домогосподарств, щоб вони могли зрозуміти ризики та переваги різних видів інвестицій, вибирати оптимальні стратегії збереження та об'єкти інвестування. Важливим елементом розвитку ринку заощаджень є також роль фінансових інституцій, таких як банки, страхові компанії, пенсійні фонди та інші фінансові посередники, які надають різні фінансові послуги та ресурси для збережень населення.

В цілому, розвиток ринку заощаджень населення є ключовим фактором для забезпечення стійкого економічного зростання, фінансової стійкості та підвищення рівня життя громадян. Усвідомлення важливості інвестицій може сприяти збільшенню особистої захищеності, підвищенню доходів, та їх впливу на фінансову стійкість домогосподарств та покращенню якості життя.

Результати дослідження можуть бути використані як відправна основа для розробки заходів фінансової політики держави та органів місцевого самоврядування, спрямованих на підвищення/розвиток рівня фінансової освіти, спрощення доступу до фінансових послуг та створення сприятливого інвестиційного клімату для домогосподарств, що є перспективою подальших досліджень.

Література:

1. Державна служба статистики: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.06.2023).
2. Інвестиційний менеджмент: навч. посіб. (практикум) / С.В. Качула, С.М. Халатур, Г.Є. Павлова, Л.В. Лисяк, Н.П. Дуброва. Дніпро: Моноліт, 2022. 204 с.
3. Качула С.В. Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія; Київ: КНТЕУ, 2019. 423 с.
4. Кізіма Т. О. Фінансові інструменти залучення заощаджень домогосподарств до інвестиційних процесів: прагматико-аналітичний аспект. Вісник Економіки. 2019. № 4. С. 33—46.
5. Марина А. С., Волкова Ю. В. Фінанси домогосподарств в структурі інвестиційних ресурсів країни. Підприємництво та інновації. 2020. № 13. С. 104—110.
6. Носова Є. А. Заощадження домогосподарств як джерело інвестиційних ресурсів в Україні. Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. 2015. № 2 (167). С. 73—80.
7. Рамський А.Ю. Інвестиційний потенціал домогосподарств: монографія; Київ: КНУТД, 2014. 352 с.
8. Рейтинг. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23-24 липня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_job_income_1000_ua_072022_%D1%85v_press.pdf (дата звернення: 10.06.2023).
9. Kachula S., Lysiak L., Barannyk L., Masiuk I., Tereshchenko T., Salnykova T. Public-private partnership as a foundation of the financial stability of the state and households in the conditions of health care financing transformation in Ukraine. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research — Magnanimitas. 2023. 12/03-XXIX PP. 152—159.
10. Lysiak, L., Kachula, S., Hrabchuk, O. Ziuzin, V. Development of corporative social responsibility and financing of social programs: regional aspect. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. 2021. Vol. XVII (1). Pp. 73—82. Available at: http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/110115/papers/A_17.pdf
11. Keynes J. M. (1936) The General Theory of Employment, Interest and Money. URL: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/ch06.htm>
12. The World Bank. Потреби України на відновлення та відбудову оцінюються у 349 мільярдів доларів США. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion>. (дата звернення: 10.06.2023).

References:

1. The official site of State Statistics Service (2023), [Online], available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 June 2023).
2. Kachula, S.V., Khalatur, S.M., Pavlova, H.Ye., Lysiak, L.V. and Dubrova, N.P. (2022), Investytsijnyj menedzhment [Investment management], Monolit, Dnipro, Ukraine.
3. Kachula, S.V. (2019), Derzhavna finansova polityka sotsial'noho rozvytku [State financial policy of social development], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
4. Kizyma, T.O. (2019), "Financial instruments for attracting household savings to investment processes: pragmatic and analytical aspect", Visnyk Ekonomiky, vol. 4, pp. 33—46.
5. Maryna, A.S. and Volkova Yu.V. (2020), "Household finances in the structure of investment resources of the country", Pidpriemnytstvo ta innovatsii, no. 13, pp. 104—110.
6. Nosova, Ye. A. (2015), "Household savings as a source of investment resources in Ukraine", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka, Serii: Ekonomika, vol. 2 (167), pp. 73—80.
7. Ramskyi, A. Yu. (2019), Investytsijnyj potentsial domohospodarstv [Investment potential of households], KNUTD, Kyiv, Ukraine.
8. Sociological Group "Rating" (2022), "Rating. Fifteenth national survey. Ukraine during the war. Employment and income", available at: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_izulya_2022_goda.html (Accessed 07 June 2023).
9. Kachula, S., Lysiak, L., Barannyk, L., Masiuk, I., Tereshchenko, T. and Salnykova T. (2023), "Public-private partnership of the state and households in the conditions of health care financing transformation in Ukraine", AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, vol. 14/01-XXXIV, pp. 152—159. doi: <https://doi.org/10.33543/1301347683>
10. Lysiak, L., Kachula, S., Hrabchuk and O. Ziuzin, V. (2021), "Development of corporative social responsibility and financing of social programs: regional aspect", AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research, vol. XVII (1). pp. 73—82.
11. Keynes, J. M. (1936), "The General Theory of Employment, Interest and Money", available at: <https://www.marxists.org/reference/subject/economics/keynes/general-theory/ch06.htm> (Accessed 09 June 2023).
12. The World Bank (2022), "Ukraine's needs for recovery and reconstruction are estimated at 349 billion US dollars", available at: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion>. (Accessed 07 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2023 р.

Г. В. Кучер,
д. е. н., доцент, професор кафедри фінансів,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1714-5623>
Л. В. Козарезенко,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1349-6805>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.18

"ЗЕЛЕНІ ФІНАНСИ" У МІЖНАРОДНОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

G. Kucher,
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Finance, State University of Trade and Economics
L. Kozarezenko,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Department of Finance, State University of Trade and Economics

"GREEN FINANCE" IN THE INTERNATIONAL COOPERATION
OF THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

У статті досліджено сутність та роль "зелених фінансів" як складової міжнародного фінансування сталого розвитку та повоєнного відновлення України. Розвинуто підхід до тлумачення "зелених фінансів" як сучасної моделі суспільного розвитку, що визначає фінансову складову функціонування "циркулярної економіки". Визначено місце та обґрунтовано вплив "зелених фінансів" на розвиток національної та світової фінансових систем в умовах "циркулярної економіки". Значна результативність "зеленого фінансування" впливає на зростання обсягів міжнародних та національних "ринків зелених фінансів", зокрема ринків країн, що розвиваються. Ключову роль на ньому відіграє державний сектор, хоча останні роки активізуються й приватні інвестори. Показано, що розширення міжнародного співробітництва відбувається через систему "зелених фінансів" шляхом нарощення потенціалу повоєнного відновлення України за рахунок багатоджерельного фінансування від приватних інвесторів, міжнародних і глобальних донорських фондів.

The subject of the study is the "green finance" system as a modern model of financing social development in the conditions of the "circular economy".

The purpose of the article is to generalize the role of "green finance" in the national and global financial systems and their impact on international cooperation for the post-war reconstruction of Ukraine.

Research results. The article examines the essence and role of "green finance" as a component of international financing of sustainable development and post-war reconstruction of Ukraine. An approach to the interpretation of "green finance" as a modern model of social development that determines the financial component of the functioning of the "circular economy" has been developed. The place and justified impact of "green finance" on the development of national and global financial systems in the conditions of "circular economy" is determined. The significant effectiveness of "green

finance" affects the growth of international and national "green finance markets", in particular the markets of developing countries. The public sector plays a key role in it, although private investors have also become more active in recent years. It is shown that the expansion of international cooperation takes place through the system of "green finance" by increasing the potential of Ukraine's post-war recovery at the expense of multi-source financing from private investors, international and global donor funds. The expansion of the mechanisms and sources of "green financing", the diversification of market and non-market financial instruments, and the deepening of the foundations of market financing of the "circular economy" are important for the post-war reconstruction of our country. Adaptation changes need to take into account requirements for modern investment instruments introduced in global practice, in particular compliance with ESG principles (environment, social sphere, corporate governance), which will positively affect the development of the national financial market.

Conclusions. *Modern world trends have proven the importance of introducing the "circular economy" paradigm in social development, which allows unifying national financial models and ensuring the achievement of sustainable development goals. In the conditions when the Russian aggressor caused significant destruction of housing, educational institutions, hospitals, infrastructure, enterprises and other facilities that ensure the country's vital activities, the issue of post-war recovery must be resolved taking into account the latest approaches to management on the basis of "green finance". Such a model of the financial system requires further investigations into the improvement of national legislation and state policy, institutional transformations, the introduction of "green finance" tools and mechanisms taking into account the best global practices, and creates the conditions and opportunities to join international programs and donor funds to finance the post-war reconstruction of Ukraine.*

Ключові слова: "зелені фінанси", "зелені облигації", фінансова система, "ринки зелених фінансів", міжнародне співробітництво, "циркулярна економіка", повоєнне відновлення України.

Key words: "green finance", "green bonds", financial system, "green finance markets", international cooperation, "circular economy", post-war reconstruction of Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Загальносвітовий розвиток у сучасних умовах віддзеркалює глобалізаційні тренди розвитку майбутнього. Серед найвагоміших чинників впливу варто виокремити Цілі сталого розвитку ООН, що визнані світовою спільнотою та фінансово підтримуються міжнародними фінансово-кредитними інституціями та донорськими глобальними фондами. Серед таких пріоритетів вагому роль відіграють напрями, що забезпечують бережливе ставлення до довкілля, зокрема "чиста вода та належні санітарні умови" (ціль 6), "відновлювальна енергія" (ціль 7), "відповідальне споживання" (ціль 12), "боротьба зі зміною клімату" (ціль 13), "збереження морських екосистем" (ціль 14), "збереження екосистем суходолу" (ціль 15). Варто зазначити, що інші Цілі хоча опосередковано, але також передбачають обачне ставлення до природи та навколишнього середовища. Така зорієнтованість на захист та збереження довкілля потребує забезпечення системного підходу при формуванні національних стратегій розвитку, державної фінансової політики, вдосконалення фінансово-кредитного механізмів їх реалізації.

У більшості випадків фінансова складова реалізації зазначених Цілей потребує впровадження системи "зелених фінансів". При тому, що архітектоніку та взаємоз-

в'язки фінансової системи та системи "зелених фінансів" ще не визначено, оскільки остання знаходиться на шляху формування, її важливість та значимість для удосконалення дієвості національної фінансової системи в сучасних умовах потребує проведення подальших досліджень.

Військова агресія росії проти України спричинила загрози як щодо територіальної цілісності, здійснення геноциду населення країни, руйнування національної інфраструктури, так і "екоциду", викликаного знищенням систем захисту Чорнобильської зони, ЗАЕС, Каховського водосховища, заповідних зон. Велике занепокоєння викликає ситуація з затопленими шахтами, зруйнованими підприємствами, що знаходяться на непідконтрольній Україні території, і, які формують додаткові загрози національній та світовій екосистемі. Такі процеси є вкрай негативними та потребують якнайшвидшого вирішення та фінансування заходів щодо врегулювання безпекових питань. Оцінювання збитків, нанесених національній екосистемі від ворожих дій росії, займе багато часу, але зараз гостро стоїть питання національного відновлення на деокупованих територіях та територіях, що постраждали від російського терору.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Надзвичайно важливими на даний час є зміна підходів в управлінні суспільними фінансами, фінансу-

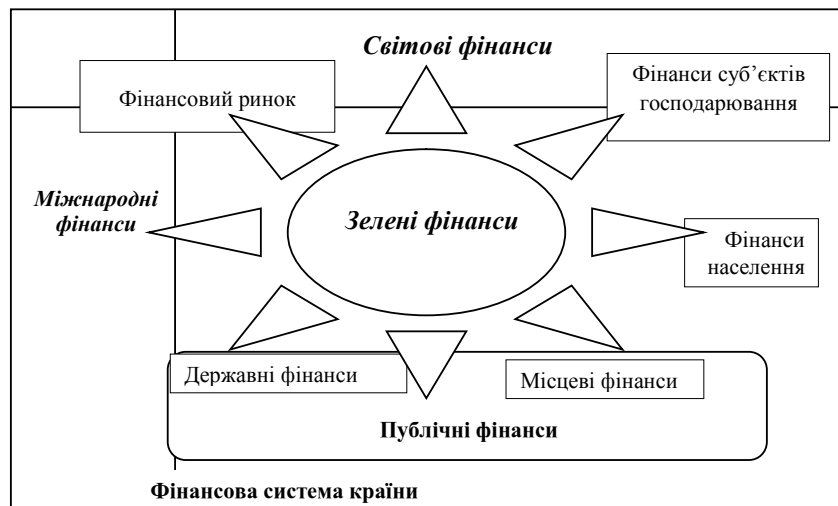

Рис. 1. Взаємозв'язки світової і національної фінансової систем та "зелених фінансів"

Джерело: авторський підхід.

ванні проектів з відбудови країни, які мають базуватися на принципах екоцентризму, розвитку "зеленої економіки" та "зелених фінансів".

Теоретичні та практичні питання реалізації засад "зеленої економіки" у зарубіжній практиці досліджують Буркинський Б., Галушкіна Т., Захаркевич Н., Клиновий Д., Мороз В. [1], Петровська І., Сорока Л. [2], Рязанова Н. [2] та інші; питанням "зелених фінансів" як складової забезпечення сталого розвитку присвячено праці Федченко К., Добровольської О., Гнатюк К., Булавінець В., Решітник Н. та інших. Значний внесок у дослідження "зелених фінансів" зроблено зарубіжними вченими та експертами міжнародних організацій (Керамі Л. [3], Фаніцца Д. [3], Вісетті П. [4]). В сучасних умовах, актуалізується необхідність проведення поглибленого вивчення ролі "зелених фінансів" як складової міжнародного співробітництва з повоєнного відновлення України.

Дослідження питань щодо відновлення України має враховувати значний вплив міжнародного співробітництва на фінансування проектів, що дозволить запроваджувати засади "зелених фінансів" на етапах їх розробки та реалізації проектів. Це суттєво прискорить процес із відбудови країни, дозволить впроваджувати інноваційні підходи, механізми та прогресивний світовий досвід.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Ціль статті полягає в узагальненні ролі "зелених фінансів" у національній і світовій фінансових системах та їх вплив на міжнародне співробітництво з повоєнного відновлення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Національні економіки багатьох країн тривалий час вживають заходи із запровадження сучасних підходів забезпечення сталого розвитку, зокрема галузей, підприємств, проектів, заснованих на скороченні викидів парникових газів та стимулюванні формування підприємств замкнутого циклу. ХХІ століття характеризується зміною засад і парадигми людського розвитку,

основний акцент робиться на "світ як мережу явищ, фундаментально взаємопов'язаних та взаємозалежних", що відображає формування "економіки замкнутого циклу" або "циркулярної економіки" ("circular economy") [5, 6]. Така парадигма спрямована на адаптивні трансформації економічних систем, що дозволяє не лише скоротити негативний вплив забруднення навколишнього середовища, як результату людської діяльності, але й обмежити використання невідновлювальних природних ресурсів, зменшувати ресурсомісткість матеріалів, продуктів, створювати штучні матеріали, що зменшить потреби у невідновлювальних природних ресурсах, збільшувати терміни їх використання, застосовувати повторну переробку, тощо. Удосконалення промислових технологій в такій екосистемі сприятиме скороченню як обсягів відходів і токсичних матеріалів, так і навантаження на навколишнє середовище, покращенню здоров'я населення, що мешкає поряд із такими об'єктами.

Відповідно нові підходи потребують не лише збільшення кількості природоохоронних заходів та боротьби з викидами у навколишнє середовище, але й формування нової філософії суспільного розвитку, адаптації фінансових систем до потреб функціонування у нових умовах, з новими пріоритетами фінансування суспільного розвитку та, відповідно, удосконаленим механізмом їх забезпечення.

Варто окреслити наше бачення теоретичних аспектів даного питання. Якщо раніше при застосуванні терміну "зелені фінанси" мали на увазі інструменти фінансування екологічних проектів, напрямів, то поширення ідей із захисту навколишнього середовища від негативного впливу людської діяльності суттєво змінює його розуміння. В даному дослідженні ми розглядаємо "зелені фінанси" вже не лише як напрямок фінансування заходів щодо збереження навколишнього середовища та екологічного розвитку [7, с. 177—178], а й як сучасну модель суспільного розвитку, яка визначає фінансову складову функціонування "циркулярної економіки". Зазначене дозволяє взаємозв'язки світової і національної фінансових систем та "зелених фінансів" в узагальненому вигляді розглядати наступним чином (Рис. 1).

Змінюються підходи до формування як фінансової політики суспільного розвитку, що визначається на рівні держави, міжнародних об'єднань, так і політики, місії усіх економічних суб'єктів, незалежно від рівня, сфер та напрямів їх господарювання. Важливо враховувати, що в сучасних умовах в основу має покладатися нова життєва філософія та спосіб господарювання, спрямовані на збереження, заощадливе ставлення та відновлення природи та біорозмаїття. Запровадження цієї парадигми залежить від комплексу чинників, зокрема варто виділити наступні: ступінь суспільного розвитку та демократизації відносин, відкритість національної економічної системи, досконалість та прозорість діяльності фінансово-кредитних інституцій як на макрорівні, так і на рівні світових фінансів; рівень розвитку ринкових відносин та інтегрованості до міжнародних фінансових систем, потоків, тощо. Поглиблення міжнародного співробітництва активізує участь країни в природоохоронних проєктах, відкриває доступ до джерел, механізмів та інструментів їх фінансування.

Враховуючи міжнародний досвід економічного та фінансового співробітництва, країна потребує запровадження фінансово-економічної стратегії, пріоритетів сталого розвитку, заснованих не лише на інструментах "зеленої економіки", але й на філософії "циркулярної економіки", розробляти адаптовану до нової парадигми державну фінансову політику, комплексно поглиблювати й вдосконалювати механізм її реалізації та співробітництва з міжнародними партнерами-донорами. Це у сукупності забезпечить країні доступ до фінансових ресурсів [8], програм і проєктів із "зелених фінансів".

Повоєнне відновлення України — це не питання далекого майбутнього, це питання сьогодення. Створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни [9] дозволило започаткувати діяльність, спрямовану на формування плану заходів, визначення пріоритетів, правових засад відновлення країни у воєнний і післявоєнний періоди. Міжнародні партнери, донори зацікавлені в реалізації проєктів і програм відновлення української держави. Їхня участь має визначитися не лише проєктами міжнародної допомоги (протидії російській агресії, гуманітарної підтримки тощо). Ми маємо унікальну можливість поєднати найкращі сучасні знання, досвід, технології та об'єднати світову спільноту у формуванні як нових моделей розвитку регіонів, територій, містобудування, створенні інноваційних підприємств замкнутого циклу, так і реалізації сучасних, еколого-ощадних та безпечних виробничих, сільськогосподарських та інфраструктурних проєктів, формуванні відповідної поведінкової культури бізнесу та громадян, тощо. Участь іноземних партнерів, інвесторів має передбачати формування спільних підходів, програм, механізмів фінансування та реалізації, що відображатимуть спільну зацікавленість та взаємовигоду від реалізації таких проєктів, досягнення пріоритетів національних та загальносвітових цілей і стратегій, вирішення екологічних, енергетичних, продовольчих завдань, питань забезпечення питною водою населення, і т.д.

Руйнування, що спричинені російською агресією, мають місце по всій території України. Збитки, нанесені докільню країни та їх вплив на світову екосистему, важко оцінити в сучасних умовах. Дослідження національ-

них та міжнародних експертів свідчать, що за рік повномасштабної агресії "загальна сума прямих задокументованих збитків житловій та нежитловій нерухомості, іншій інфраструктурі склала понад 143,8 млрд. дол. (за вартістю заміщення)", найбільша частка руйнувань припадає на житлові будівлі (53,6 млрд. дол.), інфраструктуру (36,2 млрд. дол.) [10]. Окремі данні свідчать про наступне: збитки докільню лише через бомбардування військових об'єктів у 2022 р. сягають майже 300 млрд грн [11]; про руйнування більше, ніж 3450 закладів освіти (331 з них зруйновано повністю) [12], у тому числі 1893 шкіл, 748 лікарень, 58,7016 млн м² житлових приміщень, 23854,5 км доріг [13]. Ворог продовжує вбивати українців, руйнувати нашу країну, тому остаточні показники наслідків російської агресії ми зможемо визначити після Перемоги.

Для національного відновлення країни потрібно забезпечити системний підхід в частині групування сфер, галузей, напрямів, об'єктів, що потребують будівництва чи реконструкції на засадах "циркулярної економіки"; визначення механізмів та інструментів фінансування; очікуваних результатів та термінів їх досягнення; критеріїв оцінювання результативності заходів. Системність дозволить забезпечити виваженість, обґрунтованість, послідовність реалізації заходів та програм суспільного відновлення, запропонувати інвесторам можливість багатогранного співробітництва, багатоджерельного фінансування проєктів, що позитивно вплине як на процес відновлення, так і дієвість міжнародного співробітництва.

Для використання можливостей щодо фінансування відновлення з міжнародних джерел та фондів важливою умовою стає розробка чи імплементація відповідних норм міжнародного права, зокрема з кліматично-енергетичної політики, захисту докільня, "зелених фінансів". Це дозволить забезпечити реформування державної екологічної політики відповідно до вимог європейського права, підвищити екологічну безпеку країни, прискорити діяльності щодо запобігання змінам клімату, скорочення викидів парникових газів. Україна активно працює в даному напрямі, зокрема прийнято закони: "Про оцінку впливу на докільня" [14], "Про стратегічну екологічну оцінку" [15], "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року" [16], "Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів" [17]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України схвалено "Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року" [18]. Важливу роль відіграє приєднання України до "Європейської зеленої угоди" (The European Green Deal, EGD) шляхом схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року [19; 20] для формування кліматично нейтральної економіки України у 2070 р. (Ukraine Green Deal [21; 22]).

Процес відновлення України потребує використання різних міжнародних програм та проєктів. Значну роль відіграє європейська інтеграція України, оскільки отримання нашою державою статусу кандидата на членство в ЄС відкриває доступ до ресурсів ЄС, що виділяються в межах глобального інструменту "Сусідство, розвиток та міжнародне співробітництво" (NDICI), який застосовується відповідно до "Багаторічної фінансової перспек-

тиви ЄС на 2021—2027 роки". Бюджет ЄС передбачає фінансування інструменту NDICI в обсязі 93,154 млрд євро, зокрема на підтримку кліматичних та екологічних цілей передбачено спрямування 45% його коштів [23].

Приєднання України до програм та проектів, що фінансуються відповідно до Паризької угоди [24] та в межах заходів Європейської зеленої угоди (EGD) [25] дозволяє отримати не лише фінансові ресурси, але й практичний досвід, моделі та технології, що можуть бути використанні для повоєнного відновлення нашої країни. Політика ЄС, окреслена як Зелена угода, відбувається в контексті діяльності Європейського агентства з клімату, інфраструктури та навколишнього середовища, яке спрямовує свою діяльність на реалізацію наступних програм [26]:

— клімат та навколишнє середовище, передбачають: наукові дослідження з розробки стратегій щодо пом'якшення наслідків та адаптації до глобальних кліматичних криз, розробку інноваційних технологій щодо скорочення вмісту вуглецю, відновлювальної енергії та її зберігання, застосування механізму фінансування заходів державного сектору за рахунок цільового фінансування та позикових механізмів щодо справедливого переходу до кліматично нейтральної економіки, використання інструменту "Програма життя" для фінансування проектів із захисту навколишнього середовища та пом'якшення кліматичних змін, надання консультацій з підтримки сталих зелених інвестицій;

— енергія, спрямовані на підтримку будівництва та модернізації енергетичної інфраструктури та транскордонних проектів відновлювальної енергії (програма CEF), заходи з підтримки ефективного, сталого та інклюзивного використання енергії, розбудову конкурентоспроможної енергетичної системи (програма Horizon Europe), використання механізму фінансування відновлювальної енергетики в ЄС (програма RENEWFM), сприяння енергоефективності економіки з використання відновлювальних джерел енергії, використання енергоефективних технологій у будівництві (програма LIFE), проведення політичної конференції щодо перспектив енергетичного майбутнього Європи (EUSEW);

— транспорт та мобільність, включають дослідження з розробки конкурентоспроможного, безпечного, чистого, розумного транспорту та питань мобільності (програма Horizon Europe), підтримки будівництва та модернізації транспортної інфраструктури (програма CEF);

— морський напрям: фінансується за рахунок Європейського фонду мореплавства, рибальства та аквакультури та спрямований на реалізацію морської політики ЄС, спільної рибальської політики та питань з міжнародного управління океаном (програма EMFAF).

Міжнародний досвід з "зеленого" фінансування свідчить про значну результативність та формування відповідного сегменту міжнародного співробітництва, що впливає на функціонування та розвиток фінансового ринку. Учасниками "ринку зелених інструментів" можуть бути приватні компанії, державні та місцеві органи влади, МФО. Найбільш відомим інструментом, що застосовується для "зеленого фінансування" в світі, є "зелені облігації". Їх вплив визначається можливістю залучення приватних капіталів до розбудови ресурсо ефек-

тивної, кліматично нейтральної економіки. Провідною інституцією, що сприяє розвитку "ринку зелених облігацій" є Міжнародна фінансова корпорація (International Finance Corporation, IFC) як емітент та член-засновник Міжнародної асоціації ринків капіталу (International Capital Market Association, ICMA). Сорочка Л., Рязанова Н. дослідивши діяльність IFC з питань "зелених облігацій" визначають, що станом на червень 2021 р. було здійснено 178 їх випусків, у 12 валютах, загальним обсягом 10,5 млрд. дол. США [2]. У звіті IFC за 2021 р. щодо "зелених облігацій", випущених на ринках та в країнах, які розвиваються, зазначено, що обсяг емісії таких інструментів зріс більше, ніж удвічі та становив 95 млрд. дол. США (з 41 млрд. дол. США у 2020 році). Відмічається, що зросла кількість країн-учасників ринку до 35 (приєдналися 7 країн) та напрями використання таких фінансових інструментів змінюються, якщо раніше вони використовувалися для фінансування екологічних проектів (до 2021 р. країни, що розвиваються, випустили їх на загальну суму 323 млрд. дол. США, та з 2012 р. такі інструменти обертаються на ринках 50 країн, що розвиваються), то у 2021 р. здійснювалися випуски облігацій для соціальних інвестицій та фінансування сталого розвитку ("соціальні облігації" (Social bond), "стабільні облігації" (Sustainable bond), "облігації для стійкого розвитку" (Sustainability-linked bond) [27, с. 4, 37].

Важливими для нашого дослідження є акценти, зроблені IFC та Міжнародним енергетичним агентством, щодо необхідності "Розширення приватного фінансування чистої енергії в країнах із економікою, що розвивається" [28]: досягнення цілей Паризької угоди про зміну клімату [24] потребує зростання щорічних інвестицій у кліматичні цілі майже втричі до 30-х років 21 ст.; державних інвестицій для реалізації таких програм недостатньо, тому ресурси мають надходити від приватних інвесторів та передбачати різні механізми фінансування, у тому числі комплексне.

За висновками експертів МВФ "ринок зелених фінансів" активно розвивається і ключову роль в цьому відіграє державний сектор. Враховуючи потенціал інституту держави, відновлення після пандемії, враховуючи потреби у фінансуванні заходів із посилення енергетичної безпеки у відповідь на війну в Україні, відбувається головним чином за рахунок державних інвестицій в чисту енергію та інфраструктуру, що підтверджують експерти. Одночасно відзначається, що європейський ринок "зелених облігацій" у 2021 р. зріс на 90% у порівнянні з попереднім роком, при цьому на них припадало майже 11% загального випуску європейських облігацій, та зростання участі компаній інвестиційного рівня у такому ринку. "Загальний обсяг непогашених зелених облігацій на кінець 2021 року досяг близько 700 млрд євро". Експерти відмітили виокремлення "зелених ринків капіталу" із формуванням ринку "зелених кредитів" і "зеленої сек ютеризації" [3, с. 6].

Враховуючи обмеженість національного фінансового ринку, зростаючі обсяги боргового фінансування України (відповідно і боргового навантаження) та зростаючі потреби у додаткових фінансових ресурсах, при формуванні фінансової та боргової політики держави щодо відновлення країни, варто враховувати пропозиції,

викладені у звіті IFC та Міжнародного енергетичного агентства [28, с. 138—143]. Доречними є пропозиції щодо врегулювання боргів країн, що розвиваються та мають значне боргове навантаження, зокрема боргові виплати, в частині застосування підходу з реструктуризації таких боргів шляхом заміни фінансування екологічних цілей, оскільки ресурсів для фінансування інвестицій в екологічні програми та стійкого розвитку у таких країнах недостатньо.

Залежно від рівня його функціонування та набутого досвіду відбувається розширення "ринку зелених фінансів" та наповнення новими фінансовими інструментами під впливом зростаючих потреб у "зелених інвестиціях" і фінансових потоків, сформованих на засадах "зелених кредитів". Розвиток "ринку зелених фінансів" дозволяє комплексно та системно вирішувати питання фінансування, економності та ефективності інструментів та механізмів "зеленого фінансування", наприклад, із використанням "технології блокчейн" у "цифрових зелених облігаціях" [29].

Міжнародне співробітництво, європейська інтеграція країни, уніфікація національного законодавства та запровадження міжнародних стандартів формує можливість використання Каталогу (енциклопедії) засобів забезпечення енергоефективності та інструментів фінансування, бізнес-моделей, нормативних рамок, необхідних для прийняття енергоефективних, циклічних, фінансово-цифрових рішень [4; 30]. Епсусclopenenergy GDFА забезпечує формування відкритої бази даних про фінансові рішення, що застосовуються в світі, відповідні засади реалізації для масштабування знань та шляхів скорочення викидів і боротьби з глобальним потеплінням.

Вагому роль у розробці, поширенні знань та забезпеченні "справедливого та сталого переходу до кліматично нейтральної Європи до 2050 року" відіграє "Європейська зелена угода" (EGD), відповідно до якої Європейська Комісія забезпечила фінансування 73 дослідницьких та інноваційних проектів [25]. Зокрема Проект ARV — Climate Positive Circular Communities (CPCCs), який фінансується ЄС та призначений для розвитку громад в частині енергетичної реконструкції та впровадження енергетичних і кліматичних заходів у будівництві та енергетичній промисловості. Він спрямований на повну декарбонізацію Європи до 2050 року [31]. Досягнення сформованих цілей CPCCs передбачає забезпечення відповідності критеріям їх оцінювання, зокрема щодо використання енергії, якості внутрішнього середовища (IEQ), рівня шуму та пилу, реальних викидів, часу, відведеного на будівництво чи модернізацію, витрат життєвого циклу, витрат на будівництво чи модернізацію. ARV спрямований на забезпечення оновлення будівель в частині енергетичної реконструкції, впровадження енергетичних і клімат-орієнтованих заходів у будівництві та енергетичній промисловості по всій Європі. Врахування цілей та засобів реалізації проекту ARV є надзвичайно важливим для використання в Україні в процесі національної відбудови, відновлення усього зруйнованого внаслідок російської агресії, але одночасно передбачає розробку високоякісних проектів, корисних для масштабування.

Фінансування заходів із реалізації кліматично-енергетичної політики, захисту довкілля, "зелених фінансів"

потребує адаптаційних змін в державній політиці, бюджетному та податковому законодавстві, Господарському Кодексі, нормативно-правових документах, що регулюють функціонування та регулювання ринку "зелених інструментів" та "зелених інвестицій", в нормах та положеннях банківської діяльності для стимулювання "зеленого кредитування" на внутрішньому ринку, у тому числі за участю міжнародних донорів. Вагомі зміни вже відбулися в частині схвалення "Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні" [32]. У ній визначено, що "зелені облігації" використовуються для фінансування проектів екологічного спрямування, до яких віднесено сфери "альтернативної енергетики, енергоефективності, мінімізації утворення, утилізації та переробки відходів, впровадження екологічно чистого транспорту, органічного землеробства, збереження флори і фауни, водних і земельних ресурсів, ... змін клімату" та інших проектів для захисту "навколишнього природного середовища, впровадження екологічних стандартів, скорочення викидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище". Емітентами "зелених облігацій" визначено особи, що "реалізують чи фінансують проект екологічного спрямування, у тому числі держава. Дані положення Концепції відповідають ст. 11 та 18 Закону України "Про ринки капіталу та організовані товарні ринки" [33]. Формування ринку "зелених облігацій" в Україні сприятиме розвитку "зелених фінансів" та розширенню ресурсної бази для фінансування стійкого розвитку.

Для підтримки України щодо протидії російській агресії і повоєнного відновлення активно формуються й використовуються міжнародні та глобальні донорські фонди, зокрема за рахунок ресурсів:

— мобілізованих Світовим Банком ресурсів, на суму понад 23 млрд дол США фінансової підтримки, як у вигляді позик СБ, двосторонніх гарантій країн-членів, грантового фінансування через Фонд проекту PEACE (MDTF), багатосторонній трастовий цільовий фонд донорської підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF) [34]; так портфель проектів МБРР в Україні сформовано на загальну суму 4,14 млрд дол. США та 1,8 млрд євро, а вибірка коштів за якими дорівнює 79,27 % (у дол. США) та 92,27 % (в євро) від загальної суми позик [35];

— Кредитної установи для відбудови (KfW), загальний обсяг позик якої — 247,0 млн євро, з яких станом на 01 червня 2023 року використано 96,85 млн євро (39,21 %) [36];

— центру TechBridge і фонду підтримки проектів у "зеленій енергетиці";

— Green Deal Україна: Helmholtz-Zentrum Berlin спільно з партнерами з Польщі та України;

— залучених Horizon Capital в обсязі 254 млн доларів для інвестицій в українські компанії через фонд Horizon Capital Growth Fund IV (HCGF IV, "Фонд"), за участю Міжнародної фінансової корпорації (МФК), Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР); залучення інвестицій від Societe de Promotion et de Participation pour la Cooperation Economique (Proparco) та Міжнародної фінансової корпорації розвитку (DFC), Swedfund International AB (Swedfund), Фінського фонду промислового співробітництва (Finnfund), Дансько-

го інвестиційного фонду для країн, що розвиваються (IFU), Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft (DEG) та її дочірньої компанії KfW Group, Голандського банку розвитку підприємництва (FMO), Швейцарського інвестиційного фонду для ринків, що розвиваються (SIFEM), Western NIS Enterprise Fund і Zero Gap Fund [37].

Важливими для повоєнної відбудови нашої країни є розширення механізмів і джерел фінансування, диверсифікація ринкових та неринкових фінансових інструментів, поглиблення засад ринкового фінансування "циркулярної економіки". Адаптаційні зміни потребують врахування також запроваджуваних у світовій практиці вимог до сучасних інвестиційних інструментів, зокрема дотримання принципів ESG (довкілля, соціальна сфера, корпоративне управління). Їх запровадження позитивно вплине на розвиток національного фінансового ринку, диверсифікацію самих інструментів та сприятиме формуванню позитивного іміджу емітента, оскільки враховуються міжнародними інвесторами при прийнятті рішень про інвестування.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сучасні світові тенденції засвідчили важливість запровадження парадигми "циркулярної економіки" в суспільний розвиток, що дозволяє уніфікувати національні фінансові моделі та забезпечити досягнення цілей сталого розвитку. В умовах, коли російський агресор спричинив значні руйнування житла, освітніх закладів, лікарень, інфраструктури, підприємств і інших об'єктів, що забезпечують життєдіяльність країни, питання повоєнного відновлення необхідно вирішувати з урахуванням новітніх підходів до господарювання на засадах "зелених фінансів". Така модель фінансової системи потребує подальших розвідок щодо удосконалення національного законодавства та державної політики, інституційних трансформацій, запровадження інструментів та механізмів "зелених фінансів" із урахуванням найкращих світових практик, та створює умови й можливості приєднання до міжнародних програм і донорських фондів для фінансування повоєнного відновлення України.

Література:

1. Moroz V. V. Ecological Modernisation Of The Ukrainian Economy As A Prerequisite For Green Growth. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/25/264/600-1?inline=1>
2. Сорока Л., Рязанова Н. Міжнародний досвід розвитку ринку зелених облігацій. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/ifc-nssmc-gb-event-24-nov-2021-international-experience-final-ukr.pdf>
3. Cerami L., Fanizza D. A Market for Brown Assets To Make Finance Green. IMF Working Paper. WP/23/11. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/01/20/A-Market-for-Brown-Assets-To-Make-Finance-Green-528413>
4. Visetti P. GDF. D9.2 Encycloenergy: a business and Financing models catalogue. Wp9. Business models, financial instruments, policy, and Exploitation. URL:

<https://www.greendigitalfinancealliance.org/initiatives/encycloenergy-a-business-and-financing-models-catalogue>

5. Circular Economy. EPA/ United States Environmental Protection Agency. URL: <https://www.epa.gov/circulareconomy/what-circular-economy>
6. An EU action plan for the Circular Economy COM/2015/0614 final. European Environmental Agency. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614>
7. Козарезенко Л.В. Детермінанти реалізації принципів "зеленого" бюджетування. Економічний вісник університету. 2023. Випуск 56. С. 174—182.
8. Кучер Г.В. Державні фінансові ресурси: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 608 с. URL: <https://knute.edu.ua/file/MjlxNw==/128a3d3e5284d-3be2fb2604f9a67f543.pdf>
9. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України № 266/2022 від 21.04.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>
10. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії росії проти України за рік від початку повномасштабного вторгнення. Березень 2023. Київська школа економіки (KSE). URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf
11. Ukraine Green Deal. URL: <https://greendeal.org.ua/zbytky-dovkillyu-cherez-bombarduvannya-vijskovyh-obyektiv-u-2022-roczj-syagayut-majzhe-300-mlrd-grn-minoborony-ukrayiny/>
12. Інтерактивна мапа зруйнованих та пошкоджених закладів освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://saveschools.in.ua/>
13. Мапа руйнувань України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
14. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України № 2059-VIII від 23.05.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>
15. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України № 2354-VIII від 20.03.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>
16. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України № 2697-VIII від 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
17. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України № 377-IX від 12.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text>
18. Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 932-р від 07.12.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-p#Text>
19. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 373-р від 21.04.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>
20. Міністерство енергетики України. Офіційний сайт. URL: <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya>

21. Навколишнє середовище. Євроінтеграційний портал. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointehratsiia/navkolyshnie-seredovyshe>

22. Ukraine Green Deal. URL: <https://greendeal.org.ua/>

23. Багаторічна фінансова перспектива ЄС на 2021—2027 роки. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/tekhnichna-ta-finansova-dopomoha>

24. Paris Agreement. European Commission. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/international-action-climate-change/climate-negotiations/paris-agreement_en

25. A European Green Deal. European Commission. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

26. European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency. European Commission. URL: https://cinea.ec.europa.eu/programmes_en

27. Emerging Market Green Bonds Report 2021. IFC. June 2022. URL: <https://www.ifc.org/en/types/insights-reports/2022/emerging-market-green-bonds-report-2021>

28. Scaling up Private Finance for Clean Energy in Emerging and Developing Economies. IFC. International Energy Agency. 21.06.2023. URL: <https://www.ifc.org/en/insights-reports/2023/scaling-up-private-finance-for-clean-energy-in-edmes>

29. Blockchain. Gateway for sustainability linked bonds. HSBC Centre of Sustainable Finance and the Sustainable Digital Finance Alliance. URL: <https://www.greendigitalfinancealliance.org/initiatives/blockchain-gateway-for-sustainability-linked-bonds>

30. Encycloperenergy. Green Digital Finance Alliance. URL: <https://encycloperenergy.org/>

31. ARV. Climate Positive Circular Communities. URL: <https://greendeal-arv.eu/>

32. Про схвалення Концепції запровадження та розвитку ринку зелених облігацій в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 175-р від 23.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text>

33. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України № 3480-IV від 23.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>

34. Світовий банк. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine>

35. Світовий банк. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/svitovij-bank>

36. Кредитна установа для відбудови (KfW). Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/kreditna-ustanova-dlja-vidbudovi-kfw>

37. Horizon Capital. URL: <https://horizoncapital.com.ua/uk/news-post/istorychnyj-fond-obyednav-investoriv-dlya-pidtrymky-ukrayiny/>

References:

1. Moroz, V.V. (2019), "Ecological Modernisation Of The Ukrainian Economy As A Prerequisite For Green Growth", available at: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/25/264/600-1?inline=1> (Accessed 28 June 2023).

2. Soroka, L. and Riazanova, N. (2021), "International experience of green bond market development", available at: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/ifc-nssmc-gb-event-24-nov-2021-_international-experience-_final_-ukr.pdf (Accessed 28 June 2023).

3. Cerami L. and Fanizza D. (2023), "A Market for Brown Assets To Make Finance Green", IMF Working Paper. WP/23/11, available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/01/20/A-Market-for-Brown-Assets-To-Make-Finance-Green-528413> (Accessed 28 June 2023).

4. Visetti, P. (2022), "G DFA. D9.2 Encycloperenergy: a business and Financing models catalogue. Wp9. Business models, financial instruments, policy, and Exploitation", available at: <https://www.greendigitalfinancealliance.org/initiatives/encycloperenergy-a-business-and-financing-models-catalogue> (Accessed 28 June 2023).

5. EPA. United States Environmental Protection Agency (2023), "Circular Economy", available at: <https://www.epa.gov/circulareconomy/what-circular-economy> (Accessed 28 June 2023).

6. European Environmental Agency (2015), "An EU action plan for the Circular Economy COM/2015/0614 final", available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614> (Accessed 28 June 2023).

7. Kozarezenko, L.V. (2023), "Determinants of implementing the principles of "green" budgeting", *Ekonomichnyj visnyk universytetu*, vol. 56, pp. 174—182.

8. Kucher, H.V. (2018), *Derzhavni finansovi resursy [State financial resources]*, Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, Kyiv, Ukraine, available at: <https://knote.edu.ua/file/MjlxNw==/128a3d3e5284d3be2fb2604f9a67f543.pdf> (Accessed 28 June 2023).

9. President of Ukraine (2022), Decree "The issue of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text> (Accessed 28 June 2023).

10. KSE (2023), "Report on the direct damage to the infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine in the year since the beginning of the full-scale invasion", available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/UKR_Feb23_FINAL_Damages-Report.pdf (Accessed 28 June 2023).

11. Ukraine Green Deal (2023), "Damage to the environment due to the bombing of military facilities in 2022 will reach almost UAH 300 billion — Ministry of Defense of Ukraine", available at: <https://greendeal.org.ua/zbytky-dovkillyu-cherez-bombarduvannya-vijskovykh-obyektiv-u-2022-roczi-syagayut-majzhe-300-mlrd-grn-minoborony-ukrayiny/> (Accessed 28 June 2023).

12. Ministry of Education and Science of Ukraine (2023), "Interactive map of destroyed and damaged educational institutions", available at: <https://save-schools.in.ua/> (Accessed 28 June 2023).

13. Ukraine Recovery Plan (2023), available at: <https://recovery.gov.ua/> (Accessed 28 June 2023).

14. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On Environmental Impact Assessment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (Accessed 28 June 2023).

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On Strategic Environmental Assessment", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (Accessed 28 June 2023).

16. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the Key Principles (Strategy) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period till 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Accessed 28 June 2023).

17. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), The Law of Ukraine "On the principles of monitoring, reporting and verification of greenhouse gas emissions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text> (Accessed 28 June 2023).

18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "The concept of implementation of state policy in the field of climate change for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/932-2016-r#Text> (Accessed 28 June 2023).

19. Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "On the approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2050", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text> (Accessed 28 June 2023).

20. Ministry of Energy of Ukraine (2023), available at: <https://mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya> (Accessed 28 June 2023).

21. EU-UA (2017), "Environment", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/yevrointehratsiia/navkolyshnijseredovyshe> (Accessed 28 June 2023).

22. Ukraine Green Deal (2023), available at: <https://greendeal.org.ua/> (Accessed 28 June 2023).

23. EU-UA (2020), "Multiannual financial perspective of the EU for 2021-2027", available at: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/tekhnichna-ta-finansova-dopomoha> (Accessed 28 June 2023).

24. European Commission (2015), "Paris Agreement", available at: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/international-action-climate-change/climate-negotiations/paris-agreement_en (Accessed 28 June 2023).

25. European Commission (2019), "A European Green Deal", available at: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (Accessed 28 June 2023).

26. European Commission (2023), "European Climate, Infrastructure and Environment Executive Agency", available at: https://inea.ec.europa.eu/programmes_en (Accessed 28 June 2023).

27. IFC (2022), "Emerging Market Green Bonds Report 2021", available at: <https://www.ifc.org/en/types/insights-reports/2022/emerging-market-green-bonds-report-2021> (Accessed 28 June 2023).

28. IFC. International Energy Agency (2023), "Scaling up Private Finance for Clean Energy in Emerging and Developing Economies", available at: <https://www.ifc.org/en/insights-reports/2023/scaling-up-private-finance-for-clean-energy-in-edmes> (Accessed 28 June 2023).

29. HSBC Centre of Sustainable Finance and the Sustainable Digital Finance Alliance (2023), "Blockchain. Gateway for sustainability linked bonds", available at: [\[ves/blockchain-gateway-for-sustainability-linked-bonds\]\(https://www.greendigitalfinancealliance.org/initiatives/blockchain-gateway-for-sustainability-linked-bonds\) \(Accessed 28 June 2023\).](https://www.greendigitalfinancealliance.org/initiati-</p>
</div>
<div data-bbox=)

30. Encycloenergy (2023), "Green Digital Finance Alliance", available at: <https://encycloenergy.org/> (Accessed 28 June 2023).

31. ARV. Climate Positive Circular Communities (2023), available at: <https://greendeal-arv.eu/> (Accessed 28 June 2023).

32. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On the approval of the Concept of introduction and development of the green bond market in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D1%80#Text> (Accessed 28 June 2023).

33. Verkhovna Rada of Ukraine (2006), The Law of Ukraine "On Securities and Stock Market", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text> (Accessed 28 June 2023).

34. World Bank (2023), available at: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine> (Accessed 28 June 2023).

35. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "World Bank", available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/svitovij-bank> (Accessed 28 June 2023).

36. Ministry of Finance of Ukraine (2023), "Credit Institute for Reconstruction", KfW", available at: <https://www.mof.gov.ua/uk/kreditna-ustanova-dlja-vidbudovi-kfw> (Accessed 28 June 2023).

37. Horizon Capital (2023), available at: <https://horizoncapital.com.ua/uk/news-post/istorychnyj-fond-obyednav-investoriv-dlya-pidtrymky-ukrayiny/> (Accessed 28 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 10.07.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 336.61

В. П. Горин,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6048-8330>
О. В. Квасниця,
к. е. н., доцент кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3003-7616>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.27

ПЕРСПЕКТИВИ НАРОЩУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ЗАКЛАДІВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОСТВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

V. Horyn,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of S. Yuriy Department of Finance, West Ukrainian National University
O. Kvasnystia,
PhD in Economics, Associate Professor of S. Yuriy Department of Finance, West Ukrainian National University

PROSPECTS FOR INCREASING OF HEALTHCARE INSTITUTIONS FINANCIAL RESOURCES IN THE CONDITIONS OF WAR AND POST-WAR RECONSTRUCTION OF UKRAINE

У статті розкриті особливості формування фінансових ресурсів системи охорони здоров'я в умовах воєнного стану, охарактеризовані основні стратегії вирішення проблеми дефіциту фінансування галузі та ймовірність їхньої реалізації. Обґрунтовано позитивні наслідки активізації добровільного медичного страхування, впровадження співоплат при отриманні медичних послуг як форми легалізації тіньових платежів у закладах охорони здоров'я. Окрему увагу приділено розкриттю переваг спеціалізованого фасиліті-менеджменту, що дасть можливість досягти економії експлуатаційних витрат закладів охорони здоров'я без негативного впливу на якісні параметри надання медичних послуг. Розглянуто перспективи нарощування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я від надання телемедичних послуг, залучення коштів накопичувальних фондів територіальних громад і благодійних фондів, розвитку державно-приватного партнерства, корпоративної соціальної відповідальності.

The article reveals the formation peculiarities of health care system financial resources in the martial law conditions, characterizes the main strategies for solving the problem of the industry's funding deficit, and evaluates the possibilities of their implementation. These strategies assume, that the problem of health care financial resources deficit can be solved in the following ways: budget expenditures redistribute in favor of health care by refusing to other budget programs financing; attract additional resources for the health care system from raising taxes or targeted fiscal payments introducing; attract resources from international technical assistance programs, international and domestic donors; free up resources due to costs control in health care institutions. However,

budgetary resources additional redistribution and the new fiscal payment's introduction for health care financing may have negative consequences for economy in war conditions and will be negatively perceived by society. Authors have been identified the positive consequences of voluntary health insurance activation and co-payment (medical deductible) introduction during medical services receiving as a form of shadow payments legalization in health care institutions. Particular attention is paid to disclosure of advantages of outsourcing using in health care institutions, which will make it possible to achieve the operating costs savings in health care institutions without a negative impact on the quality parameters of medical services provision. A facility management in the health care institutions should provide for the auxiliary non-medical personnel recruitment, the financial resources saving due to the wholesale purchase of consumables, food products, and construction materials. It is substantiated that the mandatory health insurance introduction is the most rational in modern conditions with the distribution of responsibility for the payment of insurance premiums between the state, workers and employers. Prospects for increasing the health care institutions financial resources from the telemedical services provision, attracting resources from local community savings funds and charitable funds, public-private partnerships developing, and corporate social responsibility were also considered.

Ключові слова: фінансові ресурси, заклади охорони здоров'я, медичні послуги, медичне страхування, фасиліті-менеджмент, співплата.

Key words: financial resources, healthcare institutions, medical services, medical insurance, facility management, co-payment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасних умовах охорона здоров'я належить до найважливіших галузей економіки, ефективно функціонування якої визначає перспективи розвитку держави. Прискорений розвиток наукоємних та інтелектуальних виробництв перетворює людський капітал на стратегічний ресурс, який відіграє провідну роль у формуванні траєкторії економічного зростання. Поряд з цим, здоров'я суспільства визначають однією із головних цінностей країни, включаючи до методики розрахунку індексу людського розвитку — показника, що, з одного боку, все більш активно використовується у якості вимірника прогресу країни, а з іншого боку, може свідчити про ефективність публічного управління у галузі охорони здоров'я. Турбота про розвиток охорони здоров'я, створення належних умов для діяльності медичних закладів, забезпечення доступності та якості медичних послуг належать до ключових завдань держави на будь-якому етапі державотворення.

Виняткове значення системи охорони здоров'я особливо актуалізується в сучасний період безпрецедентних викликів для нашої країни, яка стикається з іноземною агресією, окупацією частини територій, небаченими масштабами переміщення населення на фоні глибокої кризи в економіці. Активні бойові дії в Україні, погіршення фізичного та психологічного стану суспільства вимагають активізації роботи усіх підсистем охорони здоров'я, що потребує як спрямування у галузь додаткових фінансових ресурсів, так і підвищення ефективності їхнього використання. Це завдання має бути

реалізоване в умовах продовження медичної реформи, що започаткувала перехід до інноваційної моделі її функціонування, в тому числі трансформацію схеми фінансування закладів охорони здоров'я зі зміщенням акцентів з пропозиції на попит медичних послуг. Проте, зміна підходів до фінансування медичних установ не зменшує важливості питання щодо залучення додаткових джерел фінансування охорони здоров'я, що значною мірою визначатиме успішність втілюваних у галузі реформ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання теорії та практики формування фінансових ресурсів охорони здоров'я постійно привертають увагу як фахівців галузі, експертного середовища, так і науковців. Серед наукової спільноти вагомий внесок у розробку цієї проблематики здійснили такі вчені, як А. Боднар, В. Дем'янишин, Н. Карпишин, Е. Лібанова, З. Лободіна, В. Лехан, О. Портна, О. Тулай та інші. Серед публікацій останнього часу доцільно відмітити праці: Д. Гавриченко, О. Козирєвої, Т. Попової, Л. Сергієнко [6], де висвітлені особливості функціонування механізму фінансування охорони здоров'я в період реформування галузі; С. Жукевич, Н. Карпишин, О. Шегери [8], у якій розкрито теоретико-методологічні підходи до аналізу фінансової стійкості закладів охорони здоров'я в умовах сталого розвитку; М. Дубини, М. Забаштанського, А. Рогового [7], де автори обґрунтовують місце фінансово-кредитних установ у стратегічному розвитку сфери охорони здоров'я. Проте, напрацьовані у мирний час рекомендації щодо реформування системи фінансового забезпечення галузі охорони здоров'я не

враховують впливу війни на можливість їхньої реалізації. Тому важливим науковим завданням є адаптація вітчизняної моделі формування фінансових ресурсів охорони здоров'я та векторів її реформування до сучасних реалій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті передбачає розкриття перспективних напрямів збільшення обсягів фінансових ресурсів, які надходять на потреби закладів охорони здоров'я з урахуванням цілей медичної реформи та нових реалій, зумовлених повномасштабним вторгненням росії на суверенну територію нашої країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як свідчить зарубіжний досвід, у більшості країн з ринковою економікою галузь охорони здоров'я відчуває більшою чи меншою мірою дефіцит фінансових ресурсів для покриття власних потреб. Масштаби цього дефіциту визначаються особливостями обраної моделі фінансування охорони здоров'я, а також рівнем економічного розвитку, суспільними очікуваннями та ін. Особливістю медичних послуг є те, що вони є об'єктом протиріччя між суспільством та державою: для населення найбільш бажаним було б максимальне розширення спектру послуг, які держава гарантує для усіх громадян; натомість, можливості надання цих послуг за коштів держави визначаються наявними у неї фінансовими ресурсами, які зазвичай обмежені. За цих умов уряди змушені відшукувати нестандартні способи мобілізації фінансових ресурсів для того, щоб забезпечити поліпшення фінансування галузі.

Одним із головних моментів медичної реформи в Україні стало зміцнення інституційного забезпечення галузі охорони здоров'я через створення єдиного стратегічного закупівельника медичних послуг — Національної служби здоров'я України. Діяльність цієї інституції спрямована на те, щоб будь-який громадянин країни мав можливість реалізувати своє право на отримання якісних і доступних медичних послуг в межах гарантованого державою пакету медичних гарантій. Обсяг цих гарантій найперше залежить від наявності фіскальних можливостей держави.

Відповідно до стратегічних завдань реформування охорони здоров'я, із зміцненням економічного зростання прогнозувалось поступальне розширення пакету гарантованих для населення медичних послуг, що фінансуються за рахунок коштів НСЗУ. Проте, макроекономічні та фіскальні наслідки війни в Україні вказують на те, що фіскальні доходи бюджету будуть обмеженими, що може негативно позначитись на обсягу фінансового ресурсу НСЗУ. Як свідчать дослідження фахівців Світової організації охорони здоров'я, в Україні галузь охорони здоров'я впродовж останнього десятиліття не була серед реальних пріоритетів державного фінансування, а видатки на неї у відношенні до ВВП стабільно знижувались. Проте, приріст витрат в розрахунку на одного мешканця країни був пов'язаний із реальним економічним зростанням. Сплеск уваги до галузі охорони здоров'я припадає на 2020-2021 рр., що пов'язане

із протидією епідемії коронавірусу COVID-19. Однак, негативний вплив війни на зростання ВВП та доходів держави може відновити тенденцію до депріоритетизації галузі, яка існувала у минулому, що означає реальне скорочення обсягів фінансування потреб медичних закладів.

У наукових джерелах вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів охорони здоров'я вбачають у реалізації кількох варіантів стратегії поведінки:

— перерозподіл видатків бюджетів усіх рівнів на користь охорони здоров'я за рахунок відмови від фінансування непершочергових бюджетних програм; збільшення обсягів фінансування за рахунок акумуляції додаткового ресурсу від підвищення податків чи впровадження цільових фіскальних платежів на користь системи охорони здоров'я. Такі варіанти стратегії вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів галузі охорони здоров'я називають кількісними, оскільки вони передбачають мобілізацію додаткових ресурсів за рахунок посилення рівня фіскального навантаження;

— збільшення фінансового ресурсу закладів охорони здоров'я за рахунок активізації їхнього залучення з альтернативних джерел, зокрема від програм міжнародної технічної допомоги, міжнародних та вітчизняних донорів тощо. На думку окремих науковців, в умовах обмеженості бюджетних ресурсів і значного інтересу до України як постраждалої держави від невмотивованої агресії, можна очікувати значного збільшення обсягів надходження фінансових ресурсів від іноземних джерел для реалізації проєктів розвитку в різних галузях економіки, в тому числі в охороні здоров'я;

— вивільнення фінансового ресурсу за рахунок контролю і стримування витрат (через вплив на попит і пропозицію медичних послуг). За відсутності необхідних фінансових ресурсів держава може вимушено піти на обмеження гарантованого пакету медичних послуг, які покриваються з бюджету, а також відмовитись від реалізації окремих цільових програм для специфічних категорій споживачів медичних послуг. На сьогодні можна спостерігати певні кроки у напрямку щодо перекладання частини витрат із забезпечення діяльності галузі охорони здоров'я на органи місцевого самоврядування. Територіальні громади мають активніше вишукувати можливості для фінансування медичних установ в рамках виконання місцевих цільових програм. На рівні конкретних закладів охорони здоров'я така стратегія виявляється у впровадженні таких інструментів, як аутсорсинг, фасиліті-менеджмент, що дають можливість знизити витрати на організацію надання медичних послуг при збереженні фактичних об'ємів благ.

Оцінюючи перспективи впровадження кожної з цих стратегій нарощення фінансових ресурсів галузі охорони здоров'я (що відповідно позначиться на обсягах доходів медичних закладів), слід зауважити, що перша із них пов'язана із прийняттям непростих політичних рішень щодо перерозподілу бюджетних ресурсів від інших галузей економіки на користь медицини. В умовах, коли більшість бюджетних програм розвитку припинені на невизначений період у зв'язку з необхідністю фінансування потреб оборони країни, додатковий перерозподіл коштів може спричинити погіршення фінансування соціально важливих галузей, таких як освіта, культура

ра чи соціальне забезпечення, або ж позбавити ресурсу програми підтримки економіки, що негативно позначиться на показниках її поствоєнного відновлення. Ще більш дискусійним є ідея щодо впровадження додаткових податків чи підвищення ставок існуючих для акумуляції додаткових ресурсів у галузі охорони здоров'я. В умовах війни, коли бізнес змушений адаптуватись до функціонування в умовах постійної загрози ракетних ударів, порушення логістичних ланцюгів, енергетичної кризи, підвищення податкового тиску може стати катастрофічним для забезпечення стабільності економіки й стримування рецесії. В період поствоєнного відновлення країни така стратегія збільшення фінансового ресурсу охорони здоров'я також неприйнятна, оскільки в Україні мають бути створені максимально комфортні умови для активізації бізнес-процесів, залучення інвестицій з метою подолання наслідків війни, що аж ніяк не передбачає підвищення рівня фіскального тиску.

Проте, на наш погляд, прийнятним є часткове впровадження ідей цієї стратегії у частині підвищення податкового навантаження на товари, які шкодять здоров'ю людини й зумовлюють витрати на його відновлення. Відповідно до стратегічних цілей розвитку охорони здоров'я до 2030 року, має продовжитись політика поступального підвищення рівня акцизного навантаження на тютюнові вироби (відповідно до євроінтеграційних зобов'язань України), розширюватись оподаткування алкогольних напоїв, а також розширюватись перелік товарів, які підлягають обкладенню акцизним податком (за рахунок введення податку на цукор та підсолоджені напої, товари-комплементи слабоалкогольних напоїв (так звані снеки). За оцінками експертів, такі кроки можуть дати в короткостроковій перспективі певний фіскальний ефект у формі збільшення надходжень бюджету, що можуть бути спрямовані у галузь охорони здоров'я.

Натомість, значні перспективи в сучасних умовах має стратегія, що передбачає нарощування обсягів фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я за рахунок використання альтернативних бюджетам джерел залучення коштів для надання медичних послуг. На думку фахівців ВООЗ, слід очікувати значного збільшення потоків міжнародної допомоги для підтримки процесу відновлення сектору охорони здоров'я у поствоєнний період, проте важливо, щоб зовнішні надходження не розглядались як альтернатива, а як доповнення до бюджетного фінансування медичних послуг. Медична допомога є одним з трьох пріоритетних напрямів діяльності, на які відповідно до започаткованої Президентом України ініціативи United-24 передбачено можливість залучення благодійних коштів до державного бюджету.

У науковому середовищі серед перспективних варіантів залучення коштів для потреб охорони здоров'я визначають активізацію добровільного медичного страхування, а також легалізацію співоплат при отриманні медичних послуг. Проте, світовий досвід переконує, що жоден із цих інструментів недоречно розглядати як односторонньо позитивний з точки зору його наслідків для вирішення проблеми недостатнього фінансування охорони здоров'я. "Проблема, яку досі вдалося вирішити лише кільком країнам, полягає в тому, щоб розробити умови залучення цих приватних коштів так, щоб вони

дійсно доповнювали державне фінансування гарантованого пакету послуг" [12].

Проте, впровадження добровільного медичного страхування та співоплати за медичні послуги, на думку фахівців ВООЗ, не є ефективним інструментом для зниження індивідуальних витрат на охорону здоров'я. Більш того, на думку С. Томсон та А. Саган, воно може навіть погіршувати показники нерівності у доступі до медичних послуг [4]. Ефективним це нововведення виявилось тільки у кількох країнах (Франції, Хорватії та Словенії), де співоплати є частиною загальнообов'язкового медичного страхування. Рівність у доступі до медичних послуг забезпечена у цих країнах за рахунок обмеження ролі добровільного медичного страхування й додатково субсидування участі у ньому для певних категорій населення з низькими доходами [2; 3].

На думку С. Томсон та А. Саган, особливо шкідливим є впровадження податкових стимулів (пільг) для активізації участі населення у добровільному медичному страхуванні, якщо воно не призначене для доповнення гарантованого державою пакету медичних послуг. У цьому випадку податкові субсидії мають негативний вплив на нерівність, адже приносять більшу користь для громадян з вищим рівнем доходів, які й без допомоги мають можливість скористатися таким благом, як добровільне медичне страхування. Тому, на думку вчених, перш, ніж впроваджувати фіскальні стимули для участі у такому страхуванні, "необхідно створити сприятливі умови для взаємодоповнюваності та рівності" [2], зокрема через правове врегулювання цих ймовірних ризиків.

План медичної реформи передбачає впровадження гарантованого пакету медичних послуг, який із збільшенням бюджетного ресурсу має поступально розширюватись за рахунок включення до нього додаткових послуг. На думку фахівців ВООЗ, вирішити проблему неформальних платежів через впровадження співоплати не вдасться. На їхню думку, "реальне впровадження гарантованих безоплатних послуг для населення критично залежить від скоординованих дій стосовно збільшення обсягів бюджетного фінансування мінімального пакету медичних послуг, покращення методів закупівлі послуг через НСЗУ таким чином, щоб стимулювати постачальників підвищувати ефективність діяльності, а також посилення моніторингу та управління задля визначення того, чи дійсно послуги, за які передбачено нульову співоплату, надаються безоплатно" [12].

Проте, фахівці ВООЗ не відкидають категорично ідею про впровадження співоплат, проте наполягають на тому, що вона виправдана лише щодо послуг, які не входять до гарантованого державою пакету медичної допомоги. При цьому, співоплати повинні відповідати певним ознакам: бути фіксованими, а не у відсотках до вартості послуги; встановлюватись на такому рівні, щоб не бути фінансово обтяжливими для пацієнтів; передбачати механізми захисту окремих категорій населення з низькими доходами. Це забезпечить дотримання принципів справедливості, рівності, транспарентності при впровадженні інновацій у процес управління фінансовими ресурсами охорони здоров'я [1].

Серед головних мотивів впровадження в Україні співоплати медичних послуг (що було передбачено у

початковому варіанті медичної реформи, але в процесі її ухвалення вилучено із законопроектів) було намагання легітимізувати неформальні платежі у закладах охорони здоров'я, або так звану "віддачу лікареві". Незважаючи на введення основних механізмів медичної реформи, неформальні платежі при отриманні медичних послуг, хоча й зменшились в масштабах, проте повністю не зникли. Їхнє існування, на наш погляд, зумовлене специфікою медичних послуг (пацієнт не може самостійно оцінити рівень якості медичної послуги, проте від цього залежить його власне здоров'я; тому пацієнти намагаються мотивувати лікаря належно виконувати функціональні обов'язки), а також усталеними стереотипами суспільства, від яких значній частині людей складно відмовитись. На наш погляд, оскільки побороти таке явище на даний час складно, то неформальні платежі за медичні послуги мають бути легалізовані через їхню трансформацію у медичну франшизу — фіксовану помірну за розміром плату за кожен випадок звернення за медичною допомогою. Розміри цієї плати мають бути співмірними із середнім розміром неформальної "віддачі", щоб не спричинити спротиву в населення. Більш видимим, на наш погляд, буде також моральний аспект такої новації, а саме сатисфакція почуття морального боргу реципієнта медичної послуги перед лікарем.

Реальна альтернатива збільшенню фінансових ресурсів охорони здоров'я через впровадження додаткових фіскальних платежів чи перерозподіл видатків бюджету є реалізація заходів, спрямованих на економію експлуатаційних витрат закладів охорони здоров'я без негативного впливу на якісні параметри надання медичних послуг. Значні перспективи у цьому контексті має впровадження спеціалізованого фасиліті-менеджменту, в основі якого покладений повний та частковий аутсорсинг. Завдяки цій формі державно-приватного партнерства можна досягти зниження витрат на утримання об'єктів нерухомості (будівель медичних закладів) за одночасного підвищення якості обслуговування.

За словами Ю. Загуменної, "у зарубіжній практиці на аутсорсинг прийнято передавати різні види послуг, які умовно можуть бути розмежовані на три групи: по-перше, сервісні послуги, які не вимагають високого рівня кваліфікації виконавців та не пов'язані з основним профілем діяльності установи чи органу влади (клінінгові послуги, охоронні послуги, організація харчування та ін.); по-друге, сервісні послуги, які вимагають високого рівня кваліфікації виконавців (ведення бухгалтерського обліку та звітності, обслуговування комп'ютерних мереж, юридичні послуги, послуги планування, рекрутингу та ін.); послуги, які відображають основні функціональні повноваження закладу чи установи" [9, с. 81]. Фасиліті-менеджмент у закладі охорони здоров'я передбачає рекрутинг допоміжного немедичного персоналу, а також економію фінансових ресурсів за рахунок оптової закупівлі витратних матеріалів, продуктів харчування, будівельних матеріалів. Іншим позитивним ефектом від впровадження фасиліті-менеджменту є те, що завдяки переведенню на аутсорсинг непрофільних функцій закладу медичні працівники та керівництво мають можливість повністю сконцентрувати свою увагу на виконанні основних професійних обов'язків — органі-

зації надання та безпосередньому наданні медичних послуг пацієнтам. На думку С. Кондратюка, аутсорсинг, покладений в основу фасиліті-менеджменту, є "...випробуваним способом управління коштами, що здатний вирішувати проблеми їх економного та ефективного використання" [10, с. 367].

Ключова перевага застосування аутсорсингу в закладі охорони здоров'я при організації непрофільних послуг полягає в тому, що менеджмент закладу виступає у ролі замовника і має можливість висувати кількісні та якісні вимоги до обслуговування. Конкуренція надавачів немедичних послуг за отримання замовлення буде стимулювати ці структури пропонувати найбільш прийнятні умови продукування своїх послуг, а також знижувати тарифи. Відповідно, заклад охорони здоров'я має можливість забезпечити належний рівень якості послуг, які не пов'язані із медичною допомогою, а також досягти економії витрат. Більш того, в угоді між закладом охорони здоров'я та підрядником закріплюють якісні й кількісні параметри закупівлі, відповідальність за їх недотримання та інші умови, що дає можливість менеджменту медичної установи контролювати те, наскільки характеристики немедичних послуг відповідають обумовленим.

Незважаючи на те, що використання інноваційних способів мобілізації фінансових ресурсів для потреб закладів охорони здоров'я є реалістичним, воно не спроможне забезпечити значних обсягів фінансування. На думку галузевих фахівців та багатьох вчених, єдиним варіантом вирішення проблеми необхідного рівня фінансування медичних потреб є впровадження обов'язкового медичного страхування. Як зазначає С. Бойко, "ефективне медичне страхування вимагає створення страхових пулів (об'єднань) коштів для того, щоб перерозподілити ризик витрат на лікування (ризик страхового випадку) між якомога більшою кількістю застрахованих осіб" [5]. Необхідність такого кроку пояснюється тим, що передбачити індивідуальні витрати на лікування окремого громадянина складно, як з позиції величини цих витрат, так і з погляду ймовірності настання. Відповідно, охоплення обов'язковим медичним страхуванням ширшого кола осіб дає можливість досягти стійкості страхової системи з точки зору спроможності задовольнити непрогнозовані витрати у будь-якій ситуації. Тому обов'язкове медичне страхування можна розглядати як надійну схему гарантування покриття додаткових витрат на медичні послуги, які не передбачені пакетом медичних гарантій.

Альтернативою ринковій моделі обов'язкового медичного страхування (коли громадяни зобов'язані придбати страховий поліс, проте страхувальником може бути будь-який суб'єкт страхового ринку, що має ліцензію на надання цих послуг) є його впровадження для формування особливого виду консолідованих бюджетних коштів за рахунок внесків роботодавців, працівників і держави. При цьому розпорядником цього фонду може виступати єдиний замовник медичних послуг, тобто НСЗУ, який володіє необхідною інформацією про мережу закладів охорони здоров'я, їхні матеріальні, кадрові та інші можливості. Апологети такої новації проєктують покладення відповідальності за сплату внесків на медичне страхування на роботодавців, які зацікавлені

у здоров'ї працівників. Проте, як свідчить практика функціонування інших видів обов'язкового страхування, такий підхід до розподілу фіскальної відповідальності за сплату внесків зазвичай супроводжується високим рівнем ухилення від виконання зобов'язань, оскільки у цьому випадку порушується принцип індивідуальної зацікавленості платника. Крім того, впровадження обов'язкового медичного страхування із покладанням додаткових фіскальних зобов'язань на роботодавців може стати додатковим чинником пригнічення бізнесу, який потерпає від впливу воєнних дій та інших кризових умов сьогодення.

На рівні конкретного закладу охорони здоров'я значні можливості для збільшення обсягів фінансових ресурсів має експансивна політика нарощування переліку медичних послуг та контингенту в рамках міжмуніципальної співпраці з суміжними територіальними громадами. Зокрема, в Україні створені необхідні умови для розвитку телемедичних послуг, що актуально в умовах запровадження карантинних обмежень чи нерегулярного сполучення між населеними пунктами громади. Телемедицина — це комплекс технологій та заходів, які застосовують для надання медичної допомоги з використанням дистанційного зв'язку у формі обміну електронними повідомленнями. Хоча організація надання телемедичних послуг потребує від закладу охорони здоров'я витрат на отримання ліцензії, облаштування спеціального кабінету телемедицини, "технічне забезпечення (програмне та апаратне забезпечення для роботи порталу телемедицини, забезпечення відео — й аудіозв'язку; технічні прилади із засобами збереження та передачі даних і зображень у формі електронних повідомлень; засоби телеметрії; програмне забезпечення для передавання, збереження та інтерпретації знімків і цифрових зображень)" [11] та інше, вона дає можливість розширити контингент пацієнтів і таким чином забезпечити додаткові надходження від оплати вартості медичних послуг.

На думку С. Бойко, перспективним джерелом формування фінансових ресурсів закладів охорони здоров'я можуть стати кошти накопичувальних фондів територіальних громад і благодійних фондів, благодійні пожертвування та внески юридичних і фізичних осіб. "Проте, зважаючи на епізодичний характер допомоги від таких джерел фінансування, потрібно їх розглядати як додаткові, незаплановані надходження, які можна використовувати зважаючи на конкретну ситуацію у певному медичному закладі" [5].

На наш погляд, говорити про використання накопичувальних фондів для фінансування закладів охорони здоров'я можна лише гіпотетично, оскільки за сучасних умов можливість їхнього формування сумнівна. В період посвоєнного відновлення України більш реалістичним є активізація фінансування потреб охорони здоров'я через механізм державно-приватного партнерства. Його суть полягає в тому, що засновник медичної установи та приватні партнери об'єднують свої ресурси для реалізації певного проєкту розвитку або забезпечення роботи установи з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та вигод, тобто взаємовигідної співпраці. Очевидно, що зважаючи на неприбутковий характер роботи закладів охорони здоров'я,

очікувати вигод у формі прибутку недоречно. Проте, характерним трендом розвитку бізнесу в сучасних умовах є посилення уваги до питань корпоративної соціальної відповідальності як інструмента для формування позитивного іміджу компанії та вияву її співучасті у суспільному розвитку. Відповідно, значна частина крупних представників бізнесу реалізує розроблені самостійно програми корпоративної соціальної відповідальності, що передбачають спрямування коштів на різні соціально чутливі проєкти. Взаємодія між менеджментом закладів охорони здоров'я та структурами, відповідальними у компаніях за реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності створює поле для залучення значних обсягів фінансових ресурсів для надання медичних послуг, створення комфортних умов обслуговування пацієнтів тощо.

ВИСНОВКИ

В умовах безпрецедентних викликів для нашої країни система охорони здоров'я потребує додаткових фінансових ресурсів. Проведення медичної реформи, що передбачала серед іншого, автономізацію закладів охорони здоров'я та зміну схеми фінансування медичних послуг, водночас розкрило для медичних закладів можливість щодо диверсифікації джерел фінансування, залучення додаткових фінансових ресурсів для потреб їхнього розвитку.

Вирішення проблеми дефіциту фінансових ресурсів охорони здоров'я може передбачати кілька варіантів стратегії поведінки: перерозподіл видатків бюджетів на користь охорони здоров'я за рахунок відмови від фінансування непершочергових бюджетних програм; збільшення фінансування за рахунок підвищення податків чи впровадження цільових фіскальних платежів на користь охорони здоров'я; активізацію залучення додаткових фінансових ресурсів з альтернативних джерел, зокрема від програм міжнародної технічної допомоги, міжнародних донорів; вивільнення фінансового ресурсу за рахунок контролю і стримування витрат. Критичний аналіз цих стратегій засвідчив, що кожна із них має свої позитивні риси й недоліки. Проте, перерозподіл бюджетних коштів на користь програм охорони здоров'я має дискусійний характер через ймовірний негативний вплив на фінансування інших соціально важливих благ та зниження темпів економічного росту. Неприйнятною є стратегія підвищення фіскального тиску з метою акумуляції додаткових ресурсів для охорони здоров'я, оскільки це пригнічуватиме економічну діяльність. Раціональним є підвищення податкового навантаження на товари, які шкодять здоров'ю людини й зумовлюють витрати на його відновлення.

Попри те, що основним джерелом коштів для закладів охорони здоров'я продовжує залишатись оплата медичних послуг з бюджету, актуальним питанням сьогодення є впровадження обов'язкового медичного страхування як додаткового каналу надходження коштів в охорону здоров'я, а також активізація діяльності медичних закладів щодо використання можливостей проєктного фінансування за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб, міжнародних донорів. Проте, реалізація таких можливостей потребує від

менеджменту закладів охорони здоров'я підвищення власної компетентності щодо основ фандрайзингової діяльності, розробки проектів розвитку, співпраці з донорами тощо.

Література:

1. Habicht, T., Thomson, S., Demeshko, O. Co-payment policy: considerations for Ukraine. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2021. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/341727>
2. Sagan A., Thomson S. Voluntary health insurance in Europe: role and regulation. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2016. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326316>.
3. Thomson S., Cylus J., Evetovits T. Can people afford to pay for health care? New evidence on financial protection in Europe. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2019. URL: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/311654>.
4. Thomson S., Sagan A., Mossialos E. Private health insurance: history, politics and performance. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
5. Бойко С. Г. Диверсифікація джерел фінансування охорони здоров'я. Аналітична записка. К.: НІСД, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannya-okhoroni-zdorovya>
6. Гавриченко Д., Козирєва О., Попова Т., Сергієнко Л. Механізм фінансування охорони здоров'я України в умовах трансформацій. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2022. № 1 (42). С. 125—133.
7. Дубина М., Забаштанський М., Роговий А. Роль фінансово-кредитних установ у стратегічному розвитку сфери охорони здоров'я. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2020. № 4 (24). С. 64—73.
8. Жукевич С., Карпшин Н., Шегера О. Аналіз фінансової стійкості закладів охорони здоров'я в умовах сталого розвитку. Світ фінансів. 2022. № 3 (72). С. 111—126.
9. Загуменна Ю. О. Аутсорсинг державних функцій у контексті завдань реформування державного управління: зарубіжний досвід. Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: Збірн. матер. круглого столу. 2017. № 27. С. 79—82.
10. Кондратюк С. Я. Аутсорсинг як спосіб боротьби з неефективністю в бюджетних закладах держави мережевого типу. Фінанси, облік і аудит. 2012. Вип. 28. С. 367—375.
11. Озерова О. Телемедицинські послуги: як організувати, оподаткувати та відобразити в бухгалтерії. Головбух. URL: https://buhplatforma.com.ua/article/9412-yak-organizuvati-opodatkovati-ta-vdobraziti-v-buhobliku-telemedichn-poslugi?from=Rubrcontentblock_articles#anc_1
12. Принципи відновлення та трансформації системи охорони здоров'я в Україні / за ред. Я. Хабіхта. Копенгаген, Європейське регіональне бюро ВООЗ, 2022. 62 с. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/361136/WHO-EURO-2022-5750-45515-65487-ukr.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

References:

1. Habicht, T., Thomson, S. and Demeshko, O. (2021), Co-payment policy: considerations for Ukraine, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark, available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/341727> (Accessed 30 June 2023).
2. Sagan, A. and Thomson, S. (2016), Voluntary health insurance in Europe: role and regulation, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark, available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/326316> (Accessed 30 June 2023).
3. Thomson, S., Cylus, J. and Evetovits, T. (2019), Can people afford to pay for health care? New evidence on financial protection in Europe, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark, available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/311654> (Accessed 30 June 2023).
4. Thomson, S., Sagan, A. and Mossialos, E. (2020), Private health insurance: history, politics and performance, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
5. Bojko, S. H. (2019), DIVERSYFIKACIJA DZHEREL FINANSUVANNIA OKHORONY ZDOROV'IA [Diversification of health care financing sources], National Institute of Strategic Studies, Kyiv, Ukraine, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannya-okhoroni-zdorovya> (Accessed 30 June 2023).
6. Havrychenko, D., Kozyrieva, O., Popova, T. and Serhiienko, L. (2022), "Mechanism of financing of healthcare of Ukraine in transformation conditions", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 1 (42), pp. 125—133.
7. Dubyna, M., Zabashtans'kyj, M. and Rohovyj, A. (2020), "The role of financial and credit institutions in strategic health development", Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 4 (24), pp. 64—73.
8. Zhukevych, S., Karpysyn, N. and Shehera, O. (2022), "Analysis of the financial sustainable of healthcare institutions in the sustainable development conditions", Svit finansiv, vol. 3 (72), pp. 111—126.
9. Zahumenna, Yu. (2017), "Outsourcing of state functions in the context of public administration reform tasks: foreign experience", Pravoohoronna funktsiia derzhavy: teoretyko-metodolohichni ta istoryko-pravovi problemy, vol. 27, pp. 79—82.
10. Kondratiuk, S. Ya. (2012), "Outsourcing as a way of combating inefficiency in the network-type state budget institutions", Finansy, oblik i audyt, vol. 28, pp. 367—375.
11. Ozerova, O. (2023), "Telemedicine services: how to organize, tax and reflect in accounting", available at: https://buhplatforma.com.ua/article/9412-yak-organizuvati-opodatkovati-ta-vdobraziti-v-buhobliku-telemedichn-poslugi?from=Rubrcontentblock_articles#anc_1 (Accessed 30 June 2023).
12. Habicht, T. (ed.) (2022), Pryntsyvy vidnovlennia ta transformatsii systemy okhorony zdorov'ia v Ukraini [Principles of recovery and transformation of the health care system in Ukraine], WHO Regional Office for Europe, Copenhagen, Denmark, available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/361136/WHO-EURO-2022-5750-45515-65487-ukr.pdf?sequence=2&isAllowed=y> (Accessed 30 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.06.2023 р.

В. К. Галіцин,

*д. е. н., професор, професор кафедри системного аналізу та кібербезпеки,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1091-7587>*

О. В. Галіцина,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри математичного моделювання та статистики,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0560-755X>*

І. В. Луняк,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри математичного моделювання та статистики,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2098-0467>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.34

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

V. Galitsyn,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of System Analysis and Cybersecurity, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

O. Galitsyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling and Statistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

I. Lunyak,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Mathematical Modeling and Statistics, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STATISTICAL EVALUATION OF THE EFFICIENCY OF THE BANKING SECTOR OF THE ECONOMY

У статті досліджено сутність методологічних підходів та методичного забезпечення до статистичного оцінювання ефективності банківського сектора економіки України. Актуальність статті зумовлена, необхідністю розширення сфер практичного використання статистичних методів та моделей для вирішення конкретних завдань, пов'язаних із розробкою комплексних та макроекономічних оцінок ефективності функціонування банківського сектора економіки як основи формування стратегічних параметрів його розвитку в умовах ринкової економіки. Реалізація даного аспекту дозволяє суттєво розширити методологічну та методичну базу аналізу за рахунок включення до її складу науково обґрунтованих якісних параметрів та на цій основі знизити масштаби використання у вітчизняній статистичній практиці показників, представлених у вигляді рейтингових оцінок, що формуються, як правило, на основі суб'єктивних критеріїв.

The article examines the essence of methodological approaches and methodological support for statistical evaluation of the effectiveness of the banking sector of the Ukrainian economy. The need for a special study of general methodological principles, which are the basis for evaluating the effectiveness of the banking sector of the Ukrainian economy, is determined by the presence in modern Ukrainian banking statistics of significant gaps in the degree of development of the theoretical

and applied aspects of this problem, which are observed at the level of individual organizations, sectoral, regional and macroeconomic levels. To solve these problems, first of all, it is necessary to define specific expressions of the effectiveness of the main subjects included in the sphere of activity of the banking sector of the economy – owners, borrowers of credit resources, the public sector, etc. For the economy as a whole or its branches, the effectiveness of the banking sector is characterized by a more complex set of criteria determined by its main functions implemented in the economy. The relevance of the article is determined by the need to expand the spheres of practical use of statistical methods and models for solving specific tasks related to the development of complex and macroeconomic evaluations of the effectiveness of the functioning of the banking sector of the economy as a basis for forming strategic parameters of its development in the conditions of a market economy. The implementation of this aspect makes it possible to significantly expand the methodological and methodical base of analysis by including in its composition scientifically based qualitative parameters and, on this basis, to reduce the scale of use in domestic statistical practice of indicators presented in the form of rating assessments, which are formed, as a rule, on the basis of subjective criteria. The subjective basis of such constructions largely explains the existence of numerous and, as a rule, incomparable integrated assessments of the effectiveness of banking organizations, which are developed using various sets of initial indicators, methodological approaches and calculation procedures. As a result, the existing and currently widely used indicator system for analytical purposes is a typical example of local efficiency estimates that are formed at relatively short time intervals and practically do not reflect the industry and macroeconomic parameters of the functioning of the banking system as a whole. In these conditions, the prospects for the development of the methodology for constructing relevant estimates are objectively related to the need to use modern statistical methods and models, as well as an informational and methodological base based on international standards for the formation of a system of sectoral and macroeconomic indicators.

Ключові слова: ефективність, банківський сектор, економіка, банківська організація, статистичні методи, аналіз, індекс, коефіцієнт.

Key words: efficiency, banking sector, economy, banking organization, statistical methods, analysis, index, coefficient.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Найважливішим напрямом стратегії розвитку банківського сектора економіки на середньострокову перспективу є формування ефективної системи, що забезпечує реалізацію функцій фінансового посередництва і орієнтованої на задоволення потреб у фінансових ресурсах реального сектора економіки.

В той же час, потенціал розвитку банківського сектора економіки залишається до кінця не реалізованим, передусім, в частині виконання його основної функції, пов'язаної з акумуляцією і розподілом інвестиційних ресурсів для забезпечення прискореної динаміки соціально-економічного розвитку країни.

При цьому підвищення ефективності банківського сектора обмежується рядом чинників, визначуваних як загальними умовами його функціонування у рамках макроекономічної системи, так і специфічними особливостями поточного етапу розвитку цього сектора.

У комплексі макроекономічних чинників найбільший негативний вплив на динаміку розвитку банківського сектора спричиняють інфляційні процеси в економіці,

наслідком яких є наявність високих ризиків кредитування і обмежені можливості банківських організацій по залученню фінансових ресурсів.

Результатом такого положення є суттєві розриви, що спостерігаються в рамках української банківської статистики, в міру розробленості теоретичних та прикладних аспектів оцінки ефективності для окремих напрямків діяльності банківських організацій та відповідних комплексних оцінок, що формуються на рівні конкретних суб'єктів, регіональному та макроекономічному рівнях.

Крім того, наявність структурних диспропорцій в економіці і пов'язані з ними відмінності в умовах формування і використання інвестиційних ресурсів істотно обмежують відповідні напрями фінансової посередницької діяльності банківського сектора економіки України переважно сектором операцій з нерухомістю, операцій на фондових ринках, галузями будівельної індустрії і сферою торгівлі.

Передусім, відзначається наявність в структурі капіталу українських банків значної долі фіктивної складової, недостатній рівень використання в організаціях банківського сектора сучасних систем управління і бізнес-планування. Крім того, перспективи динамічно-

го розвитку банківського сектора економіки України пов'язані з необхідністю вирішення ряду принципових методологічних проблем, найбільш актуальною з яких являється формування об'єктивних оцінок його ефективності.

Використовувана методологічна і інформаційна база в цілому представляє сформовану і апробовану на практиці систему, узгоджену з існуючою системою обліку і звітності фінансових організацій, що характеризується адекватною інформаційною базою і стандартами, що поширюються на використовувану систему показників і відповідні розрахункові алгоритми і процедури.

На відміну від цього аспекту, питання методології і методики оцінки комплексної та макроекономічної ефективності банківського сектора економіки залишаються маловивченими, а основні публікації з цієї тематики, представлені у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі, носять фрагментарний характер.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільш суттєвий внесок у розвиток теорії і методів аналізу ефективності банківського сектора економіки внесли такі провідні вітчизняні учені-економісти і фахівці в галузі банківської статистики і економічного аналізу банківського сектора економіки, як Амоша А.І., Федосов В.М., Баканова М.І., Білорус О.Г., Мороз А.М., Савлук М.І., Бутинець Ф.Ф., Примостка Л.О., Головач А.В., Герасимович А.М., Захожай В.Б., Лутчин М.П., Маслово С.О., Сидорова А.В., Цал-Цалко Ю.С. та ін.

Ряд нових концептуальних розробок в галузі аналізу ефективності банківського сектора економіки викладений в роботах зарубіжних учених-економістів — Сінкі Дж., Бергера М., Коеллі Т., Купера У., Лейбенштейна Х., Сімса Т., Хамфрі Д., Самерса Б., Шеппарда Д., Шоенмейкера Д. та ін.

В існуючих публікаціях представлені досить детальні розробки з конкретних питань аналізу ефективності діяльності банківського сектора економіки і діяльності окремих банківських організацій в частині формування його загальнометодологічної і інформаційної бази, використовуваних методів і моделей, побудови статистичних показників.

В той же час, в українських і зарубіжних публікаціях практично не представлені аспекти досліджень, пов'язані з вивченням питань теорії і практики використання сучасних підходів до побудови відповідних оцінок як основи підвищення їх надійності і достовірності.

У загальному випадку теоретичні і практичні аспекти таких досліджень можуть поширюватися на відповідні концептуальні рішення, методичні підходи, системи статистичних показників, що формуються. При цьому один з найбільш важливих і найменш розроблених напрямів пов'язаний з реалізацією підходів, що забезпечують інтеграцію сучасних концептуальних принципів і адекватних статистичних методів аналізу ефективності банківського сектора.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є розробка теоретичних та методичних підходів до оцінки ефективності банківського сек-

тору економіки, заснованих на адаптації відповідних концептуальних рішень та класичних статистичних методів аналізу та моделювання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Загальні концептуальні підходи до оцінки комплексної ефективності банківського сектора економіки доцільно розглядати у відповідності з наступними сферами діяльності, що представляють потенційне джерело отримання економічного ефекту:

— сфери виробничої діяльності, пов'язаної з наданням фінансових послуг, отримуваний ефект в якій визначається в основному мірою раціональності використання сукупних виробничих ресурсів;

— сфери управлінської діяльності і прийняття організаційних рішень, економічний ефект в якій визначається якістю прийнятих стратегічних і оперативних рішень (інституціональні перетворення, орієнтація на розширення сфер діяльності, розширення асортименту послуг і т. д.);

— інвестиційної сфери, отримання економічного ефекту в якій визначається доходами від активів, що формуються на основі інвестованих ресурсів;

— сфери конкурентних відносин, економічний ефект у рамках якої забезпечується в результаті реалізації ринкових переваг організацій (концентрація капіталу, використання монопольного положення на ринку спеціалізованих банківських послуг і т. ін.).

У сфері виробничої діяльності, основним змістом якої для банківських організацій є реалізація посередницьких функцій, використання статистичних методів аналізу ефективності пов'язане з вирішенням завдання побудови найбільш адекватних та порівнянних інтегральних оцінок для конкретних банківських організацій.

Її можливим рішенням на практиці є використання підходів, пов'язаних з формуванням зведених показників, здійснюваних у статистиці на основі використання відповідних положень теорії агрегатних побудов.

У цьому аспекті досить перспективним для оцінки міри відповідності фактичних і цільових показників ефективності діяльності банківської організації є використання статистичних побудов, що лежать в основі формування класичного середнього геометричного індексу. Відповідно до цього підходу індивідуальні індекси ефективності доцільно формувати у вигляді співвідношень фактичних рівнів і їх цільових або середніх значень.

На практиці їх побудова може здійснюватися за ієрархічним принципом на основі використання систем індивідуальних індексів, що дозволяє забезпечити необхідний рівень деталізації параметрів, що враховуються.

Для сфери управлінської діяльності, враховуючи особливості джерел формування економічного ефекту при реалізації конкретних управлінських або організаційних рішень у банківському секторі економіки, статистичний аналіз ефективності доцільно обмежити напрямами, пов'язаними з оцінками їх впливу:

— на зміни загальних результатів фінансово-економічної діяльності банківських організацій;

— на зміні значень індивідуальних показників ефективності діяльності банківських організацій (включаючи відносні показники і традиційні коефіцієнти витрат);

— на вартісні параметри організації як об'єкту капіталізації.

У першому і другому випадках зміст таких оцінок має бути пов'язаний з виміром впливу системного ефекту на формування результативних показників економічної діяльності організацій або масштабів зниження витрат в нових умовах функціонування банківської організації, в останньому — з виміром динаміки ринкової вартості організації в результаті реалізації процесів, пов'язаних з її структурним перетворенням.

Досить адекватним і універсальним підходом до аналізу в цьому випадку видається використання методу оцінки гіпотез як базового інструментарію статистичного виміру значущості спостережуваних змін значень показників, що враховуються. При цьому в якості інформаційної бази побудови таких оцінок доцільним є використання основних фінансово-економічних показників діяльності банківських організацій або системи базових коефіцієнтів.

Особлива увага при розробці питань методичного забезпечення статистичного аналізу управлінського аспекту ефективності слід приділити оцінкам, що відносяться до процесів злиття і поглинання, що реалізуються у рамках банківського сектора економіки. Цей аспект аналізу для країн з перехідною економікою є найбільш актуальним як той, що забезпечує реальний розвиток цього сектора і зростання рівня конкурентоспроможності банків на ринку послуг фінансового посередництва.

Враховуючи змістовні особливості аналізованих процесів, як показники, що найбільш адекватно відбивають визнані іншими суб'єктами ринкової економіки результати здійснених структурних перетворень у банківських організаціях, доцільно використати оцінки, що характеризують зміну їх ринкової вартості. Метод оцінки гіпотез в цьому випадку поширюється на показники, що характеризують ринкові оцінки таких результатів, що формуються у вигляді відповідних фондових індексів.

Одночасно варто розглянути і альтернативні підходи до побудови таких оцінок, зокрема, методи, широко використовувани в зарубіжній статистиці в рамках спеціального напрямку, що визначається як "аналіз подій" (event study), включаючи методи оцінки біржової ціни фінансових активів (відома в зарубіжній статистиці як модель CAPM — Capital Asset Pricing Model), регресійні моделі оцінки нормального (очікуваного) рівня доходів.

Основними напрямками інвестиційної діяльності, що представляють потенційні джерела отримання доходів і, відповідно, предмет оцінки ефективності, для банківського сектора економіки є:

- прями інвестиції;
- портфельні інвестиції;
- участь в інвестиційних фондах.

Кожний з представлених напрямів характеризується особливостями, що визначають як специфіку використання статистичних методів і моделей при оцінці ефективності цих видів інвестиційної діяльності, так і доцільність або самі можливості реалізації таких оцінок з боку банківських організацій.

У цьому аспекті, передусім, відзначається специфіка останнього напрямку, яка визначається наявністю для банківського сектора економіки об'єктивних обмежень в частині контролю за розміщенням ресурсів, що інвестуються, що істотно обмежує і можливості побудови реальних оцінок ефективності їх використання.

На відміну від прямих інвестицій, для яких характерна наявність методичної бази статистичного аналізу ефективності (включаючи існуючі міжнародні рекомендації в цій галузі, викладені, зокрема, в Керівництві з оцінки ефективності інвестицій Організації ООН по промислому розвитку — ЮНІДО), що склалася, при побудові оцінок ефективності портфельних інвестицій, здійснюваних банківськими організаціями, як правило, потрібна адаптація існуючих статистичних методів відповідно до особливостей використовуваної інформаційної бази.

Необхідно відзначити наявність принципових відмінностей у використовуваних підходах до аналізу класичних методів статистичного прогнозування на основі даних біржової статистики, які визначаються, в першу чергу, передбачуваними періодами інвестування при короткострокових інвестиціях.

Такий аналіз повинен ґрунтуватись переважно на побудові короткострокових прогнозних оцінок відповідних біржових показників, що комбінуються з оцінками фінансових ризиків, при середньо- і довгострокових інвестиціях — на використанні класичних статистичних методів аналізу динамічних рядів як методичної основи виявлення характеру руху рівня біржових цін та прибутковості по конкретних видах інвестиційних цінних паперів.

Особливим напрямом використання статистичних методів і моделей при аналізі ефективності банківського сектора економіки є сфера конкурентних відношень. Класичним прикладом системного ефекту реалізації конкурентних переваг організації на ринку банківських послуг є ефект масштабів (returns to scale, scale effect).

Оцінки ефективності для банківського сектора економіки в цьому випадку можуть бути отримані на основі використання традиційних статистичних методів і моделей.

Проте, при цьому принциповим моментом є вибір узагальнюючих кількісних показників, що характеризують масштаби діяльності банківського сектора як джерела формування відповідного економічного ефекту. У цьому аспекті досить адекватним показником оцінки її масштабів є загальний індекс Херфіндала-Хіршмана, який дозволяє оцінити міру концентрації операцій у банківському секторі економіки.

В якості методичної бази для цього напрямку аналізу можуть бути використані відповідні динамічні показники, що характеризують співвідношення темпів зростання витрат і загальних обсягів випуску. Для побудови відповідних оцінок також може бути рекомендований досить поширений в статистичній практиці апарат виробничих функцій, що відбивають співвідношення між зміною обсягів використовуваних ресурсів і зміною відповідних виробничих результатів.

В узагальненому вигляді специфіка використання статистичних методів при аналізі ефективності конкрет-

Таблиця 1. Основні напрями використання статистичних методів при аналізі ефективності діяльності банківських організацій

Джерела отримання економічного ефекту	Використовувані методи та моделі	Аналізовані процеси
Фінансове посередництво	Індексний метод	Залучення та розміщення фінансових ресурсів
Сфера управління	Перевірка гіпотез. Кореляційно-регресійний аналіз. Аналіз подій.	Формування ринкової вартості. Процеси злиття та поглинання. Біржові процеси.
Сфера інвестицій	Методи прогнозування. Технічний аналіз. Побудова розрахункових коефіцієнтів. Методи дисконтування. Методи наведення параметрів.	Біржові процеси. Інвестиційні процеси.
Сфера конкурентних відносин	Виробничі функції	Концентрація капіталу. Комбінування видів діяльності.

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [1—3, 8].

них аспектів діяльності організацій банківського сектора економіки представлена в Таблиці 1.

Як пріоритетний предмет оцінки необхідно розглядати комплексну ефективність, що вимагає використання принципово нових підходів, що забезпечують по можливості облік усієї сукупності чинників, що визначають ефективність цього напрямку діяльності банківського сектора економіки.

При цьому в умовах недостатнього рівня розвитку в статистиці теоретичних досліджень і практичних розробок, пов'язаних з побудовою комплексних оцінок ефективності банківського сектора економіки, доцільним є звернення до відповідного зарубіжного досвіду в цій галузі, що становить інтерес як предмет аналізу реалізації конкретних концептуальних і методичних підходів та інтерпретації отриманих результатів.

Систематизуючи відповідні зарубіжні розробки, можна виділити два основні концептуальні підходи, що використовуються в сучасному статистичному аналізі виробничої ефективності, що диференціюються залежно від складу параметрів, що оптимізуються.

Відповідно до цього аспекту класифікації об'єктами прикладного використання комплексних оцінок в загальному випадку є технічна (techmeal) і розподільча (allocational) ефективність.

Теоретично показники технічної ефективності відбивають міру раціональності використання ресурсів для виробництва певних обсягів кінцевого продукту, що в змістовному аспекті відповідає оцінці міри наближення аналізованого економічного об'єкту (процесу) до максимального випуску при використанні конкретного набору чинників виробництва.

Показники розподільчої (алокативної) ефективності відбивають міру відхилення фактичних результатів діяльності від їх максимального значення при існуючих рівнях ринкових цін на використовувані ресурси і кінцеву продукцію (послуги), що, по суті, зводиться до оцінки міри відповідності фактичних і оптимальних пропорцій для чинників виробництва, що використовуються.

Таким чином, для банківських організацій при побудові комплексних оцінок найбільш перспективними в методологічному і прикладному аспектах є підходи, орієнтовані на оцінку технічної ефективності. В цьому випадку методичною основою аналізу може бути досить поширена в статистичній теорії і практиці схема представлення їх діяльності у вигляді моделі з набором вхідних (ресурси) і вихідних (випуск) параметрів.

По суті, такий підхід проводить аналогію між статистичними моделями, що формалізують процеси функціонування банківського сектора і виробничих підприємств, що дозволяє забезпечити узгодження основних положень теорії розвитку фінансово-банківських інститутів і класичної теорії корпоративних процесів.

Для оцінки технічної ефективності банківського сектора економіки в якості найбільш перспективних визначені сукупності параметричних методів і моделей. На практиці їх реалізація здійснюється на основі концептуальної схеми, відповідно до якої комплексна оцінка ефективності банківських організацій пов'язана з побудовою межі їх виробничих можливостей.

Типовим і найбільш поширеним прикладом параметричних моделей, що використовуються в сучасній практиці оцінки ефективності банківського сектора і, що розглядаються в якості інструментарію для проведення відповідних експериментальних розрахунків, є модель, що ґрунтується на побудові стохастичної межі витрат, — СМЗ (Stochastic Frontier Analysis — SFA).

Відповідно до інтерпретації отримуваних на її основі розрахункових співвідношень організація визнається неефективною, якщо її фактичні витрати перевищують умовний (відповідно до потенційних можливостей організації) оптимальний рівень у масштабах, які не пояснюються існуючими статистичними похибками.

Викладені принципи побудови моделей оцінки ефективності банківського сектора економіки можуть бути поширені і на рівень галузевих і макроекономічних досліджень. Ця теза підтверджується рядом конкретних прикладів із зарубіжної і міжнародної практики, зокрема, дослідженнями, пов'язаними з аналізом ефектив-

ності банківського сектора країн ЄС, країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону.

Одним із найбільш перспективних та відповідних сучасним міжнародним статистичним стандартам напрямів оцінки ефективності банківського сектора економіки на макроекономічному та галузевому рівнях є підхід, заснований на використанні інформаційно-методологічної бази СНР.

Відповідно до СНР банківський сектор економіки представляє елемент (суб'єкт) економічного обороту, взаємопов'язаний у рамках системи фінансових потоків з іншими суб'єктами, в якості яких розглядаються сектори економіки, що виділяються в СНР (фінансові та нефінансові корпорації, державний сектор економіки, домашні господарства та некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства).

Такі оцінки в СНР можуть здійснюватися на основі системи показників, що представлені у відповідних рахунках системи. Перевагою такого підходу в порівнянні з іншими існуючими в сучасній статистиці підходами є збалансованість використовуваних показників і можливість побудови на їх основі різних комбінацій оціночних критеріїв залежно від цілей і завдань досліджень, що проводяться.

При цьому об'єктивно існують різні можливості реалізації конкретних аспектів аналізу, що проводиться, залежно від складу інформації, що використовується, який, в першу чергу, визначається рівнем розвитку національної статистики в окремих країнах.

Для країн, в яких статистика функціонує в умовах використання усього комплексу методологічних принципів Системи національного рахівництва, для цілей економіко-статистичного аналізу може бути використаний повний набір показників, що відображаються в рахунках СНР. За відсутності такої системи вихідний набір показників обмежується методологічними і технічними можливостями виділення у рамках використовуваної системи рахунків показників, що відносяться до діяльності банківського сектора економіки.

У першому випадку проведення такого аналізу може ґрунтуватися на використанні системи показників, що формується для комбінованого підсектора "Діяльність банків, вексельних контор" і "Діяльність ощадних банків". Така система в її повномасштабному вигляді в принципі може містити весь набір показників, відбиваних в рахунках СНР. В другому випадку можливості аналізу ефективності банківського сектора економіки обмежуються тільки загальними аспектами діяльності організацій у сфері фінансового посередництва.

Практичні аспекти аналізу ефективності реалізуються в найбільш актуальних напрямках, пов'язаних з побудовою комплексних і макроекономічних оцінок.

Іншою важливою метою є проведення порівняльного аналізу оцінок, отриманих на основі використання різних методичних підходів.

Побудова комплексних оцінок ефективності для банківського сектора економіки доцільно здійснювати на основі:

- побудови бальних оцінок;
- розрахункових коефіцієнтів;
- побудови статистичних моделей, що формалізують залежності між ресурсними і результативними показниками;

— побудови оптимізаційних моделей.

У першому випадку при формуванні таких оцінок для вибіркової сукупності банківських організацій доцільно використати традиційні підходи, що ґрунтуються на визначенні сумарних бальних оцінок за показниками, що характеризують ефективність використання ресурсів (капіталу і трудових ресурсів) при реалізації функції фінансового посередництва (обсяги наданих кредитів).

Порівняльні оцінки комплексної ефективності банківських організацій на основі розрахункових коефіцієнтів ґрунтуються на комбінуванні елементів витрат і визначенні співвідношень отриманих розрахункових показників з еталонним значенням.

При використанні регресійних моделей для оцінки ефективності банківських організацій застосовується традиційний для статистичного аналізу підхід, що ґрунтується на побудові рівняння множинної лінійної регресії.

При побудові моделі, заснованої на існуючій загальній залежності між результатами фінансової посередницької діяльності та ресурсами, що використовуються, де як незалежні змінні використовуються традиційні показники, що характеризують чинники виробництва у банківському секторі економіки, що використовуються:

$$K = f(C, L),$$

K — обсяг наданих кредитів

C — обсяг капіталу банку

L — чисельність персоналу.

Доцільно визначити оцінки комплексної ефективності для сформованої вибіркової сукупності банківських організацій на основі використання концепції оптимального використання ресурсів, формалізованої у вигляді моделі стохастичної виробничої межі витрат (СМВ). В якості параметрів моделі, що характеризують економічні результати діяльності банківських організацій, пропонується використати комбінацію показників: обсяги наданих кредитів, фінансовий капітал і трудові ресурси.

Враховуючи, що обов'язковою умовою використання методу СМВ в статистичному аналізі є відсутність залежності ефективності діяльності від масштабів організацій, для вибіркової сукупності банківських організацій на основі методу кореляційного аналізу застосовні відповідні оцінки для показників ефективності використання капіталу (співвідношень обсягів виданих кредитів і фінансового капіталу) і його обсягів.

Метод бальних оцінок через його специфіку і основні недоліки найменш інформативний. Він дозволяє ідентифікувати тільки умовне положення організації по рівню ефективності у складі аналізованої групи об'єктів і не дозволяє виявити реальні співвідношення значень відповідних показників.

У меншій мірі ці недоліки властиві методу, що базується на розрахунках коефіцієнтів ефективності. При цьому одними з його основних недоліків є, передусім, умовність бази порівняння, що формується, яка визначається відповідно до максимальних значень, що спостерігаються, та наявність складної процедури приведення до порівняльного виду елементів коефіцієнтів, що розраховуються.

Адекватніші оцінки можуть бути отримані на основі використання моделей множинної регресії і СМВ, у рамках яких можуть бути визначені оптимальні показники, що розглядаються в якості основи порівняльних оцінок для параметрів, що характеризують конкретні аспекти ефективності діяльності організацій (випуск — для регресійних моделей або витрати — випуск для моделі СМВ).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, можна визначити, що перспективи підвищення надійності і достовірності результатів економіко-статистичного аналізу ефективності банківського сектора економіки, пов'язані з вирішенням наступного комплексу актуальних теоретичних і прикладних проблем пов'язані з:

- підвищенням міри відповідності статистичних методів і моделей, що використовуються, аспектам діяльності банківського сектора, що аналізуються;
- розширенням напрямів оцінки ефективності банківського сектора економіки на основі використання методів економіко-статистичного аналізу;
- розвитком інформаційної бази економіко-статистичного аналізу ефективності банківського сектора економіки.

Їх рішення повинне поширюватися не лише на аспекти діяльності банківського сектора, пов'язані з реалізацією посередницьких функцій, але і на інші напрями, що представляють потенційне джерело формування економічного ефекту при функціонуванні цього сектора економіки.

Література:

1. Банківська система України: інституційні зміни та інновації: кол. моногр. Л.О. Примостка, М. І. Диба, І. В. Краснова та ін. К.: КНЕУ. 2015. 434 с.
2. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти: монографія. К: КНЕУ. 2001. 238 с.
3. Нікітін А. В. Ситуаційне моделювання банківської діяльності: навч. посібник. К.: КНЕУ. 2003. 153 с.
4. Офіційний сайт Асоціації українських банків. URL: <https://www.aub.org.ua/> (дата звернення: 1.06.2023).
5. Офіційний сайт Банку з міжнародних розрахунків. URL: <http://www.bis.org> (дата звернення: 7.06.2023).
6. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2023).
7. Сидорова А.В., Юріна Н.О. Банківська статистика: навч. посібник. Донецьк: Каштан, 2006. 136 с.
8. Фрост Стівен М. Настільна книга банківського аналітика: гроші, ризики і професійні прийоми. Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс. 2006. 672 с.
9. Погорелова Т. В. До питання статистичного оцінювання ефективності банківської системи України. Вісник соціально — економічних досліджень: Збірник наукових праць. Вип. 4 (47). Одеса: ОНЕУ. 2012. С. 73—79.
10. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 № 2121-Ш. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.05.2023).

zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2121-14 (дата звернення: 25.05.2023).

11. Про затвердження Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: положення затверджене постановою Правління Національного Банку України від 17.09.2015 р. №615. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02> (дата звернення: 25.05.2023).

12. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: положення затверджене постановою Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/z0841-01> (дата звернення: 25.05.2023).

References:

1. Prymostka, L.O., Dyba, M. I. and Krasnova, I. V. (2015), Bankivs'ka systema Ukrainy: instytutsijni zminy ta innovatsii [Banking system of Ukraine: institutional changes and innovations], KNEU, Kyiv, Ukraine.
2. Kochetkov, V. M. (2001), Zabezpechennia finansovoї stijkosti suchasnoho komertsijnoho banku: teoretyko-metodolohichni aspekty [Ensuring the financial stability of a modern commercial bank: theoretical and methodological aspects], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Nikitin, A. V. (2003) Sytuatsijne modeliuвання bankivs'koi diial'nosti [Situational modeling of banking activity], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Association of Ukrainian Banks (2023), available at: <https://www.aub.org.ua/> (Accessed 1 June 2023).
5. Bank for International Settlements (2023), available at: <http://www.bis.org> (Accessed 7 June 2023).
6. National bank of Ukraine (2023), available at: <https://www.bank.gov.ua> (Accessed 15 May 2023).
7. Sydorova, A.V. and Yurina, N.O. (2006), Bankivs'ka statystyka [Banking statistics], Kashtan, Donetsk, Ukraine.
8. Frost, Steven M. (2006), Nastil'na knyha bankivs'koho analityka: hroshi, ryzyky i profesijni pryjomy [Bank analyst's desk book: money, risks and professional techniques], Balans Biznes Buks, Dnipropetrovs'k, Ukraine.
9. Pohorielova, T. V. (2012), "Do pyttannya statystychnoho otsiniuvannia efektyvnosti bankivs'koi systemy Ukrainy", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen': Zbirnyk naukovykh prats, vol. 47, no. 4, pp. 73—79.
10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2000), The Law of Ukraine "On banks and banking activity", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/lavs/shov/2121-14> (Accessed 25 May 2023).
11. National Bank of Ukraine (2015), "Resolution of Board of the National Bank of Ukraine "On the use by the National Bank of Ukraine of standard tools for regulating the liquidity of the banking system", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/lavs/shov/v0171500-02> (Accessed 25 May 2023).
12. National Bank of Ukraine (2001), "Resolution of Board of the National Bank of Ukraine "On the procedure for regulating the activities of banks in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/lavs/z0841-01> (Accessed 25 May 2023).

Стаття надійшла до редакції 04.07.2023 р.

УДК 338.482

*М. М. Ігнащенко,**д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8626-4624>**Л. Ю. Леваєва,**к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9569-585X>**Я. А. Плевако,**аспірант, Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-8595-610X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.41

ВПРОВАДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДІЯЛЬНІСТЬ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ: НАПРЯМИ, ВИКЛИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

M. Ihnatenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

L. Levieva,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Economics, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

Y. Plevako,

Postgraduate student, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav

IMPLEMENTATION OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE ACTIVITIES OF TOURISM ENTERPRISES: DIRECTIONS, CHALLENGES, PROSPECTS

Предметом статті є встановлення переваг впровадження інформаційних технологій (ІТ) у маркетинг та інші напрями діяльності туристичних підприємств (документообіг, робота з персоналом, аналіз роботи й планування). Встановлено переваги ІТ у вигляді економії часу й підвищення продуктивності праці; покращення обслуговування клієнтів; прискорення бізнес-процесів і забезпечення неупередженої інформації та правильних управлінських рішень. При цьому інформаційні технології мають дві складові результату впровадження: оптимізація процесів та накопичення масивів даних. Цифровізація дозволяє оперативно реагувати на виклики та загрози зовнішнього середовища; зберігати й розвивати клієнтську базу; підтримувати віртуальну рекламу й комунікації, здійснювати продажі туристичних продуктів і послуг. Враховуючи, що ІТ постійно вдосконалюються, туристичним підприємствам з швидкою періодичністю (2–3 роки) необхідно оновлювати своє програмне забезпечення. Також це потребує значних інвестицій на оновлення програмних пакетів; підготовку або залучення фахівців; придбання обладнання. Але цифровізація охоплює практично всі види й напрями діяльності населення. Тому на перспективу автоматизація, інформаційні технології будуть у пріоритеті розвитку туристичних підприємств і як його мета, і як складник та основа.

The modern tourism industry is one of the priority sectors of the national economy, business, cultural and spiritual life of the country. An important direction of development of tourism enterprises is the introduction of innovations, primarily at the level of advertising and information support; attraction of investments; intensification of promotion of local and regional tourism products in the domestic and international markets of tourism services; improvement of quality and efficiency of activities, including through improvement and modernization of information infrastructure. The subject of the article is to determine the benefits of introducing information technology (IT) into marketing and other areas of activity of tourism enterprises (document management, human resources, performance analysis and planning). The article identifies the benefits of IT in the form of time saving and increased labor productivity; improved customer service; acceleration of business processes and provision of unbiased information and correct management decisions. At the same time, information technologies have two components of implementation results: process optimization and accumulation of data arrays. Digitalization makes it possible to respond promptly to challenges and threats from the external environment; maintain and develop the customer base; support virtual advertising and communications; and sell tourism products and services. Given that IT is constantly improving, travel companies need to update their software at a rapid pace (2-3 years). This also requires significant investments to update software packages; training or hiring specialists; and purchasing equipment. However, digitalization covers almost all types and areas of activity of the population. Therefore, in the future, automation and information technology will be a priority for the development of tourism enterprises, both as its goal and as a component and basis. The effectiveness of automation is due to a whole range of coordinated measures to revise the existing methods and procedures, retrain staff, develop and transform the information technology strategy of a tourism enterprise. The value of an IT system can be viewed in two aspects – in the processes that the system automates and in the data it accumulates. It should also be borne in mind that the introduction of modern information technologies in the operation and management of a tourism enterprise requires significant investment.

Ключові слова: туристичні підприємства, інформаційні технології, маркетинг, комунікації, реклама, клієнти, ринок, туристичні продукти, програмне забезпечення, управління.

Key words: travel companies, information technology, marketing, communications, advertising, customers, market, travel products, software, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна сфера туризму є однією з пріоритетних галузей національної економіки, бізнесу, культурного і духовного життя країни. Важливим напрямом розвитку туристичних підприємств є впровадження інновацій, насамперед, на рівні рекламно-інформаційного забезпечення; залучення інвестицій; активізація просування місцевого та регіонального туристичного продукту на внутрішньому і на міжнародному ринках туристичних послуг; підвищення якості та ефективності діяльності, у т.ч. через удосконалення та модернізацію інформаційної інфраструктури.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання розвитку туристичних підприємств є надзвичайно багатогранними. Вони вивчалися на рівні організації та фінансового забезпечення М. Ігнатенком,

Л. Мармуль, О. Марченко; на рівні впливу на екологію довкілля та сільські території О. Бейдиком, І. Романюк, Б. Чорним; на рівні розміщення Д. Стеченком. Проте проблеми інформаційного забезпечення туристичного бізнесу на засадах цифровізації вимагають поглиблених розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є встановлення переваг впровадження інформаційних технологій у діяльність туристичних підприємств, виявлення викликів та проблем і обґрунтування можливостей і пріоритетів їх вирішення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогодні туризм, подорожі й оздоровлення стали надзвичайно масштабним явищем. Вони увійшли у повсякденне життя значної частини населення планети.

У багатьох великих країнах туризм є основним джерелом наповнення державного бюджету, прибутків бізнесу, зайнятості населення. Це Єгипет, Таїланд, Туреччина, ін. Віддаючи данину традиціям, їх туристичні підприємства надзвичайно широко та успішно застосовують ІТ-технології. Всебічне їх вивчення дає підстави до висновку про принаймні 5 провідних напрямів їх застосування. Це система організації та управління готелями й іншими підприємствами сфери туризму; здійснення обліку й аналізу діяльності, у т. ч. фінансових потоків; проведення комунікацій; рекламне забезпечення; електронні бронювання, електронна комерція загалом.

Управління діяльністю вітчизняних туристичних підприємств в умовах воєнної агресії росії і маркетингом зокрема вимагає пошуку нетрадиційних підходів і нових поглядів. Одним з них є впровадження інформаційних комп'ютерних технологій, які дають змогу оперативно реагувати на загрози й виклики, ринкові зміни за допомогою розробки й використання сукупності індикаторів для моніторингу; здійснення виважених заходів управління та розвитку ринку, підготовки альтернативних і гнучких рішень і, зрештою, досягати кінцевої мети діяльності — забезпечити прибуткове й довготермінове суспільнокорисне функціонування [1, с. 75]. Тому впровадження сучасних інформаційних технологій є запорукою конкурентоспроможності туристичних підприємств.

Так, з їх допомогою можна створювати маркетингові інформаційні системи (МІС). Її визначення відрізняються з точки зору різних науковців, але їх об'єднує наявність інформаційної складової про послуги, їх пропозицію і попит у динаміці. Наприклад, Котлер Ф. вважає, що маркетингова інформаційна система — це збір, опрацювання, зберігання і передача інформації (Kotler, Boujen, Mejkenz, 2003). На нашу думку, маркетингова інформаційна система є сукупністю даних, які аналітично опрацьовані та підготовлені для використання у процесі стратегічного планування й здійснення маркетингу.

Призначення МІС — збір усередині підприємства й у зовнішньому середовищі всього комплексу інформації, що стосується маркетингу, її ефективний аналіз і обробка з метою максимальної адаптації для прийняття управлінських рішень [2—4]. Маркетингова інформація посилює потенціал підприємства, підвищує рівень його розвитку, надаючи важливий ресурс — інформаційний; привертає увагу підприємства до ринкових характеристик, чим створює обґрунтований вектор його діяльності;

— попереджає про зміни в навколишньому бізнес-середовищі, що дає змогу своєчасно адаптуватися до дії сил, умов та суб'єктів ринку, а також зменшити міри невизначеності та ризику; створює нові можливості щодо формування і використання конкурентних переваг підприємства, підвищення його іміджу та популярності; дає змогу аналізувати діяльність підприємства з метою підвищення ефективності його маркетингових та інших чинників.

Отже, у системі маркетингу інформованість підприємств має вагоме значення, тому що маркетингова діяльність базується на знанні конкретної ситуації, що

склалася на ринку (Fridman, 2005). Відсутність потрібної маркетингової інформації може стати причиною серйозних економічних прорахунків. Тому метою її використання є зменшення невизначеності у процесі прийняття управлінських рішень. Види інформаційних джерел і технологій у туризмі є різними. Переважно, вони зводяться до таких блоків: послуги мережі Інтернет та мобільного зв'язку; глобальні розподільні системи; інформаційні системи управління маркетингом; електронні інформаційні пошукові системи; системи бронювання та резервування; системи оплати та розрахунків [5, с. 61].

Процес управління маркетинговою діяльністю туристичного підприємства здійснюється за трьома етапами, кожен з яких характеризується як: 1) планування маркетингової діяльності; 2) впровадження маркетингових заходів; 3) контроль маркетингової діяльності. Маркетингова інформаційна система туристичних підприємств містить: інформаційний блок бази даних, банк можливих або типових моделей і методик, програмні засоби та інтегровані системи. Поширенішими у туристичній практиці є традиційні методи аналізу інформації.

Такий аналіз, зазвичай, охоплює оцінювання впливу чинників макросередовища і, передусім, військово-політичного, соціально-економічного, екологічного їх складників на туристичну діяльність; оцінку й аналіз власних і залучених засобів, активів, доходів, витрат; прибутковості, ліквідності та платоспроможності; туристичних ризиків; дотримання економічних нормативів; аналіз економічного стану партнерів; інтегровану оцінку туристичних ринків — динаміки, ємності, еластичності попиту й пропозиції тощо.

Автоматизовані ІТ системи управління маркетингом функціонують як в окремих туристичних підприємствах, так і в окремих сегментах або/та ланцюгах цієї галузі. Перехресний продаж між підприємствами збільшує завантаження за груповими продажами. Вони оснащені могутнім інструментарієм зі збереження і управління всією кореспонденцією між відділом продаж туристичного підприємства і клієнтами. Функціональний блок управління документацією зберігає та організує роботу з документами. Це дає змогу проводити гнучку маркетингову і цінову політику, досягаючи максимальної прибутковості від кожної отриманої заявки чи пропозиції.

Інформаційне забезпечення діяльності туристичних підприємств ґрунтується на використанні віртуальних та Інтернет-технологій. Тому міські підприємства мають певні переваги у їх використанні через доступність, наявність кадрів та значне поширення [6—8]. На селі вони впроваджуються складніше через проблеми із фаховим забезпеченням, а також із світлом, зв'язком, які принесла війна. Це спричиняє нерівні конкурентні умови для розвитку туристичного бізнесу.

Однак в усіх випадках інформаційне забезпечення стосується: споживачів — про туристичні продукти й послуги, їх вартість та доступність; туристичних підприємств — про подібні проекти та їх результати, як збільшити власну ефективність й конкурентоспроможність, наявні регіональні та державні програми підтримки, умови кредитування тощо; владних та контролюючих органів; інших підприємств — партнерів, гро-

Таблиця 1. Оцінка переваг та загроз впровадження інформаційних технологій у діяльність підприємств туристичної сфери шляхом SWOT-аналізу

Переваги	Недоліки
<p>Автоматизація організації операційної діяльності, маркетингу, управління. Програмування моніторингу, аналізу, планів і прогнозів туристичної діяльності. Прискорення розробки нових туристичних продуктів і послуг. Покращення якості обслуговування туристів і відпочивальників. Підвищення безпеки туристичних маршрутів, місць і турів. Збільшення прибутків через підвищення продуктивності праці і обслуговування туристів.</p>	<p>Відсутність узагальненої та систематичної інформації про наявні туристичні ресурси та моніторингу їх динаміки на національному рівні. Відсутність єдиного підходу до інформаційного забезпечення реалізації туристичного продукту. Відсутність у багатьох підприємств і організацій ефективних автоматизованих інформаційних систем управління менеджментом та маркетингом. Недостатнє представлення національних туристичних продуктів у глобальних інформаційних мережах, на міжнародних серверах і порталах. Необхідність значних коштів та інших ресурсів на впровадження цифрових технологій.</p>
Можливості	Загрози
<p>Створення туристичних web-продуктів веб-сторінок туристичних об'єктів, веб-сайтів у регіонах, Національного туристичного веб-порталу. Моніторинг рекреаційно-туристичних територій засобами ГІС. Створення гео-інформаційних систем туристичного призначення: ГІС курортів, туристичних об'єктів, маршрутів, туристичної інфраструктури. Можливість миттєво отримувати інформацію про нові тури, суспільно-економічну ситуацію, новини законодавства у різних країнах.</p>	<p>Використання конкурентами інформаційних технологій на туристичному ринку. Відсутність сприятливих інвестиційних умов та не досить сприятливий діловий клімат. Недосконалість державного регулювання у сфері інвестування. Відсутність механізмів реалізації державної політики підтримки туристичного бізнесу.</p>

Джерело: складено автором.

мадських організацій, місцевого самоврядування; працівників.

При цьому сайти вітчизняних туристичних підприємств, особливо на селі, є не досить інформативними. Тому з метою удосконалення діяльності туристичних підприємств необхідним є посилення інформованості про унікальні вітчизняні туристичні ресурси, підприємства, курорти, атракції, дестинації, продукти й послуги [9, с. 86]. Цьому може сприяти створення відповідних регіональних та місцевих банків даних. Вони могли б мати й інші напрями використання: у краєзнавстві, освітній діяльності, науково-дослідній роботі як довідковий матеріал.

Створювати вискоєфективну стратегію продажів, що базується на аналізі тенденцій і взаємодій на ринку, туристичні підприємства мають змогу, контролюючи умови реалізації своїх пакетів послуг (мінімальний тариф і тривалість перебування гостя, обмеження на кількість проданих путівок за типами, вимогами, гарантіями заявок, передплатою), приводячи їх у відповідність з кон'юнктурою ринків у тих або інших географічних регіонах країни. У такий спосіб туристичні підприємства отримують максимально можливу віддачу від кожного сегмента ринку. Важливою перевагою для будь-якого туристичного підприємства, представленого в Інтернеті, безперечно, є своєчасність, повнота і доступність переданої інформації (табл. 1).

До недоліків інформаційного забезпечення маркетингу необхідно віднести те, що більшість масивів даних, які використовують підрозділи служб або фахівці з маркетингу туристичних підприємств, формується на базі реєстрації здійснених розрахункових, касових та

інших операцій, які за своїм змістом мають обліковий характер. Тобто це загальна інформація, яка не орієнтована на конкретні маркетингові рішення. Менеджери та маркетологи використовують дані, які характеризують минулі події.

Окрім цього, низькою є ефективність використання вторинної інформації з різноманітних джерел вільного доступу (періодичні видання, рекламні матеріали, статистичні дані) з метою оцінювання умов конкуренції, тенденцій розвитку найважливіших політичних, економічних, соціальних і технологічних чинників макросередовища. Ще одним вагомим недоліком інформаційного забезпечення служб і фахівців з маркетингу варто вважати відсутність у більшості туристичних підприємств обґрунтованих програм проведення маркетингових досліджень, постійних інформаційних зворотних зв'язків із клієнтами, між рівнями управління [10—13].

Недоліки інформаційного забезпечення туристичних підприємств загального характеру та прояву могло б усунути створення єдиного національного туристичного інформаційного центру, який займався б опрацюванням інформації і передавав її туристичним підприємствам, споживачам й іншим зацікавленим організаціям та установам.

Окрім цього, у туристичних підприємствах діє сукупність чинників (непрофесіоналізм персоналу, бюрократизація комунікацій, нераціональна організація бізнесу та ін.), що обмежують або перекручують маркетингову інформацію, яка надходить до власників та вищого керівництва. Це призводить до знецінення інформації, нехтування нею, отже, негативно впливає на якість рішень у сфері маркетингу, особливо в умо-

вах швидких змін зовнішнього середовища. Розуміння природи обмежень інформаційних потоків дає змогу певною мірою компенсувати їхній негативний вплив на процес ухвалення рішень. Зрозуміло, що наведений перелік чинників не є вичерпним. Але усунення негативного впливу на якість маркетингової інформації допоможе створити ефективне інформаційне середовище у туристичних підприємствах для процесу ухвалення управлінських рішень щодо їх поведінки та стратегій на ринку.

Специфіка туризму як виду діяльності, а саме просторовий аспект його розміщення, організації та здійснення, дозволяє вважати перспективним напрямом інформаційного забезпечення застосування сучасних Web/ГІС технологій. Найбільшого ефекту від їх застосування можна досягти в таких видах туристичної діяльності: створення туристичних Web-продуктів, зокрема, Національного туристичного Web-порталу, туристичних Web-сайтів у регіонах, Web-сторінок туристичних об'єктів.

Будь-яка автоматизована ІТ набувається на технологічні рівні роботи туристичного підприємства і дає змогу враховувати та забезпечувати сучасні вимоги відповідності [14, с. 10]. Інформаційні системи привносять у туристичні підприємства світову практику управління і контролю. Результатом впровадження будь-якої автоматизованої ІТ у діяльність туристичних підприємств є підвищення їх ефективності й конкурентоспроможності; підвищення рівня сервісу для клієнтів та якості послуг і відпочинку; суворий фінансовий контроль надходжень і витрат. Модульність та інтеграція ІТ дає змогу нарощувати їх функціональність відповідно до зміни потреб туристичного підприємства і вимог туристичного ринку.

ВИСНОВКИ

Інформаційний технологічний процес випереджує очікування туристичних фірм у довготерміновій адекватності впроваджених автоматизованих інформаційних технологічних систем. Якщо раніше туристичні фірми змінювали технологічне оснащення в середньому кожні 5—8 років, то сьогодні цикл скоротився до 3—4 років, і тенденція до скорочення цього терміну продовжується. Згідно з проведеними компанією Microsoft дослідженнями, 60—70 % усіх туристичних фірм упродовж найближчих п'яти років закуплять нову систему управління. Важливо зазначити, що сам по собі факт установлення сучасної системи не означає безумовного отримання віддачі від здійснених витрат.

Ефективність автоматизації зумовлена цілим комплексом скоординованих заходів щодо перегляду сформованих методів і порядку роботи, перепідготовки персоналу, розроблення і перетворення інформаційно-технологічної стратегії туристичного підприємства. Цінність ІТ-системи можна розглядати у двох аспектах — у процесах, які система автоматизує, й у даних, які вона акумулює (UNWTO, 2011). Треба враховувати також, що впровадження сучасних інформаційних технологій у діяльність і управління туристичним підприємством потребує значних капіталовкладень.

Література:

1. Мармуль Л. Організація та розвиток аграрного туризму в регіоні: монографія. Херсон: Айлант, 2008. 168 с.
2. Коpecь Г.Р., Кулиняк І.Я., Дзюрах Ю.М. Теоретичні аспекти розвитку туристичних підприємств із застосуванням сучасних концепцій менеджменту при роботі з персоналом. *Modern Economics*, 2019. № 16. С. 27—33.
3. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Романюк І.А. Інформаційне забезпечення організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (дата звернення: 29.06.2023).
4. Джинджоян В.В. Впровадження продуктивних та процесних інновацій у збутову діяльність туристичних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №9. С. 39—45.
5. Мармуль Л.О., Яровий В.Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Сер.: Економіка та менеджмент. 2017. Вип. 12. С. 57—63.
6. Крупський О.П. Концептуальні засади управління інноваційною діяльністю туристичних підприємств. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія "Менеджмент інновації?"*. 2015. № 4. URL: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4ba40b3d392.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
7. Романюк І.А., Яровий В.Ф. Соціально-економічна ефективність функціонування підприємств сільського зеленого туризму та галузі туризму загалом. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 72—75.
8. Опанащук Ю. Я., Колісниченко Т. О., Вергун А. М. Світові досягнення та інноваційні технології в туристичному та готельному бізнесі. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2021. № 27. URL: https://er.knuid.edu.ua/bitstream/123456789/19389/1/Опанащук_Колісниченко_Вергун.pdf (дата звернення: 29.06.2023).
9. Ігнатенко М.М. Формування інформаційної безпеки підприємств і організацій в умовах автоматизації обліку та фінансової звітності. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 84—88.
10. Шевелюк М.М. Цифровізація у сфері туризму: інноваційні тренди і пріоритетні напрями розвитку. *Питання культурології*. Вип. 38, 2021, С. 226—235.
11. Артеменко О. І., Пасічник В. В., Єгорова В. В. Інформаційні технології в галузі туризму. Аналіз застосувань та результатів досліджень. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: Інформаційні системи та мережі, № 814. 2015. С. 3—22.
12. Ігнатенко М.М., Адамчик О.О. Підвищення конкурентоспроможності підприємств сільського зеленого туризму на засадах брендингу та маркетингових стратегій. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 50—57.
13. Haponenko H., Vasylenko V. Prospects for the use of blockchain technology in the tourism industry. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University Series*

"International Relations. Economics. Country Studies. Tourism". 2019. № 10. P. 193—199.

14. Ihnatenko M. M., Romaniuk I. A., Yatsenko Ya. I. Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state. *Економічний вісник університету*. Вип. 51. 2021. С. 7—13.

References:

1. Marmul', L. (2008), *Orhanizatsiya ta rozvytok ahrarnoho turyzmu v rehioni [Organization and development of agrarian tourism in the region]*, Aylant, Kherson, Ukraine.

2. Kopets', H.R. Kulynyak, I.Ya. and Dzyurakh, YU.M. (2019), "Theoretical aspects of the development of tourism enterprises with the use of modern management concepts in working with staff", *Modern Economics*, vol. 16, pp. 27—33.

3. Ihnatenko, M.M. Levayeva, L.Yu. and Romaniuk, I.A. (2020), "Information support of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Efektivna ekonomika*, vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7854> (Accessed 29 June 2023)

4. Dzhyndzhoyan, V.V. (2018), "Introduction of product and process innovations in the marketing activities of tourism enterprises", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 9, pp. 39—45.

5. Marmul', L.O. and Yarovyv, V.F. (2017), "Methodological principles of brand management of enterprises and organizations in the field of tourism", *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku*. Ser.: *Ekonomika ta menedzhment*, vol. 12, pp. 57—63.

6. Krups'kyu, O.P. (2015), "Conceptual bases of management of innovative activity of tourist enterprises", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu*. Seriya "Menedzhment innovatsij", vol. 4, available at: https://www.dnu.dp.ua/docs/visnik/fmecon/program_5e4ba40b3d392.pdf (Accessed 29 June 2023)

7. Romaniuk, I.A. and Yarovyv, V.F. (2017), "Socio-economic efficiency of functioning of rural green tourism enterprises and the tourism industry in general", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 72—75.

8. Opanashchuk, YU.YA. Kolisnychenko, T.O. and Verhun, A.M. (2021), "World achievements and innovative technologies in the tourism and hotel business", *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku*, vol. 27, available at: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/19389/1/Opanashchuk_Kolisnychenko_Verhun.pdf (Accessed 29 June 2023)

9. Ihnatenko, M.M. (2017), "Formation of information security of enterprises and organizations in the conditions of automation of accounting and financial reporting", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (40), pp. 84—88.

10. Shevelyuk, M.M. (2021), "Digitalization in the field of tourism: innovative trends and priority areas of development", *Pytannya kul'turolohiyi*, vol. 38, pp. 226—235.

11. Artemenko, O.I. Pasichnyk, V.V. and Yehorova, V.V. (2015), "Information technologies in the field of

tourism. Analysis of applications and research results", *Visnyk Natsional'noho universytetu "L'vivs'ka politekhnika"*. Seriya: *Informatsiyni systemy ta merezhi*, vol. 8 14, pp. 3—22.

12. Ihnatenko, M.M. and Adamchyk, O.O. (2020), "Increasing the competitiveness of rural green tourism enterprises on the basis of branding and marketing strategies", *Ahrosvit*, vol. 11, pp. 50—57.

13. Haponenko, H. and Vasylenko, V. (2019), "Prospects for the use of blockchain technology in the tourism industry", *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University Series "International Relations. Economics. Country Studies. Tourism"*, vol. 10, pp. 193—199.

14. Ihnatenko, M.M. Romaniuk, I.A. and Yatsenko, Ya.I. (2021), "Support of projects and strategies for development of rural green tourism enterprises by local communities and the state", *Ekonomichnyy visnyk universytetu*. vol. 51, pp. 7—13.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 658.3.052.2:174.4:004

Т. В. Голобородько,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9289-8932>

Л. А. Буркова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування, публічного управління
та адміністрування, Криворізький національний університет, Кривий Ріг, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2840-5785>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.47

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІНСЬКІЙ ПРАКТИЦІ: РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОГО СУСПІЛЬСТВА

T. Holoborodko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine
L. Burkova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,
Taxation, Public Governance and Administration, Kryvyi Rih national university, Kryvyi Rih, Ukraine

ETHICAL ASPECTS OF LEADERSHIP IN MANAGERIAL PRACTICE: THE ROLE
OF INFORMATION MANAGEMENT AND PERSONNEL MANAGEMENT
IN THE CONTEXT OF SOCIETAL DIGITIZATION

Метою даної статті є дослідження етичних аспектів лідерства в управлінській практиці з фокусом на ролі інформаційного забезпечення та менеджменту персоналу в умовах розвитку цифрового суспільства.

Етичне лідерство базується на принципах поваги, служіння, справедливості, чесності та створення спільноти, і це сприяє розвитку команди та досягненню успіху в організації. Для підтримки етичного клімату в організації використовуються різні інструменти, такі як кодекси етики, освітні програми та моніторинг етичної поведінки. Чіткі стандарти, поради, обговорення та включення етичної поведінки до критеріїв оцінки можуть підтримати та посилити етичну культуру в організації. Наприклад, шляхом застосування принципів управління персоналом, лідер-керівник може забезпечити розумний та справедливий розподіл бонусів серед співробітників, враховуючи їхні потреби, права, внесок у розвиток компанії та продуктивність. Такий підхід сприяє створенню етичного та мотивуючого середовища, яке сприяє успіху організації. Прозорість та обгрунтованість рішень є ключовими етичними аспектами лідерства, а використання штучного інтелекту може покращити об'єктивність процесу прийняття рішень та розподілу ресурсів.

Дослідження також вказує на необхідність розробки опитувальників для визначення рівня етичності поведінки керівників. У статті запропоновано анкету для оцінки етичності поведінки керівника в контексті етичних аспектів лідерства в управлінській практиці. Ця анкета складається з 15 запитань, які дозволяють співробітникам оцінити рівень етичного поведінки свого керівника. Ця анкета дозволяє виявити в розрізі теми етичні аспекти лідерства та етичну поведінку керівника у контексті управлінської практики.

Використання цифрових інструментів в управлінні персоналом є важливим інформаційним забезпеченням для ефективного керування етичними аспектами лідерства. Ці інструменти дозволяють збирати та аналізувати дані про етичну поведінку працівників, створюючи цифрову систему управління етичними аспектами. Електронні системи моніторингу та оцінки етичної поведінки допомагають виявляти та реагувати на потенційні проблеми, а доступ до етичних політик та кодексів поведінки сприяє свідомому дотриманню стандартів. Крім того, комунікаційні інструменти та цифрові навчальні платформи сприяють етичній комунікації та навчанню з етичного лідерства. Загалом, ці інструменти сприяють розвитку етичної культури в організації та створюють морально відповідальне робоче середовище.

The purpose of this article is to explore the ethical aspects of leadership in management practice with a focus on the role of information provision and personnel management in the context of digital society development.

Ethical leadership is based on principles of respect, service, justice, honesty, and community building, which contribute to team development and organizational success. Various tools are used to support an ethical climate in the organization, such as codes of ethics, educational programs, and monitoring of ethical behavior. Clear standards, guidance, discussions, and inclusion of ethical behavior in evaluation criteria can support and strengthen an ethical culture within the organization. For example, by applying principles of personnel management, a leader can ensure a fair and equitable distribution of bonuses among employees, taking into account their needs, rights, contribution to company development, and productivity. Such an approach fosters an ethical and motivating environment that contributes to organizational success. Transparency and justification of decisions are key ethical aspects of leadership, and the use of artificial intelligence can enhance the objectivity of decision-making processes and resource allocation.

The research also highlights the need for developing questionnaires to assess the level of ethical behavior among leaders. The article proposes a survey for evaluating the ethical behavior of leaders in the context of ethical aspects of leadership in management practice. This questionnaire consists of 15 questions that allow employees to assess the level of ethical behavior of their leaders. This survey enables the identification of ethical aspects of leadership and the ethical behavior of leaders in the context of management practice.

The use of digital tools in personnel management serves as important information provision for effective management of ethical aspects of leadership. These tools enable the collection and analysis of data on employees' ethical behavior, creating a digital system for managing ethical aspects. Electronic monitoring and evaluation systems for ethical behavior help identify and respond to potential issues, while access to ethical policies and codes of conduct promotes conscious adherence to standards. Additionally, communication tools and digital learning platforms facilitate ethical communication and ethical leadership training. Overall, these tools contribute to the development of an ethical culture in the organization and create a morally responsible work environment.

Ключові слова: лідерство, етичне лідерство, інформаційне забезпечення, менеджмент персоналу, цифровізація суспільства.

Key words: leadership, ethical leadership, information management, personnel management, and societal digitization.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні організації стикаються зі складними етичними викликами, що вимагають від лідерів та керівників вміння вирішувати моральні дилеми, дотримуватися принципів справедливості та етичних стандартів. Здатність

лідера до адекватного інформаційного забезпечення та ефективного менеджменту персоналу стає вирішальним фактором для забезпечення етичного лідерства. Це означає, що етичний лідер-керівник повинен приймати рішення, які мають відповідати етичним принципам, бути прозорими. Крім того, ефективний менеджмент персоналу, який включає розуміння та підтримку потреб та цінностей співробітників, формування етичної корпора-

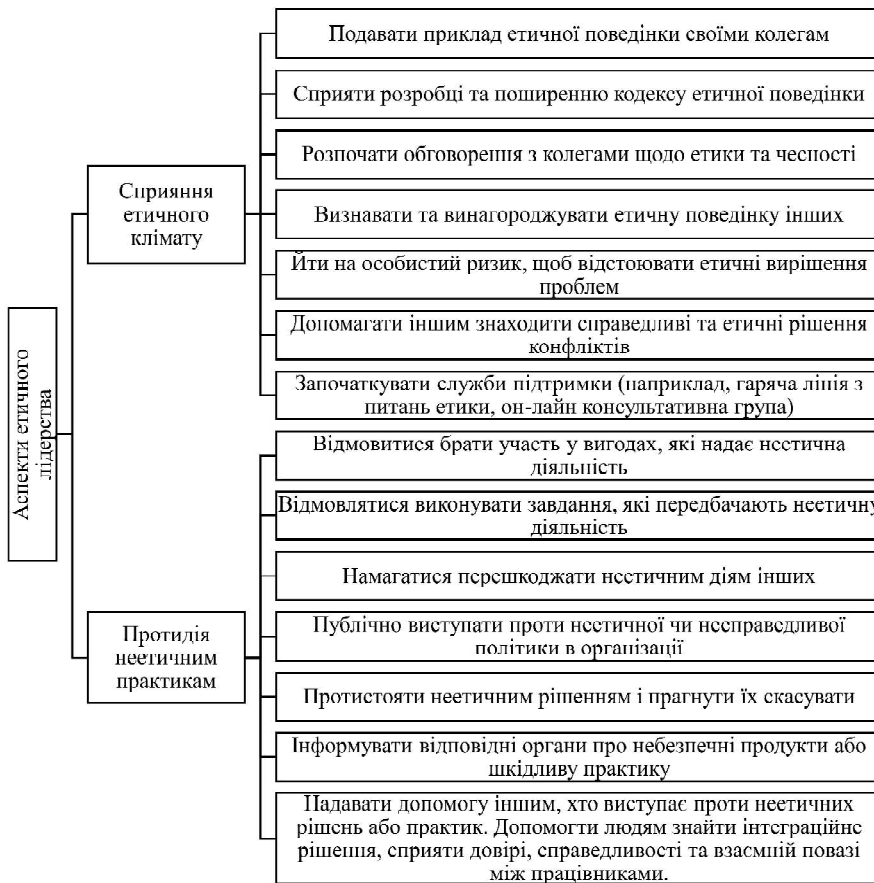

Рис. 1. Два аспекти етичного лідерства

Джерело: побудовано за [8].

тивної культури та розвиток комунікаційних навичок, допомагає створювати етичне середовище в організації. Врахування етичних аспектів у лідерській практиці має велике значення для підтримки довіри, мотивації та ефективності команди. Разом з цим, керівники в умовах суцільної цифровізації можуть використовувати цифрові інструменти для створення інформаційного забезпечення прийняття рішень, обґрунтування їх етичності.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є дослідження етичних аспектів лідерства в управлінській практиці з фокусом на ролі інформаційного забезпечення та менеджменту персоналу в умовах розвитку цифрового суспільства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Для написання статті використовувалися дослідження з питань розвитку лідерства в організаціях [8], особливостей етичного лідерства [2; 3; 4; 5; 7; 9], його принципів [3; 6]. Для розробки анкети для оцінки етичності поведінки керівника в управлінській практиці використовувалися здобутки колективу авторів на чолі з Юкл Г. [7]. В роботі використано штучний інтелект [1].

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Лідерство визначається як мистецтво переконати послідовника захотіти робити те, що лідер ставить перед

собою як цілі. Тому роль лідерів полягає в процесі спрямування поведінки індивіда до бажаної мети. Лідери відрізняються залежно від індивідуального стилю лідерства, який впливає з особистісних характеристик. Деякі лідери, особливо харизматичні та трансформаційні, мають особисту владу, за допомогою якої вони залучають працівників, тоді як інші мають позиційну, законну владу. Лідери характеризуються різними цінностями, ставленнями, переконаннями, поведінкою, звичками та практиками, що певною мірою залежить від організаційної, професійної чи інституційної культури [5]. Ці аспекти є основою для визначення ділової етики лідера, яка полягає у зведенні моральних вимог і норм поведінки лідера у взаємовідносинах із послідовниками, працівниками, партнерами тощо. Застосування цих вимог на практиці називається етичним лідерством [9, с. 19].

Бути етичним означає грати чесно, думати про благополуччя інших і думати про наслідки своїх дій. Однак, навіть якщо людина

зростає з сильним почуттям добра чи зла, погана поведінка інших також може підірвати її етичне почуття. Етичні лідери думають про довгострокові наслідки, недоліки та переваги своїх рішень. Заради вірності власним цінностям і переконанням вони готові конкурувати в іншій битві на ринку, де імператив: роби те, що правильно [5].

Все більше емпіричних доказів свідчить про позитивний зв'язок між етичним лідерством і результатами. Очікується, що етичні лідери сприятимуть альтруїстичному ставленню серед послідовників, таке лідерство, ймовірно, посилить відданість і мотивацію, а співробітники, які відчувають підтримку та повагу, швидше за все, розвинуть довіру, задоволення та відчуття благополуччя. Дослідження справді виявили позитивний вплив на ставлення. Наприклад, було встановлено, що етичне лідерство позитивно пов'язане із задоволеністю лідером, сприйнятою ефективністю лідера, відданістю послідовників роботі, готовністю повідомляти про проблеми керівництву, афективним благополуччям, нормативною та афективною відданістю та довірою; було виявлено, що воно негативно пов'язане з цинізмом. Результати деструктивного лідерства здебільшого протилежні результатам етичного лідерства. Наприклад, послідовники деструктивних лідерів, як правило, негативно ставляться до них і виявляють опір. Таке лідерство негативно пов'язане з позитивним ставленням до роботи та організації та позитивно пов'язане з відхиленнями. Наслідки деструктивного лідерства для благополуччя включають більше негативної емоції та стресу для послідовників. [2].

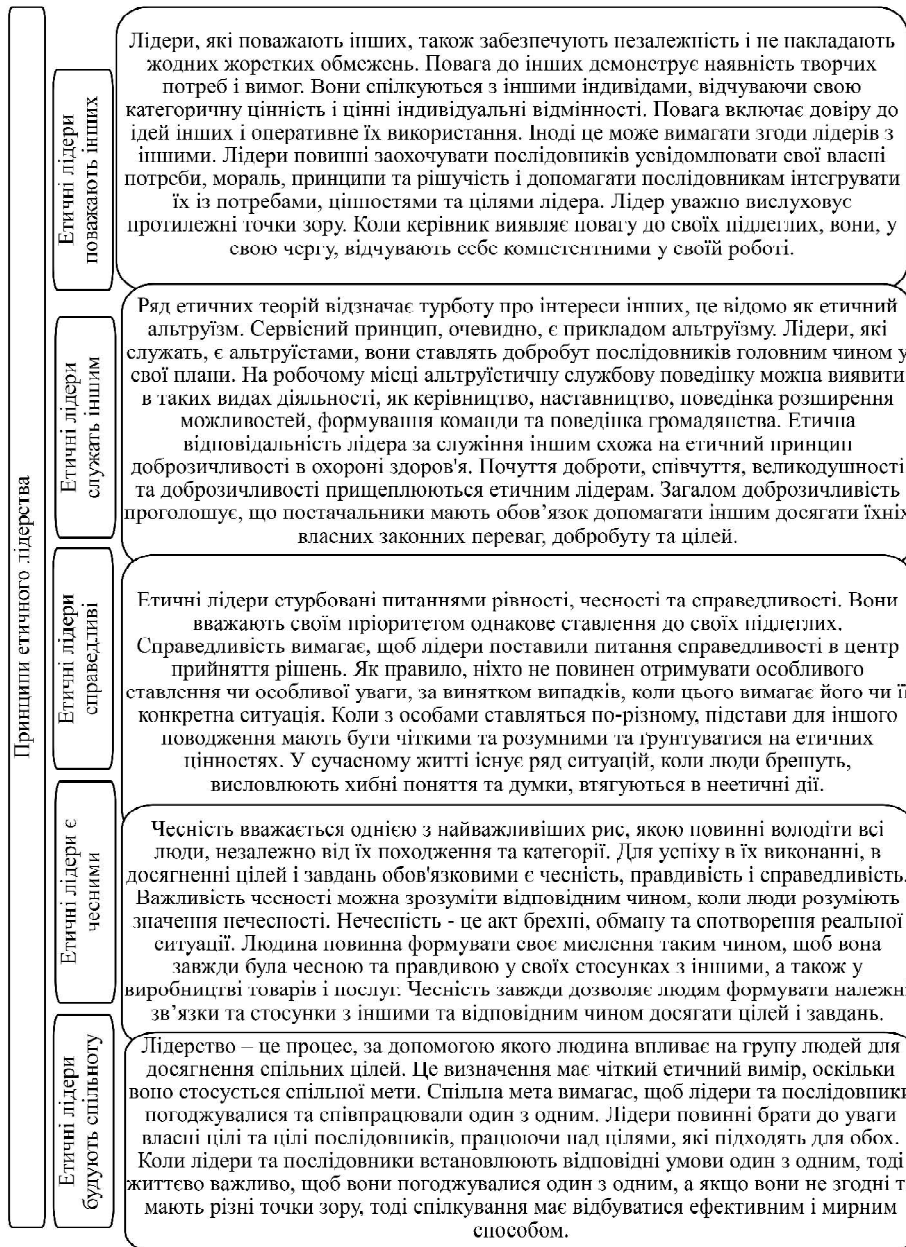

Рис. 2. Принципи етичного лідерства

Джерело: побудовано за [3; 6].

Інтеріоризація, або перенесення зовнішніх реальних дій у внутрішній план свідомості, правил і норм ділової етики веде до формування в кожного лідера своєї, в чомусь несхожої на будь-яку іншу системи етичних принципів та установок, або особистісної моральності лідера, яка є його внутрішнім моральним регулятором щодо імплементації етичної поведінки та етичних взаємовідносин в організації [9, с. 20].

Приклади дій керівника для заохочення етичної поведінки та запобігання неетичній поведінці наведено на рис. 1. Ці два підходи не виключають один одного, і обидва можуть використовуватися одночасно.

Доктор Радхіка Капур розглянув принципи етичного лідерства [3], які детально описані в однойменній роботі [6]. В дослідженнях визначено, що принципи етичного лідерства включають повагу до інших, служіння іншим, справедливість, чесність та створення спільноти. Етичні лідери виявляють повагу до інших, демонструючи творчі

потреби і вимоги, спілкуються з ними на основі довіри та впроваджують їхні ідеї. Вони служать іншим, ставлячи добробут послідовників у центр своїх планів і проявляючи чесність, правдивість та справедливість. Чесність є важливою як у стосунках з іншими, так і у виробництві товарів, наданні послуг. Етичні лідери також створюють спільноту, співпрацюючи зі своїми послідовниками, враховуючи їхні цілі та інтереси і сприяючи ефективному спілкуванню та вирішенню конфліктів (рис. 2).

Лідери служать взірцем для своїх послідовників і демонструють поведінкові межі, встановлені в організації. Відповідна та бажана поведінка посилюється через культуру та процес соціалізації новоприбулих. Співробітники дізнаються про цінності, спостерігаючи за діями лідерів. Чим більше лідер "розмовляє", перетворюючи інтерналізовані цінності на дії, тим вищий рівень довіри та поваги він викликає у послідовників. Коли лідери готові йти на особисті жертви заради послідовників

або компанії в цілому заради того, щоб діяти відповідно до їхніх цінностей, співробітники з більшою готовністю роблять те саме [5].

Клімат організації є одним із інструментів, який організація може використовувати, щоб допомогти працівникам зрозуміти робоче середовище, допомагаючи працівникам визначити, як правильно поводитися [4]. Колектив авторів [4] визначив ті показники, які характеризують етичний організаційний клімат:

1. Під час прийняття рішень враховуються етичні питання.

2. Коли приймаються рішення, ми говоримо про те, чи є щось "правильним".

3. Співробітники враховують етичні питання, приймаючи рішення навіть у стресові часи.

4. Навчання етики узгоджується з тим, як працівники фактично виконують свою роботу.

5. Усі працівники зобов'язані проходити етичний тренінг.

6. Етичні питання обговорюються з новими співробітниками як частина їх початкової орієнтації.

7. Співробітники суворо дотримуються письмового кодексу етики.

8. Поведінка співробітників відповідає етичним кодексам компанії.

9. Співробітники дотримувалися встановлених процедур, щоб отримати вказівки щодо питань ділової етики.

10. Докладаються зусилля для пошуку кандидатів з високим моральним рівнем.

11. Коли ми наймаємо працівників, ми намагаємося оцінити, як вони будуть вирішувати етичні питання.

12. Під час найму нових співробітників відділ наголошує на важливості етичної поведінки.

13. Докладено значних зусиль для вимірювання та відстеження етичної поведінки.

14. Співробітники отримують позитивні відгуки за прийняття етичних рішень.

15. Етична поведінка оцінюється в рамках атестації.

16. Коли відбувається неетичний вчинок, співробітники беруть на себе відповідальність за свої дії.

17. Співробітники всіх рівнів несуть відповідальність за результати своїх дій.

18. Співробітники ставлять під сумнів авторитет, якщо має місце неетична поведінка [4].

Приклади типових особливостей програм етики включають офіційний кодекс етики, етичний комітет, який відповідає за розробку політики та практики, методи подання звітів про етичні проблеми комітету з етики або вищому керівництву, освітні програми етики, методи моніторингу етичної поведінки та дисциплінарні процеси щодо неетичної поведінки [8].

Інвестиції в етичну поведінку лідера можуть "окупитися" різними способами. Звичайно, це припускає, що інвестиції в поведінковий тренінг або розвиток лідерства очевидні для послідовників і відповідно впливають на їх сприйняття. Однак це може статися не автоматич-

Рис. 3. Принципи справедливості розподілу (Боушемп Т. Л., і Боуї Н. Ф.)

Джерело: побудовано за [6].

но, оскільки змінити враження нелегко. Це ще раз свідчить про важливість вивчення як поведінки лідера, так і сприйняття послідовників у процесі етичного лідерства. Якщо послідовники не помічають змін у поведінці, вони не реагуватимуть на них. Таким чином, як і під час будь-якого тренінгу лідерства, пошук способів вбудувати нещодавно вивчену поведінку в контекст і зробити її помітною для послідовників може сприяти ефективності. Дослідження ефективності різних форм навчання етичного лідерства може допомогти нам зрозуміти цю сферу. Іншим способом, за допомогою якого можна інвестувати в підвищення етичного лідерства, може бути вибір рис і етичних характеристик, які, як виявилось, пов'язані з проявом такого лідерства, наприклад когнітивний моральний розвиток, сумлінність і приємність або моральна ідентичність. Якщо етична поведінка (лідера) вимірюється належним чином, її можна буде врахувати при оцінці ефективності та прийнятті рішень щодо просування по службі. Однак наразі, якщо такі уявлення взяти до уваги, вони, по-перше, цілком можуть бути використані більше як інструмент для відсіву "поганих яблук", ніж як щось винагороджене або надане позитивної ваги в таких рішеннях, а по-друге, уявлення, які беруться до уваги, ймовірно тих, хто приймає такі рішення по службі, що не обов'язково є відповідним способом вимірювання етичної поведінки лідера [2].

Головним обов'язком етичних лідерів є донести до всіх членів, що вони повинні бути чесними, правдивими, справедливими, логічними, ефективними, старанними та надійними у своїй роботі [3].

Лідери можуть встановлювати чіткі стандарти та вказівки щодо вирішення етичних питань (наприклад, допомогти створити етичний кодекс поведінки), надати людям можливість отримати поради щодо вирішення етичних питань (наприклад, гаряча лінія з питань етики) та ініціювати обговорення етичних питань. Лідери можуть посилити етичну поведінку, включивши її до критеріїв, які використовуються для оцінки та винагороди за роботу послідовників [8].

У тій чи іншій ситуації керівник може використовувати один із принципів або комбінацію кількох принципів у ставленні до підлеглих [6]. Ці принципи представлено на рис. 3.

З використанням штучного інтелекту згенеровано приклад використання зазначених на рис. 3 принципів менеджменту персоналу. Уявімо ситуацію в компанії, де необхідно розподілити бонуси серед співробітників за їхній внесок у розвиток компанії протягом року. Лідер-керівник, зважаючи на принципи справедливості розподілу, приймає таке рішення:

1. Відповідно до індивідуальних потреб: Лідер-керівник проводить індивідуальні розмови з кожним співробітником, де вони обговорюють їхні потреби. Наприклад, один з співробітників має фінансові труднощі і висловлює бажання отримати бонус для покриття нагальних витрат, що позитивно вплине на його роботу. Лідер-керівник враховує цю потребу при розподілі бонусів.

2. Відповідно до прав цієї особи: Лідер-керівник гарантує, що розподіл бонусів відбувається відповідно до встановлених правил і політики компанії. Всі співробітники мають рівні можливості отримати бонуси, і немає дискримінації у процесі прийняття рішень.

3. Відповідно до індивідуальних зусиль: Лідер-керівник оцінює внесок кожного співробітника у розвиток компанії. Наприклад, враховуються виконані проекти, покращення ефективності роботи, особисті досягнення тощо. Співробітники, які доклали більше зусиль і досягли значних результатів, отримують відповідно більші бонуси.

4. Відповідно до суспільного внеску: Лідер-керівник враховує внесок співробітників у суспільство. Наприклад, якщо деякий співробітник займається волонтерською діяльністю у благодійних організаціях або активно підтримує соціальні ініціативи, його внесок може бути врахований при розподілі бонусів.

5. Відповідно до заслуг або продуктивності: Лідер-керівник оцінює заслуги і продуктивність кожного співробітника. Наприклад, співробітники, які виконують свої обов'язки на високому рівні і досягають визначених цілей, можуть бути винагороджені більшими бонусами.

Разом з цим при прийнятті рішень має враховуватися етична складова щодо продуктивності та індивідуальних зусиль.

Враховуючи ці принципи, лідер-керівник розподіляє бонуси серед співробітників, забезпечуючи справедливий і розумний розподіл, який враховує їхні потреби, права, зусилля, суспільний внесок, а також заслуги або продуктивність [1].

Етичному лідерові-керівникові необхідно завжди обґрунтовувати прийняті рішення, зазначати, які фактори були враховані щодо розподілу тих чи інших "бонусів" серед працівників. Це є важливою складовою, в тому числі, щодо мотивації працівників організації. Разом з цим щодо питання справедливого розподілу завжди буде наявний деякий рівень незадоволеності працівників. Саме тому, чим більше саме констатованих фактів наведе керівник — тим вищим буде рівень довіри підлеглих, підвищуватиметься рівень мотивації співробітників. В умовах цифровізації доречним є використання різних платформ, наприклад, Google Workspace, з доступом для перегляду для всіх стейкхолдерів щодо обґрунтування прийнятих рішень, які приймаються керівником на власний розсуд. Про-

зорість та обґрунтованість таких рішень є одними із важливих етичних аспекти лідерства в управлінській практиці.

Підвищити рівень об'єктивності прийнятих рішень можливо із використанням штучного інтелекту, який може допомогти визначити коефіцієнти вагомості при врахуванні тих чи інших факторів. Використання штучного інтелекту в прийнятті рішень допомагає керівникові зберегти об'єктивність, враховувати багатофакторність і складність даних, а також покращувати процес розподілу ресурсів, забезпечуючи більш справедливе та ефективне лідерство.

Важливість особистісної моральності лідера є найбільш очевидною у нестандартних ситуаціях щодо яких правові, а також інтеріоризовані моральні норми не пропонують задовільних рішень або пропонують несумісні одне з одним рішення. Оцінювання етичності лідерства не може здійснюватися без аналізу рівня моральнісного розвитку лідера, етичності його ділової поведінки та взаємовідносин із послідовниками, працівниками, партнерами тощо [9, с. 20].

Щоб бути ефективними, лідери повинні демонструвати етичну лідерську поведінку на додаток до поведінки лідера, орієнтованої на завдання, відносини та зміни [7].

З урахуванням розробленої анкети колективом авторів [7] та вище наведеним дослідженням, нами розроблено опитувальних для працівників щодо етичності поведінки керівника (табл. 1).

За допомогою цієї анкети можна визначити етичні аспекти лідерства та етичну поведінку керівника у контексті управлінської практики.

Використання цифрових інструментів в управлінні персоналом може стати важливим інформаційним забезпеченням для ефективного управління етичними аспектами лідерства в управлінській практиці. Цифрові інструменти надають можливість збирати, аналізувати та обробляти великі обсяги даних, що стосуються етичних питань та поведінки працівників, створюючи цифрову систему управління етичними аспектами в організації.

Один з основних способів використання цифрових інструментів — це електронні системи моніторингу та оцінки етичної поведінки співробітників. Ці системи дозволяють збирати дані щодо дотримання етичних стандартів, порушень, конфліктів і скарг, що допомагає керівництву виявляти та реагувати на потенційні проблеми в етичному поводженні. Така система має містити анкети щодо етичності поведінки керівника, можливі канали зворотного зв'язку для комунікації за темою.

Крім того, цифрові інструменти можуть забезпечити доступ до етичних політик, кодексів поведінки. Це дозволяє керівництву забезпечити постійне оновлення та доступність важливої інформації для співробітників, сприяючи усвідомленню етичних стандартів та правил.

Комунікаційні інструменти, такі як електронна пошта, чати та відеоконференції, також можуть бути використані для сприяння етичній комунікації та зворотного зв'язку зі співробітниками. Вони дозволяють керівництву ефективно спілкуватися з працівниками,

Таблиця 1. Рекомендована форма та зміст анкети щодо етичності поведінки керівника

№ з/п	Питання	Варіанти відповідей
1.	Як ви оцінюєте рівень етичної поведінки Вашого керівника?	Надзвичайно високий Високий Достатній Низький
2.	Ваш керівник виявляє сильну стурбованість етикою та мораллю в колективі.	Повністю згоден(а) Скоріше, згоден(а) Скоріше, не згоден(а) Зовсім не згоден(а)
3.	Ваш керівник декларує чіткі етичні стандарти для співробітників.	Повністю згоден(а) Скоріше, згоден(а) Скоріше, не згоден(а) Зовсім не згоден(а)
4.	Ваш керівник надає приклад етичної поведінки в своїх рішеннях та діях.	Повністю згоден(а) Скоріше, згоден(а) Скоріше, не згоден(а) Зовсім не згоден(а)
5.	Чи відповідає Ваш керівник стандартам етичності, встановленим компанією?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
6.	Чи вважаєте Ви, що Ваш керівник демонструє справедливість у розподілі ресурсів (нагород, привілеїв, можливостей і т.п.) між співробітниками?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
7.	Чи враховує Ваш керівник внесок співробітників у суспільство або громаду при прийнятті рішень?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
8.	Чи здійснює керівник вимірювання та відстеження етичної поведінки співробітників?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
9.	Чи виступає Ваш керівник проти використання неетичних практик для збільшення продуктивності?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
10.	Чи притягує керівник до відповідальності підлеглих за використання неетичних практик у роботі?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
11.	Чи демонструє Ваш керівник відповідальність перед співробітниками та внутрішньою командою?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
12.	Ваш керівник чесний і неупереджений коли призначає завдання для підлеглих?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
13.	Чи Ваш керівник визнає помилки та бере на себе відповідальність за них?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
14.	Чи сприяє Ваш керівник розвитку та підтримці професійного зростання співробітників?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки
15.	Як ви оцінюєте комунікацію вашого керівника? Чи він/вона відкритий(а) до спілкування, дослуховується до думки та поглядів співробітників?	Так, завжди Частково Ні, ніколи Не маю достатніх даних для оцінки

роз'яснювати етичні стандарти, відповідати на запитання та вирішувати етичні ситуації.

Також цифрові інструменти можуть бути використані для організації навчання та навчальних програм з етичного лідерства. Це можуть бути електронні платформи для навчання, вебінари, електронні курси та інші

інтерактивні ресурси, які допомагають керівництву надавати необхідні навички та знання щодо етичного лідерства своїм співробітникам.

Загалом, використання цифрових інструментів управління персоналом надає можливість збирати, обробляти та поширювати інформацію про етичні аспекти лідерства, що сприяє покращенню етичної культури в організації та сприяє створенню ефективного та морально відповідального робочого середовища.

ВИСНОВКИ

Етичне лідерство базується на принципах поваги, служіння, справедливості, чесності та створення спільноти, і це сприяє розвитку команди та досягненню успіху в організації. Для підтримки етичного клімату в організації використовуються різні інструменти, такі як кодекси етики, освітні програми та моніторинг етичної поведінки. Чіткі стандарти, поради, обговорення та включення етичної поведінки до критеріїв оцінки можуть підтримати та посилити етичну культуру в організації. Наприклад, шляхом застосування принципів управління персоналом, лідер-керівник може забезпечити розумний та справедливий розподіл бонусів серед співробітників, враховуючи їхні потреби, права, внесок у розвиток компанії та продуктивність. Такий підхід сприяє створенню етичного та мотивуючого середовища, яке сприяє успіху організації. Прозорість та обґрунтованість рішень є ключовими етичними аспектами лідерства, а використання штучного інтелекту може покращити об'єктивність процесу прийняття рішень та розподілу ресурсів.

Дослідження також вказує на необхідність розробки опитувальників для визначення рівня етичності поведінки керівників. У статті запропоновано анкету для оцінки етичності поведінки керівника в контексті етичних аспектів лідерства в управлінській практиці. Ця анкета складається з 15 запитань, які дозволяють співробітникам оцінити рівень етичного поведінки свого керівника. Ця анкета дозволяє виявити в розрізі теми етичні аспекти лідерства та етичну поведінку керівника у контексті управлінської практики.

Використання цифрових інструментів в управлінні персоналом є важливим інформаційним забезпеченням для ефективного керування етичними аспектами лідерства. Ці інструменти дозволяють збирати та аналізувати дані про етичну поведінку працівників, створюючи цифрову систему управління етичними аспектами. Електронні системи моніторингу та оцінки етичної поведінки допомагають виявляти та реагувати на потенційні проблеми, а доступ до етичних політик та кодексів поведінки сприяє свідомому дотриманню стандартів. Крім того, комунікаційні інструменти та цифрові навчальні платформи сприяють етичній комунікації та навчанню з етичного лідерства. Загалом, ці інструменти сприяють розвитку етичної культури в організації та створюють морально відповідальне робоче середовище.

Література:

1. ChatGPT. 2021. URL: <https://chat.openai.com>.
2. Den Hartog D. N. Ethical leadership. Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav. 2015. 2.1. P. 409—434. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-orgpsych-032414-111237>.
3. Kapur R. Ethical Leadership. URL: https://www.researchgate.net/publication/323829602_Ethical_Leadership.
4. Kuenzi M., Mayer D. M., Greenbaum R. L. Creating an ethical organizational environment: The relationship between ethical leadership, ethical organizational climate, and unethical behavior. URL: https://login.research4life.org/tacsgr1onlinelibrary_wiley_com/doi/full/10.1111/peps.12356.
5. Mihelic K. K., Lipicnik B., Tekavcic M.. Ethical leadership. International Journal of Management & Information Systems (IJMIS). 2010. 14.5. URL: <https://www.clutejournals.com/index.php/IJMIS/article/view/11/9>.
6. Principles of Ethical Leadership. URL: <http://homepages.se.edu/cvonbergen/files/2012/12/Principles-of-Ethical-Leadership1.pdf>.
7. Yukl G. et al. An improved measure of ethical leadership. Journal of leadership & organizational studies. 2013. 20.1. P. 38—48. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/154805181429352>.
8. Yukl G. Leadership in Organizations. Prentice Hall. Inc. New Jersey 2010. 649. URL: <https://handoutset.com/wp-content/uploads/2022/05/Leadership-in-Organizations-7th-Edition-Gary-A.-Yukl.pdf>.
9. Винославська О., Кононець М. Відмітні особливості етичного лідерства в діяльності організації. Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії. 2021. Вип. 35. С. 16—23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2021_35_4

References:

1. ChatGPT (2021), available at: <https://chat.openai.com> (Accessed 25 June 2023).
2. Den Hartog, D. N. (2015), "Ethical leadership", Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav., vol. 2.1, pp. 409—434, available at: <https://www.annualreviews.org/doi/pdf/10.1146/annurev-orgpsych-032414-111237> (Accessed 25 June 2023).
3. Kapur, R. (2018), "Ethical Leadership", available at: https://www.researchgate.net/publication/323829602_Ethical_Leadership (Accessed 25 June 2023).
4. Kuenzi, M., Mayer, D. M. and Greenbaum, R. L. (2020), "Creating an ethical organizational environment: The relationship between ethical leadership, ethical organizational climate, and unethical behavior", available at: https://login.research4life.org/tacsgr1onlinelibrary_wiley_com/doi/full/10.1111/peps.12356 (Accessed 25 June 2023).
5. Mihelic, K. K., Lipicnik, B. and Tekavcic, M. (2010), "Ethical leadership", International Journal of Management & Information Systems (IJMIS), vol. 14.5, available at: <https://www.clutejournals.com/index.php/IJMIS/article/view/11/9> (Accessed 25 June 2023).

6. Principles of Ethical Leadership (2022), available at: <http://homepages.se.edu/cvonbergen/files/2012/12/Principles-of-Ethical-Leadership1.pdf> (Accessed 25 June 2023).

7. Yukl, G. et al.. (2013), "An improved measure of ethical leadership", Journal of leadership & organizational studies, vol. 20.1, pp. 38—48. available at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/1548051811429352> (Accessed 25 June 2023).

8. Yukl, G. (2010), "Leadership in Organizations", Prentice Hall. Inc., New Jersey, available at: <https://handoutset.com/wp-content/uploads/2022/05/Leadership-in-Organizations-7th-Edition-Gary-A.-Yukl.pdf> (Accessed 25 June 2023).

9. Vynoslavs'ka, O. and Kononets', M. (2021), "Distinctive features of ethical leadership in organization activity", available at: http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/35_2021/4.pdf (Accessed 25 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 05.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

АГРОСВІТ
Науково-практичний журнал

ISSN 2384-4792
P 772304 619201

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 658.8:378

*O. Budnik,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6611-3310>**L. Tarasovych,**PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0740-6567>**M. Yaremova,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics, Entrepreneurship and Tourism, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5636-3538>**A. Zelinska,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5524-047X>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.55

THE BASIC IMPERATIVES OF THE INTERACTIVE STUDY METHODS USING WHEN THE MARKETING CYCLE DISCIPLINES TEACHING

О. М. Буднік,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

Л. В. Тарасович,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

М. І. Яремова,

к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму, Поліський національний університет, м. Житомир

А. М. Зелінська,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу, Поліський національний університет, м. Житомир

БАЗОВІ ІМПЕРАТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН МАРКЕТИНГОВОГО ЦИКЛУ

In the course of the conducted research, it was established that the Ukrainian educational activity, determined by military aggression, caused significant violations of the normal studying regime due to the institutions destruction and the infrastructure damage; personnel outflow; a large part of the population mass departure abroad. Nevertheless, even under the complex socio-economic challenges, the educators provide quality learning services and train qualified, competent, erudite, purposeful and effective specialists, which have deep knowledge, are ready to take responsibility and make difficult decisions. In this regard, in order to improve the teaching system, there is an obvious need for a complementary traditional and interactive teaching methods combination, that provides the in the level of material assimilation increasing, the practical knowledge acquiring, the interpersonal communication skills obtaining and the continuous self-improvement encouraging. It

is substantiated that the modern social development trajectory is business-oriented and, accordingly, requires effective personnel potential armed with practical abilities and skills. It was established that the dynamism of the modern educational services market, reinforced by the variability of students' needs, encourages teachers to maneuver and combine established interactive approaches for the students' cognitive activity and creative potential development. The interactive specifics are outlined, as well as the main stages of its introduction to the educational process are defined. It has been proven that the interactive techniques volatility significantly increases the learning effectiveness, stimulates the cognitive and emotional student's processes and allow them to show their own erudition. The importance of the ability to propose one's own ideas, to implement projects and to present developed beliefs is emphasized. A logical structure of the interactive using in the practical training, especially for students with marketing specialization, is proposed. It contains some unified imperatives for a constructive dialogue establishing within the framework of "teacher – student – employer". It was found out that with this approach, the teacher and student's positions change towards equality.

Дослідженням встановлено, що освітня діяльність в Україні, детермінована військовою агресією, викликала суттєві порушення нормального режиму навчання через руйнування закладів освіти та пошкодження інфраструктури; відтік кадрів; масовий від'їзд великої частини населення, в т.ч. студентів за кордон. Поряд з цим, навіть за надскладніших соціально-економічних викликів, працівники освіти надають якісні освітні послуги задля підготовки кваліфікованих, компетентних, ерудованих, цілеспрямованих та ефективних спеціалістів, що володіють глибокими знаннями, готові брати на себе відповідальність та приймати складні рішення. В зв'язку з цим, задля удосконалення системи викладання, виникає очевидна потреба компліментарного поєднання традиційних та інтерактивних методик навчання, яка полягає у підвищенні рівня засвоєння матеріалу, здобутті практичних знань, отриманні навичок міжособистісного спілкування та спонуканні до постійного самовдосконалення. Обгрунтовано, що траєкторія сучасного суспільного розвитку є бізнесорієнтованою і, відповідно, потребує ефективного кадрового потенціалу, озброєного практичними здібностями та навиками. Встановлено, що динамічність сучасного ринку освітніх послуг, посилена варіативністю потреб студентів, заохочує викладачів маневрувати та комбінувати усталені й інтерактивні підходи задля розвитку у студентів їх пізнавальної активності і творчого потенціалу. Окреслено специфіку інтерактиву, визначено основні етапи його запровадження в навчальний процес. Доведено, що волатильність інтерактивних прийомів значно підвищує ефективність навчання, стимулює когнітивні та емоційні процеси студентів, дозволяючи проявити власну ерудицію.

Наголошено на важливості вміння пропонувати власні ідеї, реалізовувати проєкти та презентувати напрацьовані переконання. Запропоновано логічний конструкт застосування інтерактиву в практичній підготовці студентів, особливо студентів-маркетологів, який містить уніфікований інструментарій налагодження конструктивного діалогу в рамках "викладач – студент – роботодавець". З'ясовано, що за такого підходу позиції викладача та студентів змінюються в бік рівноправності.

Key words: marketing, services; interactive; teaching methods; business.

Ключові слова: маркетинг; послуги; інтерактив; методи навчання; бізнес.

STATEMENT OF THE PROBLEM IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH THE IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

Despite the full-scale military intervention, Ukraine is resolutely and consistently try to rebuild the economy,

protect and stimulate entrepreneurial activity, establish business actions and involve young professionals to this process. Domestic educators, even in the turbulent conditions of today's challenges and socio-economic transformations, continue to provide quality learning services. Because, dynamically rapid social development

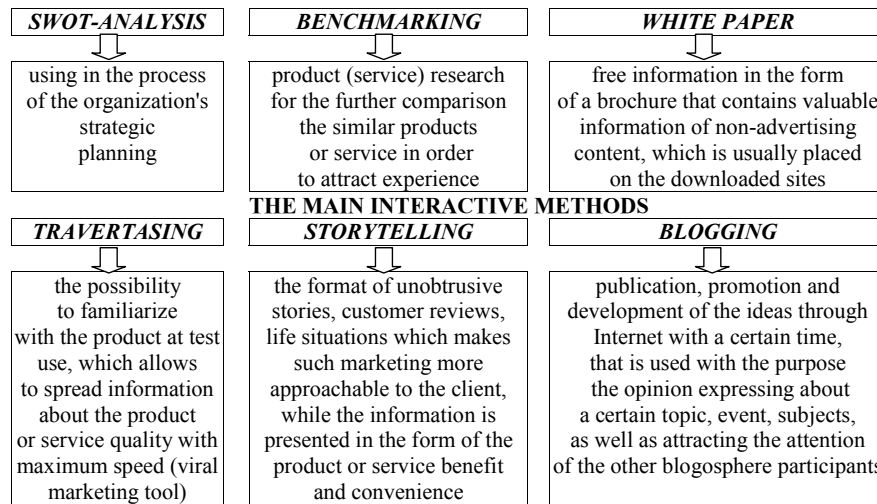

Figure 1. The main interactive methods characteristics

Source: grouped on the basis of [29].

requires qualified, competent, erudite and purposeful specialists, possessing deep knowledge, comprehensively prepared for intense individual and team work, ready to take responsibility, make timely complex decisions, sometimes non-standard and also take risks. That is why, in terms of the Ukrainian intellectual potential formation, pedagogical workers use a wide range of learning techniques, methods and practices, which allow to develop leadership competencies in future professionals as well as effectively integrate into the modern macroworld space.

ANALYSIS OF THE LATEST STUDIES AND PUBLICATIONS WHICH THE SOLUTION TO THIS PROBLEM WAS INITIATED AND ON WHICH THE AUTHORS RELY, SELECTION OF PREVIOUSLY UNSOLVED PARTS OF THE GENERAL PROBLEM WHICH THE ARTICLE IS DEVOTED TO

S.Hiltz, T. Obolenska, D. Ostapchuk, O. Pometun [2—5], V.Vyshkivska, O. Shikyrynska [9], Hryhorash [11], N. Kraus, O. Manzhura, K. Kraus [14], A. Mykhalyuk [16], O. Potemkina, V. Dorosh [27], S. Reshetchenko, T. Skubareva [19], S. Sysoeva [21], A. Stryuk [23], V. Haustova, O. Reshetnyak [31] investigate various aspects of the interactive learning in the Ukrainian educational sphere. At the same time, taking into account the rapid changes in educational trends, the problem of the effectively combining traditional teaching methods with interactive ones requires further in-depth study.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE (STATEMENT OF THE TASK)

The purpose of the study is to substantiate the possibility of the interactive methods along with traditional ones implementing to the educational process.

THE MAIN MATERIAL OF THE STUDY WITH A FULL JUSTIFICATION OF THE OBTAINED SCIENTIFIC RESULTS PRESENTATION

The study activity during the military invasion faced obvious consequences of the normal teaching regime

disruption due to the educational institutions destruction and the infrastructure damage; personnel outflow; large part of the population departure, including students. According to analysts, the amount of the Ukrainian infrastructure destruction caused by russian in 2003 amounted to almost 136 billion US dollars and 8.2 billion US dollars, so the Ukrainian educational infrastructure damage is about 6 %. In Ukraine, the 361 educational institutions were destroyed and 2.6 thousand were impaired. The largest number of higher and professional pre-higher education institutions were destroyed in Zaporizhzhia and Donetsk regions, the greatest damage of educational institutions are in Kharkiv region [24, p. 86]. Thus, overcoming the results of war destruction, involves the creation of a new platform for the educational programs implementation and requires the higher education institutions transformation in accordance with the new socio-economic challenges.

As V. Hryhorash notes, an educational service is a forward operation, because we sell is not only service, but the result of its providing, so, education, on the one hand, is the property of the person himself and, on the other hand, the intellectual property of the educational service subject [11, p. 7—30]. O. Teletova and O. Teletov also emphasize that in the education field, the product should not be a diploma (document), but rather the qualification and professionalism of the graduate [28, p. 117—124]. At the same time, as noted B. Stetsenko, A. Buryachenko, and M. Gaponyuk in practice the biggest disappointment is the "qualification gap", because the graduate does not receive the proper qualification skills, while employers receive certified specialists who need to be trained [22, 38—50]. In this regard, the problem to train specialists who are can quickly adapt to the real business environment requirements, depends on the teaching staff high professionalism and becomes especially relevant.

Presently, the increasing efficiency reserves and the education seekers training quality, based on the verbal and book methods use with traditional education means, have actually been exhausted. [8, 62—71]. Instead, the innovative technologies and methods practice in the process of new knowledge and competences acquiring will make it possible

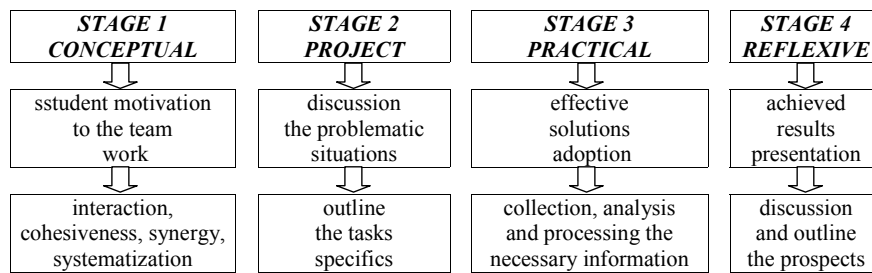

Figure 2. The sequence of students' involvement to the interactive

Source: own research.

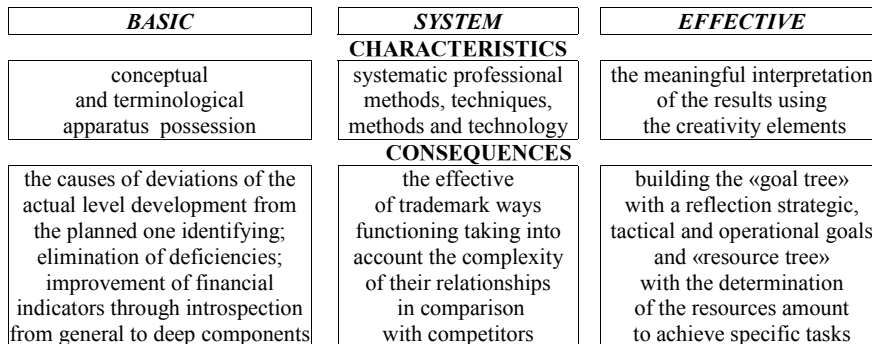

Figure 3. The main blocks of interactive application

Source author's development based on [15; 17].

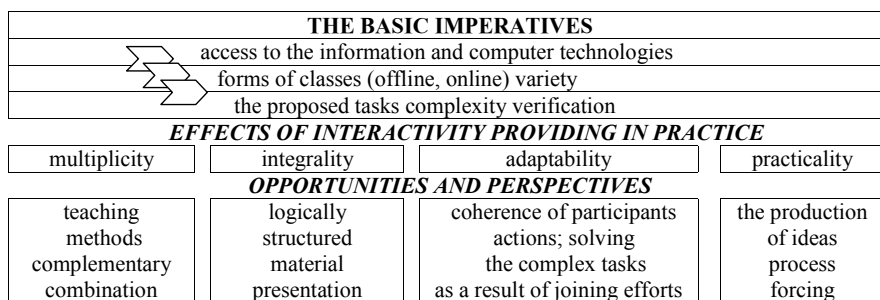

Figure 4. The logical construct of interactive

Source: own research.

to apply the educational and scientific potential more effectively [1, p. 8]. The dynamism of the educational services market, the increased students' needs variability, encourages teachers' to maneuver and to combine established and interactive approaches for the students' cognitive activity and creative potential development. At the same time, the source of innovation is the purposeful search for an idea in order to solve contradictions, which occurs through testing the pedagogical experiment or pilot implementation. It is important to remind, that in such a situation, the student becomes not an object, but a subject of learning, that means he feels like an active events participant [26, 200—202]. In addition, during the interactive methods application, in which the student and the teacher are equal, equal subjects, the cooperation takes place [10, p. 94—97]. In this case, the high level of the teacher knowledge, his ability to build the educational process effectively, to think through the learning material presentation, mastering and assimilation perfectly is undoubtedly a motivating mechanism [12, 19—26]. The students' cohesion while completing tasks and contributing the possibility of final interesting, non-trivial

and creative proposals formulating, play a very important role. The relevance of such training is beyond doubt, taking into account the fact that the modern social development trajectory is business-oriented and requires effective personnel potential armed with practical abilities and skills. In addition, the interactive tools applying promotes the student's engagement to the discussion process and the discursive precedent use, at the same time, directs them to find ways to solve the given task and stimulates freedom of thinking and self-expression. Such an approach is significant for specialists in the economic direction and especially for marketing students.

Among the modern interactive methods, the most famous are: SWOT-analysis, benchmarking, white paper, traversing, storytelling, blogging (Fig. 1).

The direct interactive introduction into practical activity is considered possible due to the periodicity of the appropriate stages passing (Fig 2).

The transparency of the interactive methods involvement provides their implementation from the basic level to the effective level (Fig. 3).

The effectiveness of the proposed approach in practice is enhanced by the need to present students projects, which contributes their social and communication skills development. Some students cannot make public the obtained results materials they have received (due to various reasons, such as the psychological nature, shyness, insecurity when speaking in front of the audience, etc.). Our experience proves that, provided the student's confidence, his ability to respond to questions, including provocative ones, criticism and his desire for self-improvement increases while speaker and his thoughts are supported by the group. The prospects of such an approach are undeniable, especially now, when the labor market demands have been radically changed.

Taking into account the above, it can be concluded that the volatility of interactive methods significantly increases the education effectiveness, stimulates the students' cognitive and emotional processes and allows them to show their own erudition. The logical construct of the interactive is presented in Fig. 4.

The basis of the proposed implementation is the creation of a methodological core, the main components of which are: appropriate methodological support; differentiation of tasks based on an individual approach (students abroad can more carefully consider the issue, choose for analysis trademarks that are not currently represented in Ukraine, study the competitive situation in more detail, outline their strategic perspective); access to information and computer technologies; the conducting classes forms diversifications, depending on the direction of training students and their specialty. The given construct contains a unified techniques that can be used to improve the educational space as a result of establishing a constructive dialogue within the framework of "teacher — student — employer".

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH IN THIS DIRECTION

It can be stated that the radical transformations in the education system caused the emphasis displacement from the traditional material presentation to the interactivity. Taking into account that the educational paradigm priorities have been changed, it is obvious that the interactive technology use will enable the educational process optimization, will increase the quality of the educational product created on the basis of studying and effectively meeting the student's professional needs, that contribute their future more effective employment. In addition, the classical and modern teaching technologies thoughtful combination will contribute to the educational institutions positive image formation.

Література:

1. Антюшко Д. П., Володавчик В. С., Сєногонова Л. І. та ін. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: монографія. Харків: Видавництво Іванченка І. С. 2022. 189 с.
2. Оболенська Т.Є. Наукові засади формування конкурентного ринку освітніх послуг для функціонування ринку праці. Теорія і практика маркетингу в Україні:

монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АПН України А.Ф. Павленка. Київ: КНЕУ, 2005. 584 с.

3. Остапчук Д., Мирончук Н.М. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах. Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном: зб. наук. праць / за заг. ред. д.п.н., проф. С. С. Вітвицької, к.п.н., доц. Н. М. Мирончук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 140—143.

4. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. Київ: [Б. в.], 2007. 141 с.

5. Hiltz S.R. Collaborative learning: The virtual classroom approach. *Technological Horizons in Education* (Т. Н. Е.). Journal. 2000. Vol. 17, No 10. P. 59—65.

6. Александрова О.Ф., Александров В.М. Ціннісні орієнтації як важлива складова частина педагогічної діяльності майбутніх учителів. *Педагогічні науки: зб. наук. праць*. Херсон. 2018. № 6 (27). С. 81—86.

7. Бортнік, С., Хомюк, Н., Ющишина, Л. (2023). Напрями удосконалення бізнес-комунікацій у соціально-економічному проектуванні. *Економіка та суспільство*, Вип. 50. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-44>.

8. Буряченко А. Є., Гризоглазов Д. В., Славкова А. А. Тренінгові форми навчання у викладання фінансових дисциплін. *Освітня аналітика України*. 2020. № 1 (8). С. 62—71. DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2020-1-62-71>

9. Вишківська В., Шикиринська О. (2021). Інтерактивні методи навчання: ознаки та особливості використання. *Grail of Science: International scientific journal*. 2021. № 2—3. С. 502—504. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.101>

10. Власенко О.М. Використання інтерактивних методів навчання у сучасній вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету*. 2012. Вип. 64. 94—97.

11. Григораш В. В. Освітній маркетинг — нова функція управління навчальним закладом. Все для адміністратора школи! *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Харків. 2014. № 4 (28). С. 7—30.

12. Гриценко В., Ясинська Т. Активізація мотивації студентів до вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. Одеса. 2022. Вип. 4 (141). С. 19—26.

13. Дубасенюк О.А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: зб. наук.-метод. пр. за заг. ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 12—28.

14. Краус Н.М., Манжура О.В., Краус К.М. Наукові дослідження та інноваційні розробки у секторі вищої освіти: Глобальні та національні проблеми економіки. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухолинського*. 2018. Вип. 21. С. 17—21.

15. Мізюк Б. М., Миронов Ю. Б. Інтерактивний підхід до підготовки фахівців сфери туризму. *Освітня аналітика України*. 2022. № 5 (21). С. 80—91.

16. Михалюк А. Використання інтерактивних методів навчання в процесі підготовки майбутніх педагогів. *Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. № 33. С. 76—79. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.9>.

17. Пашенко Т.М. Готовність педагогічних працівників до стандартизації підготовки молодших спеціалістів. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. 2018. Вип. 2 (2). С. 10—16.
18. Підлісна С.В. Інтерактивне навчання як чинник розвитку особистості. Актуальні проблеми психології. 2017. Вип. 17. С. 101—109.
19. Решетченко С., Скубарєва Т. (2021). Інтерактивні методи навчання як засіб успішної навчальної діяльності учнів. Проблеми безперервної географічної освіти і картографії. 2021. № 33. С. 62—68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-07>
20. Сагер Л.Ю., Сигида Л.О., Колесник А.А. Інтерактивні методи навчання як інструмент маркетингу освітніх послуг. Вісник СумДУ. 2018. С. 13—24. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2018.4-2>.
21. Сисоєва С. Особистісно орієнтовані технології: метод проектів. Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Київ. 2002. Вип. 1 (5). С. 73—80.
22. Стеценко Б. С., Буряченко А. Є., Гапонюк М. А. Проблеми працевлаштування випускників економічних закладів вищої освіти. Освітня аналітика України. 2022. № 5 (21). С. 38—50.
23. Стрюк А. Theoretical and methodological foundations of blended learning of system programming of future specialists in software engineering. Theory and Methods of E-Learning. 2017. Vol. 6 (1). P. 3—285. DOI: <https://doi.org/10.55056/e-learn.v6i1.581>.
24. Kurapov A., Pavlenko V., Drozdov A., Bezliudna V., Reznik A. & Isralowitz R. (2022). Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. [Online], URL: https://www.researchgate.net/publication/361318232_Toward_an_Understanding_of_the_Russian-Ukrainian_War_Impact_on_University_Students_and_Personnel (дата звернення: 21.06.2023). DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>,
25. Коваль Т.І. Інтерактивні технології навчання іноземних мов у вищих навчальних закладах. Інформаційні технології і засоби навчання. 2011. № 6 (26). URL: <http://www.journal.iitta.gov.ua> (дата звернення: 18.05.2023).
26. Піскун, О.В. (2014). Практика використання інтерактивних методів навчання у процесі педагогічної підготовки сучасного вчителя. С. 200—202. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/6941> (дата звернення: 3.05.2023).
27. Потьомкіна О. В., Дорош В. Ю. Інновації та їх вплив на підвищення продуктивності праці персоналу. Ефективна економіка. 2022. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10277> (Accessed 15 June 2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.5.73>.
28. Телетова С.Г., Телетов О. С. Педагогічний маркетинг у діяльності навчальних закладів. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 3. Т. 2. С. 117—124. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> (дата звернення: 20.05.2023).
29. Фарухшина М. Ш Застосування інструментів педагогічного маркетингу в професійній діяльності педагога нової української школи. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/710747/1/Фарухшина%20стаття%20в%20МЕТОДИСТ.pdf> (дата звернення: 28.05.2023).
30. Хаустова В. Є., Решетняк О. І. Сучасні форми взаємодії та інтеграції освіти та науки: теорія та практика. Ефективна економіка. 2021. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9731> (дата звернення: 15.06.2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.12>.

References:

1. Antiushko, D.P. Volodavchuk, V.S. and Sienonova, L.I. (2022), Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive methods in the higher education learning], Vydavnytstvo Ivanchenka I. S., Kharkiv, Ukraine.
2. Obolenska, T.E. (2005), Scientific principles of the competitive educational services market formation for the labor market functioning. Theory and practice of marketing in Ukraine [Naukovi zasady formuvannia konkurentnoho rynku osvitynykh posluh dlia funktsionuvannia rynku pratsi. Teoriia i praktyka marketynhu v Ukraini], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Ostapchuk, D. and Myronchuk, N. (2014), "Interactive methods learning in higher educational institutions. Modernization of higher education in Ukraine and abroad", Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom [Modernization of higher education in Ukraine and abroad], Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine, pp. 140—143.
4. Pometun, O. (2007), Encyklopedia interaktyvnoho navchannia [Encyclopedia interactive learning], Kyiv, Ukraine.
5. Hiltz, S.R. (2000), "Collaborative learning: The virtual classroom approach", Technological Horizons in Education (T. H. E.). Journal, vol. 17, no. 10, pp. 59—65.
6. Alexandrova, O.F. and Alexandrov, V.M. (2018), "Value orientations as an important component of the future teachers pedagogical activity", Pedagogichni nauky, vol. 6 (27), pp. 81—86.
7. Bortnik, S. Khomiuk, N. and Yushchysyna, L. (2023), "Directions of improving the business communications in socio-economic design", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 50. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-44>.
8. Buriachenko, A.Ye. Hryzhov, D.V. and Slavkova, A.A. (2020). "Training forms of education in teaching financial disciplines", Osvitnia analityka Ukrainy, vol. 1 (8), pp. 62—71.
9. Vyshkivska, V. and Shykyrynska, O. (2021), "Interactive teaching methods: signs and features of their use", Grail of Science, vol. 2-3, pp. 502-504. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.02.04.2021.101>.
10. Vlasenko, O.M. (2012), "The interactive teaching methods in modern higher education use", Visnyk Zhytomyrskogo derzavnogo universytetu, vol. 64, pp. 94—97.
11. Hryhorash, V.V. (2014), "Educational marketing is a new function of educational institution management. Everything for the school administrator!", Pedagogichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnologii, vol. 4 (28), pp. 7—30.
12. Hrycenko, V. and Yasynska, T. (2022), "The students' motivation to learn foreign languages acti-

vation", *Naukovyi visnyk Pivdenoukrajinskogo nacionalnogo pedagogichnogo universytetu im. K.D. Ushinskogo*, vol. 4 (141), pp. 19–26.

13. Dubaseniuk, O.A. (2014), "Innovations in the modern education", *Innovatsiyi v osviti: intehratsiya nauky i praktyky [Innovations in education: integration of science and practice]*, *Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, Zhytomyr, Ukraine*, pp. 12–28.

14. Kraus, N.M. Manzhura, O. V. and Kraus, K. M. (2018), "Scientific research and innovative developments in the higher education sector", *Globalni ta nacionalni problem ekonomiky*, vol. 21, pp. 17–21.

15. Mizjuk, B.M. and Myronov, Yu.B. (2022), "Scientific research and innovative developments in the higher education sector", *Osvitnia analityka Ukrainy*, vol. 5 (21), pp. 80–91.

16. Mykhaliuk, A. (2020), "The interactive teaching methods in the process of training future teachers use", *Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedagogika*, vol. 33, pp. 76–79. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.33.9>.

17. Pashchenko, T.M. (2018), "The teaching staff readiness to standardize the training of junior specialists", *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnogo universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka*, vol. 2 (2), pp. 10–16.

18. Pidlisna, S.V. (2017), "Learning as a factor in personality developmen interactive", *Aktualni problemy psykholohii*, vol. 17, pp. 101–109.

19. Reshetchenko, S. and Skubarieva, T. (2021), "Interactive learning methods as a means of student's successful educational activity", *Problemy bezperervnoi heohrafichnoi osvity i kartohrafii*, vol. 33, pp. 62–68. DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1893-2021-33-07>.

20. Saher, L.I. Syhyda, L.O. and Kolesnyk, A.A. (2018), "Interactive learning methods as a tool for marketing educational services", *Visnyk SumDu*, pp. 13–24. DOI: <https://doi.org/10.21272/1817-9215.2018.4-2>.

21. Sysoieva, S. (2002), "Personally oriented technologies: project method", *Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka*, vol. 1 (5), pp. 73–80.

22. Stetsenko, B.S. Buriachenko, A.Ye. and Haponiuk, M.A. (2022), "Problems of the employment of the higher education economic institutions graduates", *Osvitnia analityka Ukrainy*, vol. 5 (21), pp. 38–50.

23. Strjuk, A. (2017), "Theoretical and methodological foundations of blended learning of system programming of future specialists in software engineering", *Theory and Methods of E-Learning*, vol. 6 (1), pp. 3–285. DOI: <https://doi.org/10.55056/e-learn.v6i1.581>

24. Kurapov, A. Pavlenko, V. Drozdov, A. Bezliudna, V. Reznik, A. and Isralowitz, R. (2022), "Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel", available at: https://www.researchgate.net/publication/361318232_Toward_an_Understanding_of_the_Russian-Ukrainian_War_Impact_on_University_Students_and_Personnel (Accessed: 21.06.2023). DOI: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838>.

25. Koval, T.I. (2011), "Interactive technologies for teaching foreign languages in higher educational

institutions", *Informaciini tehnologii i zasoby navchannya*. [Online], vol. 6 (26), available at: <http://www.journal.iitta.gov.ua> (Accessed 02 June 2023).

26. Piskun, O.V. (2014), "The practice of using interactive teaching methods in the process of pedagogical training of a modern teacher", [Online], available at: <http://enpui.npu.edu.ua/handle/123456789/6941> (Accessed 05 June 2023).

27. Potomkina, O. and Dorosh, V. (2022), "Innovations and their impact on increasing personnel labor productivity", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 5, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=10277> (Accessed 02 Jul 2023). DOI: 10.32702/2307-2105-2022.5.73.

28. Teletova, S.G. and Teletov, O.S. (2011), "Pedagogical marketing in the activities of educational institutions", *Marketing i menedment innovacii*, [Online], vol. 3, pp. 117–124. available at: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/> (Accessed 31 May 2023).

29. Farukhshyna, M. "The application of pedagogical marketing tools in the professional activity of a teacher of a new Ukrainian school", available at: <https://lib.iitta.gov.ua/710747/1/Farukhshyna%20stattia%20v%20METODYST.pdf> (Accessed 28 May 2023).

30. Khaustova, V. and Reshetnyak, O. (2021), "Contemporary forms of interaction and integration of education and science: theory and practice", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9731> (Accessed 15 Jun 2023). <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.12.12>.

Стаття надійшла до редакції 30.06.2023 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

І. А. Грабчук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем в управлінні та обліку,
Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3664-7765>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.62

ПРИНЦИПИ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

I. Hrabchuk,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Information Systems in Management and Accounting,
Zhytomyr Polytechnic State University

PRINCIPLES OF FINANCIAL MONITORING

У статті систематизовано погляди науковців до принципів фінансового моніторингу. Обґрунтовано основні причини неоднозначності щодо принципів фінансового моніторингу, які полягають як в наявності різних підходів до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, так і у виділенні декількох підходів до визначення самого фінансового моніторингу (юридичного та фінансового), його розгляді в широкому та вузькому значенні.

Запропоновано здійснити поділ принципів фінансового моніторингу на загальні (науковість, об'єктивність, незалежність, комплексність, системність, плановість, оперативність, ефективність) та спеціальні (застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист). Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії відмиванню коштів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

The theory of financial monitoring is not fully disclosed. In order to solve the problems of preventing and countering the legalization of income and the financing of terrorism, financial monitoring is necessary, the principles of which must be established at the legislative level. The need for a clear formulation of the subject, goal, task and other parameters of financial monitoring is substantiated.

The purpose of the article is to generalize the principles of financial monitoring as a basis for its implementation. In the research process, such methods as generalization, systematization, comparative analysis, and grouping were used. The theoretical basis of the study was the works of scientists devoted to the specified problem.

The main reasons for ambiguity regarding the principles of financial monitoring are substantiated: 1) the presence of different approaches to the interpretation of the concept of principle and establishing its relationship with adjacent categories; 2) selection of several main approaches (legal and financial) to the definition of the concept of financial monitoring, its consideration in a broad and narrow sense.

It was established that the understanding of financial monitoring from a financial approach requires taking into account the fundamental principles of financial control, and from a legal one — taking into account special ones defined by current legislation. They determine the important directions, features and properties of this process. It is proposed to divide the principles of financial monitoring into general (scientific, objectivity, independence, complexity, systematicity, planning, promptness, efficiency) and special (application of a risk-oriented approach, coordination, availability, coope-

ration and protection). General principles are related to the nature of financial monitoring and take into account those principles inherent in many sciences, and specific principles are determined by the methodological features of financial monitoring. Implementation of the above principles of financial monitoring makes it an effective tool for combating money laundering and terrorist financing.

Ключові слова: принцип, фінансовий моніторинг, тероризм, відмивання коштів, фінансування тероризму.

Key words: principle, financial monitoring, terrorism, money laundering, terrorist financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Не дивлячись на значну публікаційну активність з питань фінансового моніторингу, теорія фінансового моніторингу не розкрита повною мірою, зокрема це стосується його принципів та інструментів. Актуальність дослідження саме цих питань зумовлена необхідністю чітких формулювань щодо предмету, мети, завдань, ефективності та інших параметрів здійснення фінансового моніторингу. Науковці також наголошують на необхідності врегулювання теоретичних засад фінансового моніторингу та вказують, що для вирішення проблем запобігання легалізації необхідний "ефективний, дієвий, неупереджений та своєчасний державний фінансовий моніторинг, завдання та принципи здійснення якого повинні бути закріплені на законодавчому рівні" [7]. Вищенаведене підкреслює актуальність теми та необхідність проведення дослідження в даному напрямі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні засади фінансового моніторингу, зокрема і висвітлення окремих принципів фінансового моніторингу, розкривалися в працях таких науковців, як А. Акритов, С. Єгоричева, С. Леонов, І. Коломієць, О. Куришко, О. Плахотнік, Б. Сюркало, М. Уткіна, Н. Швець. Проте, враховуючи різні підходи до трактування фінансового моніторингу, це питання потребує комплексного дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті полягає в узагальненні принципів фінансового моніторингу як основи його здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкриття принципів фінансового моніторингу повинно відбуватися на основі систематизації підходів науковців до вирішення даного питання. Так, Б.І. Сюркало, розкриваючи особливості методології фінансового моніторингу, наводить і принципи, на яких вона повинна базуватися, зокрема: принцип об'єктивної необхідності використання фінансового аналізу і прогнозування для початкового етапу управління фінансами; принцип комплексності; принцип ефективності; принцип науковості [6, с. 35].

Аналізуючи наведені принципи, слід наголосити на тому, що науковець розглядає фінансовий моніторинг в широкому значенні "як єдину систему безперервного збору, систематизації та обробки інформації і побудування на її основі прогностичних показників діяльності з метою прийняття управлінських рішень" [6, с. 34]. Саме тому жодних особливостей щодо протидії легалізації доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму не визначено. Оцінюючи зміст принципів, наведених Б.І. Сюркало, можемо стверджувати, що вони деталізують організацію фінансового моніторингу, причому чотири перших стосуються тільки рівня суб'єкта господарювання.

Аналізуючи розвиток принципів фінансового моніторингу інвестиційних проєктів в системі трансформаційних перетворень промислових підприємств, О. Плахотнік виділяє положення, які характеризують весь процес управління, а не тільки його частину — моніторинг. При цьому науковець зазначає на необхідності дотримання принципів раціонального фінансування діяльності підприємств у системі фінансового моніторингу інвестиційних проєктів [10]. Тим самим О. Плахотнік не виділяє специфічних принципів, а вказує на можливості використання для фінансового моніторингу (яке науковець розглядає в широкому значенні) тих, які притаманні іншим процесам.

Українські дослідники С.В. Леонов та О.О. Куришко, описуючи особливості побудови системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу, виділяють ряд принципів діяльності відповідального працівника суб'єкта первинного фінансового моніторингу [5]. Так, науковці, не описуючи самої сутності, вказують на можливість реалізації принципів оперативності та превентивності фінансових важелів, а також принципу незалежності відповідального працівника.

Аналізуючи підходи до визначення принципів фінансового моніторингу, доцільно враховувати і підходи до трактування самого фінансового моніторингу, який найчастіше розглядається і як складова фінансового контролю (фінансовий підхід), і як інструментарій протидії злочинним фінансовим операціям (юридичний підхід). Саме тому доволі часто науковці роблять акцент на той чи інший підхід, що зумовлено метою їх дослідження.

Як правило, при здійсненні фінансового контролю виходять з таких основних принципів, як законність, незалежність, об'єктивність, відповідальність, гласність, системність [2], які доволі часто згадують при визна-

ченні принципів фінансового моніторингу. Так, М.С. Уткіна визначає 10 основних принципів фінансового моніторингу, серед яких: законності; об'єктивності та реальності; незалежності; загальності; системності; принцип застосування ризик-орієнтованого підходу; пріоритетності захисту законних інтересів громадян, суспільства і держави, від шкоди, заподіяної внаслідок легалізації "злочинних доходів"; координованості взаємодії, співпраці та співробітництва органів, що здійснюють фінансовий моніторинг як на національному, так і міжнародному рівнях; таємності інформації, отриманої внаслідок здійснення фінансового моніторингу; збереження, захисту інформації та повноти, актуальності та своєчасності інформаційного обміну [8, с. 307 — 308]. Наведений перелік містить як загальні принципи, які лежать в основі будь-якої форми контролю, так і специфічні, які враховують особливості, пов'язані саме зі сферою протидії відмиванню доходів, одержаних незаконним шляхом, та фінансуванню тероризму.

Коломієць І.В., наголошуючи на тому, що принципи, що регламентують діяльність суб'єктів державного фінансового моніторингу, не затверджені на законодавчому рівні, пропонує закріпити такі: "1) реалізація своїх повноважень у межах компетенції у тісній співпраці з Кабінетом Міністрів України, правоохоронними та іншими державними органами; 2) вжиття невідкладних заходів щодо попередження й усунення виявлених правопорушень, вирішення питань про відповідальність осіб, які порушили законодавства щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму; 3) неухильне дотримання законності, охорона й захист інтересів держави та суспільства, прав і свобод громадян" [4, с. 168].

Єгоричева С.Б., узагальнюючи зарубіжний досвід, наводить такі принципи, на яких базується система заходів протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму:

- встановлення мінімального розміру суми фінансової операції, понад який вона підлягає реєстрації з метою подальшої перевірки;

- застосування ряду ознак, за якими визначається належність операцій до числа тих, що здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму;

- покладання відповідальності за інформування правоохоронних або контролюючих органів щодо підозрілих трансакцій на визначених суб'єктів;

- встановлення органу, що набуває статусу підрозділу фінансової розвідки [3, с. 47].

Ставлячи в своєму дослідженні за мету визначити "цілі, завдання, засоби досягнення, методи, важелі, інструменти, процедури, та принципи фінансового моніторингу" [9], Н.Р. Швець та А.А. Акритов не наводять саме принципів, проте значну увагу приділяють інструментарію фінансового моніторингу, до якого відносять: належну ідентифікацію та верифікацію клієнтів; встановлення кінцевих бенефіціарних власників; заходи перевірки неприбуткових операцій; заходи перевірки іноземних фінансових установ під час встановлення (підтримання) кореспондентських відносин; додаткові заходи щодо перевірки політично значущих осіб; відмову від встановлення (підтримання) ділових відносин;

зупинення / поновлення фінансових операцій; замороження / розмороження активів; заходи щодо переказу коштів; встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій. Цей перелік хоча і є досить детальним, проте, як і вказують самі науковці, не вичерпним.

Систематизуючи підходи науковців до виділення принципів фінансового моніторингу, можемо стверджувати, що більшість вказує на специфічні, які характеризують сферу протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму. Причому не завжди автори використовують одне і те саме поняття для означення того і самого принципу. Так, С.Б. Єгоричева вказує на такому принципі, як розробка та введення в дію переліку ознак, що дозволяють визначити, чи відноситься здійснена операція до тих, які здійснюються для відмивання коштів або фінансування тероризму, а Н.Р. Швець та А.А. Акритов зазначають, що встановлення індикаторів підозрілості фінансових операцій виступають інструментами фінансового моніторингу. Така неоднозначність зумовлена відсутністю єдності розуміння самого поняття принципу та його узгодження з суміжними категоріями.

В філософських словниках наводяться такі підходи до визначення поняття принципу: "1) вихідне, засадове положення певної наукової галузі, теорії, вчення тощо; 2) внутрішнє переконання людини, максима її свідомості або поведінки; 3) конститутивні й регулятивні правила пізнання, дослідження" [1, с. 187]. Наведені варіації охоплюють різноманітні сфери, а також дозволяють визначити широкий підхід до трактування досліджуваного поняття як певні основи, положення, засади, так і вузький як правила, вимоги.

Враховуючи вузьку спрямованість нашого дослідження, принцип фінансового моніторингу представимо як певну вимогу, яка охоплює всю сукупність дій з виявлення незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму.

Вважаємо за доцільне поділяти принципи фінансового моніторингу на загальні та специфічні (рис. 1). Причому перші — пов'язані з природою фінансового моніторингу та враховують ті принципи, які притаманні багатьом наукам, а специфічні — визначаються саме методичними особливостями фінансового моніторингу.

Науковість як принцип фінансового моніторингу означає насамперед використання методології наукового дослідження, що включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи дослідження. Крім того, слід враховувати, що категоріально-понятійний апарат економічної науки доволі великий, тому суб'єкт проведення фінансового моніторингу повинен використовувати адекватну наукову термінологію. Досліджуючи певні операції, виявляючи закономірності їх даних, важливо здійснювати це з наукових позицій, робити висновки та надавати пропозиції, які містять корисні знання щодо можливості застосування нових інструментів.

Науковий підхід проявляється в необхідності систематизувати виявлені недоліки в нормативно-правових документах в частині фінансового моніторингу, знайти можливості їх усунення в рамках чинного законодавства, а у разі відсутності відповідного механізму — розробити та подати його модель. З принципом науковості безпосередньо пов'язаний такий принцип, як об'єк-

тивність. Адже об'єктивність фактичного стану речей залежить від документально-го підґрунтя. Так, сутність принципу об'єктивності розкривається через обов'язковість наявності доказів під час проведення фінансового моніторингу.

Крім того, органи фінансового моніторингу повинні бути незалежними у прийнятті рішень щодо аналізу інформації про фінансові операції, які підлягають фінансовому моніторингу. Це і характеризує принцип незалежності.

Одними з важливих принципів, які необхідно враховувати як при організації, так і при здійсненні фінансового моніторингу, є принципи комплексності та плановості.

Перший проявляється у всебічному охопленні джерел інформації здійсненої фінансової операції, взаємопов'язаній системі цілей та завдань фінансового моніторингу, а також у повному результаті, представленому вичерпним переліком можливих рішень.

Принцип комплексності тісно пов'язаний з принципом системності, який передбачає упорядкування елементів, де місце кожного елемента зумовлено його значимістю та характером взаємовідносин з іншими елементами. При формуванні фінансового моніторингу слід виходити з його характеристики як системи, суб'єкти якої здійснюють свою діяльність, дотримуючись законодавчих вимог щодо її методології. З даної характеристики випливає і принцип законності, адже органи фінансового моніторингу повинні керуватись у своїй діяльності законодавчими документами та нормативно-правовими актами, а також діяти у межах їх компетенції.

Плановість фінансового моніторингу як принципу передбачає регулярність та терміновість його проведення, зокрема нагляд у сфері запобігання та протидії за діяльністю суб'єктів фінансового моніторингу здійснюється шляхом проведення планових та позапланових перевірок.

Принцип оперативності проведення фінансового моніторингу відображає динамічну властивість цієї діяльності і є дуже важливим з точки зору своєчасності реагування на виявлені порушення в даній сфері. Від оперативності фінансового моніторингу залежить швидкість прояву та нейтралізації різних негативних економічних, політичних, соціальних та інших наслідків.

Принцип ефективності є важливим при організації будь-яких процесів, адже дозволяє оцінити результати в порівнянні з понесеними витратами. Суперечливим є використання механізму вимірювання цієї ефективності, до цього часу між науковцями ведуться дискусії щодо вирішення даного питання.

Здійснення фінансового моніторингу базується на закріплених в нормативно-правових документах або тих, які випливають з їх змісту, принципах, що визначають важливі напрями, риси та властивості даного процесу. Тому в межах фінансового моніторингу можна виділити і ряд спеціальних принципів, що дозволяє відобразити особливості та акцентувати увагу на фінансовому моніторингу як на інструменті протидії відмиванню коштів, отриманих нелегальним шляхом, та фінансуванню теро-

Рис. 1. Запропонований поділ принципів фінансового моніторингу

ризму. Саме ці спеціальні принципи є частиною принципів запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, визначеним чинним законодавством, зокрема ст. 3 Закону України "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення".

Отже, розкривши загальні (універсальні) принципи, зупинимося також і на спеціальних:

— застосування ризик-орієнтованого підходу під час проведення фінансового моніторингу. Сутність даного підходу полягає в тому, що при здійсненні фінансового моніторингу відповідні органи повинні виявляти, оцінювати та розуміти ризики легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також вживати відповідні заходи для управління ризиками у спосіб та в обсязі, які забезпечують мінімізацію таких ризиків залежно від їх рівня;

— координованості взаємодії учасників. Принцип координованості фінансового моніторингу передбачає насамперед зв'язок між суб'єктами фінансового моніторингу різних рівнів, повноваження яких розподілені залежно від функцій, які їм відведені в системі державного управління;

— співробітництва та взаємодії у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері;

— доступності суб'єктам фінансового моніторингу інформації, необхідної для проведення фінансового моніторингу. Доступність інформації визначається рідними факторами, зокрема детальним відбором змісту, використанням ефективної системи його вивчення, раціональних методів роботи тощо;

— захисту суб'єктів фінансового моніторингу та їх працівників від погроз та інших негативних чи дискримінаційних дій, пов'язаних з виконанням вимог законодавства.

Представлений перелік принципів проведення фінансового моніторингу не можна вважати вичерпним. Проте важливо, щоб у ході проведення фінансового моніторингу було дотримано наведених принципів, інакше результати процедури не будуть дієвими в боротьбі з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванням тероризму.

ВИСНОВКИ

Неоднозначність щодо принципів фінансового моніторингу зумовлена, по-перше, різними підходами до трактування поняття принципу та встановлення його співвідношення з суміжними категоріями, а по-друге, з наявністю декількох підходів до визначення самого фінансового моніторингу. Так, його розуміння з фінансового підходу вимагає врахування основоположних принципів фінансового контролю, а з юридичного врахування спеціальних, визначених чинним законодавством. Загальні принципи фінансового моніторингу базуються на науковості, об'єктивності, незалежності, комплексності, системності, плановості, оперативності та ефективності. Спеціальні принципи зумовлені особливостями організації та методики фінансового моніторингу та враховують застосування ризик-орієнтованого підходу, координованість, доступність, співробітництво та захист суб'єктів. Реалізація наведених принципів фінансового моніторингу робить його ефективним інструментом протидії фінансуванню тероризму.

Література:

- Бліхар В.С., Козловець М.А., Горохова Л.В., Федоренко В.В., Федоренко В.О. Філософія: словник термінів та персоналій. Київ: КВІЦ, 2020. 274 с.
- Войтенко В.В. Види і принципи фінансового контролю в системі державного управління. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560>.
- Єгоричева С.Б. Організація фінансового моніторингу в банках: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2014. 292 с.
- Коломієць І.В. Державний фінансовий моніторинг в Україні: сучасний стан і шляхи вдосконалення. Форум права. 2010. № 1. С. 164—169.
- Леонов С.В., Куришко О.О. Побудова системи внутрішнього фінансового моніторингу в фінансово-кредитних установах небанківського типу. Бізнес-навігатор. 2011. №4 (25). С. 119—123.
- Сюркало Б.І. Методологічні засади організації фінансового моніторингу. Вісник Української академії банківської справи. 2003. № 2. (15). С. 34—37.
- Сюркало Б.І. Напрями вдосконалення системи державного фінансового моніторингу. Ефективна економіка. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=779>
- Уткіна М.С. Щодо сутності та принципів фінансового моніторингу. Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів: матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 20—21 травня 2021 року) / редколегія: проф. А. М. Куліш, О. М. Рєзнік, В. В. Миргород-Карпова, А. В. Стеблякко. Суми: Сумський державний університет, 2021. С. 305—308.
- Швець Н.Р., Акритов А.А. Теоретико-методологічні засади організації та здійснення фінансового моніторингу. Науковий огляд. 2021. № 7 (79). URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417>. DOI 10.26886/2311-4517.7(79)2021.4
- Plakhotnik O. Development of financial monitoring principles for investment projects in the system of transformative changes of industrial enterprises. Інфраструктура ринку. 2020. Вип. 39. С. 207—212. <https://doi.org/10.32843/infrastruct39-34>

References:

- Blikhar, V.S., Kozlovets', M.A., Horokhova, L.V., Fedorenko, V.V. and Fedorenko, V.O. (2020), *Filosofii: slovyk terminiv ta personalij* [Philosophy: a dictionary of terms and personalities], KVITs, Kyiv, Ukraine.
- Vojtenko, V.V. (2018), "Types and principles of financial control in the state administration system", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1560> (Accessed 4 May 2023).
- Yehorycheva, S.B. (2014), *Orhanizatsiia finansovoho monitorynhu v bankakh* [Organization of financial monitoring in banks], *Tsentr uchbovoi literatury*, Kyiv, Ukraine.
- Kolomiiets', I.V. (2010), "State financial monitoring in Ukraine: current state and ways of improvement", *Forum prava*, vol. 1, pp. 164—169
- Lieonov, S.V. and Kuryshko, O.O. (2011), "Building a system of internal financial monitoring in non-bank financial and credit institutions", *Biznes-navihator*, vol. 4 (25), pp. 119—123.
- Siurkalo, B.I. (2003), "Methodological principles of the organization of financial monitoring", *Visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy*, vol. 2. (15), p. 34—37.
- Siurkalo, B.I. (2011), "Directions for improving the state financial monitoring system", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=779> (Accessed 14 May 2023).
- Utkina, M.S. (2021), "Regarding the essence and principles of financial monitoring". *Materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti ievrointehratsiynnykh protsesiv"* [materials of the 5th International Scientific and Practical Conference "Reforming the legal system in the context of European integration processes"], *Sumy State University*, Sumy, Ukraine, pp. 305—308.
- Shvets', N.R. and Akrytov, A.A. (2021), "Theoretical and methodological principles of organization and implementation of financial monitoring", *Naukovyj ohliad*, [Online], vol. 7 (79), available at: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/2431/2417> (Accessed 14 May 2023). DOI 10.26886/2311-4517.7(79)2021.4
- Plakhotnik, O. (2020), "Development of financial monitoring principles for investment projects in the system of transformative changes of industrial enterprises", *Infrastruktura rynku*, vol. 39, pp. 207—212. <https://doi.org/10.32843/infrastruct39-34>

Стаття надійшла до редакції 06.07.2023 р.

УДК 336.77:330.567.22

*З. М. Криховецька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0028-1960>*

*С. О. Крпельницька,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4992-9550>*

*І. В. Кохан,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9262-5723>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.67

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

*Z. Krykhovetska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
S. Kropelnytska,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
I. Kokhan,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT
OF CONSUMER LENDING IN UKRAINE

Споживче кредитування відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку України і багатьох розвинутих країн світу. Його значення пояснюється бажанням фізичних осіб покращити свій рівень життя. Він підвищує платоспроможність населення, що сприяє швидшій реалізації товарів і послуг для повсякденного використання. Споживчий кредит є найпоширенішою формою кредиту, яку банки широко надають населенню. Банки зацікавлені у розвитку цього виду кредитування, оскільки воно є більш дохідним порівняно з кредитуванням великих підприємств або галузей економіки. Простота отримання, зручність, доступність та цільове призначення споживчих кредитів є їхніми очевидними перевагами, що стимулює зростання попиту на такі кредитні продукти. Пандемія коронавірусу та військова агресія

Пандемія коронавірусу та військова агресія Росії суттєво вплинули на стан кредитування в Україні, зокрема на споживче кредитування.

Метою цієї статті є проведення аналізу поточного стану споживчого кредитування в банківському секторі України в сучасних умовах, а також визначення напрямків подальшого розвитку цієї сфери.

У статті визначено сутність та роль споживчих кредитів, охарактеризовано сучасні поширені види споживчих кредитів. Проведено аналіз динаміки та структури кредитів, наданих банками України фізичним особам за цільовим спрямуванням. Проаналізована структура банківських споживчих кредитів за термінами погашення та видами валют, якість споживчих кредитів. Охарактеризована динаміка процентних ставок за споживчими кредитами та фактори, що впливають на них.

Запропоновано напрями підвищення ефективності споживчого кредитування вітчизняних банків, серед яких: забезпечення ефективного кредитного ризик-менеджменту, формування ефективної системи заходів щодо роботи з проблемними кредитами, удосконалення політики банків щодо споживчого кредитування, активне використання інновацій у цій сфері.

Для досягнення успіху на ринку споживчого кредитування банкам необхідно протистояти сучасним викликам шляхом трансформації своїх підходів до споживчого кредитування.

Consumer lending plays a significant role in the socio-economic development of Ukraine and many developed countries worldwide. Its importance is driven by individuals' desire to improve their standard of living. It enhances the purchasing power of the population, facilitating the faster acquisition of everyday goods and services. Consumer loan is the most common form of loan provided by banks to the population. Banks are interested in developing this type of lending because it is more profitable in comparison with lending to large enterprises or economic sectors. The simplicity of obtaining consumer loans, along with their convenience, accessibility, and targeted purposes, are evident advantages that stimulate the demand for such credit products. The COVID-19 pandemic and the military aggression by Russia have significantly affected lending in Ukraine, particularly consumer lending. The purpose of this article is to analyze the current state of consumer lending in the banking sector of Ukraine under contemporary conditions and determine the directions for its further development. The article defines the essence and role of consumer loans, characterizes the prevalent types of consumer loans. It analyzes the dynamics and structure of loans provided by Ukrainian banks to individuals for specific purposes. The structure of banking consumer loans is examined in terms of repayment periods and currency types, as well as the quality of consumer loans. The dynamics of interest rates for consumer loans and the factors influencing them are characterized. Directions for increasing the efficiency of consumer lending in domestic banks are proposed, including ensuring effective credit risk management, establishing an effective system for dealing with problem loans, improving banks' policies regarding consumer lending, and actively utilizing innovations in this field. To succeed in the consumer lending market, banks need to address modern challenges by transforming their approaches to consumer lending.

Customer data orientation, technology application, and ecosystem partnership are key principles for transforming lending.

Ключові слова: споживчий кредит, банківське споживче кредитування, вартість споживчих кредитів, непрацюючі кредити, трансформація споживчого кредитування.

Key words: Consumer loan, bank consumer lending, cost of consumer loans, non-performing loans, transformation of consumer lending.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Споживче кредитування посідає важливе місце у соціально-економічному розвитку як України, так і більшості розвинутих країн світу. Важливість споживчого кредитування пояснюється прагненням фізичних осіб до підвищення рівня та якості життя. Споживчий кредит є найбільш поширеним видом кредитних послуг банків, який широко надається населенню, підвищує його платоспроможність, чим забезпечує прискорення реалізації товарів широкого вжитку і побутових послуг. Споживче кредитування в сучасних умовах характеризується швидкими темпами розвитку в усьому світі, а кредитні послуги населенню є одними з найважливіших

при формуванні доходів банків. Банки зацікавлені в розвитку такого кредитування через більший рівень дохідності порівняно з кредитуванням великих підприємств чи галузей економіки. Їхня простота отримання, зручність, доступність та цільове призначення є беззаперечними перевагами, які забезпечують зростання попиту на відповідні кредитні продукти. Пандемія коронавірусу та військова агресія Росії є суттєвими чинниками, які істотно вплинули на стан кредитування в Україні та споживче зокрема. З початком коронакризи попит населення на споживчі кредити почав зменшуватися, що було зумовлено погіршенням їхнього фінансового стану. З початку військової агресії Росії попит на споживчі кредити далі залишається пригніченим.

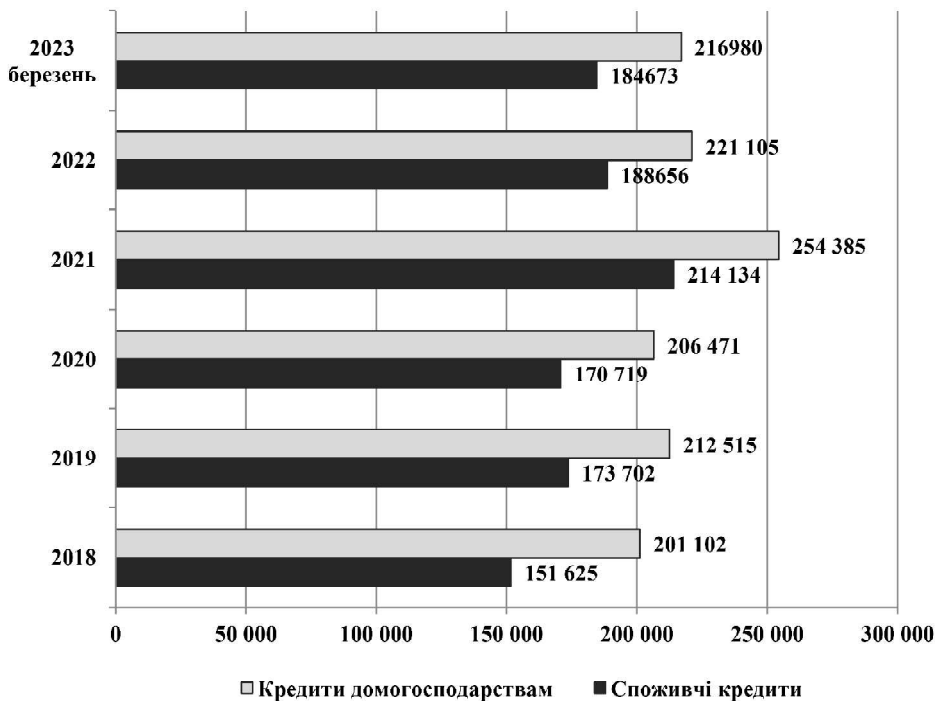

Рис. 1. Порівняння динаміки споживчих кредитів та загального портфеля кредитів, наданих банками України, фізичним особам, млн грн

Джерело: складено за даними [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До представників наукової спільноти, які досліджували протягом останніх років різні аспекти споживчого кредитування, можна віднести таких як А.Кравченко [1, 2], М. Дубина [2] (особливості функціонування та розвитку незабезпеченого споживчого кредитування), Н. Волкова, Г. Статкевич [3] (проблеми та напрями розвитку споживчого кредитування в умовах кризи), А. Іващенко, Т. Городецька, С. Мелешкевич [4] (стан та організаційно-економічне забезпечення банківського споживчого кредитування в Україні), С. Єгоричева, І. Вертебний [5] (вплив кредитних послуг на фінансову безпеку населення). Такий рівень зацікавленості до проблем розвитку споживчого кредитування науковцями свідчить про постійну актуальність даної проблеми та важливість для стану економіки та добробуту населення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є проведення аналізу стану банківського споживчого кредитування в Україні в сучасних умовах та встановлення напрямів його подальшого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Споживчий кредит — є видом фінансових відносин між кредитором (банком або небанківською кредитною установою) та позичальником-фізичною особою з приводу надання грошових коштів на придбання споживчих товарів тривалого користування або на фінансуван-

ня споживчих потреб позичальника, що не пов'язані з підприємницькою, незалежною професійною діяльністю чи здійсненням обов'язків найманого працівника, на умовах, зазначених в укладеному між сторонами кредитному договорі.

Характерною ознакою цієї форми кредиту є кредитування кінцевого споживання, тобто споживчий кредит змогу населенню споживати товари і послуги ще до того, як вони спроможні їх оплатити. Саме цим він забезпечує підвищення життєвого рівня споживачів. Макроекономічна роль споживчого кредиту полягає у збільшенні сукупного платоспроможного попиту на предмети споживання і послуги, що стимулює збільшення обсягів їх виробництва, прискорення обігу товарів, що в свою чергу сприяє розвитку окремих галузей економіки, збільшенню ВВП, підвищенню

рівня загального добробуту в державі. Проте вказані вище наслідки будуть лише тоді, коли позичальники чітко розуміють справжню мету отримання кредиту (не просто купити автомобіль як ознаку соціального статусу, а для вирішення важливих домашніх справ, скорочення часу та добирання тощо), реально оцінюють свої фінансові можливості станом на тепер і перспективу, а також ризики, що виникають через отримання кредиту. Незважаючи на задоволення від наявності тих чи інших благ до моменту їх повної виплати, "жити в борг" можна, коли позичальник впевнений в стабільності чи збільшенні доходу та вміє раціонально планувати бюджет сім'ї [5].

Для досвідчених позичальників споживчі кредити допомагають досягти бажані потреби і профінансувати своє життя.

Сучасними поширеними видами споживчих кредитів за конкретними об'єктами є такі:

- кредитні картки, які клієнти використовують для фінансування щоденних покупок;
- автокредити на придбання транспортного засобу;
- студентські позики для фінансування освітніх потреб;
- персональні позики для фінансування особистих цілей;
- іпотечне кредитування на купівлю чи будівництво житла.

За забезпеченням виділяють забезпечені і незабезпечені споживчі кредити. Перші позики забезпечені заставою, гарантіями, поруками. Такі позики, в основному, дають можливість отримати позичальнику більші суми фінансування і на довший термін під нижчу відсот-

Таблиця 1. Динаміка та структура кредитів, наданих банками України фізичним особам, за цільовим спрямуванням

Роки	Усього кредитів фізичним особам, млн грн	у тому числі за цільовим спрямуванням							
		споживчі кредити		на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості		інші кредити		із загальної суми іпотечні кредити	
		у млн грн	питома вага, %	у млн грн	питома вага, %	у млн грн	питома вага, %	у млн грн	питома вага, %
2018	201 102	151 625	75,4	44 458	22,1	5 019	2,5	42 308	21,0
2019	212 515	173 702	81,7	32 611	15,4	6 203	2,9	26 616	12,5
2020	206 471	170 719	82,7	28 924	14,0	6 828	3,3	30 389	14,7
2021	254 385	214 134	84,2	28 560	11,2	11 691	4,6	28 693	11,3
2022	221 105	188 656	85,3	21337	9,7	11 112	5,0	23 520	10,6
2023 I кв.	216 980	184 673	85,1	21 191	9,8	11 116	5,1	23 649	10,9

Джерело: розраховано за даними [7].

Таблиця 2. Структура банківських споживчих кредитів за термінами погашення

Роки	Усього споживчих кредитів, млн грн	у тому числі за термінами					
		до 1 року		від 1 до 5 років		більше 5 років	
		млн грн.	питома вага, %	млн грн.	Питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
2018	151 625	69 734	46,0	49 171	32,4	32 719	21,6
2019	173 702	89 156	51,3	59 853	34,5	32 720	18,8
2020	170 719	88 391	51,8	58 937	34,5	32 721	19,2
2021	214 134	114 519	53,5	76 763	35,8	32 722	15,3
2022	188 656	109 933	58,3	54 653	29,0	32 723	17,3
2023 I кв.	184 673	112 116	60,7	49 157	26,62	23 400	12,7

Джерело: розраховано за даними [7].

кову ставку, оскільки забезпечення зменшує для банку суму кредитного ризику клієнта.

Незабезпечені споживчі кредити не мають спеціального забезпечення, що зумовлює для позичальника обмежений обсяг кредитування на коротший термін погашення під вищу відсоткову ставку, бо така позиція створює для кредитора підвищений ризик повернення непогашеної суми позики та відсотків у разі дефолту позичальника.

Серед споживчих кредитів поширені відкриті (револьверні) і закриті кредити (розстрочка). Відкритий кредит — це безстроковий поновлюваний кредит, коли позика надається постійно, коли клієнт купує товари, і йому періодично виставляють рахунки, щоб зробити принаймні часткову оплату. Такі кредити, як правило, не забезпечені. Якщо клієнт не сплачує борг повністю до кінця пільгового періоду (як правило, щомісяця), то йому доводиться сплачувати високі відсотки або інші комісійні за користування кредитом, доки сума не буде виплачена. Прикладами відкритого безстрокового кредиту є використання кредитної картки, виданої магазином, банківської картки, або овердрафту за поточними рахунками.

Закритий споживчий кредит — це кредит на виплату, який використовується для фінансування конкретних покупок. У таких позиках споживач сплачує регулярні платежі протягом певного періоду часу. Такі позики, в основному, забезпечені. Такий вид кредиту використовується на певні цілі, на певну суму та період часу. Прикладами закритого кредиту є іпотечні кредити та автокредити [6].

Аналізуючи стан споживчого кредитування в Україні, слід зазначити, що динаміка кредитів, наданих вітчизняними банками фізичним особам, і в тому числі споживчих кредитів за період з 2018 року до 2021 року мала нестабільну тенденцію до зростання (рис. 1).

За станом на кінець 2021 року спостерігався найбільший розмір кредитів, наданих банками фізичним особам, зокрема, і споживчих кредитів банків. Проте за 2022 рік портфель споживчих кредитів зменшився на 25,478 млрд. грн, за 1 квартал 2023 року знову зменшився на 3,983 млрд. грн.

Аналізуючи структуру кредитів, наданих банками України фізичним особам за цільовим спрямуванням, бачимо, що споживчі кредити займали найбільшу частку (табл. 1).

Зокрема, за станом на кінець 2018 року їх частка складала 75,4%. Протягом 2019—2022 років їх частка зростала і склала за станом на кінець 2022 року 85,3%. У березні відбулось невелике зменшення їх частки до 85,1%. Дана ситуація вказує на те, що вітчизняні банки більшою мірою готові надавати високовартісні короткострокові та карткові споживчі кредити.

Аналізуючи структуру споживчих кредитів за термінами погашення бачимо, що найбільшу частку з 2018 року до кінця 1 кварталу 2023 року становили кредити до 1 року (табл. 2).

Частка таких кредитів станом на кінець 2018 року складала з 46%, за 2019—2022 зросла до 58,3%, а за 1 квартал 2023 року — до 60,7%. Найменшу частку склали споживчі кредити терміном більше 5 років, зокрема станом на кінець 1 кварталу 2023 року — 12,7%. Питома вага кредитів від 1 до 5 років за 2019—2021 рр. зростала, а далі пішла на спад і станом на кінець 1 кварталу 2023 року складала 26,6%. Розмір портфеля банківських споживчих позик терміном до 1 року станом на кінець 1 кварталу 2023 року склав 112,116 млрд. грн, що більше в 1,6 рази за показник станом на кінець 2018 року. Портфель споживчих позик терміном від 1 до 5 років за 2018—2021 рр. зростає, проте далі пішов на спад і станом на кінець 1 кварталу 2023 року склав 49,157 млрд. грн, що практично відповідає показнику станом на кінець 2018 року.

Проаналізуємо динаміку споживчих позик, наданих банками України, за період війни в розрізі місяців (рис. 2)

Як видно за даними рис. 2.4 з початку 2022 року портфель споживчих кредитів зростає. Так, на початок 2022 року він становив 214,134 млрд.грн, а до кінця лютого він зріс на 12,315 млрд.грн. З початку повномасштабного вторгнення росії споживчий кредитний портфель банків почав постійно зменшуватися, так станом на кінець лютого 2022 року він становив 226,449 млрд.грн, а в кінці грудня 2022 року впав до 188,656 млрд.грн, станом на кінець березня 2023 року впав до 184,443 млрд.грн

Аналізуючи структуру споживчого портфеля банків у розрізі валют слід зазначити, що частка кредитного споживчого портфеля в національній валюті є основною і за 2019—2022 рр. поступово збільшувалася (табл. 3).

Така тенденція існує через те, що з 2011 року заборонено надання споживчих, зокрема іпотечних, кредитів в іноземній валюті, але залишається частина позичальників, що має валютні кредити, які були видані ще в період іпотечного буму у 2006—2007 роках і в міру погашення цих кредитів їх частка поступово зменшується [8].

Через втрати від кредитного ризику, що змушують банки до великих обсягів резервування, та повільне нове кредитування, що не компенсує поточних погашень позик, портфель кредитів населенню незмінно скорочується з початку повномасштабної війни.

Попит на нові кредити залишається пригніченим, закредитованість населення наразі знижується. Втрата доходів значною частиною населення відобразилася на їхніх оцінках рівня добробуту. 58% опитаних домогосподарств (за даними Info Sapiens) вважають його нижчим за середній. У жовтні після початку масових ракетних обстрілів погіршилися споживчі настрої та знизився попит на товари тривалого вжитку [9].

За даними НБУ станом на кінець березня 2023 року економічна активність дещо пошавилася. Кількість вакансій на ринку праці трохи зросла, проте рівень безробіття залишається високим. За даними опитування "Рейтинг", за станом на кінець березня 2023 року частка осіб, які втратили роботу і досі не знайшли нової, майже незмінна (36%). Важче з пошуками роботи ВПО (51% не працює). За даними Центру Разумкова, у 53% опитаних доходи за рік зменшилися, а зросли лише у

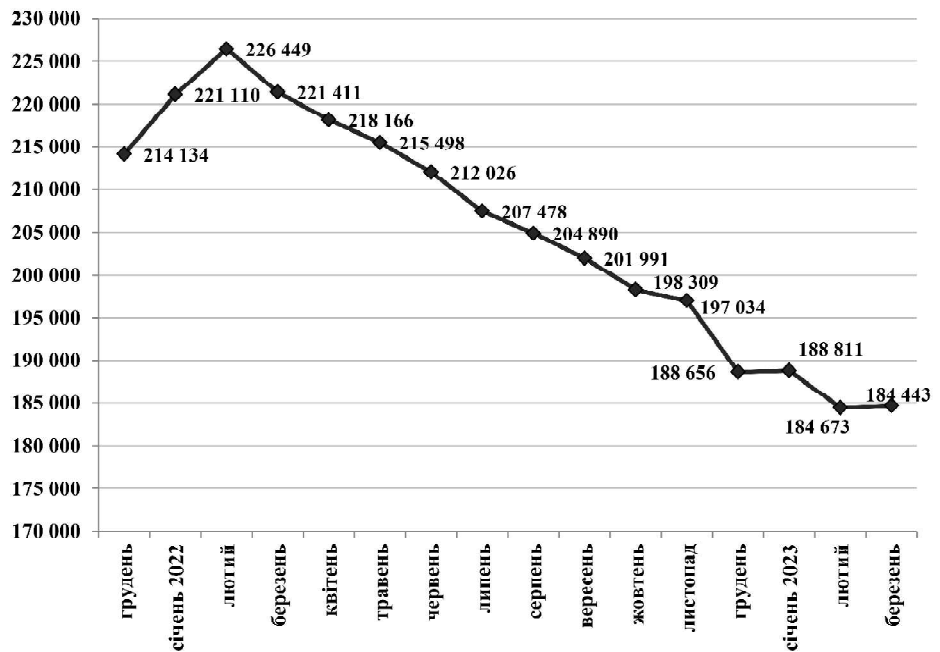

Рис. 2. Динаміка споживчих кредитів, наданих банками України, в розрізі місяців, млн грн

Джерело: складено за даними [7].

Таблиця 3. Структура споживчих кредитів, наданих банками України, за видами валют

Роки	Загальний обсяг споживчих кредитів, млн грн	у тому числі в розрізі валют							
		гривня	питома вага, %	долар США	питома вага, %	євро	питома вага, %	інші валюти	питома вага, %
2018	151 625	125 413	82,7	24 796	16,4	771	0,5	645	0,4
2019	173 702	158 339	91,2	14 418	8,3	503	0,3	441	0,3
2020	170 719	157 589	92,3	12 077	7,1	525	0,3	528	0,3
2021	214 134	205 685	96,1	7 914	3,7	283	0,1	253	0,1
2022	188 656	181 781	96,4	6 325	3,4	285	0,2	241	0,1
2023 I кв.	184 673	177 909	96,3	6 216	3,5	285	0,2	241	0,1

Джерело: розраховано за даними [7].

6% осіб. Найбільше втратили люди старшого віку, з територій бойових дій та ВПО [10].

Тому споживчий попит домогосподарств залишається пригніченим, що спричиняє зниження кредитного попиту як на споживчі незабезпечені позики, так і на іпотеку. Попит домогосподарств на кредити залежить від рівня споживання, зокрема від схильності до великих покупок, яка різко знизилась від початку війни.

Для багатьох домогосподарств втрата роботи чи скорочення зарплати в підприємницькому секторі значно ускладнило обслуговування кредитів. Значна кількість клієнтів банків мають труднощі з таким обслуговуванням. Боржники, які найбільше постраждали від наслідків війни, масово припинили обслуговування позик, насамперед споживчих. Їм буде досить складно відновити доступу до банківських позик. Це зумовило посилення кредитного ризику для банків і значні кредитні збитки [9].

На рис. 3 можна побачити зростання частки непрацюючих кредитів фізичних осіб до 32% станом на кінець 1 кварталу 2023 року.

Не зважаючи на те, що з початку війни банки пішли назустріч своїм позичальникам та встановили для них

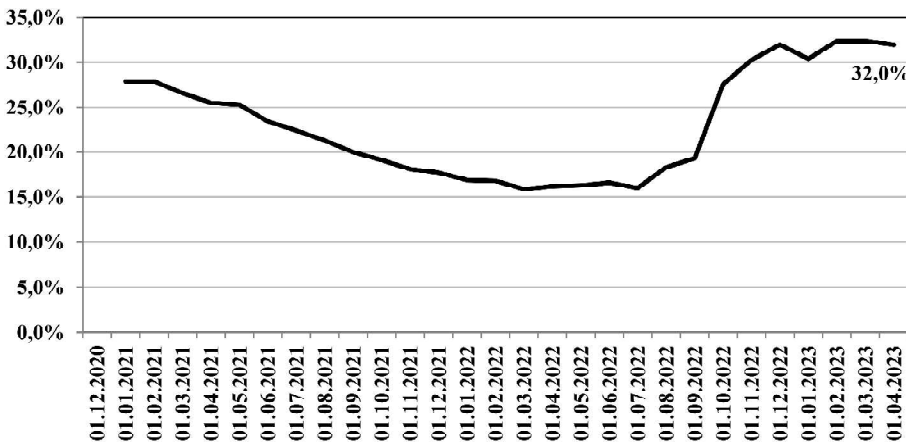

Рис. 3. Частка непрацюючих гривневих кредитів фізичним особам у портфелях банків

Джерело: складено на основі даних [11].

"кредитні канікули", які тривали до травня-червня, це все рівно не допомогло врятувати від зростання обсягів прострочених кредитів [9].

Середньозважені процентні ставки за споживчими кредитами у гривнях з 2018 року до кінця березня 2023 року мали нестабільну динаміку (рис. 4). Станом на кінець березня 2023 року така ставка складала 30,5% річних. В умовах низьких доходів населення такі ставки залишаються досить великими.

На ріст вартості споживчих кредитів зараз впливає багато факторів, що кінцева переплата для споживача є дуже суттєвою. Найважливішими факторами, які спричиняють дорожчання кредитів, є продовження військових дій, зростання інфляції, девальвація національної валюти, яка за 2022 рік вже сягнула майже 50 відсотків.

У минулому році середня реальна ставка кредитування, яку пропонували банки для населення, складала понад 30 відсотків річних (див.рис.4). При цьому деякі банки встановлювали в кредитних угодах плаваючу ставку, яку прив'язували до, облікової ставки НБУ чи іншого показника, який з часом може зростати, що створювало для населення додаткові ризики зростання вартості кредитів і, відповідно, більшої переплати у майбутньому. Крім того, слід ще й врахувати, що у вартість

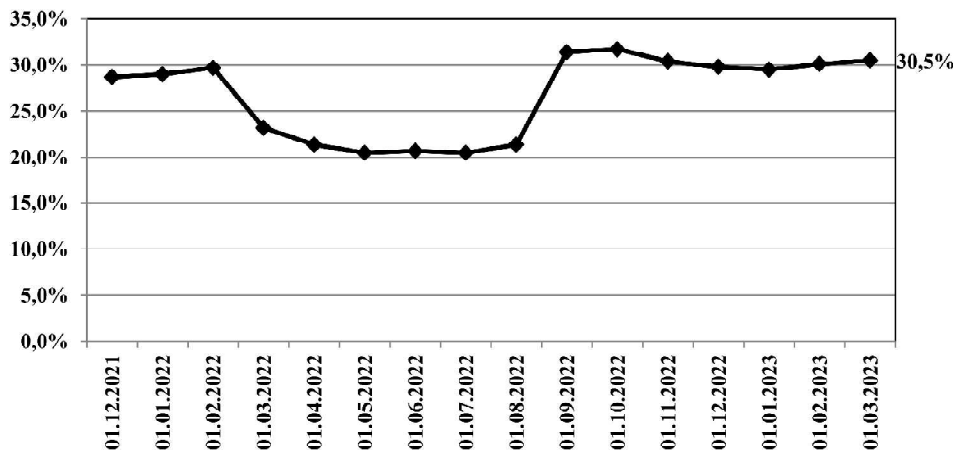

Рис. 4. Динаміка процентних ставок за новими гривневими споживчими кредитами, %

Джерело: складено на основі даних [11].

більшості угод споживчого кредитування, входять додаткові комісії та інші витрати, які також значно здорожчують вартість кредитування [12].

Для забезпечення власної фінансової безпеки позичальників споживчих кредитів, важливо, щоб їх максимальне боргове навантаження не перевищувало 30% місячного наявного доходу. Якщо боргове навантаження зростає до 40%, появляється ризик, що позичальник не зможе забезпечити першочергові потреби, такі як харчування, комунальні послуги, лікування, що збільшує ймовірність неплатоспроможності та додаткових пла-

тежів. Рівень економічної та фінансової грамотності населення та відповідальність кредитних установ відіграють важливу роль у підтримці фінансової безпеки. Кредитні установи повинні чітко та доступно пояснювати особливості кредитних продуктів, пов'язані ризики, складати різні графіки погашення, визначати реальну вартість кредиту з урахуванням відсотків та комісій.

Фінансовий стан фізичних осіб більшою мірою залежить від змін макроекономічного стану та внутрішніх дестабілізуючих факторів. Високі процентні ставки вимагають від фізичних осіб уміння балансувати грошові потоки для забезпечення нормального життя. У разі невиконання кредитних зобов'язань фізичні особи вживають антикризові заходи, такі як збільшення доходів, оптимізація витрат, використання кредитних карток, звернення до родичів або знайомих, а також звернення до банків з проханням про реструктуризацію споживчого кредиту [5].

У сучасних економічних та політичних умовах, для підвищення ефективності споживчого кредитування вітчизняних банків, слід виділити такі важливі напрями:

1. Забезпечення ефективного кредитного ризик-менеджменту у банках, що включає в себе розробку та впровадження стратегій, політик і процедур, спрямованих на керування та зниження кредитних ризиків, мінімізації банківських втрат, пов'язаних з невплатою кредитів, та забезпечення стійкості своєї фінансової позиції. Для досягнення цього необхідний постійний моніторинг фінансового стану позичальників-домогосподарств та оцінка їх кредитоспроможності з метою виявлення потенційних ризиків, обґрунтована оптимізація кредитного портфеля банків за різними видами позичальників, строками кредитів та

дохідністю, використання сучасних ефективних методів оцінки якості та ефективності споживчого кредитного портфеля банків.

2. Формування ефективної системи заходів щодо роботи з проблемними кредитами, серед яких розробка механізмів раннього виявлення проблемних кредитів, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в фінансовому стані позичальників (моніторинг платежів, аналіз фінансової звітності та використання систем автоматичного контролю); розробка індивідуальних планів врегулювання проблемних кредитів з метою погашення заборгованості та відновлення фінансової стійкості позичальника (переговори з позичальником щодо реструктуризації кредиту, перегляд графіка погашення, або запровадження інших умов погашення), використання методів відновлення проблемних кредитів (погашення через судові заходи, передача боргу на стягнення третім сторонам або продаж боргових зобов'язань).

3. Удосконалення політики банків щодо споживчого кредитування шляхом сегментування кредитного портфеля за різними категоріями позичальників, такими як вік, дохід, професія, ризикованість, що дозволить адаптувати умови кредитування до потреб різних сегментів клієнтів та забезпечити більш точне управління ризиками.

4. Активне використання інновацій у сфері споживчого кредитування та цифровізація банківської діяльності.

Зараз, коли споживачі все більше користуються мобільними та онлайн-банкінгом замість відвідування банківських відділень та банкоматів, вони очікують, що їх кредитори зрозуміють їх змінні фінансові потреби та запропонують доступний, зручний і безпечний цифровий процес отримання кредиту. Просто надання цифрових можливостей вже не є достатнім, оскільки споживачі очікують зручних, персоналізованих та інноваційних продуктів, схожих на ті, які пропонують великі фінтех компанії, що зумовлює потребу у трансформації банками споживчого кредитування.

Трансформація споживчого кредитування дозволяє банкам отримати вигоду від нових можливостей забезпечення ефективного залучення клієнтів, формування лояльності та довіри, а також підтримки актуальності банківських послуг та зростання банку.

Банки, які успішно подолали виклики та скористалися перевагами мінливого середовища, трансформують свою діяльність щодо споживчого кредитування, зосереджуючись на трьох основних принципах:

1. Використання даних як найціннішого активу для розуміння поведінки споживачів та зосередження клієнта в центрі кредитного процесу.

Раніше споживче кредитування передбачало обов'язкове особисте спілкування з клієнтами, але з пандемія прискорила широке використання цифрових каналів та поступове прийняття споживачами рішень щодо кредитування на основі їх цифрового досвіду. Інноваційні банки адаптують свої продукти до потреб клієнтів, використовуючи дані для персоналізації цього процесу.

Банки, які використовують дані для передбачення і пропозицій відповідних продуктів, послуг та досвідів своїм клієнтам у потрібний час, можуть створювати позитивний досвід для клієнтів, що може зміцнювати довіру між сторонами та просувати додаткові банківські потреби. Для отримання значущої інформації з даних клієнтів та надання пропозицій і сервісів в реальному часі банкам необхідно зрозуміти клієнтів з усіх боків, агрегуючи дані клієнтів через постійний потік подій транзакцій та взаємодій, і зосередитися на сигналах та життєвих подіях. З дотриманням вимог регулювання та конфіденційності споживачів банки, які руйнують бар'єри між даними та функціональними підрозділами, працюють над створенням спільного сховища даних клієнта, що постійно поповнюється. Це сприяє збільшенню прозорості та відповідальності на всіх рівнях організації.

2. Застосування технологій для створення безперервного досвіду в різних видах роздрібних послуг та каналах збуту.

Споживачі очікують, що банки пропонуватимуть справді гіперперсоналізований досвід в розрізі різних каналів, продуктів і напрямків діяльності, що потребує не лише оцифрування та налаштування front-end процесів, а й використання технологій для трансформації процесів фронт-, середнього та бек-офісу з метою забезпечення узгодженого, спрощеного залучення клієнтів через багатоканальний досвід, незалежно від точки входу, протягом усього життєвого циклу кредитування, а також підвищення ефективності та оптимізації витрат протягом усього кредитування.

Наприклад, одні банки працюють над інтеграцією індивідуального підходу традиційного банківського обслуговування з інноваційними технологіями, щоб забезпечити інтегрований цифровий досвід для своїх клієнтів у всіх класах кредитних активів (іпотечні, незабезпечені, автомобільні, студентські тощо). Для цього вони використовують розширену аналітику та надійних цифрових помічників (за допомогою штучного інтелекту), щоб надати клієнтам більший доступ та інформацію для керування грошовими потоками, балансами та транзакціями або для оплати рахунків, тобто дають можливість клієнту формувати власний досвід управляти прибутками і збитками. Інші банки використовують технології для підвищення ефективності протягом усього процесу кредитування. Наприклад, вони можуть автоматизувати та оптимізувати збір даних, де це можливо, про активи, працевлаштування та заставу через надійні інтерфейси прикладного програмування, усуваючи необхідність збирати їх у позичальника. Згодом вони можуть перевіряти дані і документацію, зменшуючи шахрайство та операційний ризик, що дозволяє їм приймати точніші кредитні рішення та швидше надавати кредити.

3. Співпраця з партнерами в екосистемі протягом усього життєвого циклу кредитування та суміжних послуг, які підтримують позичальника на шляху купівлі житла, що дозволяє підбирати персоналізовані пакети послуг і надавати комплексну цінність клієнту (тобто перехід від окремих операцій до досвіду, який задовольняє системні потреби клієнтів) [13].

В умовах складних викликів середовища, іноземні організації вже довгий час використовують екосистем-

ний підхід, що передбачає співробітництво, спільне прийняття рішень та використання спільних ресурсів, щоб знайти відповіді на ці виклики. У бізнесі концепція екосистеми аналогічна природній екосистемі, де в умовах викликів жоден учасник, будь то держава чи організація, не може самостійно впоратись, але може досягти кращих результатів шляхом об'єднання зусиль. Робота за логікою екосистем дозволяє зменшити сумарні зусилля окремого учасника в порівнянні з результатами, які можуть бути досягнуті колективно, що в свою чергу призводить до множення результату десятки разів. Екосистемна логіка передбачає принцип відкритості та довіри, що включає готовність до співпраці з метою пошуку спільних рішень та ресурсів, ризикованості, а також виявлення можливостей для всіх учасників екосистеми. Тому завдяки учасникам екосистеми компанія може швидко додавати нові функціональності до своїх продуктів та збільшувати свою потужність, підвищувати ефективність ключових процесів шляхом виконання частини роботи спільно з партнерами [14].

Використання цього принципу дає можливість завчасно та ефективніше взаємодіяти з клієнтом, потенційно допомагаючи йому заощаджувати та вибрати кредитний продукт, перш ніж його перемають конкуренти, і забезпечує подальший зв'язок із клієнтом надовго від завершення початкової операції.

Цінні пропозиції для споживачів будуються навколо їх життєвих подій. Купівля житла є масштабною життєвою подією з високою вартістю, яка дає банкам змогу задовольняти певну низку потреб клієнтів за допомогою кредитних рішень і пакетів продуктів або послуг і сформувати загальний адресний гаманець клієнта, забезпечувати гнучкість, підвищувати надійність, зміцнювати довіру. Споживачі мають унікальні потреби на всьому шляху придбання житла, розглядають широкий спектр фінансових продуктів на основі своїх усвідомлених потреб, а банк задовольняє ці потреби на основі поєднання партнерства та власних продуктів. Банки, які здатні завоювати довіру клієнтів та підбирати продукти на основі потреб клієнта, мають конкурентні переваги на ринку.

Все частіше банки розширюють можливості своїх моделей споживчого кредитування за межі окремих пропозицій кредитування та надають взаємопов'язані послуги, щоб створити повноцінну екосистему кредитування. Банки, що створюють такі екосистеми, можуть ефективно інтегрувати партнерські рішення та управляти пакетами послуг, які задовольняють цілісні потреби клієнтів. Для цього банки мають співпрацювати з технологічними, FinTech та іншими сторонніми постачальниками, щоб оптимізувати процеси, скоротити витрати та надавати продукти, послуги та досвід, які хочуть їхні клієнти, що дає змогу підвищити привабливість з боку клієнта до банківської установи.

Хоча екосистемне кредитування є основним фактором і кроком, який роблять багато іноземних банків, на горизонті — поява "суперпрограми", яка є моделлю "всього банківського". Замість того, щоб пропонувати кілька додатків із окремими функціями, такими як банкінг, покупки чи здійснення платежів, супердодаток пропонує єдиний магазин або повну екосистему продуктів і послуг в одній програмі. Переваги підходу су-

перпрограми включають використання даних для надання нових і вдосконалених послуг, розширення клієнтської бази з мінімальними перешкодами для клієнтського досвіду, використання існуючих цифрових продуктів і клієнтського досвіду, а також надання можливості перехоплювати клієнтів від конкурентів [13].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Споживчі кредити за 2018—2023 рр. займали найбільшу частку у структурі кредитів, наданих банками України фізичним особам за цільовим спрямуванням. Військова агресія росії серйозно позначилася на стані споживчого кредитування в Україні. Починаючи з початку вторгнення, споживчий кредитний портфель банків почав зменшуватися через втрати від кредитного ризику, що змусили банки формувати значні обсяги резервів, та повільне нове кредитування, що не компенсувало поточні погашення позик. Для багатьох позичальників втрата роботи чи скорочення зарплати в підприємницькому секторі значно ускладнило обслуговування кредитів. Це зумовило посилення кредитного ризику для банків, зростання частки непрацюючих кредитів фізичних осіб і значні кредитні збитки. Споживчий попит домогосподарств залишається пригніченим, що спричиняє зниження попиту на споживчі позики. Попит домогосподарств на кредити залежить від рівня споживання, зокрема від схильності до великих покупок, яка різко знизилась від початку війни.

У сучасних економічних та політичних умовах, серед важливих напрямів підвищення ефективності споживчого кредитування вітчизняних банків є: забезпечення ефективного кредитного ризик-менеджменту, формування ефективної системи заходів щодо роботи з проблемними кредитами, удосконалення політики банків щодо споживчого кредитування, активне використання інновацій у сфері споживчого кредитування та цифровізація банківської діяльності.

Трансформація споживчого кредитування відкриває для банків нові можливості забезпечення ефективного залучення клієнтів, формування довіри, підтримки актуальності банківських послуг та зростання самого банку.

Орієнтація на дані про клієнта, технологія та екосистемне партнерство є ключовими принципами для трансформації кредитування. Враховуючи ці принципи, фінансові установи здатні адаптуватися до змінних умов ринку та відповідати очікуванням споживачів. Шляхом використання даних для розуміння поведінки клієнтів, застосування сучасних технологій для полегшення процесу кредитування та співпраці з партнерами, фінансові установи можуть забезпечити зручні та персоналізовані послуги, що задовольняють потреби клієнтів.

Для досягнення успіху на ринку споживчого кредитування банкам необхідно протистояти сучасним викликам шляхом оновлення своєї діяльності та інвестування в технології та дані, з метою трансформації своїх підходів до споживчого кредитування, які передбачають надання індивідуально підібраних для кожного клієнта пакетів послуг, що забезпечують комплексну цінність для клієнтів.

Література:

1. Кравченко А. Компаративний аналіз розвитку незабезпеченого споживчого кредитування в країнах Східної Європи. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2022. № 2. С. 139—150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2022_2_15 (дата звернення 21.04.2023).
2. Дубина М., Кравченко А. Сутність ринку незабезпеченого споживчого кредитування, його структура та особливості функціонування. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 3. С. 165—175. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2021_3_19 (дата звернення 21.04.2023).
3. Волкова Н. І., Статкевич Г. В. Розвиток споживчого кредитування в кризових умовах. Економіка та держава. 2021. № 11. С. 106—111.
4. Іващенко А., Городецька Т., Мелешкевич С. Огляд сучасного стану споживчого кредитування у комерційних банках України та його організаційно-економічне забезпечення. Економіка. Фінанси. Право. 2021 № 12, С. 22—28.
5. Єгоричева С. Б., Вертебний І. В. Вплив використання кредитних послуг на фінансову безпеку домогосподарств в Україні. Вісник Університету банківської справи. 2021. № 3. С. 67—74.
6. Consumer Loan. URL: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/commercial-lending/consumer-loan/> (дата звернення 21.04.2023).
7. Кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України). URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (дата звернення 21.04.2023).
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг: Закон України від 22.09.2011 р. № 3795-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3795-17#Text> (дата звернення 21.04.2023).
9. Звіт про фінансову стабільність грудень 2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 (дата звернення 21.04.2023).
10. Макроекономічний та монетарний огляд, квітень 2023 року URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetaryny-oglyad-kviten-2023-roku> (дата звернення 21.04.2023).
11. Огляд банківського сектору, травень 2023 року. URL: bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-05.pdf?v=4 (дата звернення 21.04.2023).
12. Слуцький Б. Чому українські банки не поспішають кредитувати громадян та бізнес в умовах війни. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/chomu-ukrajinski-banki-ne-pospishayut-kredituvati-gromadyan-ta-biznes-v-umovah-viyni-11988174.html> (дата звернення 21.04.2023).
13. Which consumer lending strategies can FIs use to drive growth? URL: https://www.ey.com/en_us/banking-capital-markets/which-consumer-lending-strategies-can-fis-use-to-drive-growth (дата звернення 21.04.2023).
14. Саврук Г. Екосистемна логіка — це, перш за все, логіка. URL: <https://kmbs.ua/index.php/ua/article/ecosystems-logic> (дата звернення 21.04.2023).

References:

1. Kravchenko, A. (2022), "Comparative analysis of the development of unsecured consumer lending in the countries of Eastern Europe", Problems and prospects of economics and management, vol. 2, pp. 139-150, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2022_2_15 (Accessed 21 April 2023).
2. Dubyna, M. and Kravchenko, A. (2021), "The essence of the unsecured consumer lending market, its structure and functioning features", Problems and prospects of economics and management, vol. 3, pp. 165—175, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prpu_2021_3_19 (Accessed 21 April 2023).
3. Volkova, N.I. and Statkevych, G.V. (2021), "Development of consumer lending in crisis conditions", Economy and the state, vol. 11, pp. 106—111.
4. Ivashchenko, A., Horodetska, T. and Meleshkevych, S. (2021), "Overview of the current state of consumer lending in commercial banks of Ukraine and its organizational and economic support", Economy. Finances. Right, vol. 12, pp. 22—28.
5. Yegorycheva, S. B. and Verтеbnyi, I. V. (2021), "The influence of the use of credit services on the financial security of households in Ukraine", Bulletin of the University of Banking, vol. 3, pp. 67—74.
6. Corporatefinanceinstitute "Consumer Loan" (2022), available at: <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/commercial-lending/consumer-loan/> (дата звернення 21.04.2023).
7. National Bank of Ukraine (2023), "Loans granted by deposit corporations (except the National Bank of Ukraine)", available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-financial> (Accessed 21 April 2023).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), Law of Ukraine "On amendments to some legislative acts of Ukraine regarding the regulation of relations between creditors and consumers of financial services", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3795-17#Text> (Accessed 21 April 2023).
9. National Bank of Ukraine (2022), "Report on financial stability of December 2022", available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/FSR_2022-H2.pdf?v=4 (Accessed 21 April 2023).
10. National Bank of Ukraine (2023), "Macroeconomic and Monetary Review, April 2023", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/makroekonomichniy-ta-monetaryny-oglyad-kviten-2023-roku> (Accessed 21 April 2023).
11. National Bank of Ukraine (2023), "Review of the banking sector, May 2023", available at: bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_Sector_Review_2023-05.pdf?v=4 (Accessed 21 April 2023).
12. Slutskyi, B. "Why Ukrainian banks are in no hurry to lend to citizens and businesses in wartime conditions", available at: <https://www.unian.ua/economics/finance/chomu-ukrajinski-banki-ne-pospishayut-kredituvati-gromadyan-ta-biznes-v-umovah-viyni-11988174.html> (Accessed 21 April 2023).

Стаття надійшла до редакції 02.07.2023 р.

О. В. Полтавська,
к. е. н., доцент кафедри готельно-ресторанного бізнесу,
Державний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5285-4302>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.76

ОСНОВНІ РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

О. Poltavska,
PhD in Economics, State University of Trade and Economics, Kyiv

THE MAIN RISKS AND THREATS OF MARKETINGS ACTIVITIES
MANAGEMENT OF A TOURISM ENTERPRISE

У статті розглянуто основні ризики та загрози при управлінні маркетинговою діяльністю туристичного підприємства при мінливих ринкових умовах. Досліджено різні підходи до визначення сутності категорії "маркетинговий ризик". Розкрито сутність поняття маркетинговий ризик підприємства, який запропоновано розуміти з позиції інтегрованого підходу, згідно з яким в авторському розумінні маркетинговий ризик підприємства є об'єктивно-суб'єктивною категорією та характеризує невизначеність у маркетинговому просторі внаслідок дії факторів маркетингового бізнес-середовища. Наведене дало змогу вдосконалити класифікацію маркетингових ризиків туристичного підприємства з урахуванням систематизації основних критеріальних ознак. Показано, що ефективність процесу управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства при комплексному підході залежить від їх своєчасної ідентифікації, діагностики, регулювання, інформування про загрозу будь-якої ризикової події, що впливає на ефективність рекламної діяльності. З огляду на різного роду сучасні маркетингові виклики, які можуть виникати в діяльності туристичних підприємств, особливо актуалізуються питання визначення основних видів маркетингових ризиків. Визначення ключових сфер діяльності туристичного підприємства, чутливих до маркетингових ризиків, набуває надзвичайну важливість в кризові періоди і періоди стратегічних несподіванок, коли для збереження своєї присутності на ринку і підтримки споживчої цінності виникає необхідність в реалізації нестандартних підходів до управління підприємством. Встановлено, що сучасний технологічний прогрес логічно зумовлює зміни в стратегіях і методах ведення бізнесу, визначає нові напрями організаційного і технічного супроводу господарської діяльності туристичних підприємств, оскільки наявність інформації виступає початковою базою при управлінні процесами. Використання новітніх інформаційних технологій та інформаційних систем має комплексний вплив на систему управління маркетинговими ризиками туристичних підприємств. Завдяки інформаційним

технологіям підвищується ефективність управління, прискорюються процеси прийняття рішень, підвищується рівень інформаційного забезпечення процесів планування, діагностики, регулювання і координації маркетингових ризиків.

The article considers the main risks and threats in managing the marketing activities of a tourism enterprise under changing market conditions. Different approaches to defining the essence of the category "marketing risk" are investigated. The essence of the concept of marketing risk of enterprise is disclosed, which is proposed to be understood from the standpoint of an integrated approach, according to which in the author's understanding the marketing risk of enterprise is an objective-subjective category and characterizes uncertainty in the marketing space due to the influence of factors of the marketing business environment. The above allowed to improve the classification of marketing risks of tourism enterprise, taking into account the systematization of the main criteria. It was determined the effectiveness of the marketing risk management process of a tourist enterprise with an integrated approach depends on their timely identification, diagnosis, regulation, informing about the threat of any risk event that affects the effectiveness of advertising activities. Given the various modern marketing challenges that may arise in the activities of tourist enterprises, the issue of determining the main types of marketing risks is especially relevant. Determining the key areas of activity of a tourism enterprise that are sensitive to marketing risks acquires extreme importance in periods of crisis and periods of strategic surprises, when in order to maintain its presence on the market and maintain consumer value, there is a need to implement non-standard approaches to enterprise management. It has been established that modern technological progress logically leads to changes in business strategies and methods, determines new directions of organizational and technical support of the economic activity of tourist enterprises, since the availability of information is the initial basis for managing processes. The use of the latest information technologies and information systems has a complex impact on the marketing risk management system of tourism enterprises. Thanks to information technologies, management efficiency increases, decision-making processes are accelerated, and the level of information support for planning, diagnosis, regulation, and coordination of marketing risks increases.

*Ключові слова: маркетинг, розвиток, туризм, туристичні послуги, туристичне підприємство, ризики.
Key words: marketing, development, tourism, tourism services, tourism enterprise, risks.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОКІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Розвиток економіки України супроводжується формуванням нових зв'язків, які визначають особливості функціонування туристичних підприємств. Сучасні умови розвитку сфери туризму, що характеризуються високим рівнем динамічності і невизначеності маркетингового середовища, багатоаспектними і складними процесами, зумовлюють необхідність діагностики широкого спектра загроз та ризиків, аналіз їх негативного впливу, ефективності управління маркетинговими ризиками для туристичних підприємств.

Динамічність і відкритість бізнес-середовища функціонування суб'єктів господарювання, складність взаємодії між елементами ринкового механізму обумовлюють необхідність прийняття оптимальних маркетингових управлінських рішень при високому рівні невизначеності майбутніх результатів, що вимагає ідентифікації чинників ризикових подій, своєчасного прогнозування можливого їх впливу і оцінки наслідків з метою розробки і застосування відповідних коригуючих дій, а також мінімізації негативних наслідків прояву ризику. З огляду на те, що економічна діяльність будь-якого підприємства завжди пов'язана з різними ризиковими подіями, управління ризиками в сучасній практиці стає обов'язковою умовою функціонування і конкурентного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми формування теорії та практики управління маркетинговими ризиками були розглянуті такими зарубіжними та вітчизняними авторами: І. Баневою, М. Бойко, М. Босовською, Л. Бушуєвою, О. Величком, Р. Вудом, Х. Дейтел, Б. Джаворским, М. Коноплянковою, Ф. Котлером, Є. Поповим, Ф. Реймондом та іншими.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Визначити та ідентифікувати основні ризики та загрози при управлінні маркетинговою діяльністю туристичного підприємства при мінливих ринкових умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ.

Військовий стан поставив вітчизняний бізнес перед новими викликами. Не стали винятком і туристичні підприємства України. Практична реалізація сучасних механізмів управління маркетинговими ризиками є запорукою як результативності маркетингової діяльності, так і досягнення цільових стратегічних векторів розвитку туристичних підприємств. Це, в свою чергу, передбачає модифікацію процесу управління маркетинговими ризиками в частині їх своєчасної ідентифікації, діагностики, попередження негативного впливу на діяльність туристичних підприємств, проведення превентивних маркетингових заходів з метою досягнення стратегічних цілей їх розвитку.

Маркетинг як філософія функціонування і розвитку туристичного підприємства є передумовою його конкурентного розвитку в ринковому середовищі. Здійснення маркетингової діяльності при управлінні підприємством в сфері туризму і орієнтація на досягнення маркетингових цілей в сучасних умовах є основним способом зниження рівня невизначеності на ринку і мінімізації негативного впливу ризиків при прийнятті різного роду господарських рішень в усіх напрямках маркетингової діяльності. Маркетинг є інструментом фінансового ризик-менеджменту [2, с. 90].

В умовах нових викликів динамічного зовнішнього середовища своєчасна ідентифікація та врахування факторів маркетингового ризику в туристичному підприємстві дозволить приймати обґрунтовані управлінські рішення відповідно до змін зовнішнього середовища.

У даних умовах забезпечення ефективності та результативності діяльності можливо тільки за умов мінімізації помилок при прийнятті маркетингових управлінських рішень, тобто за допомогою формування якісної системи управління маркетинговими ризиками.

Усвідомлення даних обставин призвело до активації наукового інтересу дослідників до проблематики управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства, створення інформаційної основи для визначення комплексу дієвих маркетингових управлінських рішень, що дають змогу забезпечити своєчасну реакцію туристичного підприємства на різного роду маркетингові ризики в умовах ресурсних і часових обмежень. Рішення даних завдань сприятиме не тільки розвитку аналітичного інструментарію, але сформує базис сучас-

ного управлінського мислення, здатного відповідати вимогам нової економіки.

Вивчення сучасної економічної літератури [1; 3; 6; 8] дало змогу зробити висновок про те, що, незважаючи на підвищений інтерес вчених і практиків до даної проблематики, в науковому полі досліджень відсутня єдина точка зору щодо визначення самого поняття "ризик", що свідчить про складність, багатоаспектність, неоднозначності даної категорії.

Розглядаючи еволюцію розвитку поняття "ризик", слід зазначити, що історично розвиток концепції ризику супроводжувалося посиленням концентрації уваги на поєднанні підприємництва з можливістю нести ризик. Згодом підприємницька діяльність виділяє таку особливу рису, як інноваційність, тобто ключовий акцент економічного розвитку (галузі, регіону, країни) залежав від прагнення підприємця використовувати нову комбінацію чинників виробництва. З огляду на те, що підприємство пов'язане з особистою свободою, яка дає людині можливість раціонально розпоряджатися своїми здібностями, знаннями, інформацією, акцент дослідників був переміщений на здатність реагування на різні ризикові ситуації і самостійність в ухваленні маркетингових управлінських рішень, наявність здібностей.

На основі аналізу наведених підходів до розуміння поняття "ризик", пропонується авторське визначення ризику як об'єктивно-суб'єктивної економічної категорії, що представляє собою один з головних джерел додаткової підприємницької прибутку і має імовірнісний характер походження негативного, нейтрального або позитивного події як слідства неоднозначної ситуації. Ризик відображає ступінь впевненості підприємця у виникненні певної події на певному етапі господарської діяльності в певний проміжок часу. Сучасні умови господарювання фокусують увагу на підвищенні споживчої цінності товарів, забезпеченні стійкості і конкурентоспроможності товарного портфеля, розвитку довгострокової маркетингової взаємодії і співпраці між учасниками процесу, забезпеченні конкурентоспроможності послуг і їх ціни.

Маркетингова діяльність туристичного підприємства являє собою творчу управлінську діяльність, ключове завдання якої полягає в забезпеченні розвитку підприємства шляхом обґрунтування та практичної реалізації комплексу маркетингових заходів, що сприяють максимальному задоволенню потреб споживачів [3, с. 105]. З огляду на це, в розгалуженій системі ризиків підприємства пріоритетне місце займають маркетингові ризики (політичні, специфічні, соціальні, інноваційні, технологічні, екологічні, юридичні, форс-мажор, фінансові, інвестиційні, інформаційні та HR-ризики), специфічною характеристикою яких є те, що вони можуть виникнути не тільки під впливом внутрішньої невизначеності діяльності туристичного підприємства, а й невизначеності у зовнішньому його оточенні, що зумовлено мінливістю економічних процесів і відсутністю повної інформації про ринкове середовище [4, с. 274].

Маркетингові ризики, які є досить простими на перший погляд, і зазвичай не враховуються керівниками і спеціалістами туристичних підприємств, можуть прямо впливати на імідж, фінансовий стан і ефективність діяльності підприємства в сфері туризму. До того ж, частина

маркетингових ризиків носить прихований характер. Наслідком їх прояву є зниження лояльності споживачів, що, відповідно, призводить до втрати конкурентних переваг туристичного підприємства [7, с. 86].

Маркетинговий ризик, з одного боку, створює умови для цілеспрямованого функціонування і розвитку туристичного підприємства, впливаючи на інтегральні результати його діяльності, з іншого, визначає комплекс необхідних взаємодій туристичного підприємства з системами вищого рівня, внутрішніми і зовнішніми факторами, які, в умовах негативного їх впливу можуть стати факторами ризику, оскільки реалізація ризику будь-якого виду діяльності туристичного підприємства відбивається в, першу чергу, на його фінансових результатах [6, с. 188].

Складність маркетингових ризиків зумовлена також тим, що самі по собі маркетингові рішення несуть в собі власні специфічні ризики, нівелювання яких дасть змогу туристичному підприємству досягти поставлених маркетингових цілей і забезпечити успішне функціонування і розвиток в конкурентному середовищі.

Складність маркетингового простору, недосконалість ринку, асиметрична маркетингова інформація або диверсифікація зацікавлених сторін актуалізують питання управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства. На основі узагальнення теоретичних аспектів маркетингових ризиків виявлено, що в сучасному науковому просторі сформувалися два основних підходи до трактування поняття "маркетинговий ризик": процесний (маркетинговий ризик як діяльність підприємств в умовах невизначеності) і об'єктний (результат, який є наслідком настання ризикових подій). За результатами проведених досліджень встановлено, що суперечливість маркетингового ризику проявляється в тому, що задоволення потреб споживачів в сучасному нестабільному світі вимагає нових зовсім інших підходів щодо прийняття маркетингових рішень.

Слід зазначити, що саме суперечливі рішення, з одного боку, і новаторські, — з іншого, закладають основи прогресивного розвитку, на базі нових концепцій маркетингу та нових інструментів завоювання споживачів. Альтернативність маркетингових ризиків полягає в наявності вибору серед декількох варіантів рішень. Однак, кожне маркетингове рішення тягне за собою власні специфічні наслідки, прогнозування яких і є причиною прийняття того чи іншого маркетингового рішення. Невизначеність є джерелом будь-якого маркетингового ризику, що зумовлено, в першу чергу, недостатністю маркетингової інформації або її суперечливістю. Виходячи з цього для нівелювання маркетингових ризиків повинні бути використані інноваційні маркетингові інструменти. В ході дослідження визначено, що специфічною характеристикою маркетингових ризиків є можливість виникнення не тільки під впливом внутрішньої невизначеності діяльності туристичного підприємства, а й під впливом невизначеності в зовнішньому середовищі, що зумовлено відсутністю повної інформації про ринкове середовище [3, с. 58]. Підтримуючи цю точку зору, відзначимо, що особливістю маркетингового ризику є його подвійна сутність, що дозволяє характеризувати маркетинговий ризик не тільки з позиції загрози

для підприємства, але і з позиції отримання додаткових можливостей його розвитку.

З метою аргументації даного припущення розглянемо основні ролі маркетингового ризику, серед яких слід виокремити: інноваційну (полягає у пошуку нетрадиційних шляхів вирішення маркетингових проблем. Найчастіше конкурентоспроможність забезпечується на основі інноваційного підходу до здійснення маркетингової діяльності.); регулятивну (проявляється у конструктивній та деструктивній формах. Конструктивна полягає в тому, що здатність ризикувати є одним із шляхів успішної діяльності особи, яка приймає маркетингові рішення. Деструктивна полягає в тому, що приймаються необгрунтовані, нерозумні маркетингові рішення, іноді через відсутність повної інформації, належного врахування закономірностей розвитку явищ, що полягає в обгрунтуванні оптимальних засобів та форм захисту від можливих небажаних наслідків, що стабілізують маркетингову діяльність туристичного підприємства); компенсаційну (проявляється у створенні цільових фондів маркетингового ризику у грошовій та натуральній формі, що забезпечують оперативне відшкодування (компенсацію) понесених збитків внаслідок прояву негативного впливу маркетингового ризику у діяльності туристичного підприємства); аналітичну (передбачає діагностику всіх можливих видів маркетингового ризику (інформаційних та DG-ризиків; ресурсних ризиків; організаційних ризиків; цінових ризиків; логістичних та дистрибутивних ризиків; ризиків маркетингових комунікацій; HR-ризиків), оцінку ступеня їх впливу, ідентифікація найменування та найбільш ризикованих, обгрунтування альтернатив та варіантів управлінських впливів).

Проведене дослідження показало, що категорія "маркетинговий ризик" постійно розвивається, збагачується за змістом у зв'язку з розвитком самої науки і предмета дослідження. Маркетинговий ризик слід чітко тлумачити як ймовірність (можливість) відхилення фактичних маркетингових ризиків. Так, регулююча роль: проявляється в конструктивній та деструктивній формах. Конструктивна полягає в тому, що здатність ризикувати є одним із шляхів успішної діяльності особи, що приймає маркетингові рішення. Деструктивна полягає в тому, що приймаються необгрунтовані маркетингові рішення, іноді через відсутність повної інформації, належного врахування закономірностей розвитку явищ, що породжує суб'єктивізм. Захисна роль: полягає в обгрунтуванні оптимальних засобів і форм захисту від можливих небажаних наслідків, стабілізуючі маркетингову діяльність туристичного підприємства. Аналітична роль: передбачає діагностику всіх можливих видів маркетингового ризику (інформаційних і DG-ризиків; організаційних ризиків; цінових ризиків; ризиків маркетингових комунікацій; HR-ризиків), оцінку ступеня їх впливу, ідентифікація найменш і найбільш ризикованих, обгрунтування альтернатив і варіантів управлінських дій. Компенсаційна роль: виявляється в створенні цільових фондів маркетингового ризику в грошовій і натуральній формі, які забезпечують оперативне відшкодування (компенсацію) понесених збитків в результаті прояви негативного впливу маркетингового ризику в діяльності туристичного

підприємства. Інноваційна роль: полягає в пошуку нетрадиційних шляхів вирішення маркетингових проблем. У більшості випадків конкурентоспроможність забезпечується на основі інноваційного підходу до здійснення маркетингової діяльності.

На наш погляд, сутність поняття "маркетинговий ризик підприємства" повинна розкриватися з позиції інтегрованого підходу, згідно з яким в авторському розумінні маркетинговий ризик підприємства — це об'єктивно-суб'єктивна категорія, яка характеризує невизначеність в маркетинговому просторі внаслідок дії факторів маркетингового бізнес-середовища, які надають як прямий, так і опосередкований вплив на діяльність підприємства. Маркетингово-орієнтований підхід до управління туристичним підприємством передбачає постійну орієнтацію на маркетингове бізнес-середовище, її кон'юнктуру і посилення зворотного зв'язку підприємства з маркетинговим простором. Одним з пріоритетних напрямків маркетингової діяльності туристичного підприємства в сучасних умовах, для яких характерна підвищена нестабільність зовнішнього середовища, динамічність сфери послуг, обмеженість фінансового забезпечення, загострення конкуренції, зростання вимог і запитів споживачів, є управління маркетинговими ризиками.

Проведені дослідження дають змогу зробити висновки про те, що розвиток теоретичних аспектів системи управління маркетинговими ризиками підприємства здійснювалося під впливом ряду розробок і концептуальних положень в галузі економічної теорії, маркетингу, логістики, програмного, цільового, ситуаційного, ціннісного та інших підходів. Сучасне управління маркетинговими ризиками представляє собою безперервний, всеосяжний процес збору маркетингової інформації та прийняття маркетингових управлінських рішень щодо діагностики, методів попередження ризикових подій і подолання їх наслідків в процесі маркетингової діяльності з найменшими втратами для бізнесу і бізнес-середовища.

Маркетингову діяльність туристичного підприємства слід розглядати як управлінську діяльність, ключове завдання якої полягає в забезпеченні розвитку туристичного підприємства шляхом обґрунтування та практичної реалізації комплексу маркетингових заходів, що сприяють максимальному задоволенню потреб споживачів [5].

Таким чином, основою системи управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства є органічна сукупність взаємопов'язаних елементів, що визначають контур ефективного механізму управління маркетинговими ризиками, в рамках якого забезпечується системний прояв ролей маркетингових ризиків в діяльності туристичного підприємства (інноваційної, регулятивної, захисної, компенсаційної та аналітичної). Необхідність їх деталізації і характеристики зумовлена сутністю прояви, оскільки маркетинговий ризик розглядається з двох позицій — негативної (загроза, збиток) і позитивної (можливе джерело прибутку). З урахуванням вищевикладеного, в авторському розумінні управління маркетинговими ризиками слід розуміти як цілеспрямовану, послідовну реалізацію функцій планування, організації, контролю, мотивації і координації

діяльності щодо своєчасної ідентифікації, діагностики, попередження негативного впливу маркетингових ризиків на діяльність туристичного підприємства, проведення превентивних маркетингових заходів з метою досягнення стратегічних цілей розвитку туристичного підприємства.

Ефективність процесу управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства при комплексному підході залежить від їх своєчасної ідентифікації, діагностики, регулювання, інформування про загрозу будь-якої ризикової події, що впливає на ефективність рекламної діяльності. З огляду на різного роду сучасні маркетингові виклики, які можуть виникати в діяльності туристичних підприємств, особливо актуалізуються питання визначення основних видів маркетингових ризиків. Визначення ключових сфер діяльності туристичного підприємства, чутливих до маркетингових ризиків, набуває надзвичайну важливість в кризові періоди і періоди стратегічних несподіванок, коли для збереження своєї присутності на ринку і підтримки споживчої цінності виникає необхідність в реалізації нестандартних підходів до управління підприємством (наприклад, організація маркетингової діяльності в період пандемії COVID-19 і її рецесії, воєнний стан).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, в даних умовах діяльність підприємства в сфері туризму щодо врахування маркетингових ризиків повинні бути певним чином обґрунтовані, оскільки базуються на результатах всебічної оцінки загрози негативного прояву впливу факторів зовнішнього маркетингового середовища. Отже, дослідження проблем, пов'язаних з визначенням видів маркетингових ризиків є вкрай важливим завданням, рішення яких дасть змогу туристичному підприємству сформулювати маркетинговий потенціал для забезпечення протистояння впливу факторам динамічного маркетингового бізнес-середовища.

Сучасний технологічний прогрес логічно зумовлює зміни в стратегіях і методах ведення бізнесу, визначає нові напрямки організаційного і технічного супроводу господарської діяльності туристичних підприємств (управління маркетинговими ризиками), оскільки наявність інформації виступає початковою базою при управлінні процесами. Використання новітніх інформаційних технологій та інформаційних систем має комплексний вплив на систему управління маркетинговими ризиками туристичних підприємств. Завдяки інформаційним технологіям підвищується ефективність управління, прискорюються процеси прийняття рішень, підвищується рівень інформаційного забезпечення процесів планування, діагностики, регулювання і координації маркетингових ризиків. Використання інформаційних технологій сприяє забезпеченню динамічної комунікації між структурними одиницями бізнесу з метою мінімізації можливого негативного впливу широкого спектра маркетингових ризиків на результативність діяльності туристичного підприємства. Практичний досвід діяльності суб'єктів господарювання підтверджує той факт, що безперервний стрімкий розвиток інформаційних техно-

логії створює передумови для підвищення ефективності діючої системи управління маркетинговими ризиками туристичного підприємства в кризових умовах.

Література:

1. Банєва І. О., Величко О. В. Сучасні підходи до організації готельно-ресторанного бізнесу. *Modern Economics*. 2022. № 36 (2022). С. 6—11.
2. Білецька І. М., Карташевська І. Ф., Плугарь О. В. Організація підприємницької діяльності у туризмі: навчальний посібник/за заг. ред. С. Ю. Цюхли. Сімферополь: ДІАЙПІ, 2011. 244 с.
3. Брич В., Крамарчук С. Управління ризиками у туристичному бізнесі. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Географія*. 2010. № 2 (28). С. 105—110. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2010_2/4/002Brich.pdf
4. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Алещенко Л.О. Економічний механізм формування конкурентних переваг суб'єктів туристичної галузі. *Міжнародний науково-практичний журнал "Економіка АПК"*. 2020. № 5. С. 45.
5. Полтавська О.В., Босовська М.В. Моделі формування мережевих структур в туризмі. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовт.-1 лист. 2018 р. / [відповід. за вип.: М. Ю. Барна] — Львів: ЛТЕУ, 2018. С. 41—43.*
6. Рудніченко Є. М. Загроза, ризик, небезпека: сутність та взаємозв'язок із системою економічної безпеки підприємства. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2013. № 25 (1). С. 188—195.
7. Стрельцов О. С. Управління фінансовими ризиками в системі стратегічного управління фінансовою безпекою підприємств. *Вісник ДІТБ*. 2011. № 15. С. 84—86. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/V_Ditb/2011_15/Strelcov.pdf
8. Фінансові результати діяльності великих та середніх підприємств України у 2022 році (попередні дані): експрес-випуск Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Banyeva, I. and Velychko, O. (2022), "Modern approaches to the organization of hotel and restaurant business", *Modern Economics*, vol. 36, pp. 6—11.
2. Biletska, I. M., Kartashevskaya, I. F., and Pluhar, O. V. (2011), *Orhanizatsiia pidpriemnytskoi diialnosti u turyzmi [Organization of entrepreneurial activity in tourism]*, DIAIPI, Simferopol, Ukraine.
3. Brych, V., and Kramarchuk, S. (2010), "Risk management in the tourism business", *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Heohrafiia*. vol. 2 (28), pp. 105—110, available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/NZTNPU/geogr/2010_2/4/002Brich.pdf. (Accessed 1 June 2023).
4. Kyrylov, Yu.Ye. Hranovs'ka, V.H. and Alieschenko, L.O. (2020), "Formation of competitive advantages oftourism industry entities", *Mizhnarodnyj naukovopraktychnyj zhurnal "Ekonomika APK"*, vol. 5, pp. 45.

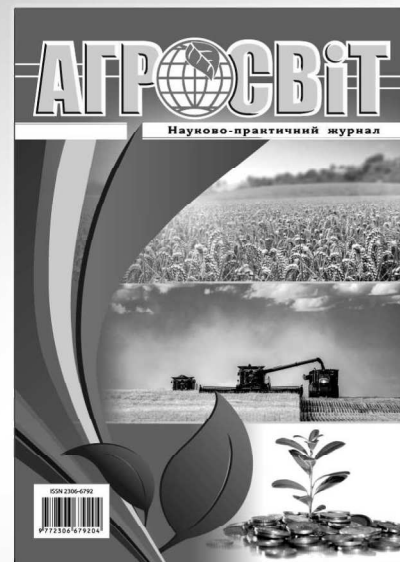
5. Poltav'ska, O.V., and Bosovs'ka, M.V. (2018), "Models of formation of network structures in tourism", *Stalyj rozvytok turyzmu na zasadakh partnerstva: osvita, nauka, praktyka: materialy I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [Sustainable development of tourism on the basis of partnership: education, science, practice: materials of the First International. science and practice conf.]*, LTEU, L'viv, Ukraine, 31 oct.-1 nov., pp. 41—43.
6. Rudnichenko, I.E. M. (2013), "Threat, risk, danger: the essence and relationship with the system of economic security of the enterprise", *Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo*, vol. 25 (1), pp. 188—195.
7. Strieltsov, O.S. (2011), "Financial risk management in the system of strategic management of financial security of enterprises", *Visnyk DITB*,. available at: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/V_Ditb/2011_15/Strelcov.pdf. (Accessed 5 June 2023).
8. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Financial results of large and medium enterprises of Ukraine in 2022 (preliminary data)", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Accessed 9 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 06.07.2023 р.

АГРОСВІТ

<https://nauka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

Yu. Tereshko,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economics
and Digital Business, State University of Intellectual Technologies and Communications
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1976-6300>

Yu. Tataryntseva,
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance,
National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute", Kharkiv, Ukraine
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-2910-9280>

H. Mykhalchynets,
PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of Economics and Finance,
Mukachevo State University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1109-5896>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.82

CRYPTOCURRENCIES, OTHER PAYMENT METHODS, AND NEW TECHNOLOGIES: INTERACTION BASICS

Ю. В. Терешко,
к. е. н., доцент кафедри економіки та цифрового бізнесу,
Державний університет інтелектуальних технологій і зв'язку
Ю. А. Татаринцева,
к. е. н., доцент кафедри обліку і фінансів,
Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"
Г. Т. Михальчинець,
к. е. н., ст. викладач кафедри економіки та фінансів,
Мукачівський державний університет

КРИПТОВАЛЮТИ, ІНШІ ЗАСОБИ ПЛАТЕЖУ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ:
КЕЙС З ОСНОВ ВЗАЄМОДІЇ

The research focused on the main directions and outcomes of cryptocurrency and new technology development in the financial sector of Ukraine, which demonstrate a correlation whose nature is determined by their interdependence, manifested through the development of the fintech ecosystem. Specifically, the essence of such dependence lies in the fact that as changes occur in the direction of developing new financial technologies, there are predictable changes in the spectrum of funds available within the financial services ecosystem. It is important to understand that the correlation between variables in such an ecosystem does not imply causality but rather indicates the interdependence of these parameters, which can have different characteristics. Specifically, it can lead to the emergence of complex solutions for clients, either improving or disrupting the traditional financial sector. Thus, the research aims to identify the characteristics of the interaction between cryptocurrencies, other payment methods, and new technologies based on methods of system analysis and synthesis. Based on the research results, it is observed that the directions and outcomes of financial technology development in the financial sector contribute to the evolution of financial services ecosystems, which play a crucial role in the modern economy and provide numerous advantages for users, businesses, and society as a whole. Among such advantages, several can be

highlighted, which are based on the interaction between cryptocurrencies, other payment methods, and new technologies. Namely: integration of various products and services in user-friendly formats; formation of a wide range of products and services, allowing users to find the best solutions according to their needs and capabilities; stimulating innovation and the development of new financial products and services, leading to an improvement in the quality and efficiency of financial services and enhancing user experiences. Furthermore, financial services ecosystems contribute to enhancing financial literacy among users through access to information and resources that help them better manage their finances.

У рамках дослідження акцентується увага на основних напрямках та результатах розвитку криптовалюти та нових технологій у фінансовому секторі України, які показують кореляцію, природа якої зумовлена їх взаємопов'язаністю, що проявляється через розвиток фінтех-екосистеми. Зокрема, суть такої залежності полягає в тому, що в міру змін у напрямках розвитку нових фінансових технологій (як конкретних векторів технологічного вдосконалення фінансових послуг та процесів фінтех-стартапів) відбуваються закономірні зміни у спектрі коштів, які доступні в екосистемі фінансових послуг (зокрема, можуть використовуватися для оплати товарів та послуг та інших операцій). Важливо розуміти, що взаємозв'язок між змінними у такій екосистемі не обов'язково вказує на причинно-наслідкові зв'язки, а лише на взаємопов'язаність даних параметрів, яка може мати різний характер (а саме зумовлювати появу комплексних рішень для клієнтів для покращення чи руйнування традиційного фінансового сектору). Таким чином, дослідження спрямоване на ідентифікацію особливостей взаємодії криптовалют, інших засобів платежу та нових технологій ґрунтуючись на методах системного аналізу та синтезу. Виходячи з результатів дослідження констатовано, що напрями та результати розвитку фінансових технологій у фінансовому секторі забезпечують еволюцію екосистем фінансових послуг, які відіграють важливу роль у сучасній економіці та надають безліч переваг для користувачів, бізнесу та суспільства загалом. Серед таких переваг можна виділити ті, що ґрунтуються на взаємодії криптовалют, інших платіжних засобів та нових технологій. А саме: об'єднання різних продуктів та послуг у користувальницькому форматі; формування широкого вибору продуктів та послуг, що дозволяє користувачам знаходити найкращі рішення відповідно до їх потреб та можливостей; стимулювання інновацій та розвиток нових фінансових продуктів та послуг, що сприяє підвищенню якості та ефективності фінансових послуг та покращенню досвіду користувачів. Крім того, екосистеми фінансових послуг сприяють покращенню фінансової грамотності користувачів на основі доступу до інформації та ресурсів, які допоможуть їм краще управляти своїми фінансами.

Key words: financial products, financial services, information, blockchain, robotization, payments.

Ключові слова: фінансові продукти; фінансові послуги; інформація; блокчейн; роботизація; платежі.

TARGET SETTING

The study focuses on the main directions and results of cryptocurrency and new technology development in the financial sector of Ukraine, which demonstrate a correlation driven by their interconnectedness manifested through the development of the fintech ecosystem. Specifically, the essence of such interdependence lies in the fact that as the directions of development of new financial technologies change (such as specific vectors of technological advancement in financial services and processes of fintech startups), there are corresponding changes in the spectrum of instruments available within the financial services ecosystem (particularly those that can be used for payment of goods, services, and other transactions). It is important to understand that the interrelation between variables within such an ecosystem does not imply causation but rather highlights the interconnectedness of these parameters, which can have

various characteristics. Specifically, this interconnectedness may lead to the emergence of comprehensive solutions for customers aimed at improving or disrupting the traditional financial sector.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS

The authors refer to classic research on the functioning of the domestic financial services ecosystem conducted by Melnyk V. M., Lomachynska I. A., Borysova L. Ye., Kolesnyk O. O., Shramko O. O. By the findings of these studies, it is most appropriate to adopt the classical understanding of the financial services ecosystem as a set of interrelationships and interactions that occur within the financial sector between financial intermediaries and other economic agents requiring the distribution of monetary or other assets used to meet financial needs and goals [1; 3]. Given the specific interpretation, it is important to note

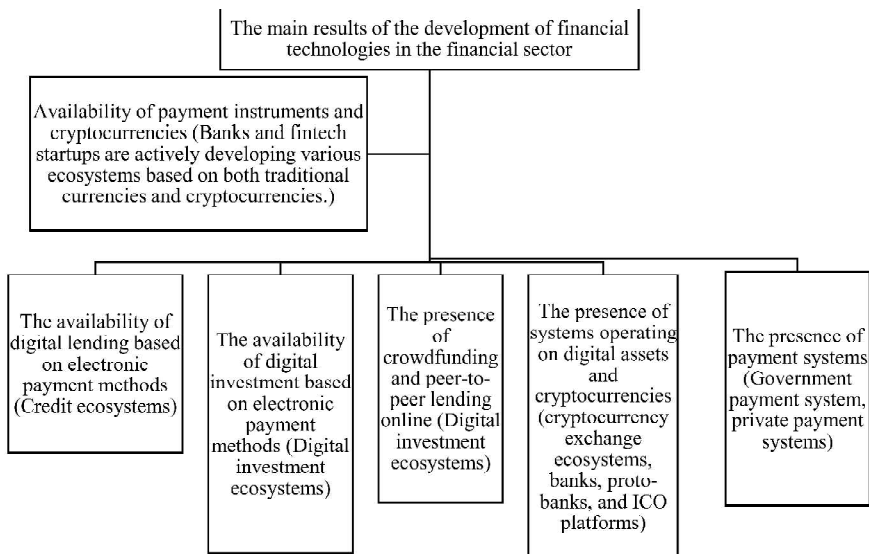

Figure. 1. The variable of the final outcome of the functioning of the financial services ecosystem in Ukraine

Source: formed based on [1; 2; 4; 6].

that the interaction between cryptocurrencies, other payment instruments, and new technologies can be considered the foundation of the ecosystem. It functions as a distinct set of variables representing technological advancements in financial services and processes of fintech startups and banks, as well as the variable of the outcome (which is determined by the development of the financial services ecosystem). The current research focus on this aspect is relevant and yet to be fully explored.

THE WORDING OF THE PURPOSES OF ARTICLE (PROBLEM)

The objective of the article is to identify the characteristics of the interaction between cryptocurrencies, other payment instruments, and new technologies.

THE PAPER'S MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

Within the chosen research focus, the article highlights the importance of considering:

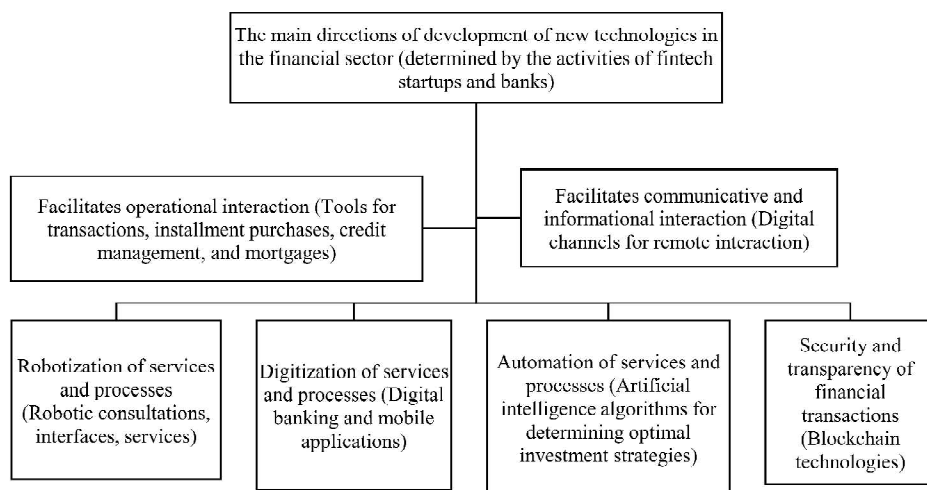

Figure. 2. The variable of technological advancement in financial services and processes of fintech startups and banks

Source: formed based on [1; 3; 6].

— the variable of the outcome of the financial services ecosystem in Ukraine through the lens of its development (Figure 1).

Indeed, examining the variable of the outcome through the lens of the development of the financial services ecosystem requires identifying specific financial products and services as its components. Specifically, the composite elements of the outcome include specific products based on the interaction of new technologies, cryptocurrencies, and payment instruments, such as digital lending, investment platforms, crowdfunding and peer-to-peer lending platforms, digital assets and cryptocurrencies, payment systems, and so on;

— the variable of technological advancements in financial services and processes of fintech startups and

banks (Figure 2). Indeed, examining the variable of technological advancements in financial services and processes of fintech startups and banks requires identifying the vectors that shape the characteristics of the interaction between specific financial products and new technologies. These vectors include service and process automation, digitalization of services and processes, roboticization of services and processes, security and transparency of financial transactions, and communicative-informational and operational interaction.

Taking into account the highlighted points, the author has depicted the schematic representation of the interrelation between new technologies, cryptocurrencies, and other payment instruments in the financial sector of Ukraine in Figure 3.

Based on the highlighted schematic representation, it can be concluded that in Ukraine, the main directions of development for new financial technologies in the financial sector are focused on services related not only to traditional payment instruments but also to cryptocurrencies.

These directions are determined by the National Bank of Ukraine (NBU), the government itself, and several fintech startups.

Until 2010, the financial sector of Ukraine was relatively underdeveloped, including a lag in the adoption of modern technologies. Despite the reforms conducted in the early 1990s, the infrastructure and technological foundation of the financial sector remained outdated. Banks and other financial institutions in Ukraine relied on outdated accounting and data processing systems, as well as traditional methods of service provision.

In the era of technological progress and Internet development, such backwardness became a significant obstacle to the competitiveness of Ukraine's financial sector. However, by 2010, the financial sector of Ukraine began undergoing significant changes. The number of intermediaries in the financial sector providing financial services reached 182, making it highly competitive. In the battle for customers, PrivatBank emerged as a pioneer in Ukraine, actively implementing new financial technologies. Later, other banks in Ukraine followed the trend of actively developing an innovative infrastructure for payment methods and cryptocurrencies, which involved the development of new interfaces and services, as well as a shift towards remote channels. FinTech startups, which are small companies utilizing new technologies to create innovative financial products and services, along with private banks, played an active role in this process. In 2017, PrivatBank also became the first Ukrainian bank to offer services for the transfer and storage of cryptocurrencies to its clients.

In addition, in 2015, the National Bank of Ukraine (NBU) also embarked on the path of developing financial technologies in the Ukrainian market. This included the initiation of a special working group within the NBU, which focused on researching and implementing innovative financial technologies. The NBU also initiated collaborations with financial startups and innovative companies, providing them with support and consultations on the adoption of new technologies. Furthermore, until 2020, regulatory changes were developed and implemented to promote the development of electronic payment systems, online banking, and digital and mobile payment solutions. Official statistics regarding the number of fintech startups and banks developing innovations and technologies related to the fintech industry to enhance their services and competitiveness in Ukraine are not available. However, some of the most well-known ones include Monobank, PrivatBank, Kredobank, and First Ukrainian International Bank (FUIB). Numerous other fintech startups in Ukraine offer innovative products and services, implementing various types of technologies. Some examples include [7]:

- Technologies improving financial accounting, analysis, and management capabilities.
- Technologies enhancing lending and investment management capabilities in securities and other assets.
- Technologies enhancing transaction security and control for each transaction.
- Technologies improving customer interaction in the financial services industry.
- Technologies improving the operational efficiency of transactions (interpreted as the ability of a transaction system or process to perform tasks with minimal resource costs and time delays).

Thus, the development of fintech startups drives the advancement of financial technologies in Ukraine's financial sector and defines the algorithm based on which cryptocurrencies and other payment methods interact with

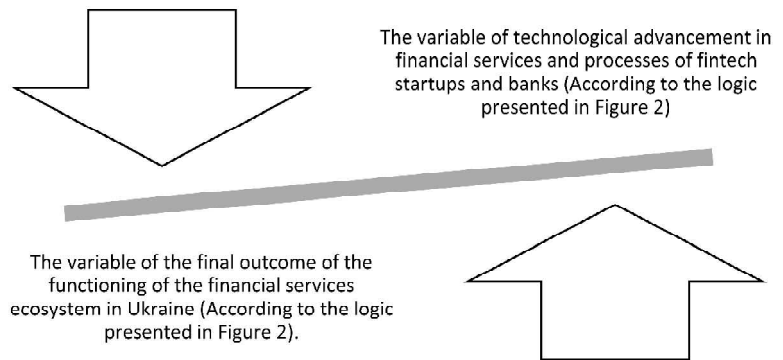

Figure 3. Schematic representation of the interrelation between new technologies, cryptocurrencies, and other payment instruments in the financial sector of Ukraine

Source: formed based on Figure 1-2.

new technologies. Among the main directions of such interaction, we have identified [2, 3; 4]:

Direction 1: "Digital Banking and Mobile Applications". Ukrainian fintech startups provide their customers with the ability to manage their finances through: mobile applications for account operations and payments; payment applications linked to digital wallets (simplified alternatives to traditional bank accounts); contactless payment technologies (NFC, QR codes); online banking and internet banking; digital financial management tools (budgeting, expense analysis, investment, etc.).

Direction 2: "Robotic Consultations and Interface Services." Ukrainian fintech startups offer their customers the opportunity to receive robotic educational and informational-analytical consultations, personalized financial recommendations, and accounting-analytical services with minimal need for interaction with real consultants.

Direction 3: "Automated Services and Processes." In the financial sector, this direction is associated with the implementation of artificial intelligence algorithms by fintech startups to determine optimal investment strategies in securities and other assets with minimal portfolio management costs and reducing the human factor in investment decision-making.

Direction 4: "Security and Transparency of Financial Transactions." Domestic fintech startups, utilizing blockchain technology, provide their clients with the ability to establish the uniqueness and authenticity of each transaction, as well as ensure its visibility and control at all stages. This technology is used for issuing their own digital currencies and conducting Initial Coin Offerings (ICOs), enabling the attraction of investments from a wide audience.

Direction 5 "Communicative-Informational Interaction." Ukrainian fintech startups create customer digital channels for remote interaction in the field of financial services, including: loyalty program platforms, online banking and mobile applications, platforms for joint investments and e-commerce, online lending platforms, asset management platforms, and others. The main goals of this development direction are to continuously improve the convenience and simplicity of the user interface for communicative-informational interaction, as well as to

Table 1. Characteristics of lending ecosystems based on electronic payment methods being developed in Ukraine

Types of ecosystems	Characteristic of Services:	Domestic practice of presenting services	Advantages of ecosystems
P2P lending	Borrower receives credit directly from multiple private investors, rather than from a bank.	A potential borrower registers on lending platform ¹ , fills out an application, and waits for investors to express interest in the request. Some platforms may require verification of the borrower's identity and financial standing. ¹	Lower processing costs for potential borrower
Microcredit lending	Borrower receives a small amount of money for a short term; online lending is available for both businesses and individuals.	A potential borrower registers on lending platform ² , fills out an application, and waits for the system to make an automated decision on loan approval.	Fast credit decision making process expansion
Cryptocurrency-based lending	Borrower receives credit in cryptocurrency from a lender through cryptocurrency platforms.	Currently, there is no specific legislation regulating the provision of loans based on cryptocurrencies.	Access to credit for people who cannot access it through traditional channels
Smart contract-based lending	Operates based on smart contracts, which programmatically define the loan terms and repayments.	A potential borrower registers on lending platform ⁴ , and all their loan terms are recorded in a blockchain.	
Open Banking-based lending	Borrower receives credit based on the use of data about their income, expenses, and credit history from banking sources.	Open Banking data is used to determine the borrower's credit rating. Some platforms ³ in Ukraine use Open Banking technology for automated loan decision-making and interest rate calculation.	

Note:

1 Popular P2P-lending platforms in Ukraine: "Kviku (formerly known as Moneyveo), Monobank, Credit7, etc.

2 Popular microcredit platforms in Ukraine: Miloan, Alex Credit, "Credit7, etc.

3 Popular lending platforms based on Open Banking in Ukraine: MoneyHub, Plaid and Zelf

4 Popular Smart Contract Lending Platforms in Ukraine: Kuna Platform

Source: by author based on [3; 5].

enhance the financial literacy of users by providing them with access to information and resources that help them better manage their finances.

Direction 6: "Communicative-Informational Interaction." Ukrainian fintech startups create customer digital channels for remote interaction in the field of financial services, including loyalty program platforms, online banking and mobile applications, platforms for joint investments, and e-commerce, online lending platforms, asset management platforms, and others. The main goals of this development direction are to constantly improve the convenience and simplicity of the user interface for communicative-informational interaction, as well as to enhance the financial literacy of users by providing them with access to information and resources that help them better manage their finances.

Direction 7: "Operational Interaction." Ukrainian fintech startups create tools such as electronic accounts, wallets, terminals, and other devices that enable more efficient transactions, installment purchases, and working with loans and mortgages. "Operational interaction" determines how well a specific ecosystem can process transactions, including executing them in full, without errors and with minimal delay. Operational interaction is a key element for technological advancement in financial services, contributing to the creation of an environment in which cryptocurrencies and other payment methods interact with new technologies.

Each direction of development of financial technologies in the financial sector shapes a variable end result

that significantly transforms the ecosystems of financial services. Among these results, we can identify:

1. Availability of payment instruments, including electronic ones (under Law No. 2888), bring changes to the tax legislation as well as a series of other regulatory acts related to the regulation of electronic money. Specifically, the changes legalize the use of electronic money (digital payments and electronic wallets, bank cards). Additionally, the circulation of cryptocurrencies is being legalized in Ukraine (by the Law on Virtual Assets, which has not yet come into force). Currently, electronic payment instruments are being developed based on networks (LiqPay, Portmone, EasyPay) and card-based systems (Privat24, Monobank, etc.). Essentially, this result creates opportunities for Ukrainian banks and fintech startups to actively develop various ecosystems based on traditional currencies and cryptocurrencies, thereby offering a wide range of products and services.

2. Availability of digital lending based on electronic payment instruments. Many financial companies offer online loans based on electronic payment instruments. Thanks to this approach, Ukrainian banks and fintech startups are actively developing credit ecosystems based on electronic payment instruments and offering services such as P2P lending, micro-lending, cryptocurrency-based lending, Open Banking-based lending, and smart contract-based lending (see Table 1). Each of these systems simplifies the loan application process for customers.

In combination, all of the aforementioned credit ecosystems based on electronic payment instruments allow:

Table 2. Characteristics of Crowdfunding and Peer-to-Peer Lending Ecosystems Based on Electronic Payment Instruments Developed in Ukraine

Types of ecosystems	Service characteristic	Domestic practice of providing services	Ecosystem benefit
crowdfunding	Platform for raising funds for projects of various formats. Fundraising, possibly for projects of both legal entities and individuals in exchange for rights to your product or service.	On platform, a project page is created where the project description is presented, and the required fundraising amount is specified.	Fundraising for project implementation without involving major investors and banks. Establishment of transparent and fair conditions for project participants. Attracting attention to the project and expanding the pool of potential clients.
crowdlending	A platform for investing in loans and providing loans to borrowers through the platform. Loans can be extended to both legal entities and individuals with interest rates.	On the platform, investors can choose projects in which they want to invest and provide loans based on the project's profitability and risks.	It allows investors to earn income in the form of interest from the loans they provide. It helps businesses and startups gain access to loans that they may not obtain from traditional banks. It enables companies to establish transparent and fair conditions for borrowers and investors.
crowdinvesting	A platform that allows investors to allocate their funds to small and medium-sized business projects, startups, and other investment opportunities.	A project page is created on the platform, which includes a description of the project and the required funding amount.	Attracting investments for businesses. Investing in companies and projects. Allowing investors to profit from their investments through dividends, capital gains from the sale of shares, etc. Expanding the pool of investors.

Source: by author based on [2—3; 5—6].

- 1) reducing the costs of processing applications from potential borrowers;
- 2) expediting the loan decision-making process;
- 3) expanding access to credit for individuals who may not qualify for loans through traditional channels, for example, due to insufficient credit history.

However, in order to effectively harness the advantages of the highlighted lending ecosystems, it is important to carefully examine the terms and interest rates before utilizing them to avoid unforeseen expenses and repayment issues.

3. The presence of digital investing based on electronic payment methods. Many financial companies in Ukraine are developing digital investing ecosystems (based on new online platforms) and offering investment services in various financial instruments such as stocks, bonds, ETFs, funds, IPOs, SPOs, and more. For example, platforms like Finline, MOIN, and Concorde Capital provide access to the stock market, bonds, funds, and other financial instruments. Overall, electronic payment-based investing ecosystems enable investors to:

- diversify their portfolios;
- invest in a wide range of financial instruments;
- simplify and enhance the investment process.

4. The presence of online crowdfunding and peer-to-peer lending (based on electronic payment methods).

In Ukraine, ecosystems for crowdfunding and peer-to-peer lending are developing, enabling companies and individuals to access crowdfunding, crowd investing, and crowd lending services (see Table 2).

Overall, online crowdfunding and peer-to-peer lending ecosystems allow:

Businesses and startups to access loans (which they may not obtain from traditional banks) and investments (without entering the stock market), while establishing transparent and fair conditions for borrowers and investors.

Investors to earn profits from their investments in the form of interest, dividends, or capital gains from the sale of shares.

However, it should be noted that crowdfunding and peer-to-peer lending ecosystems in Ukraine have not reached a high level of development yet. As a result, there are certain limitations and drawbacks that may restrict their effectiveness and attractiveness for entrepreneurs and investors. In particular, we have identified the following [3; 4]:

- 1. Low level of trust in ecosystem operators.
- 2. Lack of clarity in legislative regulation of crowdfunding, crowd investing, and crowdlending, with undefined legal relationships and status of participants in such financing methods at the legislative level.
- 3. Low readiness of crowdfunding platforms due to insufficient functionality, performance, reliability, and security for users.
- 4. Limited circle of investors, related to low levels of financial literacy, lack of access to information and resources necessary for successful investment.
- 5. Presence of systems operating on digital assets and digital currency. In Ukraine, new ecosystems for digital commerce and investment are emerging (Table 3).

Table 3. Characteristics of ecosystems for digital trading and investing developed in Ukraine

Types of ecosystems	Service characteristic	Domestic practice of providing services	Ecosystem benefit
cryptocurrency exchanges 1	Buying and selling of cryptocurrencies.	Enable buying or selling goods for cryptocurrencies or the cryptocurrencies themselves. Allow the use of various tools for analysis and trading, which can increase investment profitability.	Enable users to maintain anonymity and protect their personal data. Provide a convenient way to buy, sell, and exchange digital assets.
cryptocurrency banks (also known as decentralized financial platforms) or protobank 2	Buying and selling of cryptocurrencies, storage and exchange of cryptocurrencies, payments and settlements based on crypto-processing.	Provide services for storing cryptocurrencies, ensuring a high level of security for funds and convenience of use. Offer services for exchanging cryptocurrencies into fiat currencies without the need for third-party platforms.	«...»/ Offer a wide selection of digital assets. Charge low fees for financial transactions.
ICO Platform 3	Issuance of cryptocurrencies by companies and startups in exchange for investments.	Provide information about Initial Coin Offering (ICO) projects, including details about the price, sales volume, and campaign end date.	Provide a convenient way to attract investments in exchange for digital currencies.

Note

1 in Ukraine there are several platforms for cryptocurrency trading, such as Binance, Bybit, Coinbase Exchange, Kraken, WhiteBIT.

2 Ukraine does not yet have cryptocurrency banks, but some banks are beginning to provide cryptocurrency exchange services for fiat money (for example, MinexBank).

3 in Ukraine there are several ICO-platforms Forklog, Kuna ICO, ICOBox.

Source: by author based on [4; 5; 6].

Specifically:

— Cryptocurrency exchanges, cryptocurrency banks, and proto-banks (which provide services similar to cryptocurrency banks) are present in Ukraine. These ecosystems are currently operating outside the legal framework of Ukraine but allow companies and individuals to access payment and settlement services (including cross-border transactions) based on crypto-processing, buying and selling cryptocurrencies, storing and exchanging cryptocurrencies, and investing in digital financial assets (as defined by the Law on Virtual Assets);

— ICO platforms (identified in academic literature as cryptocurrency crowdfunding platforms)).

Cryptocurrency exchange ecosystems in Ukraine are already operating, including several platforms for trading cryptocurrencies such as Binance, Bybit, Coinbase Exchange, Kraken, and WhiteBIT. There are currently no domestic cryptocurrency banks, but proto-banks are emerging that have started to provide similar services, including cryptocurrency-to-fiat currency exchange. For example, MinexBank offers cryptocurrency exchange services. Additionally, several ICO platforms are operating in Ukraine, such as Forklog, Kuna ICO, and ICOBox.

The highlighted ecosystems of cryptocurrency exchanges and crypto banks and proto-banks allow users to maintain anonymity and protect their data. Additionally, they provide a convenient way to buy, sell, and exchange digital assets through website interfaces and mobile applications. Cryptocurrency banks and proto-banks also offer a wide selection of digital assets, allowing investors to diversify their portfolios and reduce the risk of losses. They also have low transaction fees and flexibility, enabling

users from different countries around the world to utilize them without any limitations.

ICO platform ecosystems provide a convenient way to attract investments in exchange for digital currencies. However, it is worth noting that the aforementioned ecosystems for digital trading and investing operate under high-risk conditions associated with cryptocurrency market volatility, potential cyber-attacks, and fraud.

6. In Ukraine, several ecosystems provide services for processing and transferring various types of payments between market participants (between individuals, legal entities, shops and customers). Unlike cryptocurrency exchange ecosystems, banks, and ICO platforms, these ecosystems work with traditional currencies such as UAH, USD, EUR, and others. Among them are private payment systems: iPay.ua, PSP Platon, NovaPay, EasyPay, Portmone, and City24. In addition to private payment systems, Ukraine also has a state payment system called "PROSTIR" (the prototype of which, known as NSMEP, was launched in February 2003) to facilitate payments for goods and services, cash withdrawals, and other transactions using payment smart cards based on the technology developed by the National Bank of Ukraine.

According to the specificity of result formation, the key element of their differentiation is the development of modern payment instruments.

CONCLUSIONS FROM THIS STUDY AND PROSPECTS FOR FURTHER EXPLORATION IN THIS AREA

Based on the research findings, it is evident that the directions and outcomes of financial technology

development in the financial sector contribute to the evolution of financial service ecosystems, which play a crucial role in the modern economy and offer numerous benefits to users, businesses, and society as a whole. Among these benefits, particular emphasis is placed on those derived from the interaction of cryptocurrencies, other payment instruments, and new technologies. Specifically, these benefits include:

1. Integration of multiple diverse products and services in a convenient and user-friendly format.
2. Provision of a wide range of products and services, enabling users to find the best solutions according to their needs and capabilities.
3. Stimulating innovation and the development of new financial products and services, leading to improved quality, efficiency, and enhanced user experience.
4. Enhancing financial literacy among users through access to information and resources that assist them in better managing their finances.

Based on the obtained results, several promising directions for further research in the field of financial technologies can be identified:

1. Research can be focused on the development of new interfaces, interaction methods, and technologies that will allow users to manage their finances more easily and efficiently.
2. Research can be directed towards the development of algorithms and data analysis methods that will enable the determination of individual user preferences and provide them with the best solutions.
3. Research in this field can be aimed at studying new technologies as well as developing financial models that contribute to improving the quality and efficiency of the provided services.

Література:

1. Борисова Л. Є., Колесник О. О., Шрамко О. О. Фінансова екосистема як інноваційна бізнес-модель сучасного банкінгу. Причорноморські економічні студії. 2021. № 68. С. 77—82.
2. Кулиняк І.Я. Банки з іноземним капіталом: рейтингування та роль у забезпеченні сталого розвитку фінансового сектору України, Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, 2018. № 3. С. 36—50.
3. Мельник В. М., Ломачинська І. А. Фінансова економіка: еволюція та концептуальні основи формування в новій економіці. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2020. № 6 (117). С. 165—173.
4. Плющ Д. Запустити цифру: що потрібно знати про регулювання криптовалют в Україні, Спецпрект Аналіз економічних ініціатив, 2022, URL.: <https://mind.ua/openmind/20239092-zapustiti-cifru-shcho-potribno-znati-pro-regulyuvannya-kriptovalyut-v-ukrayini> (дата звернення: 20.04.2023).
5. Теслюк Н. П., Жулин О. В., Назаренко Я. Я., Куимова А. В. Аналіз розвитку криптовалют на віртуальному ринку фінансових послуг, Ефективна економіка, 2021, Вип. 7, URL.: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/77.pdf (дата звернення: 20.04.2023).
6. Україна увійшла до топ-5 рейтингу з використанням криптовалют, Financial club, 2021, URL.: <https://finclub.net/ua/news/ukraina-uviihshla-do-top5-reitynhu-hlobalnoho-indeksu-spryniattia-kryptoaktyviv.html> (дата звернення: 12.04.2023).

finclub.net/ua/news/ukraina-uviihshla-do-top5-reitynhu-hlobalnoho-indeksu-spryniattia-kryptoaktyviv.html (дата звернення: 12.04.2023).

References:

1. Borisova, L. E., Kolesnyk, O. O. and Shramko, O. O. (2021), "Financial ecosystem as an innovative business model of modern banking", Prychornomors'ki ekonomichni studiyi, vol. 68, pp. 77—82.
 2. Kulynyak, I.YA. (2018), "Banks with foreign capital: rating and role in ensuring the sustainable development of the financial sector of Ukraine", Visnyk Akademiyi pratsi, sotsial'nykh vidnosyn i turizmu, vol. 3, pp. 36—50.
 3. Melnyk, V. M. and Lomachynska, I. A. (2020). "Financial economics: evolution and conceptual foundations of formation in the new economy", Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo, vol. 6 (117), pp. 165—173.
 4. Plyusch, D. (2022), "Run the number: what you need to know about the regulation of cryptocurrencies in Ukraine", Special course Analysis of economic initiatives, Available at.: <https://mind.ua/openmind/20239092-zapustiti-cifru-shcho-potribno-znati-pro-regulyuvannya-kriptovalyut-v-ukrayini> (Accessed: 20.04.2023).
 5. Teslyuk, N.P., Zhulin, O.V., Nazarenko, Y.Ya. and Kuimova, A.V. (2021), Analysis of the development of cryptocurrencies on the virtual market of financial services, Efficient economy, vol. 7, Available at.: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/77.pdf (Accessed: 20.04.2023).
 6. Financial club (2021), "Ukraine entered the top 5 rating for the use of crypto-assets", Available at.: <https://finclub.net/ua/news/ukraina-uviihshla-do-top5-reitynhu-hlobalnoho-indeksu-spryniattia-kryptoaktyviv.html> (Accessed: 12.04.2023).
- Стаття надійшла до редакції 03.07.2023 р.*

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

Н. В. Філіпчук,
к. е. н., доцентка кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4615-2301>
Л. Д. Водянка,
к. е. н., доцентка кафедри бізнесу та управління персоналом,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8153-2532>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.90

НЕОБХІДНІСТЬ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ЕФЕКТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ У БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩІ

N. Filipchuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business
and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University
L. Vodianka,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Business
and Human Resource management, Chernivtsi Yuriy Fedkovich National University

THE NEED TO DEVELOP EMOTIONAL INTELLIGENCE FOR EFFECTIVE SETTLEMENT OF CONFLICTS IN THE BUSINESS ENVIRONMENT

Дослідження емоційного інтелекту в діловому спілкуванні продовжують покращувати наше розуміння емоцій, але певні фундаментальні питання про емоційний інтелект залишаються без відповіді. Водночас не всі керівники компаній визнають необхідність розвитку емоційного інтелекту для вдосконалення бізнес-процесів і регулювання конфліктів у бізнес-середовищі. Це породжує необхідність глибшого дослідження механізмів емоційного інтелекту та сфер його застосування. Підсумовуючи деякі визначення поняття, ми дійшли висновку, що емоційний інтелект це здатність людини сприймати, розуміти та керувати власними емоціями та почуттями, а також повністю занурюватись в емоції інших для максимального їх усвідомлення. Існує три моделі емоційного інтелекту модель здібностей, модель рис і змішані моделі, які складаються як з рис, так і здібностей. Наше дослідження було зосереджено на третій змішаній моделі, концепції та елементах емоційного інтелекту за визначенням Д. Гоулмана. Згідно з цією моделлю існує 5 основних компонентів емоційного інтелекту: самосвідомість, саморегуляція, внутрішня мотивація, емпатія та навички роботи з людьми. Крім цього, перш ніж переходити до наступного компонента, необхідно опанувати кожен компонент по порядку.

Ми також вважаємо, що різні елементи емоційного інтелекту впливають на поведінку співробітників у вирішенні конфліктів, що може допомогти нам краще зрозуміти ефективність організації та її детермінанти. Водночас, використання емоційного інтелекту під час конфлікту дозволяє вирішити конфлікти на першому рівні та пом'якшити наслідки. Так само нестача емоційного інтелекту може призвести до більшого міжособистісного конфлікту. Ми припускаємо, що емоційний інтелект збільшує використання стратегій конструктивного вирішення конфлікту та зменшує ймовірність деструктивних стратегій вирішення конфлікту. Дослідниками-теорети-

ками було визначено п'ять стилів вирішення конфлікту, які визначаються тим, наскільки індивід готовий до співпраці та наполегливий у конфліктній ситуації: конкуренція або змагання, уникнення конфлікту, пристосування, компроміс і співпраця. На нашу думку, люди з вищим рівнем емоційного інтелекту віддають перевагу стилю пошуку компромісу та спільного вирішення конфліктів, оскільки вони здатні розпізнавати власні емоції та емоції своїх противників і керувати ними. З іншого боку, очікується, що люди з низьким емоційним інтелектом обиратимуть менш ефективні стратегії, такі як конкуренція та уникнення.

Емоційний інтелект допомагає людям ефективно та конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти. Таким чином, організації повинні ретельно розглянути, як покращити навички емоційного інтелекту своїх співробітників.

Research on emotional intelligence in business communication continues to advance our understanding of emotions, but certain fundamental questions about emotional intelligence remain unanswered. At the same time, not all company managers recognize the need to develop emotional intelligence to improve business processes and regulate conflicts in the business environment. This creates the need for a deeper study of the mechanisms of emotional intelligence and its areas of application. Summarizing some definitions of the concept, we came to the conclusion that emotional intelligence is a person's ability to perceive, understand and manage their own emotions and feelings, as well as to fully immerse themselves in the emotions of others for maximum awareness. There are three models of emotional intelligence: the ability model, the trait model, and the mixed model, which consists of both traits and abilities. Our research was focused on the third mixed model, the concept and elements of emotional intelligence as defined by D. Goleman. According to this model, there are 5 main components of emotional intelligence: self-awareness, self-regulation, intrinsic motivation, empathy, and interpersonal skills. In addition, before moving on to the next component, it is necessary to master each component in order.

We also believe that different elements of emotional intelligence influence employees' conflict resolution behavior, which can help us better understand organizational performance and its determinants. At the same time, using emotional intelligence during conflict allows you to resolve conflicts at the first level and mitigate the consequences. Likewise, a lack of emotional intelligence can lead to greater interpersonal conflict. We hypothesize that emotional intelligence increases the use of constructive conflict resolution strategies and reduces the likelihood of destructive conflict resolution strategies. Theoretical researchers identified five conflict resolution styles, which are determined by how cooperative and persistent an individual is in a conflict situation: competition or cooperation, conflict avoidance, accommodation, compromise, and cooperation. In our opinion, people with a higher level of emotional intelligence prefer a style of finding compromise and solving conflicts together, because they are able to recognize and manage their own emotions and those of their opponents. On the other hand, people with low emotional intelligence are expected to choose less effective strategies such as competition and avoidance.

Emotional intelligence helps people effectively and constructively resolve interpersonal conflicts. Therefore, organizations should carefully consider how to improve the emotional intelligence skills of their employees.

Ключові слова: емоційний інтелект, емоції, моделі EI, компоненти, залучення, лідерство, керівник, бізнес-середовище, управління конфліктами, компроміс

Key words: emotional intelligence, emotions, EI models, components, involvement, leadership, manager, business environment, conflict management, compromise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

За останні десятиліття визначення лідерства у бізнесі змінилося і однією з найважливіших його складових став емоційний інтелект. Емоційний інтелект визнаний за його актуальність у сферах бізнес-комунікацій та особистого успіху, мотивації співробітників та загаль-

ного розвитку фірми. У діловому світі керівники віддають перевагу саме людям із високим емоційним інтелектом. Високий рівень розвитку емоційного інтелекту може допомогти налагодити стосунки, зменшити стрес в команді, вирішити конфлікти та підвищити задоволеність роботою. Хоча дослідження емоційного інтелекту в сфері бізнес-комунікацій продовжують покращувати наше розуміння емоцій, фундаментальні питання щодо емоційного інтелекту залишаються відкритими.

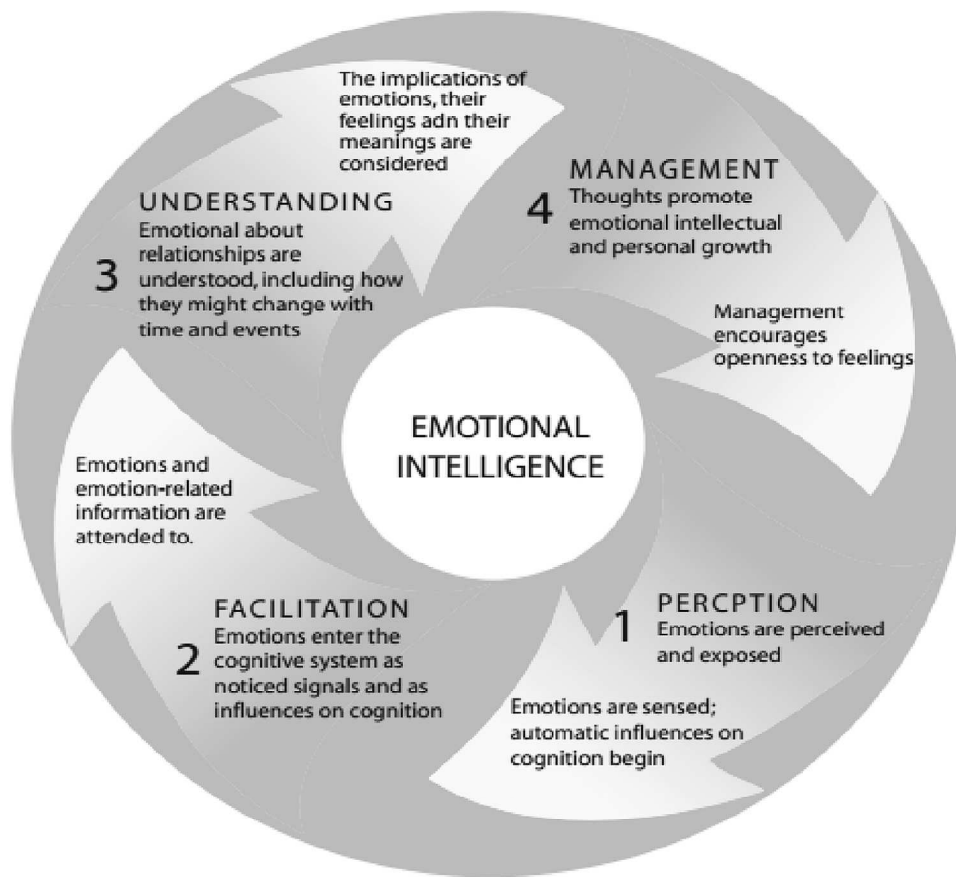

Рис. 1. Модель емоційного інтелекту Майєра-Саловея

Теорія особистої залученості та відчуженості В. Кана є основою для емоційного залучення співробітників. Кан В. підкреслив, що коли співробітники особисто залучені, вони виражають себе когнітивно, емоційно та фізично, коли беруть участь у діяльності, якій надають значення. Тому проблема залученості персоналу має бути однією з центральних для будь-якого лідера. Крім того, Effectory International найбільші в Європі фахівці з незалежного опитування співробітників і дослідження їх залученості у Глобальному індексі залученості працівників 2018 р. зазначили, що з 56 опитаних країн спостерігалось менше 30% залученості [1]. Це свідчить про недостатній рівень обізнаності лідерів компаній в питаннях, пов'язаних з емоційним інтелектом. У своєму дослідженні 2021 року професорка бухгалтерського обліку Глобального держав-

ного університету Колорадо, Амалла Ланчіон стверджує, що, незважаючи на те, що існують дослідження емоційного інтелекту та залученості співробітників, все ще існує прогалина в знаннях, зокрема для підприємств зі сфери роздрібної торгівлі.

Одним з найвідоміших сучасних дослідників емоційного інтелекту є Деніел Гоулман психолог і автор бестселерів "Емоційний інтелект" і "Соціальний інтелект". Його остання книга "Що робить лідера: Чому емоційний інтелект має значення". У цій книзі експерти з емоційного інтелекту пояснюють, чому емоції, уміння розуміти і співпереживати допомагають, а не заважають лідеру керувати колективом. Вони також зосереджуються на тому, як розвинути навички емоційного лідерства в собі. Деніел має ступінь доктора філософії з психології та розвитку особистості в Гарвардському університеті [2—3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Протягом історії психології дослідження та теорія емоцій переживали як злети, так і падіння. Поведінкова революція, натхненна американським психологом, біхевіористом, письменником і соціальним філософом Б. Ф. Скіннером, і подальша когнітивна революція значно зменшили інтерес до емоцій. Однак, починаючи з 1980-х років і прискорюючись до сьогодення, відбулося сильне відродження зацікавленості до емоцій у широких субдисциплінах психології, нейронауки та наук про здоров'я. Незважаючи на те, що подібні дослідження продовжують покращувати наше розуміння емоцій, фундаментальні питання щодо емоційного інтелекту залишаються відкритими [4].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є узагальнення теоретичних і методичних основ, а також розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку емоційного інтелекту та вирішення конфліктів у бізнес-середовищі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є узагальнення теоретичних і методичних основ, а також розроблення практичних рекомендацій щодо розвитку емоційного інтелекту та вирішення конфліктів у бізнес-середовищі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Перш за все, необхідно розкрити поняття емоційного інтелекту згідно з твердженнями сучасних дослід-

ників. Більшість таких визначень мають майже ідентичне змістовне наповнення. Узагальнивши деякі з них, ми дійшли висновку, що емоційний інтелект (EI) це здатність людини сприймати, розуміти та керувати своїми емоціями та почуттями, а також емоціями інших людей. Крім цього, EI передбачає чи не повне занурення в емоції інших для максимального їх усвідомлення.

Існує три моделі емоційного інтелекту модель здібностей, модель рис і змішані моделі, які складаються як з рис, так і здібностей. Модель здібностей — це модель Майєра-Саловея (1990 р.) (рис. 1).

Модель ознак це модель Петрідеса (2009 р.), а змішані моделі складаються з двох моделі Гоулмана (1998 р.) і моделі Бар-Она (Бар-Он, 2010 р.).

У своєму дослідженні ми зосередились саме на третій, змішаній моделі, а саме на понятті та елементах емоційного інтелекту, визначених Деніелом Гоулманом (рис. 2). За словами психолога Деніела Гоулмана, емоційний інтелект складається з п'яти компонентів:

1. Самосвідомість: розпізнавання та розуміння власних сильних і слабких сторін, емоцій і настрою, а також їхнього впливу на інших. Тобто для підвищення емоційного інтелекту варто навчатись та адаптуватися.

2. Саморегуляція: здатність думати, перш ніж діяти, а також висловлювати свої емоції спокійно та стримано. Замість того, щоб керуватися виключно внутрішніми імпульсами, емоційно освічені люди можуть контролювати свої емоційні реакції.

3. Внутрішня мотивація: люди з високим EI самовмотивовані, переслідують особисті цілі щодо саморозвитку та самозадоволення замість фінансових цілей, здобування титулів, зовнішнього захоплення та поваги інших.

4. Емпатія: емпатія являє собою розпізнавання, розуміння та відчуття емоцій інших. На відміну від симпатії, емпатія передбачає фактичний обмін емоційним досвідом з іншою людиною. Це означає проживати емоції інших, щоб справді їх відчувати, а також відповідно реагувати на них.

5. Навички роботи з людьми: лідери з високим емоційним інтелектом легко вибудовують довірливі стосунки з іншими та здобувають їх повагу. Вони будують відносини, будують зв'язки, уникають боротьби за владу та обману [4].

Відповідно до Гоулмана, дані складові емоційного інтелекту існують в ієрархії. Перш ніж переходити до наступного компонента, потрібно опанувати кожен із них по черзі. Необхідно розпізнати емоції, перш ніж ними можна буде керувати. Так само необхідно вміти керувати власними емоціями, перш ніж усвідомлювати емоції інших. Після того, як людина оволоділа соціальною обізнаністю, необхідною для розпізнавання емоцій в інших, вона може використовувати це разом із попередніми двома складовими, оскільки, часто вони працюють разом, щоб мотивувати та надихати інших. Гоулман зазначив, що на відміну від IQ, який є стабільним і відносно незмінним, емоційний інтелект можна покращити шляхом навчання та практики.

Способів, які допоможуть підвищити ступінь емоційного інтелекту, існує чимало. Втім, нам вдалося узагальнити і визначити найбільш поширені і дієві поради, які здатні розвинути власний емоційний інтелект, а саме:

Рис. 2. Модель емоційного інтелекту Деніела Гоулмана

— Робити паузу, перш ніж говорити, діяти чи відповідати. Це дозволяє початковим імпульсам згаснути, а відображення та міркування щодо ситуації стануть неспотвореними та "чистими".

— Слухати інших. Слухання дозволяє нам краще розуміти потреби та емоції оточуючих. Слухання знімає фокус із власних потреб і зміщує його на потреби кожного, створюючи кращі рішення, які приносять користь більшій кількості людей.

— Намагатися контролювати свої думки. Ми не можемо контролювати те, що з нами відбувається, або емоції, які ми відчуваємо в моменті, але ми можемо контролювати те, як ми на них реагуємо, якщо тренуємось спрямовувати свої думки у потрібне русло. Замість того, щоб звинувачувати себе або іншу людину, коли відбувається щось негативне, варто розглянути альтернативні пояснення. Можливо, обставини, що призвели до такої події, були наслідком багатьох сукупних факторів, результат яких був поза контролем однієї особи.

— Хвалити інших. Постійна похвала інших привчає ваш мозок зосереджуватися на доброму в інших, що заохочує співпереживання та дозволяє глибше розуміти потреби та мотивацію людей. Похвала також створює основу для вдумливих обговорень важких питань, оскільки вона зменшує захисну позицію та заохочує відкритість до протилежних думок, що є надзвичайно важливою рисою хорошого лідера.

— Розмірковувати над критикою та шукати шляхи, як вирости з неї. Критика може бути неприємною, але вона в більшості випадків може бути корисною, оскільки наражає нас на справжні зовнішні перспективи. Зіткнувшись з критикою, варто задати собі питання: як я можу покращитися та розвинутися завдяки цьому?

— Звертати увагу на мову тіла. Значна частина спілкування є невербальною. Якщо лише слухаєте, ви можете не знати, що людина насправді відчуває, і навіть спроби допомогти їй будуть некоректні.

— Не боятися попросити вибачення. Наміри неправильно розуміють, а почуття регулярно ранять. Вибачення демонструє співчуття та спонукає нас краще розуміти один одного, зміцнюючи довіру та повагу.

— Погляд з точки зору іншої людини. Коли ви не намагаєтесь знайти компроміс, враховуйте потреби, мотивацію та емоції, які можуть формувати пріоритети та думки іншого. Запитайте про причини їхніх думок і спробуйте щиро їх зрозуміти. Можливо, тоді спільна мова буде знайдена.

— Передати свої почуття. Коли ви ображаєтесь або засмучуєтесь, спілкуйтеся з кривдником спокійно, без погроз, щоб усі могли досягти взаєморозуміння та уникнути майбутніх проблем.

В останні десятиліття значення лідерства змінюється, і посилюється акцент на емоційному інтелекті. Емоційний інтелект став визнаним завдяки його кореляції з успіхом у роботі та особистому житті, мотивацією та загальним благополуччям. У бізнесі люди з високим EI стали бажаними для роботодавців завдяки різноманітним перевагам, якими вони користуються.

На думку М. Первеза, на співробітників будь-якої організації суттєво впливає їхня власна поведінка на робочому місці. Емоції та характер співробітника значно впливають на ефективність його праці, навички прийняття рішень, командний дух і лідерство. Дослідження було проведено для вивчення впливу емоцій на загальну продуктивність співробітника на роботі з оцінкою зв'язку між емоціями гніву, інтересу і довіри співробітника на робочому місці до результатів його роботи. Результати дослідження показали, що емоції на робочому місці мають важливе значення для добробуту та задоволеності співробітників [9]. Було доведено, що деякі здібності, пов'язані з емоційним інтелектом, здатні впливати на поведінку на робочому місці. Наприклад, самосвідомість сприяє продуктивності лідера, тоді як емоційна регуляція вважалася необхідною умовою для підтримки продуктивних стосунків на робочому місці [10].

Згідно з Д. Гоулманом, настрій і поведінка лідера керують настроєм і поведінкою всіх інших. Ось чому емоційний інтелект такий важливий для лідера. Емоційно освічений лідер може стежити за своїм настроєм за допомогою навички самосвідомості, використовувати самоконтроль, щоб змінити його на краще, розуміти їхній вплив через емпатію, а потім діяти так, щоб підняти настрій оточуючих за допомогою побудови стосунків та зв'язків. Уміння точно читати власні емоції сприяє емоційному самоконтролю. Лідери, які усвідомлюють власні емоції, краще спроможні контролювати свої емоції та згодом враховувати емоційні потреби послідовників.

Відповідно до дослідження від канадської організації, в якому взяли участь понад 2600 менеджерів з найму, 71 % з них стверджували, що вони цінують високий EI більше, ніж високий IQ (коефіцієнт інтелекту). Головними причинами такої пріоритетності є те, що співробітники з високим EI краще залишаються спокійними під тиском, приймають більш обдумані бізнес-рішення, добре сприймають критику, визнають свої помилки та вчаться на них, здатні ефективно вирішувати конфлікти, співчують колегам і реагують відповідно [14].

Отже, у бізнесі та лідерстві зрозуміло, чому емоційний інтелект такий важливий. У все більш динамічному світі, в якому ми живемо, EI є необхідним інструментом для надання соціальних та економічних рішень людям із дуже різними обставинами та потребами.

Ми також вважаємо, що різні компоненти емоційного інтелекту впливатимуть на стиль поведінки працівника у вирішенні конфліктів, якому він надає перевагу, і що це сприятиме кращому розумінню ефективності організації та її детермінант. Наприклад, висновок про те, що емоційний інтелект передбачає певний стиль вирішення конфлікту, може надати важливу інформацію для керівників при розподілі робочих місць між персоналом під час впровадження програми змін або при визначенні працівників, яким потрібна допомога для управління процесом змін. Варто зазначити, що в будь-якій організації можуть виникнути конфлікти, а стилі управління конфліктами застосовуються співробітниками як моделі поведінки для врегулювання подібних ситуацій. Використання емоційного інтелекту під час конфлікту може вирішити конфронтацію первинного рівня та пом'якшити наслідки. Так само брак емоційного інтелекту може призвести до більшого міжособистісного конфлікту [8].

Конфлікти в організаціях, якщо ними правильно керувати, можуть бути джерелом покращення організаційних результатів. Організації, в яких функціональний конфлікт є частиною культури, як правило, більш креативні та чуйні до клієнтів і мають більшу задоволеність співробітників роботою. Відповідно до цього можна припустити, що організація, яка заохочує конструктивний конфлікт, дозволяючи обом сторонам висловлювати свої потреби та думки для досягнення спільного рішення чи компромісу, може бути більш сприйнятливою до змін. Ми припускаємо, що емоційний інтелект сприятиме використанню конструктивних стратегій вирішення конфліктів і зменшуватиме ймовірність деструктивних стратегій вирішення конфліктів. Тому емпіричні дані, отримані на підтримку цього зв'язку, можуть вказувати на потенційну цінність емоційного інтелекту працівника як індикатора організаційного успіху, а точніше, успіху під час організаційних змін.

Р. Стернберг і Л. Соріано стверджували, що співробітники мають основний стиль вирішення конфліктних ситуацій [11]. К. Томас визначив наступні п'ять стилів вирішення конфлікту, які визначаються тим, наскільки індивід готовий до співпраці та наполегливий у конфліктній ситуації: конкуренція або змагання (зосереджений на виграві конфлікту); уникнення конфлікту (вихід із нього та надання можливості іншій стороні отримати всі вимоги); пристосування (поступки в конфліктній ситуації); компроміс (на основі надання поступок) і співпраця (пошук взаємовигідних переваг обома сторонами). Було проведено значні дослідження стратегій вирішення конфліктів та їхнього впливу на робочому місці. Наприклад, досліджуючи гендерні ролі та конфлікти на робочому місці, Д. Таннен виявив, що співробітники, як правило, незадоволені ситуаціями, коли одна сторона домінує у робочих відносинах. Це свідчить про те, що конфлікт, розв'язаний з використанням стилю конкуренції, пристосування або уникнення, має негативні наслідки для поточних робочих стосунків і, як наслідок, для продуктивності роботи. Цілоком можливо, що така поведінка може виникнути через нездатність людини контролювати свої емоції.

З іншого боку, Д. Джеймсон і К. Томас виявили, що компроміс є прийнятним стилем вирішення конфлікту,

коли час і ресурси обмежені. Для емоційно освіченої людини компроміс у відповідних обставинах може бути ознакою її здатності розпізнавати та регулювати свої емоції, щоб покращити стосунки з колегами та досягти своїх цілей. Подібним чином ми стверджуємо, що вищий рівень емоційного інтелекту може сприяти співпраці та поведінці, спрямованій на вирішення проблем, коли емоції одночасно контролюються та генеруються для розробки нових рішень, які задовольняють потреби обох сторін. Д. Гоулман припустив, що люди з високим емоційним інтелектом матимуть кращі навички вирішення конфліктів, надаючи перевагу стилю співпраці при регулюванні конфліктів. Це твердження ґрунтується на переконанні, що люди з високим емоційним інтелектом працюють, щоб підтримувати стосунки. Хоча багато інших дослідників EI спеціально не згадували про стилі розв'язання конфлікту, вважали гнучкість відмінною рисою розвиненого емоційного інтелекту. Взяті разом, ці теоретики припустили, що емоційно освічена людина може використовувати низку стилів вирішення конфлікту і змінювати їх залежно від ситуації. Ми вважаємо, що люди з вищим рівнем емоційного інтелекту надаватимуть перевагу пошуку компромісу та спільного стилю вирішення конфліктів через їхню здатність усвідомлювати та керувати своїми емоціями та емоціями опонентів. З іншого боку, ми очікуємо, що люди з нижчим рівнем емоційного інтелекту обиратимуть менш ефективні стратегії примусу (конкуренції) та уникнення [2].

Зважаючи на подану вище інформацію, можна визначити, що емоційний інтелект є значним попередником ефективного управління конфліктами. Оскільки, люди з розвиненим емоційним інтелектом уважно ставляться до власних емоцій, а також до емоцій інших, адекватно розрізняють їх і використовують цю інформацію для керування своїми думками та виконують відповідні дії. Емоційний інтелект допомагає людям, ефективно та конструктивно керувати міжособистісними конфліктами. Організаціям необхідно ретельно розглянути питання підвищення кваліфікації своїх співробітників у навичках, пов'язаних з емоційним інтелектом, оскільки це нелегко дається більшості людей. Емоційний інтелект завжди має бути пріоритетом на робочому місці, але це ще важливіше зараз, коли люди перебувають під сильним тиском і невпевнені у майбутньому. Навчальні програми з розвитку менеджменту, наприклад, можуть включати компонент емоційного інтелекту, а також навички управління конфліктами та медіації. Ці навички потрібні в нинішньому середовищі як ніколи.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження емоційного інтелекту в діловому спілкуванні продовжують покращувати наше розуміння емоцій, але певні фундаментальні питання про емоційний інтелект залишаються без відповіді. Водночас не всі керівники компаній визнають необхідність розвитку емоційного інтелекту для вдосконалення бізнес-процесів і регулювання конфліктів у бізнес-середовищі. Це породжує необхідність глибшого дослідження механізмів емоційного інтелекту та сфер його застосування. Підсумовуючи деякі визначення поняття, ми дійшли

висновку, що емоційний інтелект — це здатність людини сприймати, розуміти та керувати власними емоціями та почуттями, а також повністю занурюватись в емоції інших для максимального їх усвідомлення. Існує три моделі емоційного інтелекту — модель здібностей, модель рис і змішані моделі, які складаються як з рис, так і здібностей. Наше дослідження було зосереджено на третій змішаній моделі, концепції та елементах емоційного інтелекту за визначенням Д. Гоулмана. Згідно з цією моделлю існує 5 основних компонентів емоційного інтелекту: самосвідомість, саморегуляція, внутрішня мотивація, емпатія та навички роботи з людьми. Крім цього, перш ніж переходити до наступного компонента, необхідно опанувати кожен компонент по порядку.

Д. Гоулман виявив, що на відміну від IQ, який є стабільним і відносно постійним, емоційний інтелект можна покращити за допомогою тренувань і практики. Є багато способів підвищити свій емоційний інтелект. Наприклад, робити паузу, перш ніж говорити, діяти чи відповідати, слухати інших, намагатися контролювати свої думки, хвалити інших тощо. За Д. Гоулманом, настрої і поведінка лідера керують настроєм і поведінкою його команди. Ось чому емоційний інтелект так важливий для лідерів. Емоційно освічені лідери стежать за власним настроєм за допомогою навичок самосвідомості, використовують самоконтроль, щоб покращити свій настрої, розуміють свій вплив через емпатію та допомагають іншим, будуючи стосунки та зв'язки.

Ми також вважаємо, що різні елементи емоційного інтелекту впливають на поведінку співробітників у вирішенні конфліктів, що може допомогти нам краще зрозуміти ефективність організації та її детермінанти. Водночас, використання емоційного інтелекту під час конфлікту дозволяє вирішити конфлікти на першому рівні та пом'якшити наслідки. Так само нестача емоційного інтелекту може призвести до більшого міжособистісного конфлікту. Ми припускаємо, що емоційний інтелект збільшує використання стратегій конструктивного вирішення конфлікту та зменшує ймовірність деструктивних стратегій вирішення конфлікту. Дослідниками-теоретиками було визначено п'ять стилів вирішення конфлікту, які визначаються тим, наскільки індивід готовий до співпраці та наполегливий у конфліктній ситуації: конкуренція або змагання, уникнення конфлікту, пристосування, компроміс і співпраця. На нашу думку, люди з вищим рівнем емоційного інтелекту віддають перевагу стилю пошуку компромісу та спільного вирішення конфліктів, оскільки вони здатні розпізнавати власні емоції та емоції своїх противників і керувати ними. З іншого боку, очікується, що люди з низьким емоційним інтелектом обиратимуть менш ефективні стратегії, такі як конкуренція та уникнення.

Емоційний інтелект допомагає людям ефективно та конструктивно вирішувати міжособистісні конфлікти. Таким чином, організації повинні ретельно розглянути, як покращити навички емоційного інтелекту своїх співробітників.

Література:

1. Emotional Intelligence and Conflict Resolution: Implications for Human Resource Development. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/1523422302004001005>

2. Goleman D. Harvard researcher says the most emotionally intelligent people have these 12 traits. Which do you have? URL: <https://www.cnn.com/2020/06/09/harvard-psychology-researcher-biggest-traits-of-emotional-intelligence-do-you-have-them.html>

3. Goleman, D. Working with emotional intelligence, 1998. New York: Bantam.

4. HR-технології: навчальний посібник / Зоряна Кобеля, Любов Водянка. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 400 с.

5. Jerus R. Emotional Intelligence In Conflict Resolution, 2019. URL: <https://www.assessments24x7.com/blog/emotional-intelligence-in-conflict/>

6. Luncheon, A., Kasztelnik, K. A Qualitative Exploratory Observational Study: An Entrepreneurship Managers' Emotional Intelligence and Impact on the Financial Organization's Success in the United States. Financial Markets, Institutions and Risks, 5 (2), 14—33, 2021. URL: [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(2\)](https://doi.org/10.21272/fmir.5(2))

7. Martin, J., Knopoff, K., & Beckman, C. (1998). An alternative to bureaucratic impersonality and emotional labor: Bounded emotionality at The Body Shop. Administrative Science Quarterly, 43, 429—469.

8. Moss J. Emotional Intelligence In Business And Leadership, 2018. URL: <https://www.forbes.com/sites/forbesnycouncil/2018/11/13/emotional-intelligence-in-business-and-leadership/?sh=46dfe26459eb>

9. Pervez, M. A. Impact of emotions on employee's job performance: An evidence from organizations of Pakistan. OIDA International Journal of Sustainable Development, 1 (5), 11—16, 2010. URL: <https://www.ijcrt.org/papers/IJCRT2101189.pdf>

10. Sosik, J. J., & Megerian, L. E. (1999). Understanding leader emotional intelligence and performance: The role of self-other agreement on transformational leadership perceptions. Group and Organization Management, 24, 367—390.

11. Sternberg, R. J., & Soriano, L. J. (1984). Styles of conflict resolution. Journal of Personality and Social Psychology, 47 (1), 115—126.

12. Водянка Л. Д., Горошовська К. В. Перспективи розвитку бізнес-інкубаторів в Україні. Науковий вісник Кам'янець-Подільського університету імені Івана Огієнка: Економічні науки. Випуск 10. Кам'янець-Подільськ: ФОП Сисин Я.І., 2015. С. 30—36.

13. Водянка Л. Д., Суховецька Д. А., Занюк А. А. Поняття емоційного вигорання та його профілактика. Інвестиції: практика та досвід. 2022. № 3. С. 49—53.

14. Водянка Л., Паламарюк А. Практика застосування гейміфікації в HR. Ефективна економіка. № 3. 2023 URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1304/1314>

15. Крисанов Д.Ф., Водянка Л.Д. Інноваційний потенціал підприємств харчової промисловості. Економіка АПК. 2011. №4. С. 124—130.

References:

1. Jordan, P. J. and Troth, A. C. (2002), "Emotional Intelligence and Conflict Resolution: Implications for Human Resource Development", [Online], available at: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/1523422302004001005> (Accessed 25 June 2023).

2. Goleman, D. (2020), " Harvard researcher says the most emotionally intelligent people have these 12 traits. Which do you have?", [Online], available at: <https://www.cnn.com/2020/06/09/harvard-psychology-researcher-biggest-traits-of-emotional-intelligence-do-you-have-them.html> (Accessed 2 June 2023).

3. Goleman, D. (1998), Working with emotional intelligence, Bantam, New York, USA.

4. Kobelia, Z. and Vodianka, L. (2022), HR-tekhno-lohiyi: navchal'nyy posibnyk [HR technologies: study guide], Chernivtsi. national University named after Yu. Fedkovycha, Chernivtsi, Ukraine.

5. Jerus, R. (2019), " Emotional Intelligence In Conflict Resolution ", [Online], available at: <https://www.assessments24x7.com/blog/emotional-intelligence-in-conflict/> (Accessed 22 June 2023).

6. Luncheon, A. and Kasztelnik, K. (2021), "Qualitative Exploratory Observational Study: An Entrepreneurship Managers' Emotional Intelligence and Impact on the Financial Organization's Success in the United States", Financial Markets, Institutions and Risks, vol. 5 (2), pp. 14—33. [https://doi.org/10.21272/fmir.5\(2\)](https://doi.org/10.21272/fmir.5(2)).

7. Martin, J., Knopoff, K., & Beckman, C. (1998), "An alternative to bureaucratic impersonality and emotional labor: Bounded emotionality at The Body Shop", Administrative Science Quarterly, vol. 43, pp. 429—469.

8. Moss, J. (2018), "Emotional Intelligence In Business And Leadership", [Online], available at: <https://www.forbes.com/sites/forbesnycouncil/2018/11/13/emotional-intelligence-in-business-and-leadership/?sh=46dfe26459eb> (Accessed 14 June 2023).

9. Pervez, M. A. (2010), "Impact of emotions on employee's job performance: An evidence from organizations of Pakistan", OIDA International Journal of Sustainable Development, vol. 1 (5), pp. 11—16, [Online], available at: <https://www.ijcrt.org/papers/IJCRT2-101189.pdf> (Accessed 21 June 2023).

10. Sosik, J. J., & Megerian, L. E. (1999), " Understanding leader emotional intelligence and performance: The role of self-other agreement on transformational leadership perceptions ", Group and Organization Management, vol. 24, pp. 367—390.

11. Sternberg, R. J., & Soriano, L. J. (1984), "Styles of conflict resolution", Journal of Personality and Social Psychology, vol. 47 (1), pp. 115—126.

12. Vodianka, L. D. and Horoshovska, K. V. (2015) "Prospects for the development of business incubators in Ukraine", Naukovyy visnyk Kam'yanets'-Podil's'koho universytetu imeni Ivana Ohiyenka: Ekonomichni nauky, vol. 10, pp. 30—36.

13. Vodianka, L. D., Sukhovetska, D. A. and Zaniuk A. A. (2022), "The concept of emotional burnout and its prevention", Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 3, pp. 49—53.

14. Vodianka, L. and Palamariuk, A. (2023), "The practice of gamification in HR", Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 3, available at: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1304/1314> (Accessed 29 June 2023).

15. Krysanov, D. F. and Vodianka, L. D. (2011), "Innovative potential of food industry enterprises", Ekonomika APK, vol. 4, pp. 124—130.

Стаття надійшла до редакції 29.06.2023 р.

УДК 315.7

В. М. Шостак,
к. і. н., доцент, доцент кафедри культурології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-9633>
О. Д. Москвич,
к. філос. н., старший викладач кафедри культурології,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6964-7863>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.97

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО ПРОЄКТУВАННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

V. Shostak,
PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Cultural Studies,
Lesya Ukrainka Volyn National University
O. Moskvych,
PhD in Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Cultural Studies,
Lesya Ukrainka Volyn National University

STRATEGIC APPROACHES TO RISK MANAGEMENT OF SOCIO-CULTURAL DESIGN IN AN UNCERTAIN ENVIRONMENT

У статті висвітлені стратегічні підходи до управління ризиками соціокультурного проектування в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Виявлено, що ефективність соціокультурних проєктів, що реалізуються в складному, динамічному та невизначеному зовнішньому середовищі, залежить від розуміння причин і механізмів заходів ризиків та розробки заходів щодо управління ними. Визначено, що соціокультурне проектування — це особливий тип управлінської практики, яка керує відповідним процесом в соціокультурному середовищі та функціонує як практично-теоретична складова минулого, сьогодення та майбутнього. З'ясовано, що проблема соціокультурного проектування є предметом міждисциплінарного аналізу та узагальнюється в єдину концепцію культури на основі стратегічного мислення в рамках стратегічних підходів до проектування. Встановлено, що ризиками соціокультурного проектування в умовах невизначеності зовнішнього середовища є ризик планування і координації реалізації соціокультурного проєкту; ризик залучення фінансування із зовнішніх джерел для реалізації проєкту; ризик невгоди від реалізації соціокультурного проєкту; ризик організації реалізації соціокультурного проєкту. З'ясовано, що механізмом управління ризиками соціокультурного проектування є проєктна діяльність, яка передбачає організацію роботи у таких сферах, як наука, освіта та безумовно культура, а також у інших сферах, що потребують постійного інноваційного розвитку, ініціативи та вміння залучати ресурси і ухвалювати рішення. Встановлено, що управління ризиками соціокультурного проектування характеризується типом управління,

методом управління або організаційною структурою для розробки проєктів і програм. Виділено завдання соціокультурного проєктування. Визначено, що управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища передбачає ідентифікацію, оцінку, планування, моніторинг та впровадження коригувальних дій для аналізу та пом'якшення впливу таких ризиків. Виділено чинники, якими визначається наявність ризиків соціокультурного проєктування.

The article highlights strategic approaches to managing the risks of socio-cultural design in the face of environmental uncertainty. It is found that the effectiveness of socio-cultural projects implemented in a complex, dynamic, and uncertain external environment depends on understanding the causes and mechanisms of risk events and developing measures to manage them. It is determined that socio-cultural design is a special type of management practice that manages the relevant process in the socio-cultural environment and functions as a practical and theoretical component of the past, present, and future. It has been found that the problem of socio-cultural design is a subject of interdisciplinary analysis and is generalized into a single concept of culture based on strategic thinking within the framework of strategic design approaches. It has been established that the risks of socio-cultural design in an uncertain environment are the risk of planning and coordinating the implementation of a socio-cultural project; the risk of attracting funding from external sources for project implementation; the risk of disadvantage from the implementation of a socio-cultural project; the risk of organizing the implementation of a socio-cultural project. It is found that the mechanism for managing the risks of socio-cultural design is project activity, which involves the organization of work in such areas as science, education, and, of course, culture, as well as in other areas that require constant innovative development, initiative, and the ability to attract resources and make decisions. It is established that risk management in sociocultural design is characterized by the type of management, management method, or organizational structure for the development of projects and programs. The tasks of socio-cultural design are highlighted. It is determined that managing the risks of socio-cultural design in the face of environmental uncertainty involves identifying, assessing, planning, monitoring, and implementing corrective actions to analyze and mitigate the impact of such risks. The factors that determine the existence of risks in socio-cultural design are highlighted.

*Ключові слова: управління, соціокультурне проєктування, ризик, невизначеність, проєктна діяльність.
Key words: management, socio-cultural design, risk, uncertainty, project activity.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Потреба в управлінні ризиками соціокультурного проєктування зумовлює необхідність координації застосування певних ресурсів, зокрема людських та матеріальних, використовуючи сучасні методи та прийоми управління, з метою досягнення розумних переваг для учасників проєктування та високої якості результатів цього процесу. З підвищенням складності підвищуються вимоги до умов реалізації соціокультурного проєктування.

У результаті комплексних змін в Україні, як на макро, так і на мікрорівні, створюються нові моделі та механізми побудови сучасних відносин та удосконалюються наявні. Тому кожен розуміє, що для більш прибуткової діяльності, перш за все, необхідно досконало вести таку діяльність. Важливе місце в цьому випадку займає управління ризиками соціокультурного проєктування, що, зі свого боку, зумовлює актуальність тематики цієї статті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематичні аспекти соціокультурного проєктування вивчають багато науковців. Так, Я. Мартинишин

та О. Костюченко зауважують, що управління соціокультурною сферою характеризує взаємодію економічних, культурних, соціально-психологічних, креативних і технологічних аспектів у контексті ефективного управління часовими, матеріальними та людськими ресурсами. Соціокультурне проєктування створює умови для творчого саморозвитку та реалізації творчого потенціалу як інтегрованої та комплексної порівняльної ознаки професійних компетенцій: полікультурної, мовної, інформаційної, політичної, соціально-психологічної тощо [1, с. 88]. О. Яковлев стверджує, що під соціокультурним проєктуванням доцільно визначати специфічну діяльність, яка передбачає проведення аналізу та визначення причин стану об'єктів або виділення цілей і завдань, що характеризують сферу проєктної діяльності та встановлення методів та інструментів досягнення поставлених цілей. Метою соціокультурного проєктування є поєднання двох підсистем: суспільства та культури. У цьому випадку проєкт є засобом збереження чи відтворення соціального та культурного феномену, що відповідає конкретній історичній ситуації [2, с. 207]. О. Хлистун та А. Букацелі наголошують, що соціокультурне проєктування виникло на межі, де змішалися дві підсистеми — культура і суспільство. Таким чином, ство-

рений проєктом віртуальний соціокультурний простір слугує засобом збереження, обробки та відтворення історичних, соціальних і культурних явищ відповідно до суспільних вимог [3, с. 114]. Ю. Калиновський вважає, що ризики соціокультурного розвитку сучасної України спричинені історичним прогресом, який, з одного боку, призводить до конфліктів між українським народом, захищаючи свою мову, культуру, історичні традиції, боротьбу за державний статус тощо, а з іншого характеризує сучасні трансформаційні процеси, негативні аспекти глобалізації та інформаційної революції, а також кризу духовності та моралі. Деструктивні процеси соціокультурного простору України визначаються такими чинниками ризику, як розчинення суспільних цінностей, невизначеність світогляду громадян та зниження рівня духовної безпеки, пов'язаних з низкою питань освіти, культури, виховання [4, с. 10].

Враховуючи важливість досліджень, проведених науковцями, слід зазначити, що було проведено недостатньо досліджень, щоб висвітлити особливості управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою наукової статті є висвітлення стратегічних підходів до управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успішність реалізації соціокультурних проєктів пов'язана з високим ступенем невизначеності зовнішнього середовища, оскільки терміни початку інвестування та прийняття рішення щодо досягнення результату можуть бути відкладені, а розробка та реалізація проєкту вимагає залучення фінансових ресурсів. Неповний облік і врахування ризиків під час прийняття рішень можуть призвести до незавершених соціокультурних проєктів і значних фінансових втрат. Ефективність таких проєктів, що реалізуються в складному, динамічному та невизначеному зовнішньому середовищі, залежить від розуміння причин і механізмів заходів ризиків та розробки заходів щодо управління ними. Необхідність підвищення ефективності інвестиційної діяльності спонукає до застосування сучасних підходів до управління ризиками соціокультурного проєктування та реалізації превентивних заходів щодо зменшення впливу таких ризиків в умовах невизначеності зовнішнього середовища.

Соціокультурне проєктування — це особливий тип управлінської практики, яка керує відповідним процесом в соціокультурному середовищі. У сучасній соціокультурній діяльності проєктування функціонує як практично-теоретична складова минулого, сьогодення та майбутнього. Виключно від ефективного управління системою соціокультурної сфери та її окремими елементами залежить максимальне задоволення потреб суспільства.

Проблема соціокультурного проєктування є предметом міждисциплінарного аналізу та узагальнюється

в єдину концепцію культури на основі стратегічного мислення в рамках стратегічних підходів до проєктування.

Ризики та загрози відіграють важливу роль у розвитку соціокультурного проєктування і управління такими ризиками дає змогу їх розпізнати. У цьому контексті актуальною є спроба адаптації методології управління ризиками до соціокультурного процесу, а саме шляхом соціогуманітарного перегляду управління ризиками та формулювання інтегрованої моделі управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища на основі відповідних методик.

Різноманітні ризики супроводжують розвиток кожного суспільства. Намагання "позбутися" ризиків стимулює соціально-динамічну діяльність суб'єктів суспільних трансформацій. Важливо розуміти природу та глибину цих ризиків, а також їхні наслідки та можливість подолання (нівелювання) в даному суспільстві.

Важливість ризиків в умовах невизначеності зовнішнього середовища полягає в тому, що гіпотетично існує декілька можливих варіантів розвитку подій після реагування (дій) на існуючу ситуацію.

Важливе місце в цьому випадку займає управління такими ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища, як: ризик планування і координації реалізації соціокультурного проєкту; ризик залучення фінансування із зовнішніх джерел для реалізації проєкту; ризик невігоди від реалізації соціокультурного проєкту; ризик організації реалізації соціокультурного проєкту тощо.

У процесі реалізації соціокультурних проєктів можуть бути неповною мірою враховані особливості співпраці з рекламними агентствами. Проєктні групи повинні аналізувати, наскільки конкурентоспроможними є проєкти, які вони розробляють, беручи до уваги культурну відповідність послуг інтересам і потребам споживачів, якість культурних продуктів та умови співпраці з іншими установами та органами культури.

В умовах невизначеності зовнішнього середовища доцільним механізмом управління ризиками соціокультурного проєктування є проєктна діяльність. Ця діяльність передбачає організацію роботи у таких сферах, як наука, освіта та безумовно культура, а також у інших сферах, що потребують постійного інноваційного розвитку, ініціативи та вміння залучати ресурси і ухвалювати рішення. Багато експертів вважають, що управління ризиками соціокультурного проєктування трансформується на важливу та актуальну сферу діяльності, в якій розвивається соціокультурне середовище [5].

Управління ризиками соціокультурного проєктування характеризується типом управління, методом управління або організаційною структурою для розробки проєктів і програм. Зазначені підходи відображають різні аспекти тлумачення цього складного поняття.

Доцільно відзначити, що соціокультурне проєктування передбачає виконання наступних завдань:

1) виокремлення шляхів розв'язання соціокультурних проблем на національному та регіональному рівнях на основі об'єктивних даних та оцінок;

2) виділення потенційних ризиків у ході ухвалення рішень та реалізації проєктів соціокультурного спрямування;

3) аргументування оптимальних напрямків розвитку соціокультурного середовища в Україні на основі національної державотворчої стратегії та створення моделі держави, яка трансформує цю підсистему;

4) формування форм реалізації соціокультурного проєктування у соціальній практиці, беручи до уваги світові та регіональні тенденції;

5) визначення обсягу тем і об'єктів в рамках відповідного соціокультурного проєкту [6, с. 85].

Ризики, що впливають із цінностей, хибних уявлень і соціальних практик на рівні суспільної свідомості зберігають значний деструктивний потенціал.

Тому управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища передбачає ідентифікацію, оцінку, планування, моніторинг та впровадження коригувальних дій для аналізу та пом'якшення впливу таких ризиків.

Наявність ризиків соціокультурного проєктування визначається наступними чинниками:

1) відсутність повної та вірогідної інформації про продукти (послуги) культурно-мистецьких проєктів, а також про внутрішнє та зовнішнє соціокультурне середовище реалізації проєкту, що дозволить точно оцінити всі параметри проєкту;

2) наявність випадкових елементів і неможливість передбачити всі чинники, які певною мірою можуть вплинути на проєкт;

3) наявність суб'єктивних чинників, пов'язаних з різними інтересами учасників проєкту або поведінкою структур і організацій, пов'язаних з реалізацією проєкту.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами проведених досліджень визначено особливості управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Встановлено, що соціокультурне проєктування становить особливий вид управлінської практики, який керує процесами в соціокультурному середовищі. Ризики та загрози відіграють важливу роль у розвитку соціокультурного проєктування і можуть бути ідентифіковані шляхом управління ними. Важливо розуміти природу і глибину цих ризиків, а також їхні наслідки і можливості подолання у соціокультурному суспільстві. Управління ризиками соціокультурного проєктування в умовах невизначеності передбачає аналіз впливу цих ризиків, їх ідентифікацію, оцінку, планування, моніторинг та реалізацію коригувальних дій для їх пом'якшення.

Література

1. Мартинишин Я. М., Костюченко О. В. Проектний менеджмент як стратегічний інструмент розвитку соціокультурної сфери. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2018. № 4. С. 84—89.

2. Яковлев О. В. Зміст соціокультурного проєктування в інформаційну добу: досвід Національної ака-

демії керівних кадрів культури і мистецтв. Культура України. Серія: Культурологія. 2016. № 52. С. 201—211.

3. Хлестун О. С., Букацелі А. В. Управління соціокультурним проєктуванням у середовищі національних меншин України. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності. 2018. № 1(1). С. 110—123.

4. Калиновський Ю. Ризикогенні чинники соціокультурного розвитку сучасної України. Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Філософія. Педагогіка. 2021. № 1. С. 6—10.

5. Управління проєктами: навчальний посібник до вивчення дисципліни для магістрів галузі знань 07 "Управління та адміністрування" спеціальності 073 "Менеджмент" спеціалізації: "Менеджмент і бізнес-адміністрування", "Менеджмент міжнародних проєктів", "Менеджмент інновацій", "Логістика" / Уклад.: Л.Є. Довгань, Г.А. Мохонько, І.П. Малик. К.: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2017. 420 с.

6. Калиновський Ю. Ю. Інформаційні технології у соціокультурному проєктуванні сучасної України. Парламентський контроль в умовах децентралізації державної влади та цифрової трансформації в Україні: стан і проблеми: матеріали Першої всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 30 березня 2021. Київ, 2021. С. 84—88.

References:

1. Martynyshyn, Ja. M. & Kostjuchenko, O. V. (2018), "Project management as a strategic tool for the development of the socio-cultural sphere", *Visnyk Nacionalnoji akademiji kerivnykh kadriv kuljтуры i mystectv*, vol. 4, pp. 84—89.

2. Jakovlev, O. V. (2016), "The content of socio-cultural design in the information age: experience of the National Academy of Managerial Personnel of Culture and Arts", *Kuljtura Ukrajiny. Serija: Kuljturologhija*, vol. 52, 201—211.

3. Khlystun, O. S. & Bukaceli, A. V. (2018), "Management of socio-cultural design in the environment of national minorities of Ukraine", *Visnyk Kyjivskogho nacionalnogho universytetu kuljтуры i mystectv. Serija: Menedzhment sociokuljturnoji dijajlnosti*, vol. 1 (1), pp. 110—123.

4. Kalynovs'kyj, Ju. (2021), "Risk factors of socio-cultural development of modern Ukraine", *Visnyk Dniprovskoji akademiji nepererвної osvity. Filosofija. Pedagoghika*, vol. 1, pp. 6—10.

5. Dovhan', L. Ye. Mokhon'ko, H. A. and Malyk I. P. (2017), *Upravlinnja proektamy [Project management]*, KPI im. Ighorja Sikors'kogho, Kyiv, Ukraine.

6. Kalynovs'kyj, Ju. Ju. (2021), "Information technologies in socio-cultural design of modern Ukraine", *Parlaments'kyj kontrolj v umovakh decentralizaciji derzhavnoji vlady ta cyfrovoji transformaciji v Ukrajinі: stan i problemy: materialy Pershoji vseukrajins'koji naukovo-praktychnoji konferenciji [Parliamentary control in the conditions of decentralization of state power and digital transformation in Ukraine: state and problems: materials of the First All-Ukrainian Scientific and Practical Conference]*, Kyiv, Ukraine, pp. 84—88.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2023 р.

Т. І. Шутько,
к. е. н., докторант кафедри економіки,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8690-9001>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.101

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

T. Shutko,
PhD in Economics, Doctoral candidate of the Department of Economics,
Dnipro State Agrarian and Economic University

THEORETICAL ASPECTS OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT

У статті здійснено аналіз історії виникнення та розвитку економічної категорії "агробізнес". Сучасна соціально-економічна та екологічна ситуація характеризується комплексом нагромаджених проблем, що перешкоджають переходу аграрного виробництва до динамічного сталого розвитку. В ході дослідження було з'ясовано, що вирішення цих проблем значною мірою залежить від ефективності розвитку агробізнесу, оскільки він сприяє насиченню споживчого ринку товарами, розширенню конкуренції, зростанню зайнятості, соціальному розвитку сіл, а головне подолання руйнівних процесів та розквіту сільських територій. Активна підтримка з боку держави дає можливість агробізнесу реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної та конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції, що можна спостерігати на основі досвіду розвинених зарубіжних країн, де економічна роль та перспективи агробізнесу очевидні.

Розкрито актуальність перспективи розвитку агробізнесу, адже ринкові реформи сільського господарства вітчизняної економіки не забезпечили необхідних інституційних змін та модернізації продуктивних сил, адекватних сучасній моделі національного сільського господарства, що багато в чому зумовлено недооцінкою ролі агробізнесу як специфічної форми координації розвитку аграрного виробництва.

The article analyzes the history of the emergence and development of the "agribusiness" economic category. The current socio-economic and ecological situation is characterized by a complex of accumulated problems that prevent the transition of the agro-industrial complex to dynamic sustainable development. Solving these problems largely depends on the effectiveness of agribusiness development, as it contributes to the saturation of the consumer market with goods, the expansion of competition, the growth of employment, the social development of villages, and most importantly, the overcoming of destructive processes and the prosperity of rural areas. Active support from the state enables agribusiness to realize its potential in the production of highly profitable products and achieve competitive advantages, as evidenced by the modern experience of foreign countries, where the economic role and prospects of agribusiness are obvious.

In the process of market transformations in our country, the establishment and development of agribusiness in rural areas faced many difficulties and contradictions. On the one hand, the freedom of economic choice and the equality of all business entities were proclaimed, and on the other hand, adequate organizational and innovative agribusiness in the countryside was never created to meet modern times.

Market reforms of agriculture in the domestic economy did not provide the necessary institutional changes and modernization of productive forces adequate to the modern model of national agriculture, which is largely due to the underestimation of the role of agribusiness as a specific form of coordination of the development of the agricultural production. Possibilities of personal farm holdings in the complex innovative development of agribusiness development, where they have the most important economic and social role, are not sufficiently used.

The current situation indicates that domestic agribusiness, while developing, is in changing political and economic conditions, and has not yet taken its proper place in the system of economic relations. The study of certain theoretical and applied aspects of it determines the need to study the development genesis of agribusiness in the new innovative conditions of management and its support at all levels of management.

Ключові слова: агробізнес, виробництво, інноваційна діяльність, сільське господарство, товарообмін.
Key words: agribusiness, production, innovative activity, agriculture, trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У всіх країнах з розвинутою аграрною економікою держава приділяє першорядне значення підтримці сільського господарства. Це надає можливість не тільки забезпечувати продовольством населення країни, але також експортувати сільськогосподарську продукцію та продукти харчування, що при цьому не знижує рівень продовольчої безпеки. На сучасному етапі розвитку основною метою економіки держави є реалізація стратегії інноваційного прориву шляхом формування умов для розробки, виробництва, виведення на ринок та впровадження інноваційної високотехнологічної сільськогосподарської продукції.

Проблемам становлення та розвитку ринкових відносин в аграрній сфері присвячено багато наукових робіт. Такі терміни як "бізнес", "агропромисловий комплекс", "підприємництво" вже знайшли своє комплексне відображення у роботах зарубіжних та українських науковців, а от "агробізнес" в умовах стрімких соціально-економічних, інституційних, правових та політичних змін останніх років набуває особливого значення. Він є невід'ємним елементом сучасної економічної системи. Протягом тривалого етапу трансформації сільського господарства агробізнес закріпив свої позиції, але до сьогодні не існує єдиної точки зору щодо тлумачення змісту даної економічної категорії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика формування агробізнесу як складової частини аграрного виробництва займає вагоме місце у наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених впродовж століть розвитку економічної науки. До початку становлення економічної категорії "агробізнес" фундаментально досліджувалось поняття "підприємництво" такими зарубіжними економістами як Р. Кантільон, Ж.Б. Сем, А. Сміт та Д. Рікардо.

Сьогодні ми можемо спостерігати що питання змісту категорії "агробізнес" широко поширене серед наукових робіт таких вітчизняних дослідників-економістів як Березівський Я.П., Брюховецький І.М., Бугіль С.Я., Губені С.Ю., Катан Л.І., Козак Ю.Г., Микитюк В.М., Мостовий Г.В., Оліховська М.В., Семенов В.Ф., Тарасевич Н.В., Уніят Л.М. та інші.

Ситуація, що склалася, свідчить про те, що вітчизняний агробізнес, розвиваючись знаходиться в політичних та економічних умовах, що змінюються, і ще не зайняв належного місця в системі економічних відносин.

Вивчення окремих теоретичних та прикладних її аспектів визначають необхідність дослідження генези агробізнесу в нових інноваційних умовах господарювання та його підтримки на всіх рівнях управління.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням статті є поглиблення економічного змісту агробізнесу та дослідження його як елементу інноваційної діяльності у сфері аграрного виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Найбільш уживаними категоріями в економіці доцільно вважати такі фундаментальні поняття, як "бізнес" і "підприємництво". Більшість науковців, розглядають їх як синоніми, вважаючи, що перше поняття має англійське походження (від англ. business), а друге — українське. Дані поняття тісно взаємопов'язані, але є синонімами, хоча й дуже близькі за значенням. Учені розглядали підприємництво з позиції виконуваної ним функції, стилю господарювання та управління, використання інновацій. При цьому економічні школи актуалізували увагу на різних критеріях щодо підприємництва, а саме особистісних, організаційно-управлінських, економічних та ін.

Поняття "агробізнес" є відносно новим для сучасних умов господарювання, однак суворої визначеності за даною категорією в зарубіжній та вітчизняній літературі ще не досягнуто. На початковому етапі становлення агробізнесу в економічній науці використовували поняття "підприємництво", тлумачення якого було дано ще в кінці XVII ст. Р. Кантільон. Джерелом підприємницької діяльності він вважав землю та працю [3]. Інші ж представники, такі як Ж.Б. Сем, А. Сміт, Д. Рікардо також звертали свою увагу на використання факторів виробництва, розширивши вище вказаний перелік поняттям "капітал" [4, 5].

Загалом для визначення змісту поняття "підприємництво" сформувалося два основні підходи. Перший передбачає, що підприємництво — це особлива форма економічної активності людини, що породжується капіталістичної системою, а другий трактує підприємництво як особливу форму менталітету людини і суспільства. Особлива увага приділяється поведінці підприємця, на яку впливають традиції, етичні норми, звички, мислення суспільства.

В основу змісту економічної категорії "підприємництво" науковці вкладають різні сутнісні риси підприємницької діяльності, що найчастіше вживаються "діяльність, що здійснюється приватними особами", "інновації", "нові ідеї", "розумний процес", "процес створення чогось нового", "самостійна діяльність", "вільне економічне господарювання" тощо. Різноманітність трактувань цієї економічної категорії пояснюється багатоплановістю природи самого явища. Підприємництво можна розглядати у вигляді різних аспектів господарської діяльності та аналізувати з різних позицій.

У ХХ столітті сформувалося поняття "агробізнес", що має різні тлумачення. Одним із перших в економічну теорію це категоріальне поняття запровадив у 1955 році професор Стенфордського університету, президент Американської економічної асоціації (АЕА) Джо́зеф Девіс. На його думку, агробізнес є сукупністю операцій з виробництва та розподілу продукції, необхідної для забезпечення сільських господарств, а також комплекс галузей, що займаються переміщенням, збереженням, переробкою та розподілом сільськогосподарської продукції [1]. На нашу думку, представлене Дж. Девісом бачення агробізнесу не повною мірою розкриває його значення в економічній теорії як специфічного категоріального поняття. Але вищенаведене формулювання стало фундаментом, своєрідною відправною точкою для подальших досліджень.

Виникнення цього поняття у другій половині ХХ століття не випадкове, оскільки саме в цей період в економіці розвинутих країн (США, Німеччина, Швеція) активно розвивалися інтеграційні процеси, що стосувалися всіх сфер бізнесу. Згодом, у 1968 р. професор Гарвардської школи Р. Голдберг розглядав поняття "агробізнес" на мікрорівні, в масштабах окремої ланки економіки. На його думку, агробізнес раціонально досліджувати у вигляді вертикальної інтеграції, яка представляє собою контроль фірми-інтегратора над двома або декількома послідовними стадіями виробництва та збуту продукції [2].

В цілому ж Дж. Девіс та Р. Голдберг розглядали агробізнес, як сукупність операцій виробництва, зберігання, транспортування, переробки та розподілу сільськогосподарської продукції, включаючи надання послуг щодо ресурсного забезпечення сільського господарства.

Трейсі М. використовує поняття "агробізнес" у більш ширшому значенні та визначає як сукупності галузей, що знаходяться в аграрному виробництві "вище за течією", або ж ті, що постачають йому ресурси, так "нижчі за течією" — збут, переробка та розподіл. Він вважає

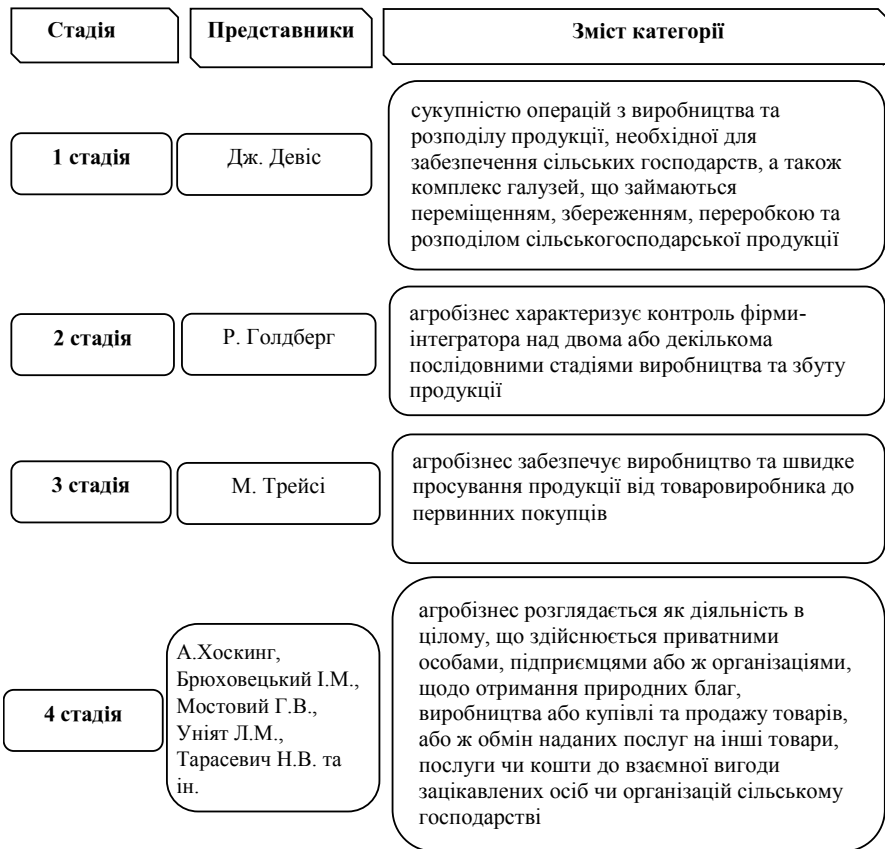

Рис. 1. Стадії становлення категорії "агробізнес"

Джерело: сформовано автором на основі матеріалів [1, 2, 8, 16, 19, 20].

що, агробізнес гарантує виробництво та стрімке просування сільськогосподарської продукції від товаровиробника до первинних споживачів (покупців), а далі "вниз по течії" з мінімальними втратами [19].

На відміну від вище розглянутих тлумачень, А. Хоскінг розглядає агробізнес вже не як сукупність галузей чи підприємств, а як діяльність в цілому, що здійснюється приватними особами, підприємцями або ж організаціями, щодо отримання природних благ, виробництва або купівлі та продажу товарів, або ж обмін наданих послуг на інші товари, послуги чи кошти до взаємної вигоди зацікавлених осіб чи організацій сільському господарстві [19]. Вважаємо дане тлумачення категорії "агробізнес" найбільш повним та точним, адже розкрито не лише кількісний зміст елементів, їх взаємодію та взаємозв'язок, а й цілі досліджуваного виду економічної діяльності.

Аналогічної позиції дотримуються й багато вітчизняних учених, а саме Мостовий Г.В. [16], Брюховецький І.М. [8], Тарасевич Н.В. [19], Козак Ю.Г. [14], Семенов В.Ф. [18], Уніят Л.М. [20], Микитюк В.М. [15], Оліховська М.В. [17], Березівський Я.П. [7], Бугіль С.Я. [9], Губені С.Ю. [11], Катан Л.І. [13] та інші. Вони вважають, що в ході функціонування агробізнесу з рідкісних виробничих та природних ресурсів підприємці з часом, за допомогою грошей або без їхньої участі здійснюють виробництво різних товарів та їх розподіл з метою задоволення споживчого попиту та отримання прибутку.

Узагальнення концептуальних підходів щодо визначення економічної категорії "агробізнес" в розрізі стадій її становлення та глибини дослідження наведено на рис. 1.

Таким чином, у процесі вивчення змісту досліджуваної економічної категорії відбулося суттєве переосмислення як самого поняття, так і його ролі у координації аграрного виробництва. Агробізнес представляє собою ланцюг, котрий розпочинається з постачальників сировини сільськогосподарським товаровиробникам, а закінчується пунктами реалізації готової, супутньої та побічної продукції. Учасниками такого ланцюга можуть бути підприємства різних організаційно-правових форм господарювання та видів діяльності (рис 2).

Усі суб'єкти агробізнесу рівнозначні, взаємопов'язані та підпорядковані одній спільній меті, а саме отримання економічної вигоди-прибутку. Участь на ринку, задоволення потреб покупців, отримання власної вигоди є його основою.

Агробізнес суттєво впливає на ефективність аграрної економіки країни, забезпечує соціальну стабільність та благоустрій сільської місцевості. Сучасне сільське господарство характеризується поступовим переходом до інноваційно-орієнтованого етапу розвитку. Відмінною особливістю сучасного аграрного виробництва країни є технологічна багатукладність, в якій поєднуються високо інноваційні господарства та організації, що використовують ручну працю та примітивні технології. Водночас стійке економічне зростання у контексті постіндустріального суспільства передбачає перехід від сировинної та індустріальної до інноваційної економіки, основу якої складають наукомісткі та інформаційні технології, інтелектуальні ресурси, ефективне використання факторів виробництва. Характерною рисою випереджального розвитку такої економіки є підвищення ролі освіти, знань та інновацій.

Інноваційні процеси в АПК відрізняються специфікою, яка виявляється у різноманітні особливостей ведення бізнесу. Сільськогосподарське виробництво схильне до впливу різних природно-кліматичних ризиків, тому впровадження інновацій здійснюється з тимчасовим лагом на відміну від інших галузей народного господарства. При впровадженні інновацій у сільському господарстві необхідно враховувати більш тривалий виробничий цикл та більший термін окупності інноваційно-інвестиційних проектів.

Безперервне розширення та поглиблення ринкових відносин змушує агробізнес бути соціально відповідальним за рахунок узгодження інтересів між учасниками ринкових відносин, а саме бізнесом, країною та населенням.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Досліджуючи сутність агробізнесу на основі поглядів різних учених було виявлено, що він суттєво впливає на ефективність аграрної економіки країни, забезпечує соціальну стабільність та упорядкування сільських територій.

Агробізнес — це напрям економічної діяльності, що включає сукупність факторів, що визначають і координують економіку АПК, а саме виробництво аграрної продукції, надання необхідних ресурсів, переробка, транспортування, маркетинг, управління, наукові розробки та дослідження, фінансово — кредитні відносини.

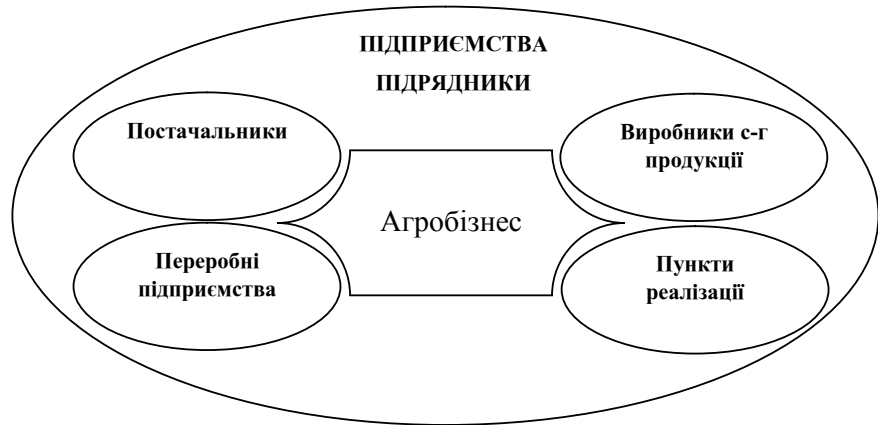

Рис. 2. Учасники агробізнесу

Джерело: сформовано автором на основі матеріалів [6, 10, 12].

нують економіку АПК, а саме виробництво аграрної продукції, надання необхідних ресурсів, переробка, транспортування, маркетинг, управління, наукові розробки та дослідження, фінансово — кредитні відносини.

Розвиток агробізнесу може розглядатися як забезпечення умов для активізації економічної діяльності населення, головною метою якої є отримання не тільки максимального прибутку при використанні наявних обмежених ресурсів за рахунок постійного впровадження інновацій, переходу до інтенсивних методів виробництва, творчого підходу, а й максимального задоволення своїх потреб. Але при цьому не треба забувати, що в будь-якому бізнесі, крім приватного особистого інтересу, завжди має бути присутнім та враховуватися суспільний інтерес.

Використання інноваційних технологій забезпечуватиме прогресивний розвиток сільського господарства, сприятиме залученню додаткових інвестицій, зміцненню економічної та технологічної безпеки. Проте, слід враховувати, що при зміні умов функціонування галузі, паралельно зазнають змін та застосовуються нові технології, що спонукає потребу в подальших дослідженнях і детального обґрунтування. Перспективним для наступних наукових досліджень є поглиблене вивчення можливостей застосування окремих інструментів AgroTech в агробізнесі.

Література:

1. Davis, J. H. and Goldberg, R. A. The origins and history of agribusiness. Boston: Harvard Business School, 1957. 412 p. URL: <https://ecosystemsunited.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/> (дата звернення: 01.07.2023).
2. Devis S.H. and Goldberg P.A. A concept of agribusiness. Division of Research, Graduate School of Business Administration, Harvard University. Boston Mass: Harvard University, 1957.
3. Richard van den Berg Richard Cantillon's Essay on the nature of trade in general: A variorum edition, London, Routledge, 2015 https://www.researchgate.net/publication/303437368_Richard_Cantillon's_Essay_-_on_the_nature_of_trade_in_general_A_variorum_edition/ (дата звернення 02.06.2023).
4. Smith, Adam. The Theory of Moral Sentiments. Edited by Salvio M. Soares. Glasgow, Scotland, MetaLibri, 2005.
5. William A. Vogely Economic Essays by David Ricardo (Routledge Revivals). Routledge, 2014. 356 p.

6. Абрамович І. А. Теоретичні основи та форми про-
яву аграрного бізнесу. Ефективна економіка. 2011.
№ 12. URL: [https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/
123456789/3038/1/1.pdf](https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3038/1/1.pdf) (дата звернення: 15.06.2023).

7. Березівський Я. П. Становлення та розвиток асо-
ційованих форм аграрного бізнесу: монографія. Львів,
2010. 149 с.

8. Брюховецький І. М. Основи підприємницької
діяльності та агробізнесу: навч. посіб. Суми: Козацький
Вал, 2001. 474 с.

9. Бугіль С. Я. Організаційно-економічний механізм
розвитку агробізнесу на ринку продовольства: автореф.
дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец.
08.07.02 "Економіка та управління підприємствами (за
видами економічної діяльності)". Львів, 2006. 20 с.

10. Гриненко С. П. Логістичний напрям розвитку
інтегрованих формувань в агробізнесі. Економіка АПК.
2002. № 9. С. 132—136.

11. Губені Ю. Е. Основи підприємництва та агро-
бізнесу. Львів: Укр. технології, 2002. 256 с.

12. Журкану О. М. Теоретичні основи та форми про-
яву аграрного бізнесу на регіональному рівні. Агросвіт.
2009. № 4. С. 30—34.

13. Катан Л. І. Місце агропродовольчої системи в
аграрному бізнесі України. Держава та регіони. Серія:
Економіка та підприємництво. 2010. № 1. С. 116—120.

14. Козак Н.В. Міжнародний агробізнес: навч. посіб.
Київ: Центр учбової літератури, 2013. 306 с.

15. Микитюк В. М. Аналіз і перспективи розвитку
агробізнесу: регіональний аспект. Наукові горизонти.
2019. № 3 (76). С. 30—37.

16. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулюван-
ня: монографія. Харків: Основа, 2002. 300 с.

17. Оліховська М. В. Походження поняття "агро-
бізнес" та його значення. Розвиток наукових досліджень
2009: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., м. Пол-
тава, 23—25 лист. 2009 р. С. 81—83.

18. Семенов В. Ф., Сиваченко І. Ю., Федоряка В. П.,
Кирилова О. Л. Загальний курс агробізнесу: навч. посіб.
Київ: Знання, 2000. 301 с.

19. Тарасевич Н.В. Концептуальні підходи до до виз-
начення економічної сутності агробізнесу в міжнародно-
му аспекті. Modern Economics. 2021. № 28. С. 134—139.

20. Уніят Л. М. Організаційно-економічні засади
інноваційного розвитку підприємств агропромислово-
го бізнесу в конкурентному середовищі: монографія.
Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 586 с.

Referenses:

1. Davis, J. H. and Goldberg, R. A. (1957), The origins
and history of agribusiness, Harvard Business School,
Boston, USA, available at: [https://ecosystemsunit.
com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-
agribusiness/](https://ecosystemsunit.com/2019/02/25/the-origins-and-history-of-agribusiness/), (Accessed 01 July 2023).

2. Devis, S.H. and Goldberg, P.A. (1957) A concept
of agribusiness. Division of Research, Graduate School
of Business Administration, Harvard University, Boston,
USA.

3. van den Berg, R. (2015), Richard Cantillon's Essay
on the nature of trade in general: A variorum edition,
London, Routledge, available at: [https://www.re-
searchgate.net/publication/303437368_Richard_-](https://www.researchgate.net/publication/303437368_Richard_-)

Cantillon's_Essay_on_the_nature_of_trade_in_general_-
A_variorum_edition/ (Accessed 02 June 2023)

4. Soares, S. M. (2005), Smith, Adam. The Theory of
Moral Sentiments, Glasgow, Scotland.

5. Vogely, W. A. (2014), Economic Essays by David
Ricardo (Routledge Revivals). Routledge, USA.

6. Abramovych, I. A. (2011), "Theoretical foundations
and forms of manifestation of agrarian business",
Efektyvna ekonomika, [Online], vol. 12. available at:
[https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/
3038/1/1.pdf](https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/3038/1/1.pdf) (Accessed 15 June 2023)

7. Bereziv's'kyy, YA. P. (2010), Stanovlennya ta
rozvytok asotsiyovanykh form ahrarnoho biznesu
[Formation and development of associated forms of
agrarian business], Lviv, Ukraine.

8. Bryukhovets'kyy, I. M. (2001), Osnovy pidpryyem-
nytskoyi diyalnosti ta ahrobiznesu [Basics of entrepreneurial
activity and agribusiness], Kozatsky Val, Sumy, Ukraine.

9. Buhil', S. Ya. (2006), "Organizational and economic
mechanism of agribusiness development in the food
market", Ph.D. Thesis, y, Lviv, Ukraine.

10. Hrynenko, S. P. (2002), "Logistics direction of
development of integrated formations in agribusiness",
Ekonomika APK, vol. 9, pp. 132—136.

11. Hubeni, Yu. E. (2002), Osnovy pidpryyemnytstva
ta ahrobiznesu [Basics of entrepreneurship and
agribusiness], Ukrayinski tekhnolohiyi, Lviv, Ukraine.

12. Zhurkanu, O. M. (2009), "Theoretical foundations
and forms of manifestation of agrarian business at the
regional level", Ahrosvit, vol. 4, pp. 30—34.

13. Katan, L. I. (2010), "The place of the agro-food
system in the agrarian business of Ukraine", Derzhava ta
rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo, vol. 1,
pp. 116—120.

14. Kozak, N.V. (2013), Mizhnarodnyy ahrobiznes
[International agribusiness], Tsentru uchbovoyi literatury,
Kyiv, Ukraine.

15. Mykytyuk, V. M. (2019), "Analysis and prospects
of agribusiness development: regional aspect", Naukovi
horyzonty, vol. 3 (76), pp. 30—37.

16. Mostovyy, H. I. (2002), Ahrobiznes: derzhavne
rehulyuvannya [Agribusiness: state regulation], Osnova,
Kharkiv, Ukraine.

17. Olikhovs'ka, M. V. (2009), "The origin of the term
"agribusiness" and its meaning", Zbirka dopovidej na V
Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii [Conference
Proceedings of the International Economic Conference],
National University, Poltava, Ukraine, pp. 81—83.

18. Semenov, V. F. Sivachenko, I. Yu. Fedoryaka, V. P.
And Kyrylova, O. L. (2000), Zahal'nyy kurs ahrobiznesu
[General course of agribusiness], Znannya, Kyiv, Ukraine.

19. Tarasevych, N.V. (2021), "Conceptual approaches
to determining the economic essence of agribusiness in
the international aspect", Modern Economics, vol. 28,
pp. 134—139.

20. Uniyat, L. M. (2019), Orhanizatsiyno-ekonomichni
zasady innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv ahropromy-
slovoho biznesu v konkurentnomu seredovyshchi
[Organizational and economic principles of innovative
development of agro-industrial business enterprises in a
competitive environment], TNEU, Ternopil, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 10.07.2023 р.

О. Ф. Присяжнюк,
к. е. н., доцент кафедри менеджменту та маркетингу,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0066-9065>
М. Ф. Плотнікова,
к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2852-3009>
О. Г. Булуй,
к. е. н., доцент кафедри економіки, підприємництва та туризму,
Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3368-4835>
В. М. Балтаєв,
магістрант, Поліський національний університет, м. Житомир
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9955-8810>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.106

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ТА ЯКІСТЮ ЙОГО ПРОДУКЦІЇ

О. Prysiazhniuk,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department
of Management and Marketing, Polissia National University, Zhytomyr
М. Plotnikova,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr
О. Buluy,
PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Economy,
Entrepreneurship And Tourism, Polissia National University, Zhytomyr
V. Baltayev,
Master's student, Polissia National University, Zhytomyr

ORGANIZATIONAL AND INNOVATIVE SOLUTIONS IN THE ENTERPRISE MANAGEMENT SYSTEM AND PRODUCT QUALITY

Необхідна умова ефективного виробництва — прийняття раціональних управлінських рішень, досягнення високої доданої вартості та продуктивності праці. Чинні макро— та мікроекономічні чинники визначають джерело витрат та ефективності виробництва. Вони формують передумови скорочення витрат живої та уречевленої праці, економії робочого часу, у тому числі скорочення робочого дня, дозволяють краще задовольняти суспільні потреби та потреби працівників, сприяють скороченню витрат на оплату праці, у тому числі у розрахунку на одиницю продукції, за випереджувальних темпів росту продуктивності праці порівняно із темпами зростання заробітної плати. Економія живої та уречевленої праці створює передумови для зниження собівартості продукції, зростання рівня рентабельності її виробництва, виступає вирішальним мотивом підвищення матеріального добробуту населення. В цьому контексті пріоритетним залишається розвиток суспільного виробництва засобами його інтенсифікації. Вирішальною скла-

довою ефективності діяльності суб'єктів господарювання є функціонуючий механізм трудової мотивації (інтереси, стимули, потреби), який включає фактори економічної регуляції трудової діяльності, орієнтовані на реального працівника з метою підвищення продуктивності його праці. Причому всі види регуляторів відповідно до мотиваційного механізму діють на особистість людини як суб'єкту економічної діяльності. Від того як саме діє кожен із регуляторів, а також від їх узгодженості залежить ступінь активності людей, а отже, і вклад кожного із них у розвиток економіки. Наразі втрати якого на певних роботах суспільного сектору сягають 40% від загального рівня витрат. Вважаємо, що поряд з подальшим удосконаленням техніки і технологій важливим напрямком підвищення його ефективності є реалізація соціальних мотивів, пов'язаних з активізацією особистості та прийняття відповідних управлінських рішень є базисом формування стратегії конкурентоспроможної системи управління та суб'єкту господарювання в умовах суспільно-економічних трансформацій. Саме їх інтегральний вплив визначає комплексний результат дії функціональних підсистем, запропонованих в ієрархічному вигляді. Він базується на принципах послідовності, конкуренції, ефективності, пріоритетності соціальних потреб.

A necessary condition for efficient production is the adoption of rational management decisions, that achieve high added value and labor productivity. Current macro— and microeconomic factors determine the source of production costs and efficiency. They form the prerequisites for reducing the cost of live and raw labor, saving working time, including reducing the working day, allowing us to better meet public needs and the needs of employees, and contributing to reducing labor costs, including per unit of production, at a faster rate of labor productivity growth compared to the rate of wage growth. Saving live and converted labor creates prerequisites for reducing the cost of production, increasing the level of profitability of its production, and acting as a crucial motive for improving the material well-being of the population. In this context, the development of social production through its intensification remains a priority. The decisive component of the efficiency of business entities is the functioning mechanism of labor motivation (interests, incentives, and needs), which includes factors of economic regulation of labor activity focused on the real employee in order to increase the productivity of his work. Moreover, all types of regulators, in accordance with the motivational mechanism, act on a person's personality as a subject of economic activity. The degree of activity of people, and therefore the contribution of each of them to the development of the economy, depends on how each of the regulators acts, as well as on their consistency. Currently, losses in certain public sector jobs reach 40% of the total cost level. We believe that along with further improvement of equipment and technologies, an important direction for improving its effectiveness is the implementation of social motives associated with the activation of the individual and the adoption of appropriate management decisions. This is the basis for the formation of a strategy for a competitive management system and a business entity in the context of socio-economic transformations. It is their integral influence that determines the complex result of the action of functional subsystems, as proposed in a hierarchical form. It is based on the principles of consistency, competition, efficiency, and the priority of social needs.

Ключові слова: адміністрування, менеджмент, підприємництво, розвиток, інновації, проектна діяльність.

Key words: administration, management, entrepreneurship, development, innovation, project activity.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

За прогнозами експертів Mordor Intelligence світовий ринок молока та молочних продуктів впродовж 2019—2024 рр. зросте на 5%. Ключовими гравцями у світі та на ринку України є такі компанії як Danone, Nestle, Lactalis, Fonterra, Frieslandcampina та ін. На першому місці серед молочних продуктів залишаються молоко, масло, сир, потім заморожені десерти. Ринок останніх має найшвидші темпи зростання, що обумовлене тенденціями у демографії населення, збільшенням доходів та культури здорового способу життя. Тенденціями у попиті є розширення ринку безлактозної продукції,

стимульованих з боку урядів США, країн Європи та Азії (зокрема Китаю). Середні темпи зростання цього ринку становлять 7% на рік. Країни, що розвиваються забезпечують щорічний 50% приріст експорту, тоді як розвинені країни маючи орієнтацію на органічну продукцію демонструють вдвічі менші темпи зростання ринку та схильність до інноваційних продуктів. Також перспективним є продаж молоковомісних товарів, морозива, дитячого харчування (у 2025 р. сукупний експорт України може сягнути 100 млн USD, обумовлений скасуванням мита та зборів для українських товарів в країнах Європи, Великій Британії та Канаді, а також позицією

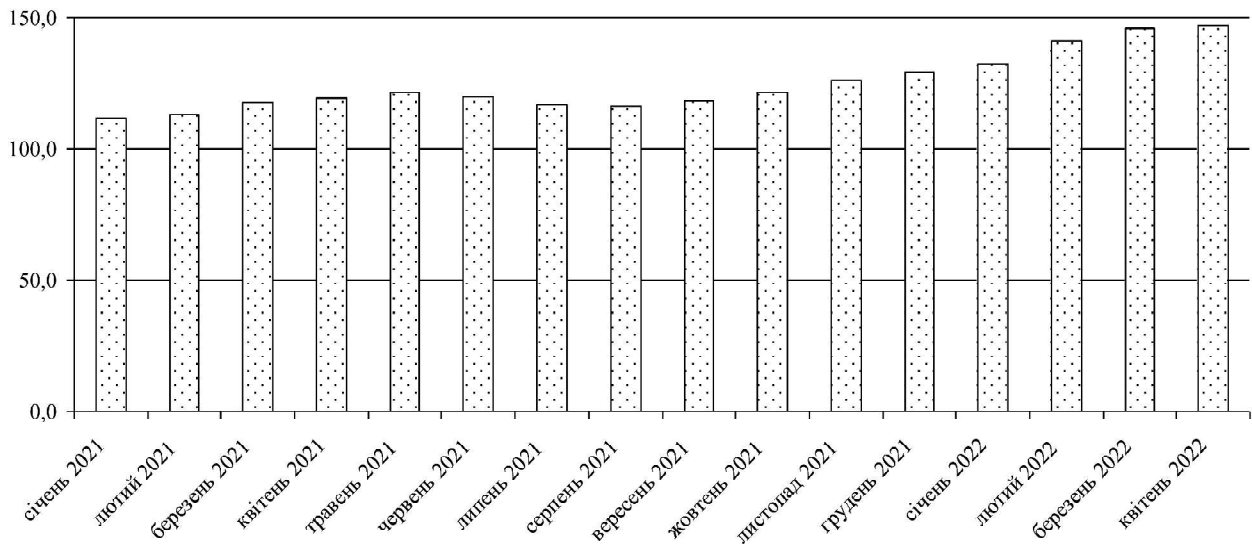

Рис. 1. Індекс цін на молочні продукти, %

Джерело: на основі даних ФАО.

Ізраїлю як найбільшого азійського імпортера молочної продукції та Угодою про зону вільної торгівлі з цією країною). Ці та інші результати діяльності виробників є наслідком менеджменту якості продукції та прийнятих управлінських рішень як на рівні підприємства, галузі, країни, так і наднаціонального утворення. Популярність та суспільне значення галузі визначили її вибір щодо оцінки системи менеджменту та організаційно-інноваційних рішень в системі управління підприємств та впливу на якість їх продукції.

Аналіз останніх досліджень. Серед вітчизняних науковців значний доробок системи менеджменту належить Балабановій Л., Гурченкову О., Донецю Л., Криворучко О., Крушеницькій О., Никифорнеко В., Осовській Г., Погореловій Т., Поздняковій Л., Сардак О., Стеценко Н. та іншим. Дослідники розкривають особливості управління з позиції тлумачення поняттєвого апарату, формування системи оцінювання ефективності його функціонування, комплексу заходів та системи підвищення мотивації персоналу, оптимізації процесів ресурсного забезпечення тощо. Однак, розвиток суспільно-економічного середовища, сучасні виклики та потреба визна-

чення прикладного підходу системи управління та формування ефективної організаційної структури суб'єктів господарювання визначили актуальність дослідження.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є виявлення організаційно-економічного механізму управління організацією з метою підвищення ефективності її діяльності та підвищення якості продукції. Мета зумовила вирішення таких завдань: 1) виявлення суті організаційно-економічних підходів в управлінні; 2) запропонувати заходу оптимізації управління організаційно-економічними механізмами діяльності підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Загальний прогнозований ріст цін на сире молоко у 2023 р. (рис. 1) становитиме 25—30%, що спричинене ростом цін на сировину (вартість кормів зростає на 14,5—20,8%), пальне (нафта подорожчала на 55,2%), енергоносії, низькою купівельною спроможністю населення та тенденціями на глобальному ринку (несприятливі погодні умови, екологічні обмеження, низька рен-

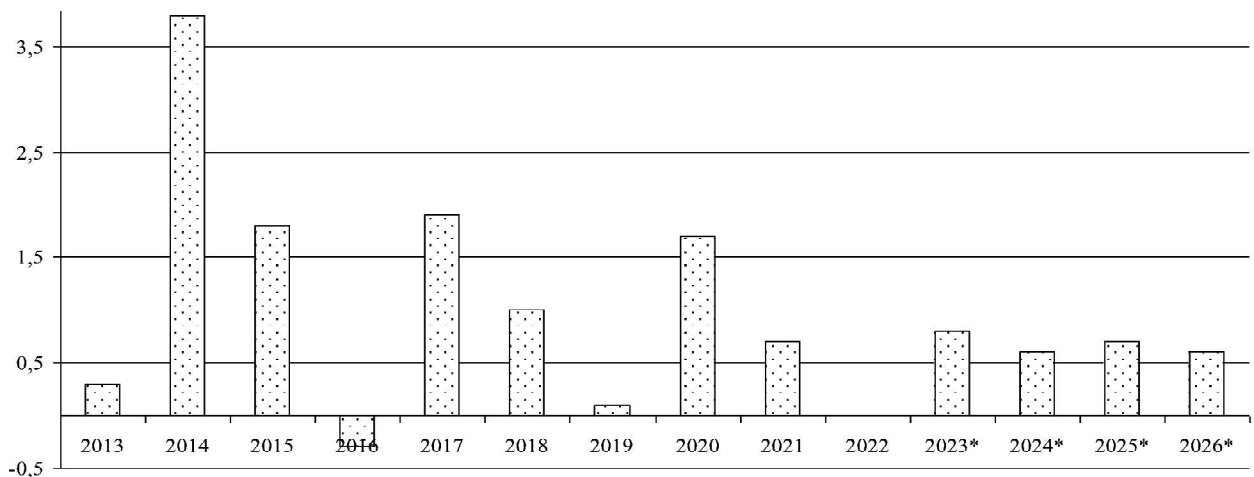

Рис. 2. Виробництво молока основними світовими виробниками, %

Джерело: на основі даних USDEC.

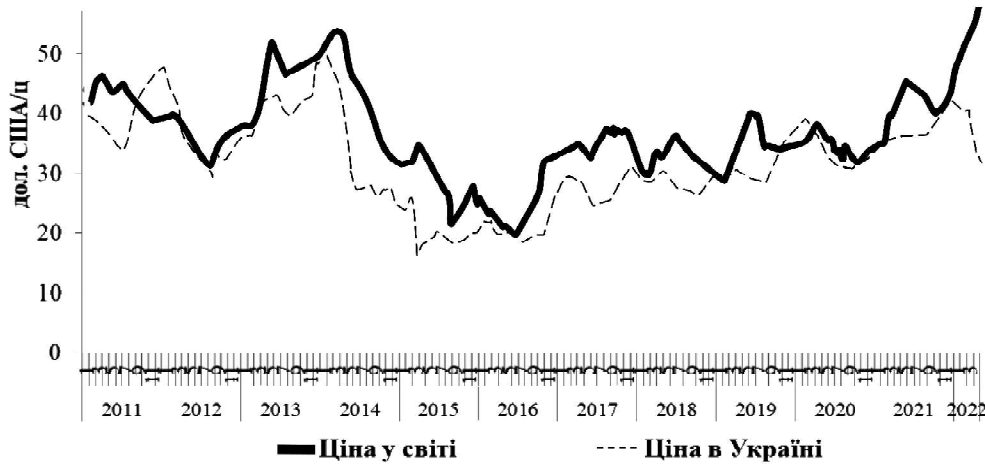

Рис. 3. Ціни на молоко в Україні та світі

Джерело: на основі даних Державного комітету статистики та IFCN Monthly Public Indicators.

табельність стали причинами того, що у 2022 р. вироблено менше молока порівняно із 2021 р. у Європі на 0,7%, Австралії — на 3,2%, Новій Зеландії — на 4%, США — на 1% — рис. 2—3, а погіршення епідеміологічної ситуації, зокрема у Китаї, Південно-східній Азії та Північній Африці зумовили скорочення попиту на продукцію, внаслідок чого мало місце зниженням цін на сире молоко на 2,2—4,2% та молочну продукцію в регіоні на 8,5%, — для порівняння, закупівельні ціни на молоко у США у 2022 р. знижено на 37,3% порівняно з 2021 р., тоді як у Європі вони зросли на 25%). Однією з проблем, що спрямує вихід українських продуктів на світовий ринок є заблоковані порти та обмеження логістики пов'язані з війною, зокрема пропускна можливість прикордонних пунктів, дотримання вимог щодо транзиту країнами ЄС, оформлення відповідних документів, подорожчання всіх видів транспортування та логістичних витрат, в тому числі у країні Близького Сходу та Африки, Південно-Східної та Північної Азії (країни, у які до війни було експортовано понад 26% української молочної продукції, тоді як внутрішній ринок протягом 2022 р. скоротився на 22%). Брак фінансування та операційних витрат, потреба переміщення виробничих потужностей посилює загальні наслідки щодо скорочення виробництва молочної галузі та зниження ефективності діяльності підприємств. Наразі зростає потреба лобювання інтересів українських виробників на ключових ринках імпортерів, актуалізовано питання страхування й акредитивів експортних контрактів внаслідок вимог відтермінування оплати більшістю покупців та сертифікації продукції відповідно до вимог країн-споживачів, зокрема ЄС.

За оцінками аналітиків Pro-Consulting показники розвитку молочної галузі й надалі знижу-

ватимуться. Наразі провідними виробниками за даними Мінрегіон в Україні залишаються "Молочний Альянс", "Терра Фуд", "Лакталіс", "Данон", "Галичина", "Молоко" і "Люстдорф", які мають знані бренди (їх споживачами є переважно міські мешканці, тоді як жителі сільської місцевості купують продукцію на локальних ринках). Врахування зазначених тенденцій розвитку на національному та світовому ринку молочної продукції має бути покладене в основу стратегії розвитку ПАТ "Житомирський маслозавод", що стимулюватиме як внутрішній ринок, так і дозволить посилити експортні позиції підприємства, адже саме експорт може відродити молокопереробну галузь та сприяти відновленню бюджету країни. Стратегія має бути сформована відповідно до концепції "Структура — Поведінка — Результат" з орієнтацією на ринкову прибутковість. Елементи стратегії міжнародного маркетингу на основі SWOT-матриці наведено на рис. 4.

ПАТ "Житомирський маслозавод" здійснює свою зовнішньоторговельну діяльність з такими країнами як

<p>Сильні сторони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - широкий асортимент виробів; - наявність багатьох закордонних ринків збуту, досвід ведення ЗЕД; - використання натуральної сировини; - постійне зростання обсягів виробництва та збуту продукції; - орієнтуються на елітний сегмент ринку; - щорічне збільшення закордонних контрактів; - постійне посилення фінансової стійкості та незалежності підприємства. 	<p>Слабкі сторони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - значна орієнтація на одному сегменті звужує ринки збуту продукції підприємства; - відсутність чіткої маркетингової стратегії виходу на нові ринки збуту; - недостатньо ефективне використання наявних ресурсів.
<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка нової маркетингової стратегії на нові ринки збуту; - диверсифікація виробництва продукції підприємства; - збільшення ринкової частки на внутрішніх і зовнішніх ринках; - укладання нових контрактів з новими закордонними партнерами. 	<p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - подорожчання сировини у зв'язку з фінансовою кризою що приведе до подорожчання продукції та зменшення обсягів реалізації; - вірогідність зміни законодавства щодо експортної продукції; - неввірна розробка маркетингової стратегії на нових ринках збуту та цінової політики підприємства.

Рис. 4. Сильні та слабкі сторони, можливості та загрози міжнародного маркетингу ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

Таблиця 1. Нормування управлінського персоналу ПАТ "Житомирський маслозавод"

Рівень	Творчі процеси	Масове виробництво	Інноваційне виробництво
Вищий та середній рівень менеджменту	4	7	10
Нижчий рівень менеджменту та чисельність персоналу	23	48	15

Джерело: власні дослідження.

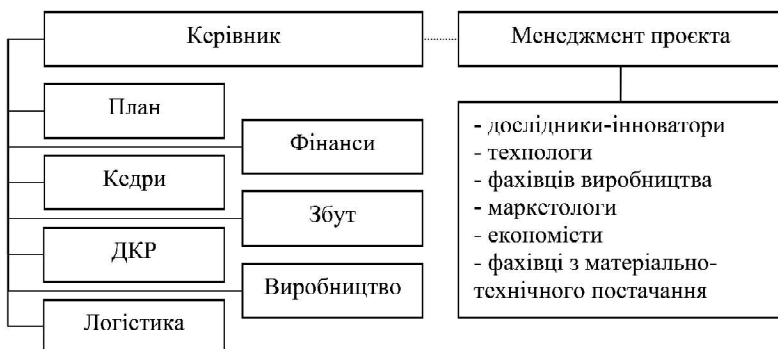

Рис. 5. Схема проектної структури ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

Азербайджан, Казахстан, Ліберія, Ізраїль, Німеччина, Японія тощо, але частка даного ринку для такого потужного підприємства занадто мала. Формування позитивного іміджу компанії на світовій арені значною мірою залежить від практики менеджменту та результатів управлінської діяльності. Враховуючи загальносвітові тенденції щодо підвищення інтенсивності роботи персоналу та ріст продуктивності праці, автоматизацію виробничих процесів та все ширше використання штучного інтелекту перспективно вважаємо використання досліджень Д. Вудворда [3—4] щодо нормування управлінської діяльності за схемою норми керуваності (табл. 1, рис. 5). Вказана структура пропонується до реалізації проектів випуску нової продукції, впровадженні інноваційних технологій у форматі пілотного проекту, що знизити ризики та ймовірні втрати, в разі якщо проект буде розвиватися непланово. Така структура за своєю суттю є адхократичною (від лат. Ad hoc — спеціальна, цільо-

ва), спрямованою для удосконалення окремих елементів структури управління та технології виробництва. Подальшим розвитком проектної структури є віддалене управління: залучення фрилансерів, зокрема у маркетингових комунікаціях та інших напрямках просування продукції з метою зниження витрат виробництва (фрилансери можуть залучатися на основі конкурсу — "закритого аукціону", де розглядаються можливі пропозиції та їх вартість, а ПАТ "Житомирський маслозавод" обирає найбільш привабливий варіант за співвідношенням ціна/якість). Традиційно адхократична структура організації розглядається схематично у

форматі кола, яке символізує один рівень управління, наявність формальних та неформальних зв'язків та відсутність ієрархії (рис. 6).

Розрахунок результативності системи управління E_y здійснено за формулою (1), яка відображає ефективність як обернено пропорційне значення від економічності та адміністрування (чим нижче коефіцієнт ефективності, тим вище економічність та результативність менеджменту) — (табл. 2):

$$E_y = \frac{E_E}{E_B} = \frac{B_v / B_\phi}{B_p / \chi_{II}} \quad (1)$$

де E_E — економічність системи управління; E_B — ефективність виробництва; B_v — витрати на управління; B_ϕ — вартість основних та оборотних фондів

Рис. 6. Концептуальна схема адхократичної організації

Джерело: власні дослідження на основі [4].

впідприємства, тис. грн; B_p — дохід від реалізації, тис. грн; $Ч_n$ — чисельність персоналу, осіб [5].

Визначення ефективності організаційної структури управління здійснено за інтегрованим показником (2):

$$K_{ECV} = 1 - \frac{B_y \cdot \Pi_{BVP}}{\Phi_o \cdot \Phi_B} \quad (2),$$

де K_{ECV} — коефіцієнт ефективності структури управління; B_y — витрати на управління; Π_{BVP} — питома вага управлінців у загальній чисельності працівників; Φ_o — фондоозброєність, грн/особу; Φ_B — фондовіддача [2—4].

Основними напрямками вдосконалення організаційної структури стали такі: 1) оптимізація норм керування; 2) спрощення механістичної структури шляхом скорочення рівнів управління і переходу на делегування повноважень (децентралізації); 3) заміна механістичних структур управління на органічні (це революційний шлях, що вимагає наявності сильного лідера) [7]; 4) створення органічних структур або підрозділів в рамках механістичної організації, наприклад, формування проєктної групи з розробки нового продукту в рамках лінійно-функціональної або дивізіонної структури управління; 5) створення конгломератної структури, що включає різні види організаційних структур у великій диверсифікованій компанії; 6) формування модульних (атомістичних) організацій, створюваних і ліквідованих великими за потребою. У таких структурах буде відсутнє адміністративне підпорядкування, вони орієнтовані на випуск нестандартного

Таблиця 2. Нормування управлінського персоналу ПАТ "Житомирський маслозавод"

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р. (проєкт)	Відхилення 2023 р. до 2020 р.
Ефективність системи управління	0,019	0,014	0,011	0,008	-0,01
Коефіцієнт ефективності структури управління	4,34	33,62	24,71	23,33	19,00

Джерело: власні дослідження.

продукту і роботу з окремим споживачем [2]. Реалізація цих напрямків реструктуризації підприємства передбачає поступову заміну традиційно керованих і ієрархічних систем менеджменту на більш гнучкі адап-

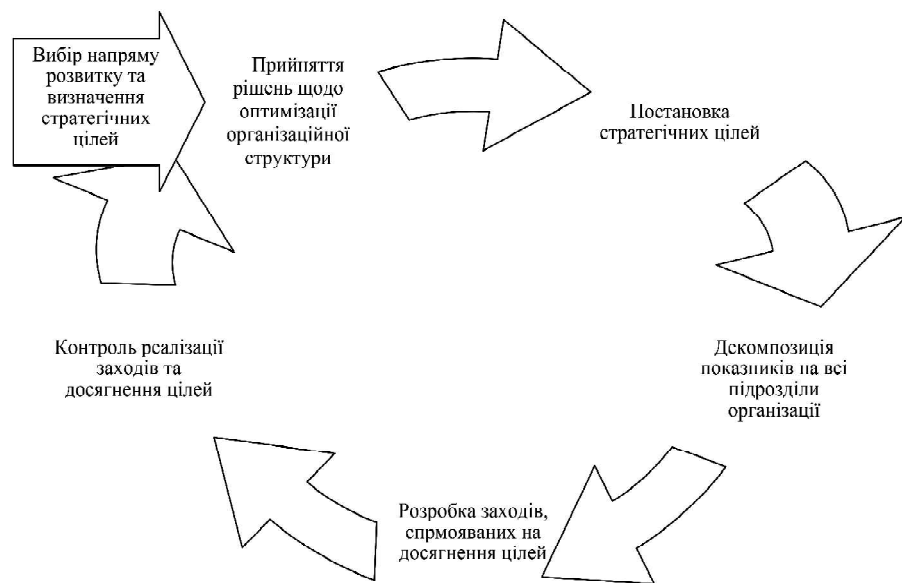

Рис. 7. Система цільового управління на базі ключових показників ефективності з урахуванням змін організаційної структури

Джерело: власні дослідження на основі [3—7].

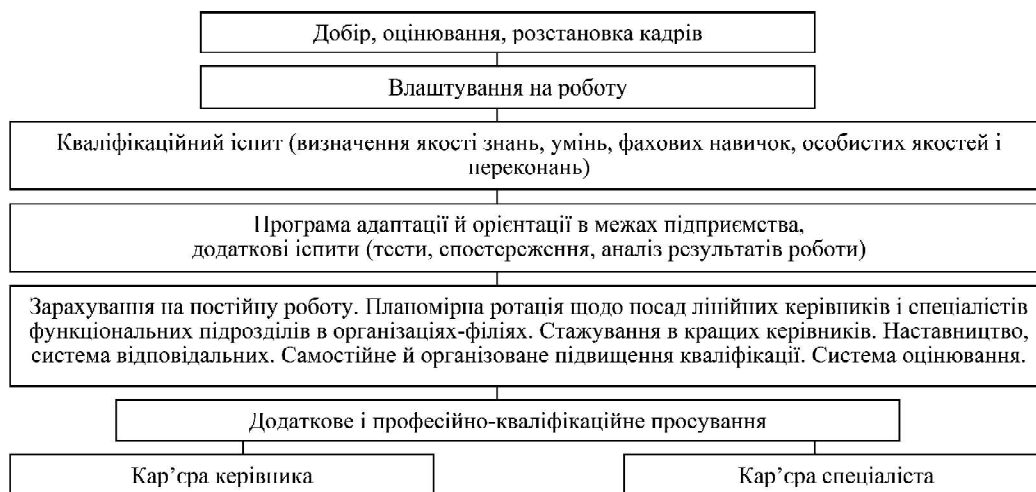

Рис. 8. Службово-посадове і фахове зростання працівника

Джерело: сформовано на основі [2—7].

Таблиця 3. Чинники вибору професії працівників ПАТ "Житомирський маслозавод"

Чинники вибору професії	Кількість		Характеристика
	чол.	%	
Звичка, наслідування	107	14,5	Питання про вибір не виникало у силу традиції, звичаїв.
Випадковість	333	45,1	Вибір зумовлений низкою причин, незалежних від респондента
Зобов'язання	72	9,8	Обрання професії є наслідком зобов'язань, раніше взятих на себе обов'язків, обіцянок перед третьою особою (особами)
Вільний вибір, цільова орієнтація	137	18,6	Вибір – результат цілеспрямованої творчої роботи, прагнення, власного бажання, вільного вибору, ціннісних пріоритетів та уподобань.
Невпевнені	91	12,0	–
Разом	740	100,0	–

Джерело: за даними ПАТ "Житомирський маслозавод".

тивні структури, які базуються на сучасних інформаційних технологіях, широкій самостійності та високій відповідальності працівників, їх матеріальної зацікавленості у кінцевих результатах, організаційній культурі та етиці управління. Розробка та впровадження змін організаційної структури ПАТ "Житомирський маслозавод" на основі системи ключових показників ефективності з урахуванням стратегічних пріоритетів передбачає реалізацію ініціатив щодо змін з використанням системи кількісних показників ефективності. Кількісними вимірниками виступають ключові показники ефективності діяльності підприємств, що формується з урахуванням стратегічних пріоритетів розвитку підприємства (рис. 7).

Принципи функціонування системи цільового управління реалізовано за схемою: необхідність — завдання — функція — мета (рішення). Підходи до підвищення ефективності управління ПАТ "Житомирський маслозавод" (рис. 8) реалізовано на основі опитування працівників. З даних табл. 3 бачимо, що 45% працівників вибрали професію випадково, 19% — професія, яку обрали, була їхнім цільовим вибором, 15% осіб відповіли, що це сімейна традиція. Лише 10% опитаних стверджували, що вибір професії був обов'язком. Це можна по-

яснити мріями дитинства, яким не вдалося здійснитися. Незадоволення професією впливає на якість роботи працівника, коли ж працівник любить свою роботу, він працює сумлінно (табл. 3). Якщо особа вибрала професію за обов'язком, якість роботи залежить того як працівник ставиться до нього. З метою вивчення особливостей мотивації та виявлення домінуючого типу мотивації у травні-червні 2023 р. було проведено емпіричне дослідження співробітників товариства. Всього охоплено 89 респондентів. Для аналізу соціально-психологічних орієнтацій професійної діяльності скористалися методиками: "Рейтинг ціннісних орієнтацій і потреб персоналу" [4—8], "Мотивація професійної діяльності" К. Замфір в модифікації А. Реана, методикою діагностики задоволеності основних потреб [3] і методикою діагностики соціо-психологічних орієнтацій особистості в сфері потреб [5].

Аналіз рейтингів потреб за методикою діагностики задоволеності дозволяє зафіксувати домінуючі потреби самоактуалізації й самореалізації (21%); у повазі та визнанні (24%); соціальні (міжособистісні) потреби (25%). Вони свідчать про бажання людей бути компетентними, впевненими у собі, приймати самостійні рішення, мати успіх. В той же час, потреби у безпеці та матеріальні потреби озвучили 13% і 7% респондентів відповідно. Поряд з цим, діагностування за методикою "Рейтинг ціннісних орієнтацій і потреб персоналу" продемонстрував рівень співвідношення значущих потреб, який ставить під сумнів твердження класичної структури ієрархії потреб А. Маслоу щодо неможливості виявлення потреб вищого порядку, наприклад, потреби у самоактуалізації, без реалізації первинних потреб, зокрема, потреби у захисті. Вищезазначене не ставить під сумнів щирість респондентів, адже ми переконані, що будь-яку ієрархічну структуру потреб не можна сприймати як догму, оскільки під час своєї діяльності людина керується одразу кількома мотивами, незалежно від задоволеності потреб нижчих рівнів. Кожна особистість має свою ієрархію потреб, які залежно від ситуаційних

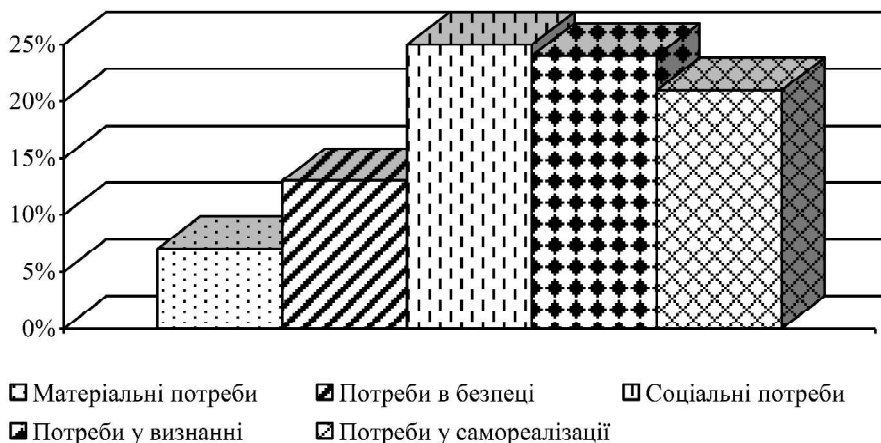
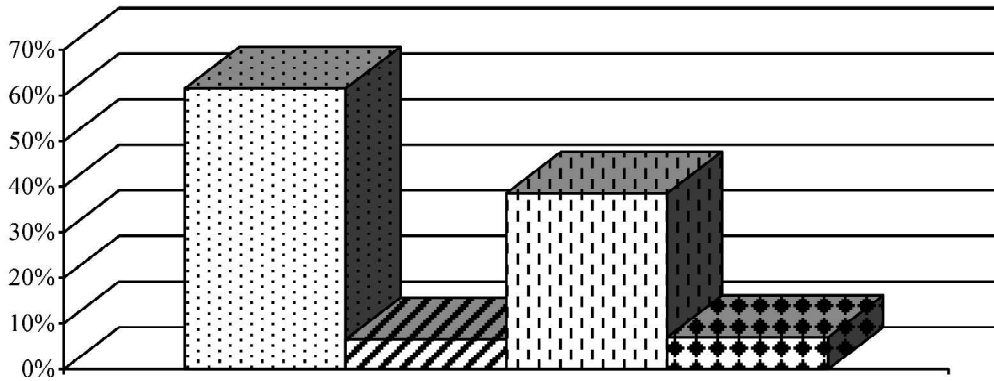

Рис. 9. Домінуючі потреби в ієрархії цінностей за методикою основних потреб працівників ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

□ Орієнтація на процес ▣ Орієнтація на результат □ Орієнтація на альтруїзм ▣ Орієнтація на егоїзм

Рис. 10. Результат діагностики соціально-психологічної орієнтації мотивації працівників ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

факторів (зміст роботи, вік, стать, статус в організації), (рис. 9). З гістограми 10 видно, що переважній більшості працівників (62%) притаманні орієнтація на процес.

Однак, процесуальна спрямованість є перепорою результативності, а те, що 7% працівників орієнтовані на егоїзм насторожує. На результат орієнтовано 6,5%. Вважаємо, що гарантією ініціативної роботи

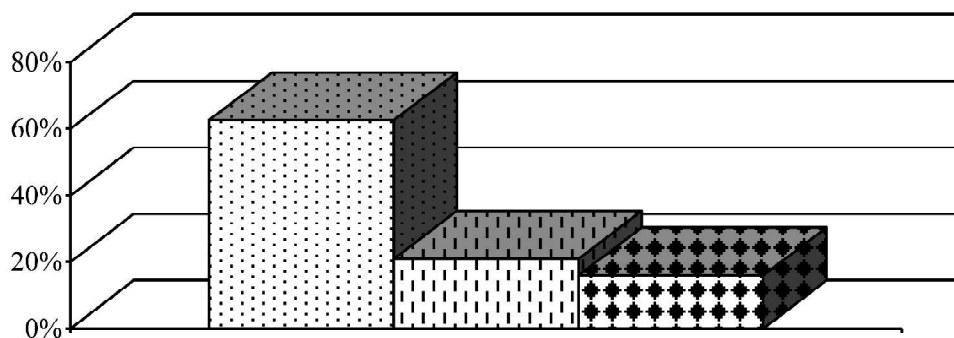
Таблиця 4. Вивчення мотивації професійної діяльності персоналу АТ "Житомирський маслозавод" за методикою К. Замфір в модифікації А. Реана*

Мотиваційний комплекс					Кількість респондентів
ВМ	>	ЗПМ	>	ЗНМ	48,0%
ВМ	=	ЗПМ	>	ЗНМ	14,6%
ВМ	<	ЗПМ	>	ЗНМ	7,0%
ВМ	<	ЗПМ	<	ЗНМ	2,0%
ВМ	>	ЗНМ	>	ЗПМ	9,0%
ВМ	=	ЗПМ	<	ЗПМ	1,0%
ВМ	>	ЗПМ	=	ЗНМ	4,5%
ВМ	=	ЗПМ	=	ЗНМ	3,4%
ЗНМ	>	ВМ	>	ЗПМ	10,0%

*Умовні позначення домінуючих типів мотивації: ВМ – внутрішня мотивація; ЗПМ – зовнішня позитивна мотивація; ЗНМ – зовнішня негативна мотивація.

□ – оптимальний мотиваційний комплекс (баланс мотивів);
 ▣ – пайгірший мотиваційний комплекс.

Джерело: власні дослідження.

□ Групи респондентів з оптимальним мотиваційним комплексом
 □ Групи низькомотивованих респондентів
 ▣ Групи респондентів з дисгармонійними орієнтаціями

Рис. 11. Групи респондентів за результатами діагностики працівників ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

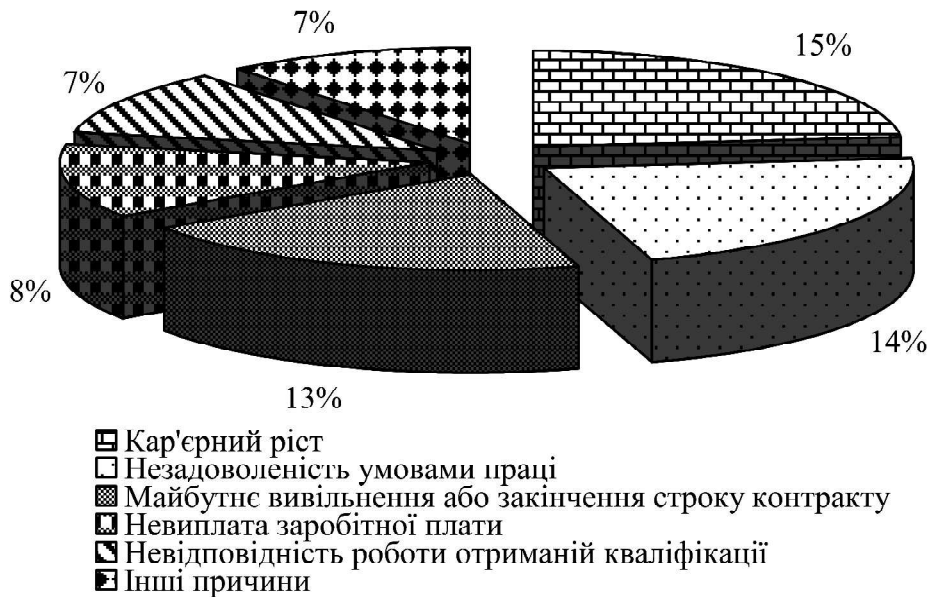

Рис. 12. Основні мотиви зміни або пошуку роботи

Джерело: власні дослідження.

може виступати орієнтація на альтруїзм. Цілком зрозуміло, що дієвість мотивації визначатиметься тим, якою мірою внутрішні мотиви людини до діяльності будуть співвідноситися із запропонованими стимулами. Таким чином, при побудові системи мотивації персоналу, необхідно враховувати особливості організації праці, її сезонний характер, специфіку постановки та виконання цілей і завдань, характер джерел фінансування, виробничу спрямованість й соціальну значущість діяльності (табл. 4). Дані дослідження допомогли об'єднати респондентів у групи за типом мотивації.

Оскільки виявлено 21% низькомотивованих респондентів і 16% — з дисгармонійними орієнтаціями, то фіксуємо зацікавленість процесом та можливість

творчого самовираження у 21% опитаних і 25% незадовільний рівень комунікації в колективі. Загалом, на думку опитаних, організація та результати праці недостатньо стимулюються, тому часто робота виконується на рівні неповної, а то й низької трудової віддачі. В мотиваційній сфері досліджуваних яскраво виражено ознаки психологічного захисту, зокрема позитивізації самооцінки. Так, досліджувані приписують собі такі мотиви професійної діяльності як самовираження, авторитет та престиж, зацікавленість в роботі. За результатами дослідження мешканці Житомира у віці 15—70 років основними мотивами до зміни роботи мали додатковий заробіток: низький рівень оплати праці (36%); кар'єрний ріст (15%); незадоволеність умовами праці (14%); майбутнє вивіль-

- Організація праці та комунікації з людьми
- Низька оплата праці
- Бажання працювати самостійно
- Вміння працювати з людьми
- Праця відповідає здібностям і характеру

Рис. 13. Основні чинники задоволення та незадоволення професією працівників ПАТ "Житомирський маслозавод"

Джерело: власні дослідження.

Рис. 14. Розподіл опитаних працівників АТ "Житомирський маслозавод" з приводу їх життєвого кредо

Джерело: власні дослідження.

нення або закінчення строку контракту (13%); невиплата заробітної плати (8%); невідповідність роботи отриманій кваліфікації (7%); інші причини (7%) — (рис. 12). Встановлено, що в Житомирській області розповсюджені і функціонують такі моделі мотивації праці: матеріальна, соціально-психологічна та комплексна (рис. 13—15).

Потреба істотного поліпшення використання трудових ресурсів має стати основою успішного функціонування інших ресурсів, насамперед матеріальних активів та фінансового капіталу. Цього можна досягти за умови позитивної динаміки соціально-демографічних процесів. Гнучка політика врахування індивідуальних потреб, кар'єрного зростання та матеріального заохочення з прив'язкою до результатів праці, що підвищить віддачу від персоналу (рис. 14).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Необхідна умова ефективного виробництва — досягнення високого рівня продуктивності праці. Підвищення продуктивності праці є потужним джерелом збільшення виробництва; веде до скорочення витрат живої і уречевленої праці на виробництві одиниці продукції, економії робочого часу, створює передумови для скорочення робочого дня, тижня, року, що дає змогу працівникам краще задовольняти особисті й суспільні потреби; забезпечує скорочення витрат на оплату праці з розрахунку на одиницю продукції при випереджаючих темпах росту продуктивності праці порівняно із заробітною платою, сприяє відносному її зменшенню та здешевленню виробництва; сприяє підвищенню ефективності використання та економії затрат матеріальної

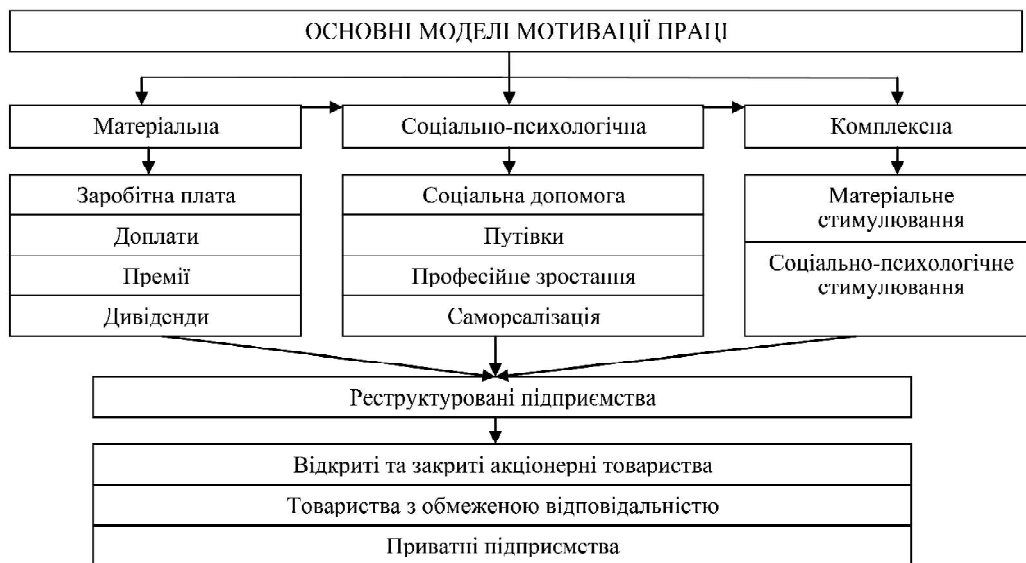

Рис. 15. Пріоритетні складові основних моделей мотивації праці

Джерело: власні дослідження.

праці. Економія живої і уречевленої праці створює передумови для зниження собівартості продукції, зростання рівня рентабельності виробництва, виступає вирішальним мотивом підвищення матеріального добробуту. В цьому ключі пріоритетним залишається розвиток суспільного виробництва засобами його інтенсифікації та раціонального використання трудових ресурсів й робочого часу, втрати якого на певних роботах сягають 40%, а мотивація праці — голоним чинником успіху.

У функціонуючому механізмі ПАТ "Житомирський маслозавод" система трудової мотивації (інтереси, стимули, потреби) включає фактори економічної регуляції трудової діяльності, орієнтовані на реального працівника з метою підвищення продуктивності його праці. Причому всі види регуляторів відповідно до мотиваційного механізму діють на особистість людини як суб'єкту економічної діяльності. Від того як саме діє кожен із регуляторів, а також від їх узгодженості залежить ступінь активності людей, а отже, і вклад кожного із них у розвиток економіки. Вважаємо, що поряд з подальшим удосконаленням техніки і технологій важливим напрямком підвищення його ефективності є реалізація соціальних мотивів, пов'язаних з активізацією особистості. Формування стратегії конкурентоспроможної системи мотивації праці визначається комплексним результатом дії функціональних підсистем, запропонованих у ієрархічному вигляді, і базується на принципах послідовності, конкуренції, ефективності, пріоритетності соціальних потреб.

Література:

- Кулинич Т. В. Управління персоналом вітчизняних підприємств з урахуванням трудової мотивації. Вісн. Вінниц. Політехн. Ін-ту. 2014. № 5. С. 5—16.
- Миронова Л. Г. Управління персоналом підприємства: компетентнісний підхід. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. 2019. №3. С. 131—136.
- Олійник О. С. Управління персоналом туристичних підприємств. Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. 2021. № 5. С. 14—22.
- Пенюк В. О. Кадровий потенціал підприємства торгівлі: визначення та складові елементи. Бізнес інформ. 2015. № 6. С. 6—42.
- Письменна О. О. Кадрова стратегія: теоретичні основи та методичний інструментарій її формування: [монографія]. Дніпро: ЛІРА, 2019. 228 с.
- Семін І. Є. Управління персоналом промислових підприємств з іноземними інвестиціями. Вісн. Нац. Ун-ту "Львів. Політехніка". 2016. № 847. С. 254—260.
- Сетиніна О. В. Управління персоналом промислових підприємств: системно-орієнтований підхід: монографія. Вінниця: Нілан, 2017.
- Тимохіна О. О. Управління персоналом як ключовий елемент у системі менеджменту підприємства. Економіка і регіон. 2013. № 4. С. 106—112.
- Ткаченко А. М. Управління персоналом за кордоном та закордонний досвід соціального партнерства. Економіка і регіон. 2014. № 4. С. 32—36.
- Присяжнюк О., Плотнікова М. Управління якістю життя, стійкістю територій, бізнесу та розвитку туризму в умовах суспільно-економічних викликів. Економіка та суспільство. 2023. №47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-2>

References:

- Kulynych, T.V. (2014), "Human resource management of the domestic enterprises considering labor motivation", *Visn. Vinnyts. Politekh. In-tu*, vol. 5, vol. 5—16.
- Myronova, L.H. (2019), "Enterprise personnel management: competence approach", *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 3, vol. 131—136.
- Olijnyk, O.S. (2021), "Personnel management of tourist enterprises", *Derzhava ta rehiony. Ser. Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 5, vol. 14—22.
- Peniuk, V.O. (2015), "Personnel Potential of Trade Enterprise: Definitions and Constituent Elements", *Biznes inform*, vol. 6, vol. 6—42.
- Pys'menna, O.O. (2019), *Kadrova stratehiia: teoretichni osnovy ta metodychnyj instrumentarij ii formuvannia [HR strategy: theoretical foundations and methodical tools for its formation]*, LIRA, Dnipro, Ukraine.
- Semin, I.Ye. (2016), "HR management of industrial enterprises with foreign investment", *Visn. Nats. Un-tu "L'viv. Politekhnik"*, vol. 847, vol. 254—260.
- Setynina, O.V. (2017), *Upravlinnia personalom promyslovykh pidpriemstv: systemno-orientovanyj pidkhid [Personnel management of industrial enterprises: a system-oriented approach]*, Nilan, Vinnytsia, Ukraine.
- Tymokhina, O.O. (2013), "Personnel management as a key element in the enterprise management system", *Ekonomika i rehion*, vol. 4, vol. 106—112.
- Tkachenko, A.M. (2014), "Personnel management abroad and foreign experience of social partnership", *Ekonomika i rehion*, vol. 4, vol. 32—36.
- Prysiazhniuk, O. and Plotnikova, M. (2023), "Management of the quality of life, sustainability of territories, business and tourism development under the conditions of socio-economic challenges", *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 47. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-2>

Стаття надійшла до редакції 27.06.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

**Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292**

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 330.322.1

*І. П. Тимошенко,**к. е. н., доцент, доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7885-3685>**О. М. Мякишевська,**к. е. н., доцент кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-9739-3508>**Р. В. Черняк,**аспірант кафедри корпоративних фінансів і контролінгу,**Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5918-1024>**Д. В. Скорик,**здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності "Фінансовий**менеджмент і контролінг у бізнесі", Інститут бізнес-освіти Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана"**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2274-8808>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.117

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДЖЕРЕЛ, МЕТОДІВ ТА ІНСТРУМЕНТІВ ФІНАНСУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

I. Tymoshenko,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

O. Miakyshevska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

R. Chernyak,

Postgraduate student of the Department of Corporate Finance and Controlling, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

D. Skoryk,

Applicant of the second (master's) level of higher education, specialty "Financial management and controlling in business", Institute of Business Education of Kyiv national economic university named after Vadym Hetman

SYSTEMATIZATION OF SOURCES, METHODS AND INSTRUMENTS OF INVESTMENT PROJECTS FINANCING

У статті узагальнено теоретичні засади фінансування інвестиційних проєктів в контексті систематизації його джерел, методів та інструментів. Виявлено суперечності у підходах у працях вітчизняних науковців до їх сутності та типологізації. Їх поглиблений аналіз, розуміння природи цих понять, у тому числі з філософської точки зору, дало змогу запропонувати визначення зазначеним вище поняттям. Обґрунтовано доцільність поділу джерел фінансування інвестиційних проєктів на власні, запозичені та залучені, що дало змогу систематизувати в межах кожного з них конкретні методи фінансування (самофінансування, інвестиційне кредитування, пайове фінансування, бюджетне фінансування, інше фінансування на безповоротних засадах, а також мультиінструментальний метод). Проведено порівняльний аналіз визначених методів з подальшим формулюванням їх переваг та недоліків. В рамках кожного методу згруповано конкретні інструменти фінансування інвестиційних проєктів, а також окреслено напрямки їх подальшого розвитку.

The article summarizes the theoretical principles of investment projects financing in the context of systematization of its sources, methods and tools. The necessity of fulfilling the set scientific task is argued by the contradictions in approaches to the essence of the mentioned concepts and their typology revealed during the research of the works of domestic scientists. It was established that in the published Ukrainian scientific works there is always a lack of a clear distinction of the concepts "source", "method", "form", "instrument", "species", which makes it impossible to build a complete picture of their correspondence and systemic nature. An in-depth analysis of the scientific literature, reference to the current domestic and foreign practice of financing projects, understanding the nature of sources, methods and instruments of financing (including a philosophical approach usage) made it possible to offer a definition of the above concepts. The expediency of dividing the sources of investment projects financing, based on the origin of the funds, into own, borrowed and involved is substantiated. This made it possible to systematize specific financing methods within each of them, which are described as the way of accumulating funds for the financial support of the project, as well as a set of rules and conditions for their application. In particular, self-financing, investment lending, share financing, budget financing, other financing on an irrevocable basis, as well as the multi-instrumental method are defined as such methods. A comparative analysis of the identified methods was carried out with further formulation of their advantages and disadvantages. Within the framework of each method, specific instruments are grouped, i.e. different types of contracts that certify the emergence of financial relationships and mediate the movement of financial resources that will be directed to the implementation of the investment project between its participants. Finally, the article outlines the directions for their further research and development, in particular, the potential of those instruments based on modern fintech solutions (such as crowdfunding, crowdlending), grant aid, as well as the multi-instrumental method is emphasized.

Ключові слова: інвестиційний проєкт, джерела фінансування, метод фінансування, інструмент фінансування, самофінансування, інвестиційне кредитування, бюджетне фінансування, пайове фінансування.

Key words: investment project, sources of financing, financing method, financing instrument, self-financing, investment lending, budget financing, share financing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Здійсненність інвестиційного проєкту напряму залежить від наявності належного фінансового забезпечення, таким чином перед інвестором постає завдання з пошуку відповідних ресурсів для вирішення цієї проблеми. Звичайно, в практичній діяльності ініціатора проєкту цікавить, передусім, реальні кроки, пов'язані з пошуком інвесторів, спонсорів та кредиторів. Однак цей пошук може бути успішним лише в тому разі, якщо суб'єкт інвестування знає та розуміє усі доступні для нього можливості залучення інвестицій у проєкт.

Отже, перед нами постає наукове завдання з теоретичного узагальнення підходів до структуризації існуючих джерел, методів та інструментів фінансування інвестиційної діяльності різних економічних суб'єктів. Складність такого завдання полягає в тому, що в науковій літературі немає єдності щодо вживання цих термінів. Практична значущість проблеми обумовлена тим, що за останнє десятиліття під впливом розвитку світових фінансових ринків, ІТ-індустрії, глобалізаційних процесів підходи до фінансування інвестиційних

проєктів зазнали змін. З'явилися нові інструменти, які необхідно було розмістити в системі знань про фінансове забезпечення реалізації інвестицій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Насамперед, слід зауважити, що предмет дослідження в цій статті є теоретичним, через що ми спостерігаємо не так багато наукових праць з обраної теми протягом останнього десятиліття. Ознайомлення ж із останніми працями вітчизняних авторів, присвяченими проблематиці фінансового забезпечення інвестиційної діяльності, показало, що переважна більшість звертає увагу на аналіз доступу до такого фінансування або на практичні аспекти фандрейзингу проєктів у різних галузях народного господарства (наприклад, будівництві, хімічній промисловості, машинобудуванні, металургійній промисловості, туристичній сфері тощо). Ціла низка праць присвячена конкретним інструментам фінансування інвестицій, як от проєктному фінансуванню, банківському інвестиційному кредитуванню, "зеленим" облігаціям і тому подібне. Натомість, актуальних досліджень, які б піднімали тему саме систематизації теоретичних засад фінансування інвестиційної діяль-

ності в розрізі різних джерел, методів та інструментів, бракує. Серед науковців, які протягом останнього десятиліття зверталися до теорії фінансування інвестиційної діяльності варто згадати наступних: А Феняк, А. Семенов, В. Ігнатюк, Малахова Ю., Сукманюк В., К. Васьківська, Є. Стефанович, І. Данилюк-Черних, Р. Лазорко та низка інших. При цьому автори використовують різні підходи до вивчення даного питання: частина вживає термін "фінансове забезпечення", в той час як більшість вдаються до характеристики "джерел фінансування", не розкриваючи при цьому зміст цього поняття. Окрім того у науковій літературі можна зустріти й інші терміни, які покликані структурувати фінансування інвестиційних проєктів, як от форми, методи, види, інструменти фінансування, що створює додаткові труднощі в узагальненні теоретичних знань щодо заданої теми. Наведемо декілька прикладів.

Є. Стефанович у своїй праці порівнює різні підходи авторів до виокремлення джерел фінансування інвестиційних проєктів, а також розкриває переваги, недоліки та ризики окремих з них [1, с. 10—11]. Однак з їх переліком ми не погоджуємося, оскільки, наприклад, інвестиційний лізинг, — це уже конкретний інструмент, в той час як поняття "джерела" є ширшим. Також незрозумілим є класифікаційна ознака, закладена в основу виокремлення таких джерел фінансування, оскільки Є. Стефанович поряд з емісією акцій, облігацій, інвестиційним лізингом і кредитом називає "іноземні інвестиції", які тим не менш також можуть бути здійснені і у вигляді купівлі акцій, операцій з лізингу тощо.

Т. Галінська у своїй праці звертається одночасно і до джерел, і до методів фінансування інвестиційної діяльності, однак чітко не розмежовує ці поняття, що ускладнює розуміння кожного з них, а також жодним чином їх не групує [2, с. 59]. Ми ж наполягаємо на тому, що методи фінансування інвестиційних проєктів мають бути певним чином згруповані, оскільки деякі з них базуються на спільних засадах і мають відмінності лише в порядку їх застосування, що не міняє їх економічної природи.

У своїй статті О. Тулай насамперед говорить в цілому про джерела фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств, надалі ототожнюючи їх з фінансовим забезпеченням, яке, на нашу думку, є поняттям ширшим. При цьому авторка розрізняє такі його форми, як самофінансування, державне фінансування, кредитування, лізинг, інвестування [3, с. 177]. Ми не можемо погодитись із такою думкою, адже форма радше вказує на зовнішній вираз певного явища чи змісту. Наприклад, кредит може бути наданий в грошовій формі чи в натуральній. Окрім того, О. Тулай ставить в одну лінію методи фінансування та його окремі інструменти. Той же лізинг вона спочатку називає "формою" фінансового забезпечення, хоча далі описує його як найдоступніший інструмент інноваційного розвитку й оновлення техніко-технологічної бази сільськогосподарських підприємств [3, с. 181].

Відаючи належне результатам досліджень авторам, з чіткими працями ми ознайомились в ході написання наукової статті, хочемо зауважити, що кожен з них використовує власний підхід до розмежування джерел фінансування інвестиційної діяльності, різну комбіна-

цію їх методів, упускає з площини аналізу поняття інструментів фінансування. Це робить тему дослідження актуальною, адже ми вважаємо за необхідне узагальнити та систематизувати теоретичне знання про джерела фінансування інвестицій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є поглиблення теоретичних засад фінансування різних інвестиційних проєктів, а також систематизація його джерел, методів та інструментів з урахуванням їх природи та специфіки. Досягнення поставленої цілі вимагатиме від нас застосування такого методу наукового пізнання, як систематизація. Ми обрали його на противагу класифікації, яка передбачає поділ предметів на підставі найсуттєвішої ознаки та утворення схеми класифікаційних груп, необхідної для поглибленого пізнання різних сторін відповідного явища [14, с. 39]. Водночас ми ставимо перед собою завдання з упорядкування джерел, методів та інструментів фінансування інвестиційних проєктів, тому для його виконання доцільніше вдається саме до систематизації як способу впорядкування об'єктів та явищ у межах класифікаційних груп, об'єднавши їх у цілісний, єдиний комплекс.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як уже було зазначено нами раніше, вітчизняні науковці активно вживають термін "джерело фінансування" в контексті інвестиційної діяльності чи проєкту, однак не розкривають, що саме вони мають на увазі під цим поняттям. Ми ж пропонуємо при формулюванні визначення звернутися до етимології слова "джерело". У найбільш широкому значенні його варто розглядати як те, що дає початок чому-небудь, звідки постає, черпається щось, основа чого-небудь чи вихідне начало [5, с. 262]. Таким чином, контексті словосполучення "джерело фінансування" ми можемо розглядати вказівку на приналежність і природу фінансових ресурсів. А тому надалі пропонуємо під поняттям "джерело фінансування інвестиційного проєкту" розуміти вихідні фінансові ресурси, об'єднані спільним походженням, необхідні і достатні для його реалізації.

Отже, в основу виокремлення джерел фінансування інвестиційних проєктів варто закласти походження грошових коштів. І тут в наукових колах знову розгорається дискусія. Наприклад, А. Семенов та В. Васильєв у своїй статті поділяють їх на такі категорії: власні фінансові ресурси, державне фінансування, іноземні інвестиції, позикові кошти, а також особливі форми фінансування, серед яких виокремлюють лізинг, форфейтинг та випуск цінних паперів [6, с. 31]. У такому підході ми можемо відмітити відразу декілька суперечностей. По-перше, виокремлення іноземних інвестицій має відбуватися на противагу інвестиціям внутрішнім, тобто в основу такої типологізації покладено факт перетину грошовими коштами (інвестиційним капіталом) національного кордону. По-друга, автори виокремлюють як джерело позикові кошти, однак в такому випадку не зрозуміло, чому "особливими формами" вони визначають лізинг та форфейтинг, які за своєю природою є інструментами боргу. Те саме державне фінансування може

Рис. 1. Систематизація джерел, методів та інструментів фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено авторами самостійно.

здійснюватись на боргових засадах, якщо ми говоримо про державний інвестиційний кредит. Те саме зауваження стосується "випуску цінних паперів", які можуть бути як акціями (пайовими інструментами), так і корпоративними облігаціями (інструментами боргу).

При виокремленні типів джерел фінансування інвестиційних проєктів ми схилиємося до позиції, яку у своїй праці висловила М. Туріянська, поділивши їх на власні, залучені та запозичені [7], та О. Смолянською, Ю. Смолянським [8, с. 216] та О. Любар [9], які називають ті самі джерела, додатково групуючи останні два у зовнішні. При цьому ми не погоджуємося з думкою А. Світличної, І. Яснолюб та Я. Бондаренко, які висловлюють сумніви щодо можливості чіткого розмежування таких джерел, аргументуючи це тим, що зараз у світовій практиці фінансування інвестиційної діяльності часто використовуються змішані інструменти [9, с. 187]. Ми приймаємо той факт, що зараз для фінансового забезпечення інвестиційних проєктів нерідко використовують як комбінацію різних методів та інструментів, так і гібридні способи, однак це не змінює природи походження коштів як таких. Тому ми схилиємося до думки, що названий акторський колектив у своїй статті намагався не стільки визначити типи джерела фінансування інвестицій, скільки згрупувати їх окремі інструменти. І це добре видно з тієї класифікації джерел фінансування інвестиційних проєктів, у якій до внутрішніх вони

відносять, наприклад, чистий прибуток, а до зовнішніх — той же фінансовий лізинг, довгострокові банківські кредити, форфейтинг [9, с. 189], які, як було обгрунтовано нами вище, слід вважати інструментами.

Водночас ми вбачаємо слушність у зауваженні А. Світличної, І. Яснолюб та Я. Бондаренко стосовно того, що джерела важко згрупувати для різних суб'єктів господарювання. Це важливо ось з якої точки зору: якщо ініціатором проєкту виступить держава, то бюджетні кошти матимуть для неї фактично внутрішнє походження, в той час як для приватного підприємства, які отримує кошти з державного бюджету в рамках, наприклад, виграного грантового конкурсу, вони будуть зовнішніми. Уникнути схожої неузгодженості можна, якщо у ході визначення джерел фінансування інвестиційних проєктів керуватися міркуваннями походження коштів контексті конкретного суб'єкта, який їх потребує. В цій статті ми пропонуємо

таким суб'єктом вважати приватні підприємства будь-якої організаційно-правової форми чи їх об'єднання, тобто приватний бізнес. В такому випадку ми зможемо чітко розмежувати джерела інвестиційних фінансових ресурсів.

В межах кожного джерела ми можемо виокремлювати конкретні методи фінансування інвестиційних проєктів, однак щодо їх сутності та складу точиться дискусія у науковому товаристві. Тому передусім необхідно визначити, що слід розуміти під цим поняттям. О. Петухова ж визначає метод фінансування як процес залучення інвестиційних ресурсів з метою фінансування інвестиційної діяльності [10, с. 279]. Проте ми не можемо погодитись із такими визначеннями. Справа в тому, що з точки зору філософії метод слід розглядати як "шлях до чого-небудь", спосіб соціальної діяльності в будь-якій її формі. Він зводиться до сукупності певних правил, принципів, прийомів, способів, норм пізнання та діяльності, дотримання та застосування яких дасть змогу вирішити конкретне завдання і досягти результатів у певній сфері діяльності [11, с. 184]. В нашому випадку мова йде про діяльність інвестиційну. Тому не коректно ототожнювати методи фінансування проєкту із процесом чи механізмом.

Серед небагатьох вчених, хто намагався дати визначення методу фінансування інвестиційного проєкту, варто згадати К. Біккузіна. І хоча він живив термін "ме-

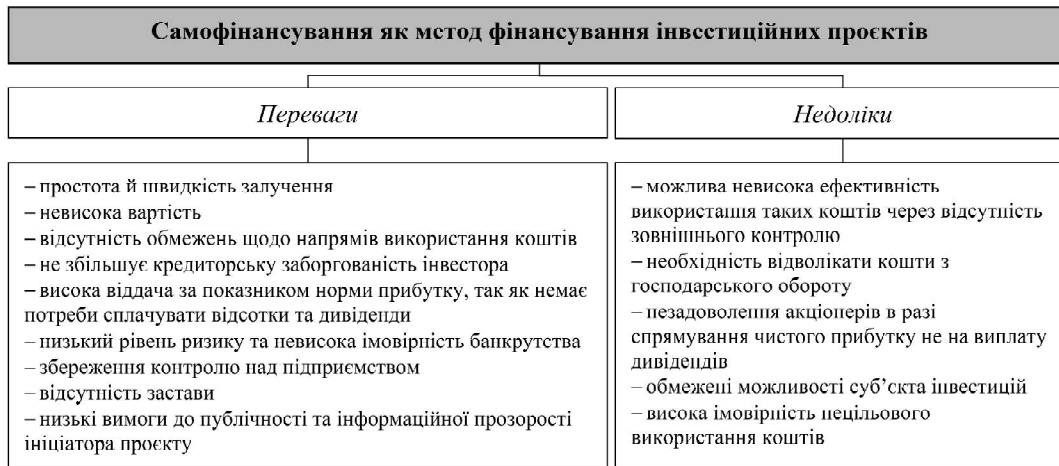

Рис. 2. Переваги та недоліки самофінансування як методу фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено авторами самостійно.

тод інвестування проєктів", що ми вважаємо вкрай некоректним, він досить точно описав його зміст: спосіб, принциповий підхід до фінансування проєкту, використання якого дозволяє мінімізувати ризики або максимізувати прибутки, втілюючи бізнес-ідеї щодо функціонування та розвитку підприємства [12, с. 5]. В даному випадку сутність методу як такого описано належним чином, однак ми б не акцентували увагу на мінімізації ризиків чи максимізації прибутків як кінцевих цілях його застосування, оскільки вибір та використання тих чи інших методів завжди відбувається з метою досягнення загалом цілей проєкту та його ініціаторів.

Тож ми пропонуємо надалі розуміти метод фінансування інвестиційного проєкту як спосіб акумуляції грошових коштів для фінансового забезпечення проєкту, а також сукупність правил і умов їх застосування.

Якщо ж говорити про те, які саме методи застосовують для фінансування інвестиційних проєктів, то їх склад різниться у різних наукових джерелах. Так, Т. Майорова до методів фінансування відносить такі: самофінансування, акціонування, кредитне фінансування, бюджетне фінансування, фінансування за рахунок безоплатних і благодійних внесків, змішане фінансування [13, с. 369]. У той же час О. Петухова інакше підходить до вирішення даного питання і визначає такі методи: самофінансування, пайове, позикове, державне, змішане фінансування, лізинг та проєктне фінансування [10, с. 280]. В даному випадку ми не згодні із позицією, що лізинг слід розглядати як окремий метод, адже дана операція здійснюється на засадах позики, а значить вона є різновидом інвестиційного кредитування, а точніше — одним з його інструментів. Аналогічну помилку роблять у своєму дослідженні К. Копішинська та І. Широкова, які лізинг і селенг в окремий метод фінансування, водночас вони доповнюють перелік венчурним фінансуванням [14, с. 34].

Розуміння того, що ми розрізняємо як джерела фінансування власні, залучені й запозичені кошти, дасть змогу в рамках цих типологізаційних ознак виділити і згрупувати конкретні методи фінансування інвестиційних проєктів (рис. 1).

Як видно з рисунку 1, в рамках кожного з методів фінансування інвестиційних проєктів ми виокремлюємо

конкретні інструменти, перелік яких постійно змінюється і доповнюється під впливом таких чинників, як глобалізаційні процеси та кризові явища, розвиток фінансового ринку та його окремих сегментів, нові запити від суб'єктів господарювання на залучення інвестиційних ресурсів, розбудова інформаційних технологій та використанні інноваційних рішень в економіці. При цьому важливо зауважити, що в науковій літературі не зустрічається визначення поняття "інструмент фінансування інвестиційного проєкту", в той час як сам термін вживається відносно тих же "зелених облігацій", проєктного фінансування, краудфандингу тощо. Базуючись на розумінні змісту поняття "фінансовий інструмент", наше визначення "інструменту фінансування інвестиційного проєкту" буде описане як різновид договору, що засвідчує виникнення фінансових взаємовідносин і опосередковує рух фінансових ресурсів, що будуть спрямовані на реалізацію інвестиційного проєкту, між його учасниками. На відміну від методу це поняття дає чітку вказівку на те, який саме інструмент фінансового ринку буде використано чи тип контракту буде укладено для залучення фінансових ресурсів під проєкт.

Поглиблення розуміння економічної природи різних методів фінансування інвестиційних проєктів вимагає зосередження уваги на їх характеристистичні, а також виокремлення їх переваг та недоліків.

Ініціатор інвестиційного проєкту обирає самофінансування, якщо усі витрати, пов'язані з його реалізацією, будуть покриті виключно за рахунок цього суб'єкта. Для цього він акумулює лише внутрішні ресурси, інструменти формування яких вказані на рис. 1. В такому разі він самостійно приймає рішення про те, куди саме будуть спрямовані такі кошти, а тому й несе повну відповідальність за ефективність реалізації інвестиції. Нижче на рис. 2 ми навели переваги й недоліки такого методу фінансування інвестиційних проєктів.

Аналіз сильних та слабких сторін цього методу фінансування дає змогу зробити висновок, що він є універсальним і може самостійно або разом з іншими методами бути застосованим для різних видів проєктів. Зокрема, без власного внеску, як правило, неможливим буде отримання інвестиційного кредиту, а тому наявність влас-

Інвестиційне кредитування як метод фінансування інвестиційних проєктів	
<i>Переваги</i>	<i>Недоліки</i>
<ul style="list-style-type: none"> - може бути використаний для проєктів середнього масштабу й тривалості - заставою може виступати об'єкт кредитування - можлива обмежена відповідальність позичальника перед кредитором (при умові фінансування без регресу на позичальника або з частковим регресом) - при створенні спеціалізованої проєктної компанії заборгованість відноситься на її баланс, тому вона не погіршує фінансовий стан позичальника - можливість надання синдикованого кредиту, що дозволяє зекономити час та зменшити витрати на укладання угоди, сформувати публічну кредитну історію, зменшити залежність від одного банку завдяки залученню інших банків-кредиторів - у разі успішної реалізації проєкту та своєчасного погашення кредиту формується позитивна кредитна історія - кредитор не претендує на частку у капіталі та на майбутні прибутки підприємства - відсоткові платежі за борговими коштами включаються до фінансових витрат, що забезпечує зменшення бази оподаткування і вартості таких коштів - протягом періоду створення до собівартості кваліфікаційного активу у тому числі включається сума фінансових витрат, обчислена з урахуванням процентних ставок за позиками - при умові, що дохідність активів більше середньозваженої вартості позикового капіталу, можливим є ефект від дії фінансового важеля, що підвищує рентабельність власників - для державного інвестиційного кредиту – невисока вартість, фінансування пріоритетних галузей економіки, надання супутньої підтримки (консультації, правова допомога, страхування тощо) - в разі емісії облігацій - можливість самостійно встановлювати норму доходу та відсутність застави, надання кредиторам більш обмеженої інформації, більша самостійність в управлінні проєктом - в разі краудлендінгу чи отримання кредиту через онлайн-платформи - менші витрати часу та транзакційні витрати - можливість отримання на пільгових умовах супутніх послуг на вигідних умовах (наприклад, страхування лізингового майна) 	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень витрат, які несе потенційний позичальник у передінвестиційній фазі реалізації проєкту - порівняно тривалий період до прийняття банком чи їх об'єднанням рішення про фінансування, що пов'язано з ретельною оцінкою проєкційної документації і великим обсягом робіт з організації фінансування - підвищений ризик, враховуючи терміни реалізації інвестиційного проєкту, звідси - висока вартість таких коштів - підвищені комісійні (комісія за оцінку проєкту, організацію фінансування, нагляд тощо) - вартість інвестиційного кредиту вище звичайного, у разі фінансування без регресу на позичальника або з частковим регресом - висока залежність вартості позикового капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку - набагато жорсткіший контроль зі сторони банку за діяльністю позичальника - в окремих випадках ризик втрати позичальником незалежності (якщо кредитор закріплює за собою право придбання акцій компанії) - ризик зниження фінансової стійкості та втрати платоспроможності - високі вимоги до забезпечення, у т.ч. застави та гарантій - для державного інвестиційного кредиту - вибірковий характер кредитування на конкурсній основі із жорсткими вимогами, вузький спектр галузей для надання кредиту, фінансування проєктів за залишковим принципом та високий рівень залежності від стану державного та місцевих бюджетів - в разі емісії облігацій - додаткові витрати на їх випуск та розміщення, підвищені вимоги щодо фінансового стану емітента, витрати на послуги професійних учасників фондового ринку, а також слабо розвинений національний ринок цінних паперів - необхідність розкриття позичальником конфіденційної та чутливої інформації, що за умов отримання кредиту через онлайн-платформи наражають його на додаткові кібер-ризиків

Рис. 3. Переваги та недоліки інвестиційного кредитування як методу фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено автором за даними [18, с. 67; 19, с. 219—224].

них коштів є важливою передумовою для втілення своїх інвестиційних задумів. Водночас коли суб'єкт інвестування має у своєму розпорядженні лише власні кошти і не може залучити ресурси на стороні, тоді очевидно, що такий метод буде придатний переважно для невеликих проєктів з різними термінами окупності витрат. Найчастіше його використовують суб'єкти мікро- та малого підприємництва.

Характеристика такого методу, як інвестиційне кредитування, є складним завданням як через багатогранну природу кредиту, так і через неоднорідність самого методу, в рамках якого можуть бути застосовані різноманітні інструменти фінансування. Важливо поглянути, як визначають інвестиційний кредит в англійських та вітчизняних наукових джерелах.

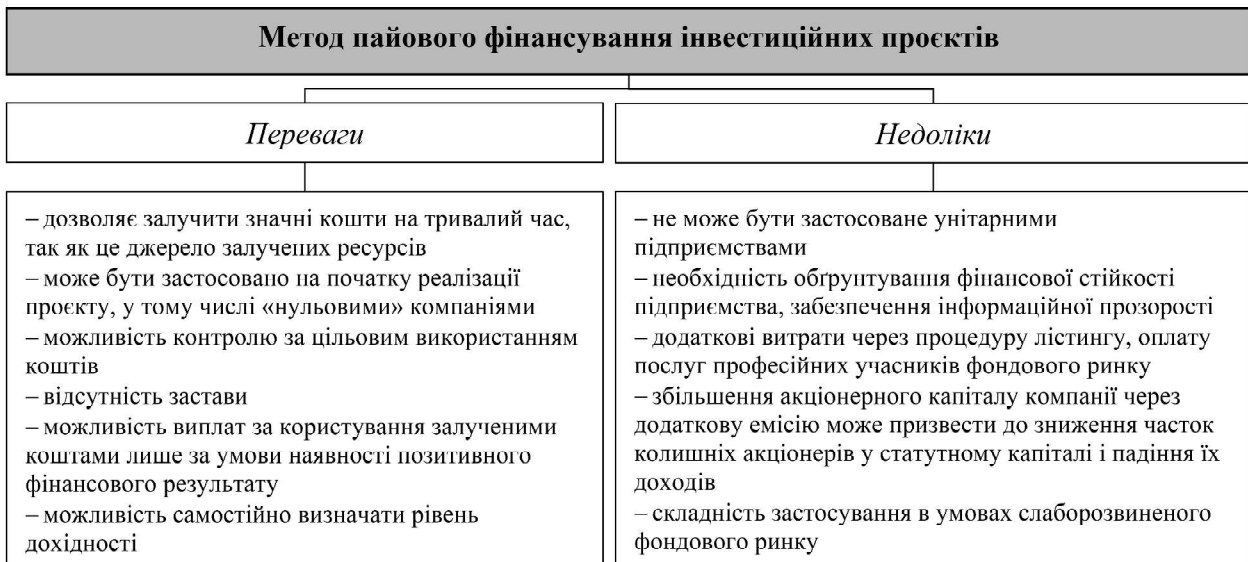

Рис. 4. Переваги та недоліки пайового методу фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено автором самостійно.

Так, у Кембриджському словнику термін "інвестиційний кредит" розглядається як сума грошей, яку було позичено для фінансування конкретного проєкту, а також уточнено, що вона надається підприємцям, аби вони могли розвивати свій бізнес [15]. У сфері юриспруденції під інвестиційним кредитом розуміють або кредит, забезпечений іпотекою на інвестиційну нерухомість, або ж як будь-які іпотечні цінні папери, забезпечені комерційною нерухомістю, забезпечені кредитом облігації, першочергова чи субординована позика, за якою кошти на кредитних засадах передаються підприємству-позичальнику чи його дочірній компанії в ході звичайного здійснення господарської діяльності [16]. Таким чином на Заході до трактування інвестиційного кредиту підходять об'єктно.

Натомість у вітчизняній же літературі більш поширеним є підхід, коли інвестиційний кредит розглядають як сферу специфічних суспільних відносин. Наприклад, Т. Майорова пише, що це економічні відносини між кредитором та позичальником з приводу фінансування інвестиційних заходів на засадах повернення і, як правило, з виплатою відсотка [13, с. 380]. У цьому випадку авторка називає лише два з базових принципів кредитування, а також не зазначає, що має стати результатом освоєння кредитних коштів.

Цей недолік усунуто С. Урванцевою, яка визначає інвестиційний кредит як суспільно-економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу перерозподілу вільної вартості на основі загальноекономічних та специфічних принципів кредитування з метою подальшої трансформації її у капітальні інвестиції, ефективне використання яких сприяє розширеному суспільному відтворенню [17, с. 3]. Таке трактування не лише повною мірою розкриває природу цього методу фінансування проєктів, а й чітко вказує на наявність в інвестиційного кредиту специфічних рис. Саме ці риси, а також тривала еволюція кредиту як такого обумовили появу цілої низки кредитних інструментів фінансування

інвестиційних проєктів. Усе це разом дало нам змогу виокремити слабкі та сильні сторони інвестиційного кредитування, перелік яких є досить широким (рис. 3).

Застосування інвестиційного кредиту є вимушеним методом для багатьох суб'єктів, оскільки власних коштів у підприємця може виявитись недостатньо в разі реалізації великого проєкту. При цьому слід пам'ятати, що застосування такого методу не виключає, більш того — зобов'язує ініціатора проєкту робити й власний внесок (як правило — 20-30%), що для кредитора виступає сигналом про готовність позичальника виконувати свої зобов'язання і дбати про успішну реалізацію проєкту.

Пайове фінансування передбачає, що ініціатори вносять частки (паї) у статутний капітал новостворюваного підприємства, здійснюють нову чи додаткову емісію простих або привілейованих акцій, а також випускають варанти (цінні папери з групи деривативних, які надають їх власникові право придбати акції компанії-емітента за заздалегідь визначеним курсом протягом встановленого строку) (рис. 4).

Отже, такий метод фінансування може бути застосований до великих проєктів зі значними строками окупності початкових інвестицій, проте їх використання є обмеженим через організаційно-правову форму ініціатора проєкту, складність процедури першої чи нової емісії акцій, а також рівнем розвитку фондового ринку і станом його кон'юнктури.

Щодо бюджетного фінансування, то воно проводиться, як правило, у рамках державних цільових програм і фінансової підтримки. Його інструменти застосовуються у тих галузях, які мають тривалий інвестиційний цикл і невисоку рентабельність, яка робить інвестиції в їх реалізацію приватного капіталу не вигідною, а також для стимулювання слабкорозвинених територій. Такими інструментами виступають кошторисне бюджетне фінансування проєктів і програм, міжбюджетні трансферти, дотації, субвенції, субсидії, прямі бюджетні інвестиції.

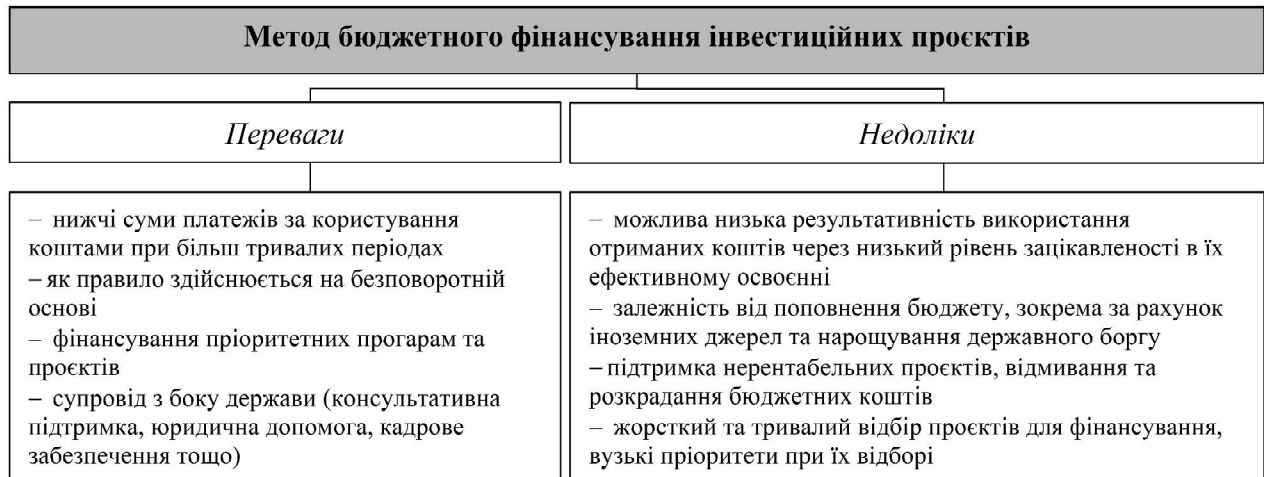

Рис. 5. Переваги та недоліки методу бюджетного фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено автором самостійно.

Розуміння принципів застосування цих інструментів бюджетного фінансування дало змогу сформулювати їх переваги та недоліки (рис. 5).

Окрему увагу ми хочемо приділити іншому безповоротному фінансуванню інвестиційних проєктів, яке як окремий метод науковці не розглядають, хоча згадують про його окремі інструменти. До них, зокрема, належить, спонсорська та благодійна допомога, краудфандинг та грантове фінансування. Останнє почало активно розвиватись у зв'язку із загальносвітовим трендом роботи грантових і донорських організацій, зокрема тих, які на конкурсній основі фінансують цікаві проєкти, у т.ч. інноваційні та інвестиційні. Водночас краудфандинг попри тривалу історію свого зародження офіційно з'явився лише 2000-х роках, а використовуватись для фінансування інвестиційних проєктів (насамперед, мова йде про стартапи) почав лише з 2009 р. з появою Kickstarter. Тут слід обмовитись, що в даному випадку мова йде про такі види краудфандингу, як краудфандинг за винагороду, благодійний та такий, що дає змогу донору проєкту отримати частину прибутку. Окремий різновид інвестиційного краудфандингу, що передбачає отримання донором частки у статутному капіталі новоствореної компанії шляхом підписки на певну кількість її акцій, варто розглядати як специфічний інструмент в рамках пайового методу фінансування.

Попри те, що інструменти в рамках такого методу фінансування значно відрізняються один від одного, ми все ж виокремили їх спільні переваги та недоліки (рис. 6).

Наявність слабких сторін у названих вище методів обумовило їх подальший розвиток, появу в їх межах нових інструментів, а також сприяло розвитку інших методів та інструментів фінансування інвестиційних проєктів. Окрім того, частково ці недоліки можуть бути компенсовані шляхом застосування так званого мультиінструментального фінансування — змішаного, мезонінного, проєктного та венчурного. Окремо ми б хотіли наголосити на різниці між змішаним та мезонінним фінансуванням. Якщо перше передбачає використання різних методів та інструментів фінансування одного й того ж проєкту, то мезонінне фінансування передбачає використання одного інструменту, яка при цьому має властивості різних (наприклад, субординований борг).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Аналіз теоретичних підходів вітчизняних науковців до виокремлення джерел, методів та інстру-

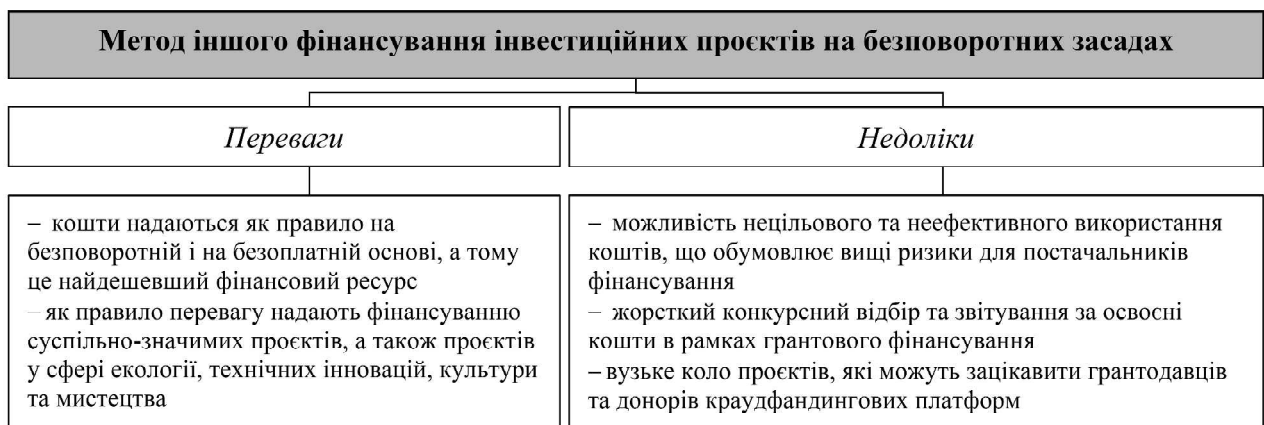

Рис. 6. Переваги та недоліки методу бюджетного фінансування інвестиційних проєктів

Джерело: складено автором самостійно.

ментів фінансування інвестиційних проєктів продемонстрував їх неузгодженість. В науковій літературі відсутнє чітке розуміння різниці між цими поняттями, а також їх складу (типів). Особливо проблематичним є систематизація саме методів фінансування інвестиційних проєктів з відповідним виокремленням в рамках кожного з них конкретного інструментарію підтримки інвестиційного задуму. Нами було встановлено, що нерідко поза увагою залишаються методи безповоротного фінансування, окремі інструменти якого на сьогоднішній день набувають значної популярності. Насамперед, мова йде про поширений нині інструмент підтримки стартапів — краудфандинг, ігнорування якого науковцями є неприпустимим, зважаючи на обсяги грошових коштів, які щороку залучають проєкти на краудфандингових майданчиках. За оцінками аналітиків обсяг світового ринку краудфандингу склав у 2022 р. 1,25 млрд. дол. США, за підсумками 2023 р. він досягне відмітки у 1,41 млрд. дол. США і до 2030 року він зросте до 3,62 млрд. дол. США [20]. Це означає, що популярність такого інструменту фандрайзингу набуватиме популярності, особливо в умовах волатильності на світових фінансових ринках та обмеження доступу підприємців до традиційних джерел фінансування в умовах воєнного стану.

Також в Україні в останнє десятиліття активно розвивається сегмент грантової підтримки проєктів, що особливо активізувався із початком повномасштабної війни. На регулярній основі конкурси для підтримки різного роду бізнес-ідей проводять USAID, ЄС в рамках програми Horizon Europe 2021—2027, ЄБПР, Міжнародний фонд "Відродження", зарубіжні посольства та приватні донорські фонди. Долучилася до такої практики й сама Україна, заснувавши у 2018 р. Український фонд стартапів.

Також важливо пам'ятати, що еволюція глобальної економіки, її окремих сегментів, технологій та способів передачі й обробки даних чинять неабиякий вплив на сучасний фінансовий ринок, обумовлюючи появу фінтех-інструментів підтримки проєктів. Кожен з них має бути розміщений в системі координат існуючих методів фінансування проєктів, або ж навіть міняти її.

Так, якщо до інвестиційного кредитування раніше традиційно відносили банківський, державний, комерційний кредит, емісію облігацій та фінансовий лізинг, то вже зараз цей перелік значно розширився, зокрема, завдяки тому ж інвестиційному селенгу чи краудлендингу. Останній, зокрема, розвинувся на базі традиційного краудфандингу і сьогодні набуває неабиякої популярності у світі. Очікується, що вже до кінця 2023 р. світовий обсяг угод у сегменті бізнес-краудлендингу сягнуть 31,46 млрд. дол. США і досягне 37,42 млрд. дол. США до кінця 2027 р. [21].

Зазначені вище чинники, а також недоліки, які характерні для окремих методів фінансування інвестиційних проєктів сприяють появі та розвитку мультиінструментального фінансування. І мова не лише про використання одночасно двох і більше інструментів для фінансового забезпечення інвестиційної діяльності, а й застосування принципово інших, які поєднують у собі

ознаки та сильні сторони різних за своїм родом фінансових інструментів (наприклад, проєктне фінансування).

Враховуючи потужний глобальний тренд з розвитку фінтеху, перебудови фінансового ринку, відмову від традиційних фінансових інструментів через їх невідповідність умов використання для малого і середнього бізнесу, а також сегменту стартапів, можемо говорити, що у майбутньому будуть з'являтися нові інструменти фінансування проєктів, у тому числі гібридні. Подальші дослідження за цим напрямком слід проводити в контексті вивчення змісту та порівняльного аналізу різних інструментів фінансування інвестиційної діяльності, а також специфіки їх застосування на практиці. Це наукове завдання є важливим в контексті розуміння бізнесом переваг і недоліків різних можливостей залучення ресурсів для власного розвитку, що буде надзвичайно важливим в період повоєнної відбудови України.

Література:

1. Стефанович Є. А. Інвестиційні проєкти та джерела їх фінансування. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 20. С. 8—12.
2. Галінська Т. С. Джерела формування інвестиційних ресурсів підприємства та методи їх фінансування. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2014. № 5. С. 58—60.
3. Тулай О. І. Парадигма фінансового забезпечення сільськогосподарських підприємств. Український журнал прикладної економіки. 2018. № 4. Том 3. С. 175—184.
4. Настасяк І. Співвідношення поняття "типологізація" з суміжними поняттями. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Випуск 61. С. 37—44.
5. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР, Ін-т мовознавства імені О. О. Потебні; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ: Наук. думка, 1970—1980. Т. 2: Г-Ж / ред. тому: П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. 1971. 550 с.
6. Семенов А. Г., Васильєв В. О. Аналіз джерел фінансування інвестицій у сучасних умовах розвитку економічної системи України. Економіка та держава. 2013. № 12. С. 30—33.
7. Туріяньська М. М. Інвестиційні джерела: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2004. 317 с.
8. Смолянська О. Ю., Смолянський Ю. В. Теоретичні аспекти управління джерелами фінансування інвестиційної діяльності підприємств АПК. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Серія: Економічні науки. 2012. Випуск 1 (4). Том 3. С. 214—219.
9. Світлична А. В., Яснолоб І. О., Бондаренко Я. І. Основи інвестиційного забезпечення бізнес-проєкту розвитку суб'єктів підприємницької діяльності. Цифрова економіка та економічна безпека. 2022. № 2 (02). С. 186—190. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-31>
10. Петухова О. М. Інвестування: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2014. 336 с.
11. Філософія: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. П. Щерба, В. К. Щедрін, О. А. Заглада; За заг. ред. С. П. Щерби. Київ: МАУП, 2004. 216 с.

12. Біккузін К. В. Обґрунтування вибору методів інвестування. Системи обробки інформації. 2012. № 8 (106). С. 5—7.
13. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: Підручник. Київ: ЦУЛ, 2019. 472 с.
14. Широкова І.С., Копішинська К.О. Методи залучення інвестицій в інноваційний розвиток підприємств. Сучасні підходи до управління підприємством: зб. тез доп. X Всеукр. наук.-практ. конф., 11 квіт. 2019 р. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во "Політехніка". 2019. С. 34.
15. Meaning of investment loan in English. Cambridge University Press. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/investment-loan>. (Дата звернення: 28.06.2023).
16. Investment Loan definition. Law Insider. URL: <https://www.lawinsider.com/dictionary/investment-loan>. (Дата звернення: 28.06.2023).
17. Урванцева С. В. Інвестиційний кредит в Україні та формування його ціни [Автореферат]: канд. екон. наук: 08.00.08. Ірпінь, 2015. 21 с.
18. Урванцева С. В. Сутність та значення інвестиційного кредиту у сучасних умовах господарювання. Молодий вчений. 2014. № 9. С. 65—69.
19. Активізація інвестиційного процесу в Україні: колективна монографія / [Т. В. Майорова, М. І. Диба, С. В. Онишко та ін.]; за наук. ред. М. І. Диби, Т. В. Майорової. Київ: КНЕУ, 2012. 472 с.
20. Market size of crowdfunding worldwide in 2022 and 2023 with a forecast for 2030. Statista. URL: <https://www.statista.com/statistics/1078273/global-crowdfunding-market-size/>. (Дата звернення 28.06.2023).
21. Crowdlending (Business) — Worldwide. Statista. URL: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/digital-capital-raising/crowdlending-business/worldwide>. (Дата звернення 28.06.2023).
- References:
1. Stefanovych, Ye.A. (2010), "Investment projects and sources of their financing", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 8—12.
2. Halins'ka, T. S. (2014), "Sources of formation of enterprise investment resources and methods of their financing", *Derzhava ta rehiony*. Serii: *Ekonomika ta pidpriemnytstvo*, vol. 5, pp. 58—60.
3. Tulaj, O. I. (2018), "Paradigm of financial support of agricultural enterprises", *Ukrains'kyj zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 4 (3), pp. 175—184.
4. Nastasiak, I. (2015), "Relationship of concept "typologization" with related concepts", *Visnyk L'vivs'koho universytetu*. Serii *iurydychna*, vol. 61, pp. 37—44.
5. Bilodid, I.K. Dotsenko, P.P. Yurchuk, L.A. and others (1971), *Slovnnyk ukrains'koi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes], 2nd vol, Naukova dumka, Kyiv, Ukraine.
6. Semenov, A. H. and Vasyl'iev, V.O. (2013), "The analysis of sources of investment financing in modern conditions of development of economic system of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 30-37.
7. Turiians'ka, M.M. (2004), *Investytsijni dzherela* [Investment sources of financing], *Yuhu-Vostok, Donetsk, Ukraine*.
8. Smolianska, O.Yu. and Smolianskyi, Yu.V. (2012), "Theoretical aspects of management of sources of financing of investment activity of agroindustrial complex enterprises", *Naukovi pratsi Poltavskoi derzhavnoi ahrarnoi akademii*. Serii: *Ekonomichni nauky*, vol. 1 (4), pp. 214—219.
9. Svitlychna, A. V. Yasnolob, I. O. and Bondarenko, Ya. I. (2022) "Fundamentals of investment security business project development of entrepreneurial activities", *Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka*, vol. 2 (02), pp. 186—190. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.2-31>
10. Pietukhova, O.M. (2014), *Investuvannia* [Investing], *Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine*.
11. Scherba, S.P. Schedrin, V.K. and Zahlada, O.A. (2004), *Filosofiiia* [Philosophy], MAUP, Kyiv, Ukraine.
12. Bikkuzin, K. V. (2012), "Justification of the choice of investment methods", *Systemy obrobky informatsii*, vol. 8 (106), pp. 5—7.
13. Majorova, T.V. (2019), *Investytsijna diial'nist'* [Investment activity], *Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine*.
14. Shyroкова, I.S. and Kopishyn's'ka, K.O. (2019), "Methods of attracting investments in the innovative development of enterprises", *Zbirka tez dopovidej X Vseukrains'koi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Conference Proceedings of the 10th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference], *Suchasni pidkhody do upravlinnia pidpriemstvom* [Modern approaches to enterprise management], Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine, pp. 34.
15. The official site of Cambridge University Press (2023), "Meaning of investment loan in English", available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/investment-loan> (Accessed 28 June 2023).
16. The official site of Law Insider (2023), "Investment Loan definition", available at: <https://www.lawinsider.com/dictionary/investment-loan> (Accessed 28 June 2023).
17. Urvantseva, S.V. (2015), "Investment loan in Ukraine and its price formation", Ph.D. Thesis, Money, finance and credit, National University of State Tax Service of Ukraine, Irpin, Ukraine.
18. Urvantseva, S.V. (2014), "Essence and value of investment credit in the modern economic conditions", *Molodyj vchenyj*, vol. 9, pp. 65—69.
19. Majorova, T. V. Dyba, M. I. Onyshko, S. V. and others (2012), *Aktyvizatsiia investytsijnoho protsesu v Ukraini: kolektyvna monohrafiia* [Activation of the investment process in Ukraine: a collective monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
20. The official site of Statista (2023), "Market size of crowdfunding worldwide in 2022 and 2023 with a forecast for 2030", available at: <https://www.statista.com/statistics/1078273/global-crowdfunding-market-size/> (Accessed 28 June 2023).
21. The official site of Statista (2023), "Crowdlending (Business) — Worldwide", available at: <https://www.statista.com/outlook/dmo/fintech/digital-capital-raising/crowdlending-business/worldwide> (Accessed 28 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 30.06.2023 р.

УДК 658.56

*O. Popovych,
Assistant of the Department of Management, Management of Economic Processes
and Tourism, Mukachev State University*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7563-8277>

O. Pustovit,

*Senior Lecturer of the Department of Entrepreneurship and Tourism,
Odessa national maritime university*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5405-5558>

L. Chobal,

*PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Management of the Hotel and Tourist
Business, Uzhgorod Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics*

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9838-4051>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.127

DIGITAL TOOLS INTEGRATION IN DOMESTIC TOURISM AND RESTAURANT MANAGEMENT: POTENTIAL OF CLOUD COMPUTING, BLOCKCHAIN, BIG DATA, AND AI

*O. P. Попович,
асистент кафедри менеджменту, управління економічними процесами та туризму,
Мукачівський державний університет*

*O. Г. Пустовіт,
ст. викладач кафедри підприємництва та туризму, Одеський національний морський університет*

Л. Ю. Чобаль,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту туристичного та готельного бізнесу,

Ужгородський торговельно-економічний інститут Державного торговельно-економічного університету

**ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ЗАСОБІВ У ВІТЧИЗНЯНИЙ ТУРИСТИЧНИЙ ТА РЕСТОРАННИЙ
МЕНЕДЖМЕНТ: ПОТЕНЦІАЛ CLOUD COMPUTING, BLOCKCHAIN, BIG DATA ТА AI**

By the end of the second decade of the 21st century, scientific and technological progress had a tremendous impact on the development of various sectors of the economy. Tourism and the restaurant business were no exception, as business entities began actively utilizing modern technologies such as Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and Artificial Intelligence (AI). It should be noted that although the overall impact of these technologies is quite consistent, in the field of tourism and recreation, they create qualitatively new opportunities that enhance efficiency and service quality, enable more precise management, and provide new avenues for customer engagement. Thus, the potential for using such technologies in tourism and restaurant management is unequal. Accordingly, the aforementioned research aims to determine the potential of utilizing Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and AI in domestic tourism and restaurant management. According to the research findings, it has been proven that the potential integration of Cloud Computing into domestic tourism and restaurant management provides opportunities to create competitive advantages (through reduced equipment costs) and a wide range of possibilities for optimizing business processes. It has been proven that the potential of Blockchain stands out in terms of changing

approaches to data security and integrity, as well as the adaptability of enterprises to the use of distributed data storage technology. However, this potential is dependent on the chosen technical solution, which is more effective when it leads to improvements in service quality and optimization of business processes. The potential of Big Data and AI technologies stands out in the way it transforms approaches to performing tasks and actions within numerous processes. Company managers gather and analyze data on bookings, transportation, hotels, excursions, and other aspects of travel to understand customer needs and identify new opportunities. The prospects of research lie in utilizing the obtained results to develop and implement intelligent management systems for tourist and hotel complexes that leverage data from cloud resources to optimize booking, inventory management, staffing, and other business processes.

Наприкінці другої декади XXI ст. науково-технічний прогрес забезпечив величезний вплив на розвиток різних галузей господарства. Туризм та ресторанний бізнес не стали винятком, оскільки суб'єкти бізнесу почали активно використовувати такі сучасні технології, як Cloud Computing, Blockchain, Big Data та Artificial Intelligence. При цьому зазначимо, що хоча у загальному дія окреслених технологій доволі одноманітна, у сфері туризму та рекреації вона створює якісно нові можливості, які покращують ефективність та якість обслуговування, забезпечують більш точне управління та надають нові можливості для залучення клієнтів. Потенціал використання таких технологій в туристичному та ресторанному менеджменті не є однаковим. Відповідно до вищенаведеного дослідження спрямоване на визначення потенціалу використання Cloud Computing, Blockchain, Big Data та AI у вітчизняному туристичному та ресторанному менеджменті. За результатами дослідження доведено, що потенціал інтеграції Cloud Computing у вітчизняний туристичний та ресторанний менеджмент забезпечує можливості для створення конкурентних переваг (за рахунок зниження витрат на обладнання) та широкий спектр можливостей для оптимізації бізнес-процесів (за рахунок автоматизації та покращення доступу до даних). Доведено, що потенціал Blockchain вирізняється змінами підходів до безпеки та недоторканності даних, а також адаптацією підприємства до використання розподіленої технології зберігання даних. Проте, цей потенціал залежить від обраного технічного рішення, яке впливає на ефективність підвищення якості обслуговування та оптимізації бізнес-процесів. Потенціал технологій Big Data та AI вирізняється змінами підходів до виконання робіт і дій у межах багатьох бізнес-процесів. Менеджери компанії збирають та аналізують дані про бронювання, перевезення, готелі, екскурсії та інші аспекти подорожей для розуміння потреб клієнтів та виявлення нових можливостей. Перспективи досліджень полягають у використанні отриманих результатів для розробки і впровадження інтелектуальних систем управління туристичними та готельними комплексами, що використовують дані з хмарних ресурсів для оптимізації бронювання, управління запасами, персоналом та іншими бізнес-процесами.

Key words: tourism; restaurant business; digital tools; business process; databases; software and services.

Ключові слова: туризм; ресторанний бізнес; цифрові засоби; бізнес-процес; бази даних; програми та сервіси.

THE PROBLEM STATEMENT IN A GENERAL FORM AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

At the end of the second decade of the 21st century, scientific and technological progress has had a tremendous impact on the development of various sectors of the economy. Tourism and the restaurant business were no exception, as businesses began actively using modern technologies such as Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and Artificial Intelligence (AI). Cloud Computing allows for the storage and processing of large volumes of data on remote servers, providing access to this data over the Internet. Blockchain enables the creation of secure and reliable data and transaction exchange systems. Big Data

allows for the collection, analysis, and utilization of large volumes of data to make more informed decisions. Artificial Intelligence can be used to automate many processes in the tourism and restaurant industry. It should be noted that while the overall impact of these technologies is uniform, in the field of tourism and recreation, they open up qualitatively new possibilities that improve efficiency and service quality, enable more precise management, and provide new opportunities for customer engagement. Therefore, research in this direction is relevant and timely.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

Among the research and publications that have initiated the resolution of the problem of identifying the

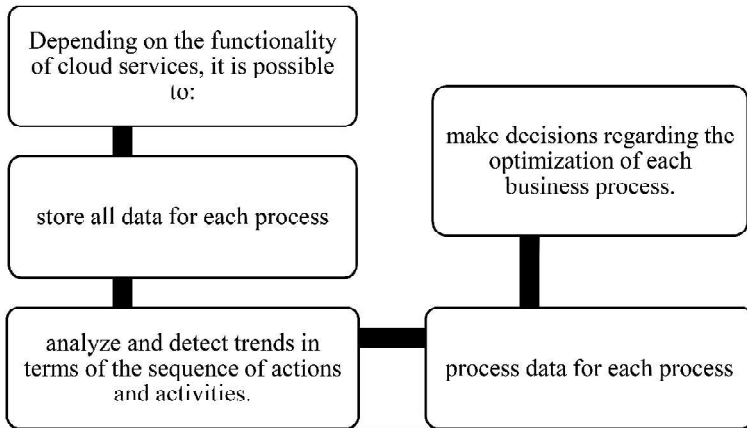

Figure 1. The directions of Cloud Computing technology potential form from data storage and processing order changes

Source: Compiled based on [3; 5].

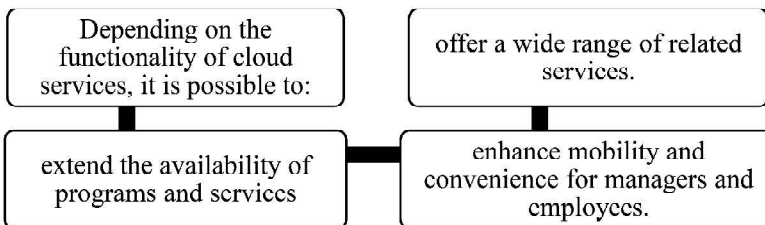

Figure 2. The directions of Cloud Computing technology potential form from the order of access to programs and services changes

Source: Compiled based on [3; 5].

peculiarities of integrating digital tools in domestic tourism and restaurant management, we highlight the contributions of Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman, Olena Maslyhan, Valentyn Bannikov, Tetiana Lobunets, Ievgen Buriak, and Larysa Shevchuk. However, when referring to the content of the mentioned research, their fragmentary nature in identifying the potential formed by the most commonly used digital tools is noted, although the authors rely on these works. Despite the fragmentary nature of the works, they provide informative insights into the peculiarities of integrating Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and AI into domestic tourism and restaurant management.

THE RESEARCH ARMS

The research arm is to determine the potential of using Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and AI in domestic tourism and restaurant management.

THE PAPER MAIN BODY WITH FULL REASONING OF ACADEMIC RESULTS

According to the scientific literature, the "potential" category refers to the possibilities inherent in something or someone and can be realized or developed [5]. Therefore, in the context of this research, the potential of using digital technologies in tourism and restaurant management is considered through the lens of various possibilities they create to improve service quality, optimize business processes, and create a competitive

advantage for Ukrainian enterprises in the global market environment. Therefore, within the scope of this research, a detailed examination and study of the potential of each of the technologies actively used in the researched field is proposed. These technologies include Cloud Computing (interpreted as a model for providing computing or data storage services over the Internet), Blockchain (interpreted as a distributed data storage system built on sequential blocks containing information), Big Data (interpreted as a complex of tools such as distributed data processing systems, data analytics, machine learning, and others, for processing and collecting data), and AI (interpreted as the creation of computer systems that simulate intelligence and reasoning by combining various methods, algorithms, and technologies, including machine learning, deep learning, neural networks, natural language processing, computer vision, and others).

So, the potential of Cloud Computing technology stands out for its changes in approaches to working with computing resources and the adaptation of businesses to the use of Internet-based services it provides. Specifically in tourism and restaurant management, this involves the use of cloud services (such as Oracle Hospitality Opera Cloud, Cloudbeds, and Hotelogix), whose environments can be utilized for:

1. Storage and processing of data (such as booking information, customer data, sales statistics, customer reviews, and much more). Specifically, this technology enables the optimization of business processes in the directions shown in Figure 1.

In particular, the potential is shaped by changes in the following areas:

— Storage of all data for each process in cloud storage. The nature of the changes is focused on data security and accessibility for users and business process owners from any location (via the Internet).

— Data processing for each process in cloud storage. The nature of the changes is directed towards utilizing powerful computing resources hosted on remote platforms.

— Analysis and detection of trends regarding the sequence of actions and activities performed within the business process. The nature of the changes involves using data from various sources, such as action logs, databases, monitoring systems, and so on.

— Decision-making regarding the optimization of the business process. The nature of the changes is focused on modifying the processed data.

1. Remote access to programs and services; reduction in equipment costs. Specifically, this technology enables the optimization of business processes in the directions shown in Figure 2.

In particular, the potential is shaped by changes in the following areas:

Table 1. Characteristics of methods for accessing programs and services necessary for managing tourism and restaurant enterprises through Cloud Computing

Method of access.	Characteristics of the method.	Features of access.
Cloud applications and services	Developers of tourism and restaurant applications can create and host their applications in cloud environments.	Users can access these programs through a web browser or dedicated mobile applications, regardless of the device they are using.
Remote access to cloud workspace	Cloud platforms provide remote access to the complete workspace, including programs and services, through virtual desktops or virtual private networks (VPNs).	Users can remotely connect to their workspace and utilize the necessary programs and services, regardless of their location.
Mobile applications with access to cloud services	Many programs and services for managing tourism and restaurant enterprises are hosted in the cloud but accessible through mobile applications that can be installed on smartphones or tablets.	Users can access the functionality of the program through mobile devices, regardless of their location.
Web browser with access to cloud services	Many programs and services for enterprise management are hosted in the cloud but accessible through a web-based environment, which means they can be used through a regular web browser.	Users can log in to their account using any device with a web browser, such as a computer, laptop, smartphone, or tablet.

Source: Compiled based on [3; 5].

1. Accessibility of programs and services necessary for managing tourism and restaurant enterprises. The nature of the changes focuses on using cloud services for hosting programs and services and ensuring their accessibility via the Internet. The changes result enables the usage of these programs and services from any device and location, as specified in Table 1.

— Mobility and convenience of programs and services for managers and employees. The nature of the changes is focused on transforming hotel management systems, reservation systems, accounting systems, and others, as they become accessible in remote mode via the Internet, according to the specifics listed in Table 2.

The result is always a change in operational efficiency, achieved through improved accessibility and flexibility in using programs and services, as well as a reduction in the need for physical servers and infrastructure.

— a wide range of accompanying services, including computational resources, data storage, analytics, artificial intelligence, machine learning, and others.

2. Cost reduction in equipment. The nature of the changes is aimed at the nature of the business and the costs associated with equipment (such as servers, networking equipment, and storage devices [5]). This technology enables cost optimization (as the computational and storage processes are transferred to the cloud service provider [5]). In the tourism and hotel industry, as a user, you only pay for the actual resources used, making this approach more cost-effective and providing a competitive advantage for Ukrainian businesses in the global market environment.

Table 2. Characteristics of methods ensuring mobility and convenience of programs and services for managers and employees through Cloud Computing

Cloud-based service.	Characteristics of the service.	Functionality
Property Management Systems (PMS) in cloud	Allow hotels and restaurants to manage all aspects of their operational activities, including reservations, front-office operations, customer management, inventory management, financial accounting, and reporting.	Operate on cloud platforms and are accessible for use through web browsers or mobile applications.
Online Booking Engines	Allow hotels and restaurants to accept and manage bookings through websites or mobile applications.	Provide a wide range of features, such as booking calendars, online payments, web integration, and reporting.
Point of Sale (POS) Systems:	Enable restaurants to efficiently process orders and payments. They may include features such as menu management, integration with external systems, reporting, and analytics.	Can be available on tablets or other devices and connect to cloud servers for data storage and processing.
Customer Relationship Management (CRM) Systems	Assist hotels and restaurants in managing their interaction with customers, including collecting and analyzing customer data, managing loyalty programs, automating marketing campaigns, and customer support.	Provide access to these functions through cloud platforms, ensuring convenience and flexibility in working with customer data.

Source: Compiled based on [3; 5].

The Cloud Computing integration into the domestic tourism and restaurant management sector provides certain opportunities for creating competitive advantages (through cost reduction in equipment) and a wide range of possibilities for optimizing business processes. This assertion is supported by the experiences of many business entities. Indeed, among the most active users are Puzata Hata, one of the most well-known fast-food restaurant chains in Ukraine, which actively utilizes cloud solutions to manage its food establishments. They have transitioned to cloud order processing, inventory management, and financial accounting. Another notable example is Reikartz Hotel Group, one of the largest hotel chains in Ukraine, which employs cloud solutions for hotel

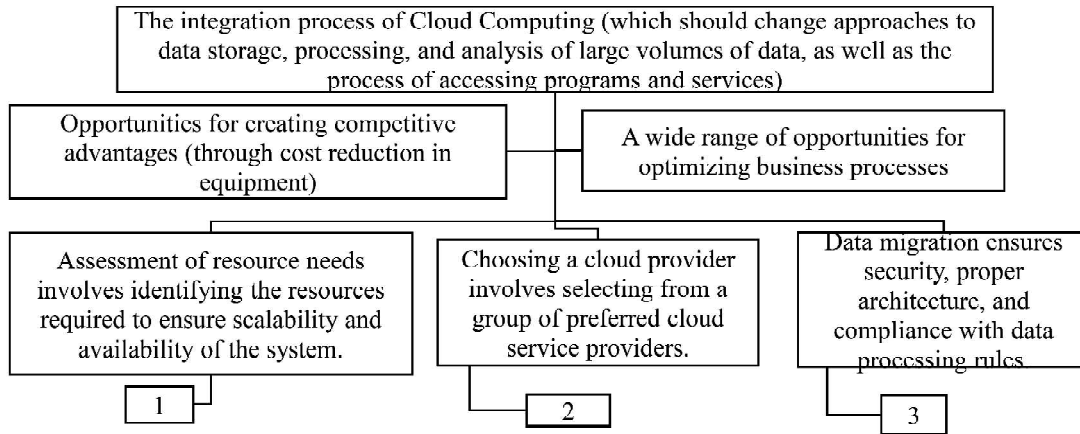

Figure 3. General Process of Cloud Computing Integration into Domestic Tourism and Restaurant Management

Note: (1) Virtual servers, data storage, etc. should be taken into account. (2) Different cloud service providers should be considered if they meet the business needs. (3) All data and applications should be migrated to the cloud environment.

Source: Based on information from Puzata Hata and Reikartz Hotel Group and [5]

management, including Property Management Systems, reservation systems, and sales management. These cases demonstrate how cloud computing is being effectively utilized in the Ukrainian tourism and restaurant industry.

It should be noted that Cloud Computing creates significant potential in the domestic tourism and restaurant management sector, provided that the general framework is followed when integrating these technologies (Figure 3).

The need arises from the importance of changing approaches to storage, processing, and analysis of large volumes of data, as well as access to applications and services (which become accessible from anywhere with an internet connection).

The potential of Blockchain technology stands out due to the changes it brings in data security and integrity approaches. Each block of distributed data in a Blockchain has a unique identifier and references the previous block, forming a chain of blocks. It ensures the security and immutability of the data. Additionally, the business adaptation to utilize distributed data storage technology is crucial, although it depends on the chosen technical solution. The implementation effectiveness service quality determined and optimization of business processes improvement. In the context of tourism and restaurant management, the potential of Blockchain is realized through various individual or integrated changes in numerous processes (Figure 4).

In particular, the potential is shaped by changes in the following areas:

1. Registration and confirmation of transactions. The nature of the changes is focused on establishing an immutable system for registering and confirming transactions [5].

2. Hotel reservations, restaurant table bookings. The nature of the changes in tourism management is aimed at altering the processes of confirming hotel reservations,

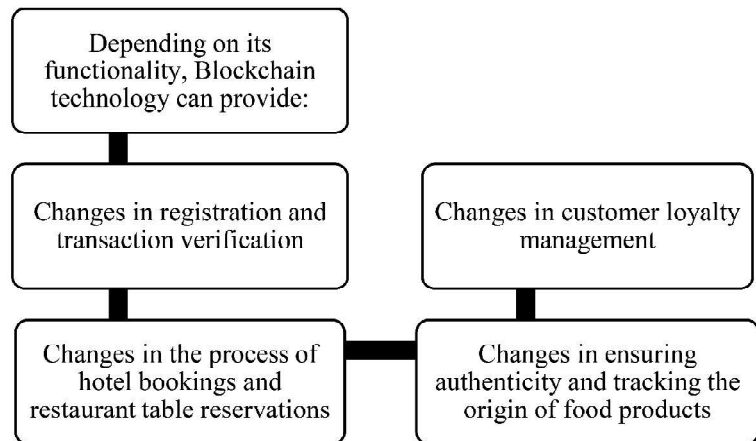

Figure 4. Directions for forming the potential of Blockchain technology from changes in data security and integrity approaches and the use of distributed data storage technology

Source: Compiled based on [1–2; 5].

transportation tickets, tours, and other services. The nature of the changes in restaurant management is focused on modifying the processes of confirming table bookings, payment, and exchanging information about reservations [2].

3. Ensuring the authenticity and traceability of food products. The nature of the changes is focused on creating systems that record information about the origin of products, such as collection dates, processing and transportation details, packaging, quality certificates, and more. It will allow customers and restaurant staff to verify the authenticity of the products and ensure their quality [1; 5].

4. Customer loyalty management. The nature of the changes is aimed at creating digital tokens or payment systems that enable customers to accumulate bonuses or take advantage of special offers and discounts. It will improve customer engagement and incentivize repeat visits [5].

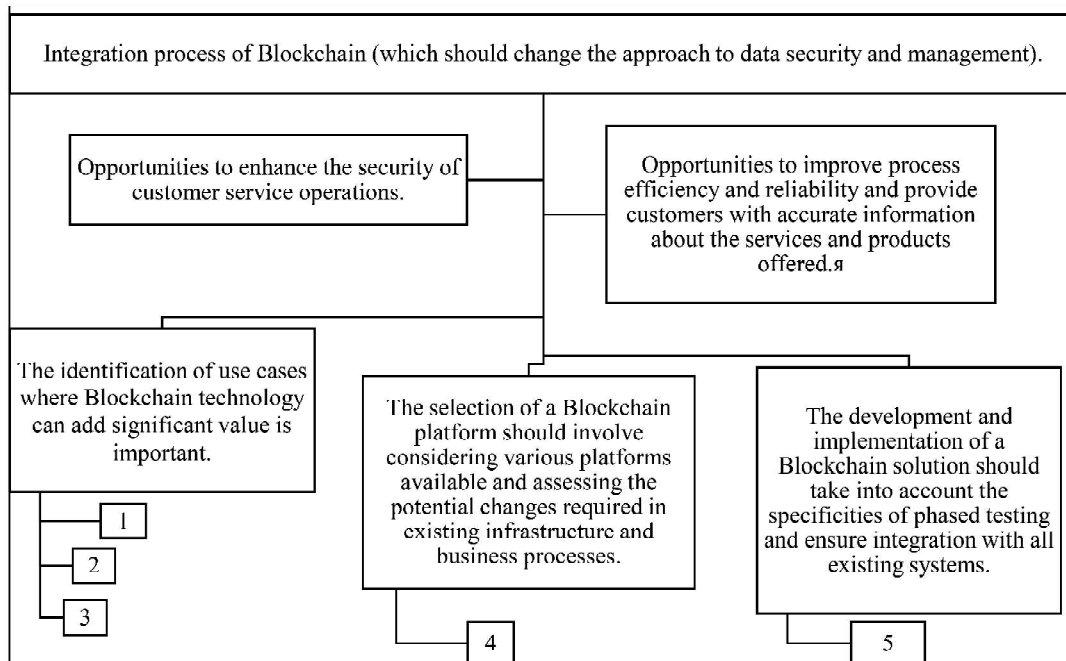

Figure 5. General process of integrating Blockchain technology into domestic tourism and restaurant management

Note: (1) Value-added scenarios in supply chain tracking. (2) Value-added scenarios in customer data management. (3) Value-added scenarios in additional transaction security. (4) Selection of platforms that best suit business needs, considering speed, scalability, and security. (5) Consideration of limitations on the number of transactions that can be processed per unit of time.

Source: Created by the author based on data from RestoCoin, [1—2; 5]

Some companies have already begun experimenting with and implementing this technology, and their experience proves that it enhances the security of customer service operations (ensuring data integrity and trust in remote service), improves the efficiency and reliability of processes, and provides customers with reliable information about the services and products being offered. For example, a business entity like RestoCoin utilizes blockchain technology in restaurant management. They have created an ecosystem where users can order dishes, reserve tables, and receive rewards in cryptocurrency for their actions. Based on the experience gained, it is evident that the potential of blockchain technology in the domestic tourism and restaurant management sector can be realized by adhering to a common framework for integrating these technologies (Fig. 5). It is crucial to change the approach to data security and management to fully leverage the benefits offered by blockchain. However, it is evident from the nature of integrating blockchain technology that this process is quite lengthy and complex. It involves the integration of blockchain platforms with existing systems, which requires changes in the existing infrastructure and business processes. During the initial stages, integration is the most time and resource-intensive due to the need for developing new solutions, creating a network, implementing security measures, and providing personnel training. There are also costs associated with the development, auditing, and technical support of the updated data security system and its operation. It is important to consider that the decentralized nature of blockchain can impact the

performance and scalability of the data management system. Some blockchain platforms may have limitations on the number of transactions that can be processed within a given time frame. Such limitations restrict its usage in Ukraine.

The potential of Big Data and AI technologies stands out in their ability to change approaches to performing tasks and actions across multiple processes, particularly in handling large volumes of data that cannot be efficiently processed using traditional methods and tools. In the context of tourism and restaurant management, the potential of using these technologies is shaped by:

1. Personalization of services. Utilizing these technologies allows for the collection and analysis of historical data and other factors to make forecasts. This enables managers to ensure optimal resource planning and adapt pricing and marketing strategies to changing market conditions and customer feedback. Based on this data, personalized offers and recommendations can be created for each customer, enhancing their experience and increasing satisfaction [5].

2. Supply chain management: The use of Big Data enables the accumulation and collection of data about suppliers, their availability, product quality, and prices. The application of AI allows for the optimization of supplier management processes by automating the ordering process, forecasting demand, and optimizing inventory [2].

3. Analytics and forecasting: The use of Big Data and AI technologies enables the analysis of data using various tools such as data mining, classification of large data sets, social media analytics, demand forecasting, price analysis,

and other factors influencing the tourism and restaurant market. It also includes data visualization and report generation, analysis of textual data such as customer reviews, comments on social media, and other forms of feedback (Table 3).

The combination of Big Data and AI technologies empowers managers to gain a better understanding of their customers, enabling them to make more informed decisions regarding marketing strategies, pricing, resource management, and the development of innovative strategies for achieving a competitive advantage. By leveraging the vast amount of data and utilizing AI algorithms for analysis and insights, managers can uncover valuable customer insights, identify patterns, trends, and preferences, and tailor their business approaches accordingly. This comprehensive understanding of customers facilitates the development of targeted and personalized marketing campaigns, improves customer satisfaction, and drives business growth.

4. Improving service quality: AI can be utilized to implement automated customer query handling systems, chatbots, and virtual assistants that can respond to inquiries and provide real-time information. The use of Big Data enables the collection of customer feedback and satisfaction data, which allows for continuous improvement of service quality and timely response to issues. By analyzing customer data

Table 3. Characteristics of Big Data and AI Tools for Analytics and Forecasting

Tools for Big Data analysis and AI	Characteristics of the tool	Functionality of the tool
Tools for analyzing and classifying large volumes of data	enable the detection of patterns, trends, and correlations among various factors that impact the tourism and restaurant business.	One can forecast demand for specific services, understand the factors that influence customer satisfaction, and develop personalized recommendations to enhance user experience.
Social media analytics	enable the identification of customer sentiments and opinions.	One can track user reactions to specific events, services, or brands and identify trends and patterns in user behavior. This information can be used to adapt marketing strategies and improve services.
Predictive models	allow for demand forecasting, pricing predictions, and other factors that impact the tourism and restaurant market.	One can make forecasts based on historical data and other factors, allowing managers to ensure optimal resource planning and adapt pricing and marketing strategies to changing market conditions.
Business Intelligence (BI)	facilitate data visualization and report generation, aiding in accessing key information.	It allows for efficient analysis of results, identifying areas of concern and finding opportunities for business improvement.
Natural Language Processing (NLP)	enable the analysis of textual data, such as customer reviews, social media comments, and other forms of feedback.	It enables understanding of customer sentiments and needs, identifying key issues, and proposing appropriate solutions.

Source: Compiled based on [3; 2; 5].

and feedback, businesses can identify areas for improvement, personalize customer experiences, and enhance overall service quality. This leads to enhanced customer satisfaction, increased loyalty, and improved business performance.

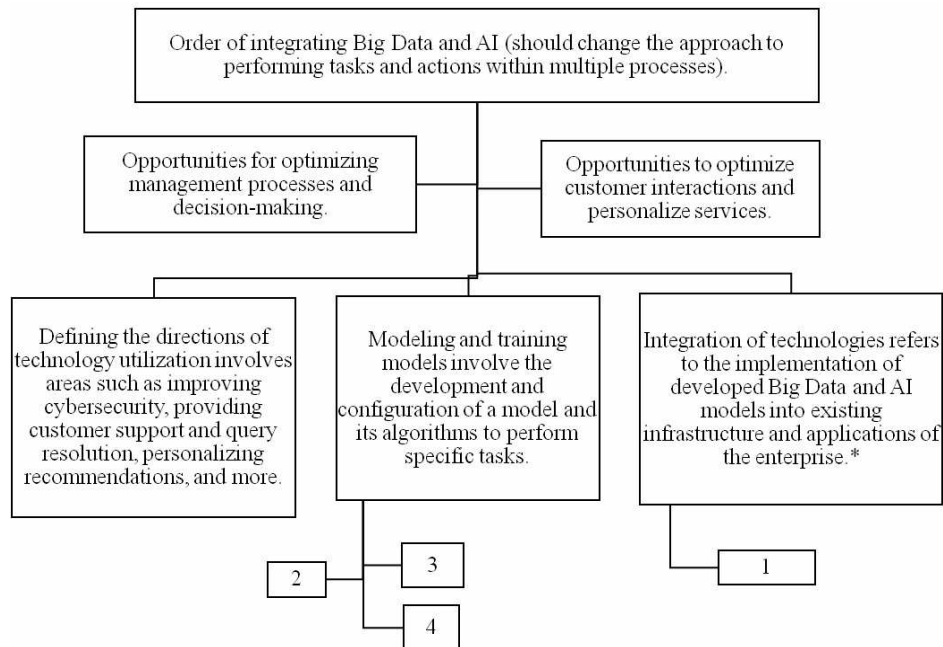

Figure 6. General sequence of integrating Big Data and AI technologies into domestic tourism and restaurant management

Note: (1) Adaptation of Big Data and AI models to existing infrastructure and enterprise applications can be automated. (2) Configuration of machine learning models for specific tasks. (3) Configuration of neural network models for specific tasks. (4) Configuration of other Big Data and AI algorithms for specific tasks.

Source: Compiled by the author based on data from RestoCoin, [4; 5]

Overall, Big Data and AI are being actively utilized in various industries. A notable example is the experience of "Kayak Travel Agency," which uses these technologies for analyzing and forecasting tourism trends and demand. The company's managers gather and analyze data on bookings, transportation, hotels, tours, and other aspects of travel to understand customer needs and identify new opportunities. It allows them to offer personalized travel packages and efficiently allocate resources. The popularity of these technologies is driven by their relatively straightforward integration into the tourism and restaurant management processes (Figure 6).

User experience and the specific nature of integration demonstrate that this process expands the possibilities for optimizing management processes and decision-making. Moreover, integrating this technology into tourism and restaurant management can bring significant advantages in customer interaction and service personalization.

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this area. Within the research, it has been proven, that the potential of utilizing Cloud Computing, Blockchain, Big Data, and Artificial Intelligence in the field of tourism and restaurant management is not equal, as they offer diverse opportunities. Based on this, the following conclusions can be drawn:

1. The potential integration of Cloud Computing into domestic tourism and restaurant management provides opportunities for gaining competitive advantages (through cost reduction on equipment) and a wide range of possibilities for optimizing business processes (through automation and improved data accessibility). In doing so, it is important to change approaches to storing, processing, and analyzing large volumes of data (by integrating them with scalability processes and utilizing remote computing resources), as well as accessing programs and services (which become available from any location with an internet connection).

2. The potential of Blockchain technology stands out for its changes in security approaches and data immutability, as well as the adaptability of businesses to utilize distributed data storage technology, albeit dependent on the chosen technical solution (which is more effective with higher service quality enhancement and business process optimization). The use of Blockchain can provide trust and security for transaction processing, customer data storage, and contracts. In doing so, it is important to change the approach to data security and handling.

3. The potential of Big Data and AI technologies stands out for the changes in the execution of tasks and actions within various processes (company managers gather and analyze data on bookings, transportation, hotels, excursions, and other aspects of travel to understand customer needs and identify new opportunities). With the help of these technologies, tourism and hotel companies can gain insights into customer behavior, identify trends and patterns, and develop personalized recommendations and forecasts. In doing so, it is possible to change the approach to the execution of tasks and actions within various processes.

The research prospects lie in utilizing the obtained results to develop and implement intelligent management systems for tourism and hotel complexes that leverage data from cloud resources to optimize bookings, inventory management, personnel, and other business processes.

Література:

1. Garzoni A., De Turi I., Secundo G., Del Vecchio P. Fostering digital transformation of SMEs: a four levels approach. *Management Decision*, 2020, vol. 58 (8), pp. 1543—1562.

2. Kitsios F., Kamariotou M. Artificial intelligence and business strategy towards digital transformation: A research agenda. *Sustainability*, 2021, vol. 13 (4), p. 20—25.

3. Lambropoulos, G., Mitropoulos, S., Douligeris, C. A Review on Cloud Computing services, concerns, and security risk awareness in the context of Digital Transformation. In 2021 6th South-East Europe Design Automation, Computer Engineering, Computer Networks and Social Media Conference (SEEDA-CECNSM), (2021, September 24—26), IEEE, Preveza, Greece. 10.1109/SEEDA-CECNSM53056.2021.9566267

4. Maslyhan O., Bannikov V., Lobunets T., Buriak I., Shevchuk L. On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential, *Revista Amazonia Investiga*, 2022, Vol. 11(55), pp. 334—343.

5. Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects: монографія / [Authors team: Mashika Hanna, Zelic Victoria, Kiziun Alla, Maslyhan Roman et al.]. — Odesa: KUPRIENKO SV, 2023, 131 с.

References:

1. Garzoni, A., De Turi, I., Secundo, G., and Del Vecchio, P. (2020), "Fostering digital transformation of SMEs: a four levels approach", *Management Decision*, vol. 58 (8), pp. 1543—1562.

2. Kitsios, F. and Kamariotou, M. (2021), "Artificial intelligence and business strategy towards digital transformation: A research agenda", *Sustainability*, vol. 13 (4). <https://doi.org/10.3390/su13042025>

3. Lambropoulos, G., Mitropoulos, S., & Douligeris, C. (2021), "A Review on Cloud Computing services, concerns, and security risk awareness in the context of Digital Transformation", 6th South-East Europe Design Automation, Computer Engineering, Computer Networks and Social Media Conference (SEEDA-CECNSM), IEEE, Preveza, Greece. 10.1109/SEEDA-CECNSM53056.-2021.9566267

4. Maslyhan, O., Bannikov V., Lobunets, T., Buriak I., and Shevchuk, L. (2022), "On the question of the role of project management in the digital transformation of small and medium-sized businesses: essence and innovative potential", *Revista Amazonia Investiga*, Vol. 11 (55), pp. 334—343.

5. Mashika, H. Zelic, V. Kiziun, A. and Maslyhan, R. (2023), *Services sphere cluster management: virtualization and methodological aspects*, KUPRIENKO SV, Odesa, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 11.07.2023 р.

E. Zeynalli,

Doctoral student, Institute of Economics of Ministry of Science and Education
of the Republic of Azerbaijan, Baku, Azerbaijan Republic

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0008-7245-2256>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.135

THE ROLE OF THE STATE IN INCREASING THE COMPETITIVENESS OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Е. Н. Зейналли,

докторант, Інститут економіки Міністерства науки і освіти Азербайджанської Республіки,
Баку, Азербайджанська Республіка

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

The article considers the role of the state in increasing the competitiveness of industrial enterprises. In addition, the article examines the international experience of increasing the competitiveness of industrial enterprises in developed countries. The article shows that with the proper use of effective economic mechanisms, it is possible to ensure the economic development of the country. Based on the analysis, it was found that for to ensure sustainable economic development, it is necessary to develop the conceptual foundations of the national innovation system.

The analysis shows that the economic models used for the development of the innovation system in developed countries should be used in the Republic of Azerbaijan. The creation of the main structures of the innovation system in the Republic of Azerbaijan, ensuring the innovative development of enterprises by region can lead to an increase in the pace of economic development of the country.

Based on the analysis carried out in the article, it was concluded that the rational use of the country's innovation potential can increase the competitiveness of the national economy. The role of small and medium-sized businesses in ensuring the economic development of the country are very high. To expand its activities, it is necessary to apply modern innovative technologies.

The article also notes that for to ensure the development of industrial enterprises by region in the Republic of Azerbaijan, more attention should be paid to the use of modern innovative technologies. For this purpose the formation and development of an innovative economy is necessary in the Republic of Azerbaijan.

Based on the analysis carried out in the article, it is established that the formation of the digital economy in the country, the integration of new e-services into the world market can increase the competitiveness of industrial enterprises of the country. It is necessary to increase the role of the state in increasing the competitiveness of the branches of the national economy in the Republic of Azerbaijan.

The article also identifies the existing problems in the Republic of Azerbaijan in the direction of increasing the competitiveness of industrial enterprises, put forward proposals and recommendations for their elimination.

У статті розглянуто роль держави у підвищенні конкурентоспроможності промислових підприємств. Крім того, у статті досліджено міжнародний досвід підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств розвинених країн. У статті показано, що за умови грамотного використання ефективних економічних механізмів, можливо забезпечити економічний розвиток країни. На основі аналізу встановлено, що для забезпечення сталого економічного розвитку необхідна розробка концептуальних засад національної інноваційної системи.

Аналіз показує, що економічні моделі, які використовуються для розвитку інноваційної системи в розвинених країнах, повинні бути використані в Азербайджанській Республіці. Створення в Азербайджанській Республіці основних структур інноваційної системи, що забезпечують інноваційний розвиток підприємств по регіонах, може призвести до збільшення темпів економічного розвитку країни.

На основі проведеного аналізу в статті зроблено висновок, що раціональне використання інноваційного потенціалу країни може підвищити конкурентоспроможність національної економіки. Роль малого та середнього бізнесу в забезпеченні економічного розвитку країни дуже висока. Для розширення діяльності необхідно застосовувати сучасні інноваційні технології.

У статті також зазначається, що для забезпечення розвитку промислових підприємств по регіонах в Азербайджанській Республіці більше уваги слід приділяти використанню сучасних інноваційних технологій. Для цього в Азербайджанській Республіці необхідно формування та розвиток інноваційної економіки.

На основі проведеного в статті аналізу встановлено, що формування в країні цифрової економіки, інтеграція нових електронних послуг у світовий ринок може підвищити конкурентоспроможність промислових підприємств країни. Необхідно підвищити роль держави в підвищенні конкурентоспроможності галузей національної економіки Азербайджанської Республіки.

У статті також визначено існуючі в Азербайджанській Республіці проблеми у напрямі підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств, висунуто пропозиції та рекомендації щодо їх усунення.

Key words: innovation, national economy, integration, rating, competitiveness, investment.

Ключові слова: інновації, національна економіка, інтеграція, рейтинг, конкурентоспроможність, інвестиції.

INTRODUCTION

The main goal of the socio-economic development of the Republic of Azerbaijan, as well as other post-soviet countries, is to ensure the transition to a modern innovative economy. For to activate innovation processes in developed countries, it is considered necessary to create a national innovation system, which is the basis for the development of an innovative economy. It should be noted that with the proper use of effective economic mechanisms, it is possible to increase the intensity of the country's economic development. The analysis shows that for to ensure sustainable economic development in the Republic of Azerbaijan, it is necessary to form the conceptual foundations of the national innovation system. An analysis of international experience on the development of the innovation system in developed countries shows that the models used in them can be used in the Republic of Azerbaijan. It is important to take a comprehensive approach to the national innovation system of Azerbaijan. In the Republic of Azerbaijan, the process of creating the main structures of the national innovation system should be accelerated. It is necessary to strengthen the innovative development of the national economy. It should be noted that the post-soviet countries, implementing the concept of a systematic approach to innovation policy, have achieved serious success in a short time.

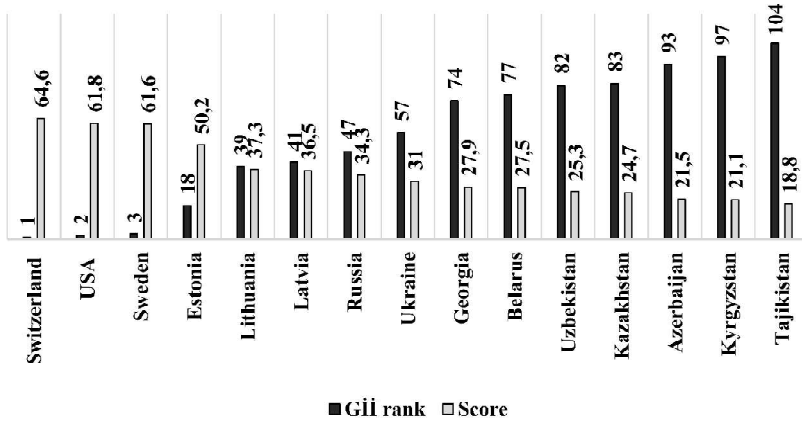
ANALYSIS OF RECENT PUBLICATIONS ON THIS TOPIC

It is necessary to constantly form an effective national innovation system in the Republic of Azerbaijan. It is

necessary to take into account that the strategy for the development of the national innovation system is implemented through macroeconomic policy at the state level. K.N. Abdullaev noted in his studies that it is possible to achieve serious economic progress as a result of the application of modern innovations in the development of production and the service sectors [1].

The experience of the post-soviet countries shows that innovative business should be based on a national innovation model operating in a modern market economy. In general, the main goal of implementing a modern innovation strategy is to create an effective innovation system. D.V. Kuzmin mentioned in his studies that increasing the competitiveness of the production areas of each country directly ensures the leading position of the country in international rating reports [5]. In addition, the author noted that the role of modern innovations in increasing the export opportunities of industrial enterprises are high. The study of international experience in the field of innovation in developed countries, its application in the Republic of Azerbaijan can lead to the correct use of the country's innovation potential.

At the same time, these processes can increase the competitiveness of the national economy. In the Republic of Azerbaijan, it is necessary to develop a strategy for the innovative development of the national economy for the next years. It should be taken into account that the formation of a forecast of technological development is important for the country. Currently, the definition of scientific and technological priorities plays an important role in the economic development of the country. I.M. Zborina noted

Graph 1. Indicators of some countries of the world according to the global innovation index (2022)

Source: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-2000-2022-section1-en-gii-2022-at-a-glance-global-innovation-index-2022-15th-edition.pdf>

in his research that the interaction between the public and private sectors are necessary to increase the competitiveness of industrial enterprises [4]. A. Sh. Shakaraliev noted in his work that it is possible to increase the pace of economic development as a result of fully ensuring the transition of each country to an innovative economy [6].

As in other post-soviet countries, the Republic of Azerbaijan are constantly implementing economic measures to carry out structural reforms for the development of the digital economy. One of the main goals facing the Republic of Azerbaijan in recent years is the successful implementation of the adopted "National Strategy" for the Development of the Information Society.

STATEMENT OF THE MAIN MATERIAL

In addition, one of the planned goals may be the formation of a digital economy in the Azerbaijan, the integration of new e-services into the world market, and the expansion of the scope of the digital economy.

In the development concept "Azerbaijan 2020 — the vision of the future " the main priorities were to ensure sustainable economic development of the country, expansion of innovation activities to form a digital economy. As a result of successful measures formed the digital economy in the Republic of Azerbaijan. The post-soviet countries pay more attention to the introduction of innovative technologies in the economic sphere. Modern developed countries clearly define the directions of formation and development of an innovative economy. The main reason for this is that the transition to a new and modern economic system allows for sustainable economic development in a short time [2].

In the conditions of market relations, the problem of creating a competitive enterprises and products becomes particularly relevant for the successful development of industrial production. The issues of increasing the competitiveness of enterprises and industries are undoubtedly the object of national economic interests. At the present stage of development of the leading sectors of the economy, the scientific and technological revolution has become

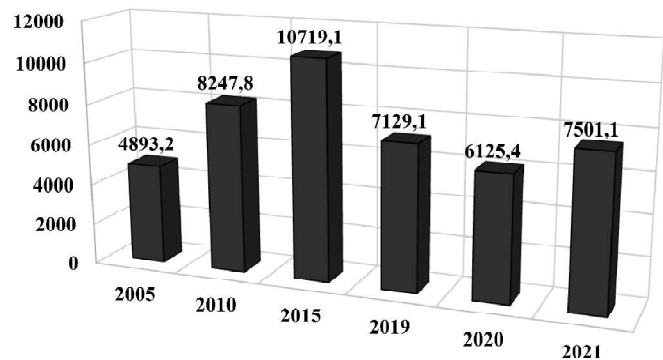
a key factor. Innovations in the field of engineering, technology, labor organization and management based on the use of scientific achievements and best practices, as well as the use of these innovations in a variety of fields of economy [3].

Today it has become generally accepted that enterprises achieve competitive advantages only through innovation. The formation of competitive advantages based on innovations can be achieved only through their implementation in new products and the use of new technologies. This, in turn, takes the company to a new technological level, providing technological superiority over competitors, on the basis of which competitive advantages are formed. The innovative way of development is an

uncontested strategy. Today, innovative projects of domestic industrial enterprises are still rarely focused on supporting competition, which is becoming increasingly difficult to conduct.

In recent years, a significant change in the indicators of the position of the countries of the world on the Global Innovation Index has been recorded. And the main reason for this is that all countries of the world are increasingly using modern innovative technologies in the development of the national economy. For example, countries such as Switzerland, the USA, and Sweden ranked first in global innovation index in 2022. The main reason for this is the high share of the introduction of modern innovations in economic areas in these countries (Graph. 1).

Serious successes in the field of introduction of modern innovations are also observed in the countries of the post-soviet space. In the post-soviet space, Estonia ranked — 18th place, Lithuania — 39th, Latvia — 41st, Russia — 47th, Ukraine — 57th, Georgia-74th, Uzbekistan — 82nd, Kazakhstan — 83rd, Azerbaijan — 93rd, Tajikistan — 104th positions. At the same time, Switzerland, ranked 1st in the Global Innovation Index, received 64.6 points. In addition, the scores of the USA were 61.8,

Graph 2. The volume of investments directed to the national economic sectors of the Republic of Azerbaijan in recent years (million US dollars)

Source: www.stat.gov.az / Industry of Azerbaijan (Statistical yearbook 2022).

Sweden — 61.6, Estonia -50.2, Ukraine — 31, Azerbaijan — 21.5, Tajikistan — 18.8.

The role of foreign investment in the economic development of each country is very high. In recent years, a change in the volume of foreign investments directed to the national economy of the Republic of Azerbaijan has been recorded. For example, in 2005, the volume of investments in the national economy of the Republic of Azerbaijan amounted to 4893.2 million US dollars. In 2010, this figure increased to 8247.8 million US dollars, and in 2015 to 10719.1 million US dollars (Graph 2). In 2019, compared to 2015, this figure decreased to 7129.1 million US dollars. The volume of investments in the national economy in 2021 increased to 7501.1 million US dollars compared to 2020. The main reason for the decline foreign investment flows in Azerbaijan is due to the negative impact of the coronavirus pandemic on the country's economy.

Entrepreneurs consider the development of new types of products to be the most significant result of the innovative activity of industrial enterprises. However, the role of these measures are insignificant and has not yet affected the real assessments of the level of competitiveness of industrial products in both domestic and foreign markets. The strategic goal of the development of innovative activity and the formation of the innovation system of the enterprise should be the comprehensive development of production to the level of its competitiveness in the world [5].

Innovation can be defined as the introduction of new ideas within the various fields of activity of an enterprises aimed at its economic development. In accordance with this interpretation, the following types of innovations can be distinguished, each of which affects the competitiveness of the organization:

- technical — due to them, the firm can improve the technical characteristics of the goods (services) being created, which will increase their competitiveness compared to analogues.

- production (technological) — enable the organization to switch to a new, energy-saving technology that gives greater efficiency. Thanks to this innovation, there are price and non-price competitive advantages of the product (service), and the company can get a competitive advantage (disadvantage) in interaction with counterparties along value chains, due to the change in the need for production services.

- market — provide an opportunity to serve new customers in new markets, thereby increasing the sales volume of the organization, which gives it the opportunity to apply price methods of competition more widely. There is also an opportunity to have a competitive impact on suppliers by increasing the supply of similar services in new markets.

- informational — aimed at changing the internal environment of the organization, in order to increase its efficiency of internal processes, which makes it possible to respond more quickly to changes in the external environment compared to competitors.

- managerial — make it possible to make faster and more accurate management decisions compared to competitors.

- economic (financial) — make it possible to use the financial resources of the enterprise more efficiently, which increases its competitiveness due to greater financial independence, as well as the possibility of financing activities to create and strengthen a competitive position.

Thanks to these innovations, an enterprise can create competitive goods (services), as well as increase its own competitiveness through innovative activity. Having an arsenal of possible innovations, the company's management should determine the possibility of its application, based on the degree of novelty, the scale of innovation, the interaction of this change in the production and economic structure of the enterprise [3].

Innovations affecting the competitiveness of enterprises are classified according to the following criteria:

- the nature of relations: socio-economic, organizational, technological innovations;

- distribution area: management, production, technical, social innovations;

- subject-content structure: product, process and allocation innovations.

The basis of the modern "philosophy of success" of the manufacturer's firms are subordination of the interests of the company to the goals of development, production and marketing of competitive products. The focus on long-term success and on the consumer is put in the first place, which expresses the desire of entrepreneurs to provide themselves with a direct path to achieving and maintaining high profits.

Simultaneous work with goods that are at different stages of their creation cycle can only be carried out by large companies. Small firms are forced to follow the path of specialization, i.e. they choose one of the following "roles":

- an innovator firm dealing primarily with innovation issues;

- an engineering firm that develops original modifications of goods and services and their design;

- a highly specialized manufacturer — most often a supplier of simple mass-produced products;

- manufacturer of traditional products (services) of high quality.

The process of spreading innovation is called technology diffusion. The rate of diffusion depends mainly on the effectiveness of technological innovation. Moreover, the more enterprises used this innovation, the higher the losses of those enterprises that did not use it. Moreover, the earlier the company starts to innovate, the faster (and cheaper) it will be able to catch up with the leaders. In this regard, there is a natural need to identify the reasons associated with the innovative activity of enterprises. In other words, the company should have an innovator leader who is ready to allocate resources for the development of new products and constantly interest all staff in innovations [1].

Speaking about the innovative business environment, it is important to define the essence and role of innovation in the modern economy. Innovative activity is an important element of ensuring the competitiveness of the organization. The last decades of the XX century,

especially the 90s, finally confirmed scientific and technological progress as the most important factor of economic development, the basis of competitiveness of firms, industries, national economies. To a large extent, scientific and technological progress determines the differences between the standard of living of rich and poor countries, is an indicator of the viability and effectiveness of public institutions and socio-political systems.

The problem of innovation management is multi-dimensional. It includes issues of state regulation of innovation, search for innovative solutions, organization of innovations at enterprises, technological forecasting and many other issues.

A modern organization plays a leading role in ensuring scientific and technological progress, updating products and technology. It is an industrial firm that primarily provides the necessary concentration of financial, material, scientific, technical and human resources. Large organizations and industrial firms have the ability to implement a long-term strategy of innovative development, focused on a variety of market needs, but not influenced by short-term market fluctuations.

In a market economy, the innovation policy of enterprises are a determining tool in the competition, providing conditions for the implementation of consumer requests. Innovations are the most important factor in the stable functioning of entrepreneurial, financial, credit, and any other structures that ensure their economic growth and competitiveness. Moreover, the greatest success are achieved by those enterprises whose innovative activity and the introduction of a new product represent a continuous process of innovation activity management.

In developed European countries, such as Germany, France, Italy, Spain, Holland, Belgium, financial assistance are provided at the state level for to expand the activities of small and medium-sized enterprises and apply modern innovative technologies there. As a result, the competitiveness and export opportunities of products produced by entrepreneurs in these countries on the basis of modern innovative technologies increased. All this leads to an increase in the pace of economic development and GDP in developed countries [6].

The main prerequisite of the innovation strategy is the moral aging of products and technology. In this regard, every three years, enterprises should carry out certification of manufactured products, technologies, equipment and workplaces, analyze the market and distribution channels of goods. Every employee should realize that innovation is the best way to preserve and strengthen their company. Moreover, it is necessary to understand that innovations are a guarantee of employment and well-being of every employee. The organization of innovative activities based on these principles will allow the company to move forward and achieve success.

The right approach to risk management in an innovative environment will help companies to increase their competitiveness at the global level and enter new international markets.

CONCLUSIONS

At the same time, maintaining the competitiveness of enterprises in an innovative business environment is a vital aspect for all Azerbaijani enterprises that participate or plan to participate in international trade.

In order to ensure the national innovation system and innovative development in the Republic of Azerbaijan at the state level, it is necessary to implement the following measures: creation of a regulatory framework for the formation of innovative development; development of state programs and concepts for the management of intellectual property in the country, development and implementation of a state program in the field of innovation, etc.

Література:

1. Abdullayev K.N. and etc. Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness. "WSEAS Transactions on Business and Economics". — New Jersey.: WSEAS publ. house, 2022, № 19, pp. 1289—1295.
2. Abdullayev K.N. and etc. The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies. Review of Economics and Finance, London.: Finance publ. house, 2022, № 20, pp. 255—262.
3. Еремеева. Н. В. Конкурентоспособность товаров и услуг. Москва.: Наука. 2006. 155 с.
4. Зборина И.М., Конкурентоспособность организации. Москва, Прогресс. 2016. 257 с.
5. Кузьмин Д.В. Национальная конкурентоспособность, глобальная нестабильность и макроэкономическое равновесие. Москва: Наука. 2015. 222 с.
6. Шакаралиев А.Ш. Экономическая политика государства: торжество устойчивого и стабильного развития. Баку, Изд. Victory. 2011. 542 с.

References:

1. Abdullayev, K.N. (2022), "Regulation of the Digital Economy in Modern Condition of Competitiveness", WSEAS Transactions on Business and Economics, vol. 19, pp. 1289—1295.
 2. Abdullayev, K.N. (2022), "The role of Creative Potential in the Project Management Process for the Implementation of the Company's Strategies.", Review of Economics and Finance, vol. 20, pp. 255—262.
 3. Eremeeva, N.V. (2006), Konkurentosposobnost tovarov i usluq [Competitiveness of goods and services], Science, Moscow, Russia.
 4. Zborina, I.M. (2016), Konkurentosposobnost organizatsii [Competitiveness of organization], Progress, Moscow, Russia.
 5. Kuzmin, D.V. (2015), Nasionalnaya konkurentosposobnost, qlobalnaya nestabilnost i makroekonomiceskie ravnovesii [National competitiveness, global instability and macroeconomic balance], Nauka, Moscow, Russia.
 6. Shakaraliyev, A.Sh. (2011), Ekonomiceskaya politika qosudarstva: torjestva ustoycivoqo i stabilnoqo razvitiya [Economic policy of state: triumph of sustainable and stable development], Victory, Baku, Azerbaijan
- Стаття надійшла до редакції 03.07.2023 р.*

М. І. Грод,
аспірант, НН інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7539-5778>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.140

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: ВІД ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ДО ЗЕЛЕНОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

М. Grod,
Postgraduate student, Educational and Scientific Institute
of International Relations Taras Shevchenko National University of Kyiv

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL APPROACHES
TO STUDYING PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE CIRCULAR ECONOMY:
FROM THE TRANSFORMATION OF ECONOMIC BUSINESS MODELS TO GREEN GLOBALIZATION

Мета статті полягає у виокремленні етапів розвитку циркулярної економіки крізь призму трансдисциплінарного дослідження стратегій її реалізації, у виокремленні особливостей трансформації економічних бізнес-моделей на шляху до зеленої глобалізації. Для циркулярної економіки (ЦЕ), якій властиве відокремлення економічного зростання від обмежених ресурсів, надаючи можливості для бізнесу щодо нових способів створення вартості, отримання доходів, зниження витрат, забезпечення стійкості, питання управління перехідними процесами набуває особливої актуальності. Перспективи розвитку ЦЕ залежать від ступеня передбачливості, координації чи напрямів ініціатив, що уможливають її реалізацію. Ітеративне (послідовної апроксимації), але цілеспрямоване управління технологічними та управлінськими інноваціями сприятиме багатомірному розвитку зеленої і циркулярної економік, втім перехідні процеси, пов'язані із втіленням нових способів виробництва і споживання, фінансування і торгівлі, передбачають суперництво між альтернативними економічними підходами, адепти і опоненти яких мають солідаризувати свої позиції на засадах сталості і стійкості. З позицій ЦЕ та концепцій зеленого переходу і сталості, важливо оцінювати механізми, через які визначається і реалізується соціальний вибір, оскільки інституційні чинники формують соціальні взаємодії, створюють очікування, визначають, що доречно, і роблять дії (не)прийнятними з позицій соціальних акторів. Інститути формують спільні цінності, переваги та діапазон доступних рішень, а також визначають типи та контексти раціональності, пов'язані з різними умовами. Таким чином, фактори та механізми, пов'язані з інституційними змінами у культурних, системо-формуючих, нормативних чи регулюючих інститутах або будь-якій їх комбінації, є важливою частиною процесів розвитку ЦЕ. У принципах ЦЕ відображено еволюційні та динамічні аспекти економічних цінностей та нової ринкової динаміки. ЦЕ створює нову економічну цінність за допомогою нових механізмів створення циркулярних цінностей (через зелені ланцюжки створення вартості та зелені ланцюги поставок). Особливості розвитку ЦЕ було оцінено з позицій підходу соціотехнічних переходів, який забезпечує альтернативну відправну точку для вивчення перехідних процесів, що фор-

матують зелений і циркулярний переходи. Спираючись на цей підхід, ЦЕ можна інтерпретувати як відповідь на низку системоформуючих факторів (стимулів і протидій), що впливають на існуючі політичний, економічний та інституційний контексти, в яких функціонують та розвиваються соціально-технічні режими.

The purpose of the article is to highlight the stages of development of the circular economy through the prism of a transdisciplinary study of strategies for its implementation, to highlight the features of the transformation of economic business models on the way to green globalization. For a circular economy (CE), which is characterized by decoupling economic growth from scarce resources, providing business opportunities in new ways to create value, generate revenue, reduce costs, ensure sustainability, issues of transition management are of particular relevance. Prospects for the development of the CE depend on the degree of foresight, coordination or direction of initiatives that allow its implementation. The iterative but focused management of technological and managerial innovations will contribute to the multidimensional development of green and circular economies, although the transitions associated with the implementation of new ways of production and consumption, financing and trade involve competition between alternative economic approaches that must solidify their positions on the basis of sustainability and sustainability. From the point of view of CE and the concepts of green transition, it is important to evaluate the mechanisms through which social choice is determined and implemented, since institutional factors shape social interactions, create expectations, determine what is appropriate, and make actions (un)acceptable from the standpoint of social actors. Institutions shape shared values, benefits, and range of available solutions, and define the types and contexts of rationality associated with different conditions. Thus, the factors and mechanisms associated with institutional changes in cultural, system-forming, normative or regulatory institutions, or any combination thereof, are an important part of the development processes of the CE. The CE principles reflect the evolutionary and dynamic aspects of economic values and market dynamics. This creates new economic value through new circular value creation mechanisms (through green value chains and green supply chains). The specifics of CE development were assessed from the point of view of the sociotechnical transition approach, providing an alternative starting point for studying the transition processes that shape green and circular transitions. Based on this approach, CE can be interpreted as a response to a number of system-forming factors (incentives and counteractions) that affect the existing political, economic and institutional contexts in which socio-technical regimes function and develop.

The use of analytical techniques of transitional landscapes, regimes and niches has provided a useful tool for identifying the agents of change on the path from financial globalization to green globalization, and, accordingly, the mechanisms through which individual sectors, areas of the green economy seek to influence the existing regimes of international production and international trade. or replace them. The development processes of SU are studied by highlighting evolutionary changes in approaches to determining strategies for implementing SU. The concept of "transition" from the positions of the CE can be interpreted as a process of embodying a set of intentions to change the essence, principles and forms of economic activity and the establishment of alternative mechanisms for the implementation of economic relations in the process of production, distribution, exchange and consumption of goods in order to change the qualitative and quantitative characteristics of growth models and development. Accordingly, the "circular transition" is interpreted as a component of the "transition to sustainable development", which is interpreted as the process of implementing the energy transition (which symbolizes the transition to renewable energy sources and the reduction of the share of fossil energy in the energy balance), circular transition and bioeconomic transition (compliance with the principle of the integrity of human and natural systems, solidarizing in the concept of green transition), digital transition. At the same time: (1) the functional basis for the development of the circular economy and bioeconomy is the energy transition; (2) the development of the circular economy depends on the development of the digital economy and the bioeconomy; (3) the dynamics of the circular transition depends on the dynamics of the transition to sustainable development.

The transition from a linear process to a circular one causes changes not only in the specifics of the use of materials, but also provokes changes in the structure of ownership, business models and responsibilities that rest on producers and consumers. The outline argues that CE is a complex conceptual and empirical context in which exploring the potential implications of using CE business models is freed from the constraints imposed by traditional linear models. The problem with the circular transition is that it must take place in the long term and involve a set of actors and stakeholders at micro-, meso- and macro- levels, so short-term changes in certain jurisdictions or business locations are predicted not will have the required significance at the mega-level of the international economic policy or may not even be considered successful due to the multidimensional nature of the changes. The way to solve this problem will require cooperation on the basis of stability, sustainability and justice, which must take into account the temporal, spatial dimensions, scale, volume, direction, technologies associated with large socio-technical systems that ensure the development of urbanized industrial societies. From the point of view

of global responsibility, the transition to a circular economy will only take place through the implementation of targeted models of cooperation, (co)financing and new trade agreements aimed at finding a fair balance between the beneficiaries of economic growth and the donors of resources for development.

Ключові слова: циркулярна економіка, сталість, сталий розвиток, зелене економічне зростання, циркулярний перехід, зелений перехід, енергетичний перехід, трансформація, бізнес-моделі, зелена глобалізація, цифрова економіка.

Key words: circular economy, sustainability, sustainable development, green economic growth, circular transition, green transition, energy transition, transformation, business models, green globalization, digital economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для циркулярної економіки (ЦЕ), якій властиве відокремлення економічного зростання від обмежених ресурсів, надаючи можливості для бізнесу щодо нових способів створення вартості, отримання доходів, зниження витрат, забезпечення стійкості, питання управління перехідними процесами набуває особливої актуальності. Перспективи розвитку ЦЕ залежать від ступеня передбачливості, координації чи напрямів ініціатив, що уможливають її реалізацію.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Існує широкий спектр супутніх теоретичних підходів, які використовуються для вивчення та пояснення особливостей переходів, в тому числі, до ЦЕ. До них відносяться загальні теорії, такі як: (1) еволюційна економічна теорія (Нельсон Р.Р. і Вінтер С.Дж. [1] ван ден Берг Дж. і Гоуді Дж. [2]); (2) теорія акторської мережі (Дж. Ло і Дж. Хассард [3]); підходи з більш конкретно спрямованістю на технології, такі як: (3) теорії соціальної конструкції технології (Бйкер В.Є., Х'юз Т.П., Пінч Т.П. [4]); (4) теорії конструктивної оцінки технології (Ріп А. [5]); (5) теорія довгих хвиль (Фрімен Ч., Франциско Л. [6]); (6) теорії, що досліджують вплив майбутніх технологій (Траффер Б., Коенен Л. [7]); (7) теорії рефлексивного управління (Кульман С., Штегмаєр П., Конрад К. [8]); (8) соціологічні теорії очікувань (Боруп М., Браун Н., Конрад К., Ван Лент Х. [9]). Існують також пов'язані напрямки досліджень із "зелених питань", наприклад, література з (9) наук про стійкість (Кейтс Р.В., Перріс, Т. М. [10]), (10) екологічної модернізації (Мол А.-П.Й., Зонненфельд Д.-А. [11]), (11) екологічного управління та корпоративної соціальної відповідальності (Ругман М. і Вербеке А. [12]), (12) промислової екології (Еренфельд Дж.Р. [13]) та (13) еко-інновацій (Кемп Р., Пірсон П. [14]).

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті полягає у виокремленні етапів розвитку циркулярної економіки шляхом застосування трансдисциплінарного підходу до дослідження суперечностей і закономірностей реалізації циркулярного переходу, у виокремленні особливостей трансформації економічних бізнес-моделей на шляху до зеленої глобалізації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Еволюційна динаміка переходу до ЦЕ висвітлює динаміку взаємодії між трьома еволюційними вимірами (потіки базових елементів, блоки розвитку ЦЕ (фактори тиску і протидії циркулярному переходу) та системні взаємодоповнюваності) (Див. Рис. 1).

Процес еволюційної трансформації на шляху до циркулярного переходу (ЦП) складається з кількох перехідних стадій, у яких може змінитися стан систем, з яких складається ЦЕ. Економічна система досягає стадії попередньої рівноваги, коли деяким частинам системи вдається досягти певних системних змін, (де)концентрації фірм із врахуванням їхньої спеціалізації та розвитку підприємницьких навичок, віднайти способи протидії ринковим провалам (фіаско), апробувати нові ринкові механізми, тощо. Стан перехідної системи ЦЕ можна виміряти, зосередивши увагу на дослідженні розвитку основних елементів системи, які є сукупністю енергетичних, матеріальних, економічних потоків в глобальних ланцюжках створення вартості і глобальних зелених ланцюжках поставок, а також на виявленні динаміки змін в системі соціальних цінностей, які символізують собою соціальний процес, який формує запит на екологізацію виробничих процесів. Крім того, через цю частину системи ми можемо вивчити динамічну картину зміни економічного та екологічного вимірів ЦЕ. Поняття ЦЕ слід розглядати як сполучну ланку екологічної динаміки, таку як матеріальні та енергетичні потоки, та еволюційних економічних та промислових процесів, де центральними є протиріччя та взаємодоповнюваність, як показано на рис. 2.

З позицій еволюційного підходу, розвиток циркулярної економіки слід досліджувати в системі координат "час-простір", що дозволить також оцінити короткостроковий, середньостроковий та довгостроковий вплив ЦЕ на навколишнє середовище і вплив соціальних інститутів на становлення ЦЕ (може проявитись тенденція до усунення/зміщення (наприклад, географічно або в часі) проблеми або просто зміни в сприйнятті проблеми як такої). Таким чином, для розуміння цих впливів, таких як "ефект бумеранга", необхідна саме еволюційна перспектива. Так само ігнорування динаміки соціальних факторів та їх впливу на процес переходу до ЦЕ може призвести до негативних наслідків для ефек-

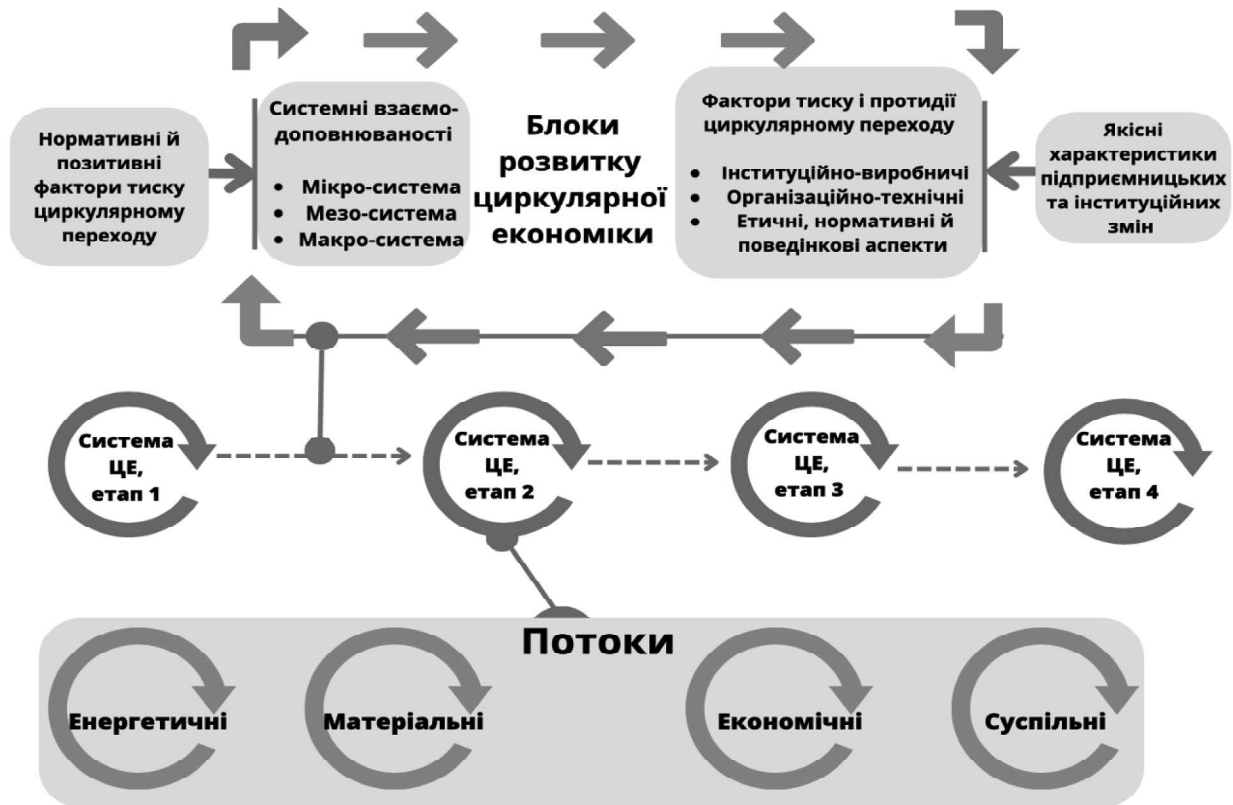

Рис. 1. Еволюційна динаміка трансформації до ЦЕ

Джерело: розроблено автором.

ту масштабу та ефекту багатства, а також ефекту відскоку, коли чисте збільшення обсягів виробництва може загострити проблему споживання ресурсів, а також утворення відходів [15]. З позицій ЦЕ та концепцій зеленого переходу і сталості, важливо оцінювати механізми, через які визначається і реалізується соціальний вибір, оскільки інституційні чинники формують соціальні взаємодії, створюють очікування, визначають, що доречно, і роблять дії (не)прийнятними з позицій соціальних акторів. Інститути формують спільні цінності, переваги та діапазон доступних рішень, а також визначають типи та контексти раціональності, пов'язані з різними умовами. Таким чином, фактори та механізми, пов'язані з інституційними змінами у культурних, системо-формуючих, нормативних чи регулюючих інститутах або будь-якій їх комбінації, є важливою частиною процесів розвитку ЦЕ.

У принципах ЦЕ відображено еволюційні та динамічні аспекти економічних цінностей та нової ринкової

динаміки. ЦЕ створює нову економічну цінність за допомогою нових механізмів створення циркулярних цінностей (через зелені ланцюжки створення вартості та зелені ланцюги поставок). По суті, динамічний потік економічної вартості відповідає нестачі природних ресурсів, а також якості та доступності вторинних матеріалів, що визначають динаміку ринкового попиту та цін на товари, виготовлені на засадах циркулярності. Проте діючий механізм ціноутворення є незавершеним, адже він не враховує вартість формування природних ресурсів. Крім того, державне втручання та нормативні аспекти суспільного відтворення можуть змінити механізм ціноутворення на природні ресурси та економічну цінність, що описується поняттям "ендогенна еволюція у ЦЕ", адже в пануючій парадигмі лінійного господарювання існуючі механізми ціноутворення на природні ресурси спонукають промислових суб'єктів не запобігати виснаженню ресурсів. Таким чином, парадиг-

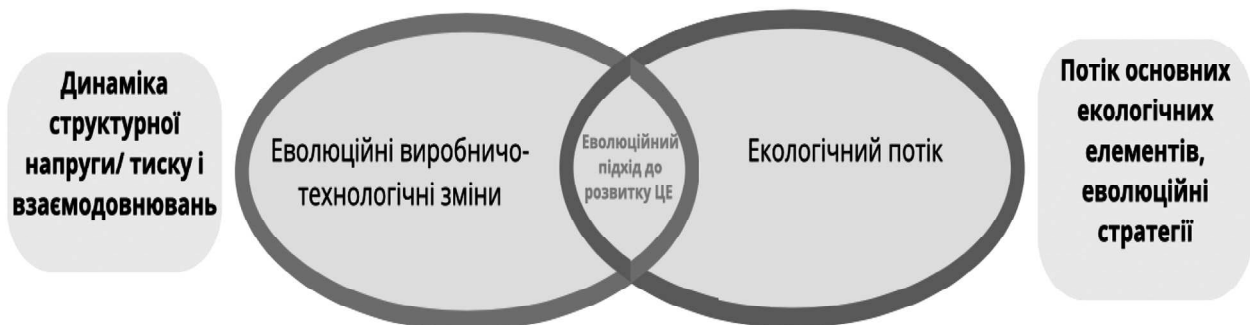

Рис. 2. Візуалізація еволюційного підходу до розвитку ЦЕ економіки

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 1. Агенти змін і механізми міжнародної економіки на шляху реалізації зеленого і циркулярного переходів

Класифікаційна ознака/теорії	Агенти змін	Причинні механізми
<i>Раціональний вибір</i>	самотивовані актори, індивідуальності	децентралізований вибір, мотивований інструментальною раціональністю
<i>Особливості трансформаційних процесів</i>	населення	варіація, вибір, збереження, стримання
<i>Структуралізм</i>	основна система переконань	глибинні структури, що впливають на систему переконань, погляди та уподобання акторів
<i>Конструктивізм</i>	індивідуальні актори із відмінною системою аргументацій та інтерпретацій базових ідей	соціальна взаємодія, просування загальних смислів та імперативів, ціннісних орієнтацій, формування порядку денного
<i>Функціоналізм</i>	соціальна система	актори задовольняють потреби системи, встановлюючи правила, норми та формуючи цілепокладання
<i>Конфлікти і джерела супротиву</i>	колективні актори (групи) із відмінними інтересами та системою переконань	конфлікти, боротьби і суперництво між представниками різних груп інтересів, які формують відмінні запити на політку урядів та недержавних інститутів
<i>Реляціонізм</i>	мережі та існуючі відносини	взаємодія, вирівнювання, конкуперація

Джерело: укладено автором.

ма ЦЕ може призвести до змін у механізмах ціноутворення, які є потужними тригерами для скорочення споживання природних ресурсів за рахунок технологічних інновацій та використання вторинних матеріалів.

Два інших аспекти схеми, засновані на еволюційних концепціях структурних протиріч та взаємодоповнюваності з даменівської теорії БР, пояснюють динаміку промислових перетворень. Одним із прикладів протидії циркулярному переходу можуть виступати конфлікти між доступними виробничими технологіями та бізнес-моделями до проектування на засадах циркулярності. Так само системні взаємодоповнюваності можуть бути виявлені, коли на мезорівні інфраструктура не сприяє розвитку або заохоченню реалізації стратегій ЦЕ, таких як безвідходні виробничі системи або замкнуті ланцюжки постачання матеріалів. При цьому кожен трансформаційний процес закінчується усуненням структурних перешкод та появою ключових взаємодоповнюваностей усередині системи. Зазначимо, що з точки зору оцінки ступеня тиску на навколишнє середовище стан циркулярного переходу економічної системи може бути вимірний шляхом аналізу досягнутого ступеня циркулярності основних елементів системи, якими виступають потоки енергії, матеріальні та економічні ланцюжки створення вартості, а також зміни в суспільних цінностях.

Стадії переходу, описані в літературі, присвяченій дослідженню транзитивних процесів, можуть бути адаптовані до ЦЕ. Тоді розвиток ЦЕ передбачає проходження таких стадій: (I) попередній розвиток; (II) зліт; (III) прискорення; (IV) стабілізація. Циркулярний перехід починається з того, що нові ринкові ніші, які асоціюються із ЦЕ, отримують інституційну, фінансову, технологічну підтримку, відтак лінійна економіка має менше ресурсів для розвитку (фаза попереднього розвитку). З часом розмір ринкових ніш, що функціонують на засадах циркулярності, збільшується, і підвищується ймовірність того, що разом вони можуть створювати істотну загрозу для лінійної економіки. Це може бути ненавмисним побічним ефектом реалізації циркулярних

бізнес-стратегій, або це може бути наслідком агресивної наступальної кластеризації для формування нових ринків (фаза зльоту). Інституційні та фінансові актори на цій стадії можуть вдатись до вимушеного перегляду існуючих стратегій, адаптивних для лінійної економіки, на користь циркулярної економіки, що свідчитиме про зростання обсягів ресурсів для підтримки циркулярного переходу (фаза прискорення). Після фази прискорення ЦЕ входить у нову динамічну рівновагу (фаза стабілізації). Акцентуємо, що при циркулярному переході відбуваються зміни відносних цін та сукупного рівня цін. ЦП характеризується підвищенням ціни на енергетичні ресурси, що впливає на граничні витрати фірм. По-перше,

це збільшення граничних витрат впливає на масштаби використання технологій і підвищення енергоефективності в перехідний період. По-друге, відносна зміна цін полягає в тому, що збільшення граничних витрат впливає на ціни споживчих товарів, викликаючи ефекти заміщення та багатства з боку споживача, а також реакцію грошово-кредитної та фіскальної політики, яка впливає на вибір моделей виробництва і здатність до впровадження нових технологій.

Особливості розвитку ЦЕ можна оцінити з позицій підходу соціотехнічних переходів, який забезпечує альтернативну відправну точку для вивчення перехідних процесів, що формують зелений і циркулярний переходи. Спираючись на цей підхід, ЦЕ можна інтерпретувати як відповідь на низку системоформуючих факторів (стимулів і протидій), що впливають на існуючі політичний, економічний та інституційний контексти, в яких функціонують та розвиваються соціально-технічні режими. ЦЕ тут постає як результат реакції усталеної системи відносин на сукупність зазначених факторів впливу, яка спрямована на синхронізацію зростання, раціонального використання довілля на засадах сталості і справедливості за допомогою інновацій, поширення технологій та реформування торговельно-економічних відносин. Соціально-технічні режими також означають мейнстрімні практики, правила та технології, які забезпечують стабільність та зміцнюють панівні соціотехнічні системи в їхньому взаємозв'язку із регулюванням, фінансуванням та поведінковою економікою, у той час як різні галузі та середовище реалізації зелених і циркулярних практик можна уподібнити до соціотехнічних ніш, які здійснюють тиск на діючі режими в спробі замінити їх на альтернативні, що діятимуть на принципах сталості, стійкості та справедливості. Наприклад, інвестиції у чисті технології становлять частину фінансової сфери зеленої економіки, яка, у свою чергу, виступає лише одним із елементів функціонування фінансового сектора. Щодо правил СОТ, які стосуються заходів щодо заохочення розвитку секторів зеленої економіки, то вони складають лише один із багатьох компо-

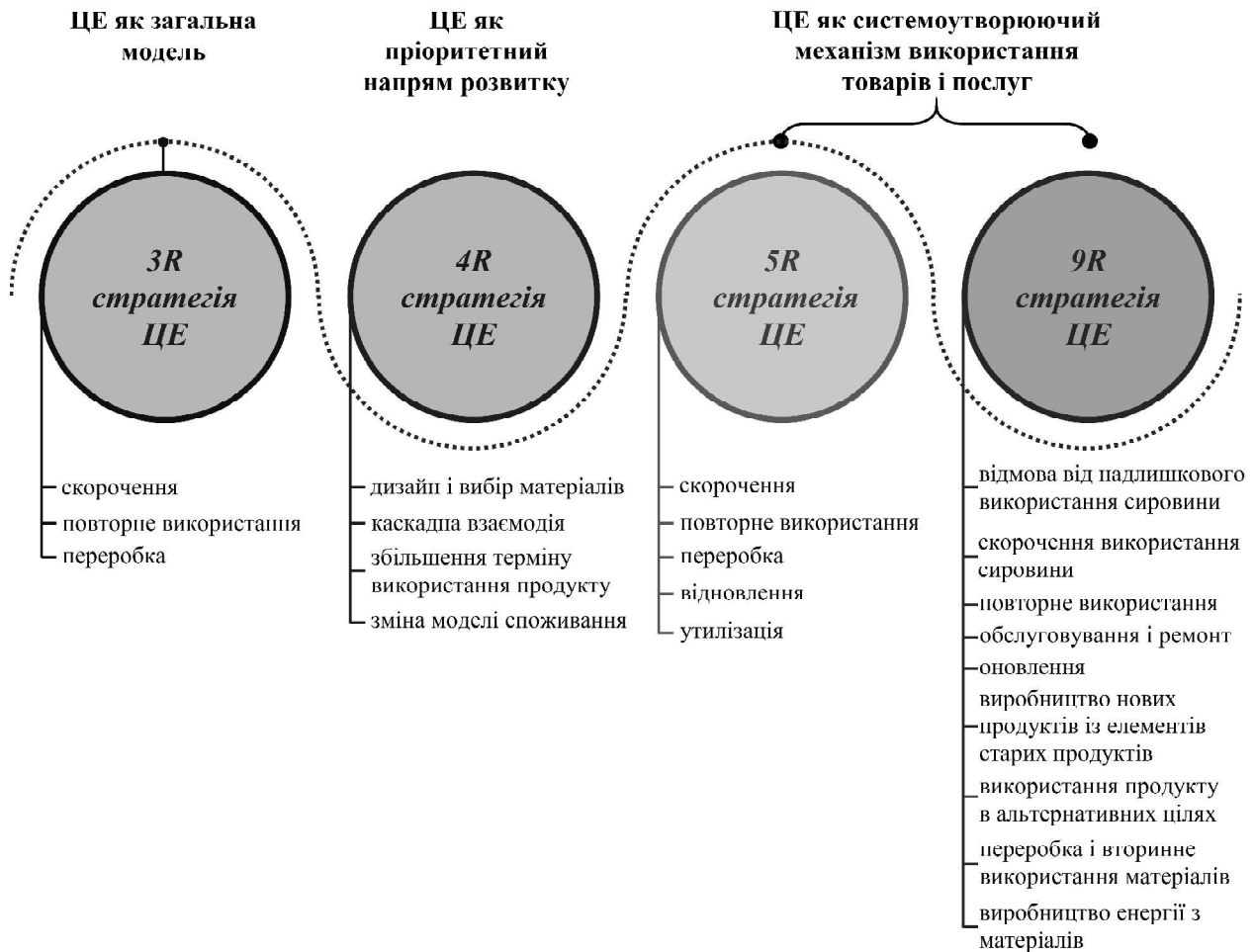

Рис. 3. Етапи розвитку циркулярної економіки крізь призму трансформації стратегій її реалізації

Джерело: розроблено автором.

ментів ширшого інституційного та регулятивного режиму міжнародної торгівлі. Інституціоналізація справедливої торгівлі [16, с. 23—24] посідає окрему нішу у рамках загальних режимів споживання.

Використання аналітичних прийомів перехідних ландшафтів, режимів та ніш забезпечує корисний інструментарій для виокремлення агентів змін на шляху від фінансової глобалізації до зеленої глобалізації, і, відповідно, до механізмів, за допомогою яких окремі сектори, сфери зеленої економіки прагнуть вплинути на існуючі режими міжнародного виробництва і міжнародної торгівлі або замінити їх [17, с. 27] (див. Табл. 1). Наголосимо, що "ландшафт" тут інтерпретується не як природний феномен з позицій географічного підходу, а як результат трансформаційних процесів на шляху до розбудови зеленої та циркулярної економіки із використанням специфіки вихідних природних передумов їхнього становлення (трансформації тут постають як процеси, які принципово не змінюють усталений режим, але можуть наблизити або віддалити систему від переходу, залежно від інституційної спроможності нових ніш).

Перспективним вважаємо дослідження процесу розвитку ЦЕ шляхом виокремлення еволюційних змін в підходах до визначення стратегій реалізації ЦЕ (див. Рис. 3). Розвиток ЦЕ символізує масштабність впровадження циркулярних бізнес-стратегій. Еволюція цир-

кулярних стратегій може бути відображена в такий спосіб: (1) 3R-стратегії ЦЕ детермінували загальну модель ЦЕ (скорочення; повторне використання; переробка); (2) 4R-стратегії ЦЕ визначили пріоритети і механізми реалізації ЦЕ (дизайн і вибір матеріалів; каскадна взаємодія; збільшення терміну використання продукту; зміна моделі споживання; менеджмент ресурсів; розвиток інфраструктури; відновлення ресурсів; безпечна утилізація); (3) механізми використання товарів і матеріальних ресурсів визначили 5R-стратегії ЦЕ (скорочення; повторне використання; переробка; відновлення; утилізація) і (4) 9R-стратегії ЦЕ ((відмова від надлишкового використання сировини; скорочення використання сировини; повторне використання; обслуговування і ремонт; оновлення; виробництво нових продуктів із елементів старих продуктів; використання продукту в альтернативних цілях; переробка і вторинне використання матеріалів; виробництво енергії з матеріалів).

Вермеулен Вальтер Дж. В., Рейке Д., Вітес Ш. [18] виокремлюють такі етапи розвитку ЦЕ: (1) ЦЕ 1.0 (1970—1990-і), де принципово важливим виступає робота з відходами; (2) ЦЕ 2.0 (1990—2010 рр.), що символізує акцент на екооефективності, коли екологічні проблеми постають як економічні можливості, коли підприємства можуть генерувати додатковий прибуток від підвищення еко-ефективності); (3) ЦЕ 3.0 (2010 р. ±) із

акцентом на максимальному збереженні вартості в епоху виснаження ресурсів, коли ЦЕ постає як вихід із "пастки ресурсів". Поділ ЦЕ 1.0-3.0 наголошує на тому, що концепції йдуть шляхом еволюційного розвитку. Бломсма Ф. та Бреннан Г. [19] називають нинішню (2013+) фазу ЦЕ періодом "перевірки на достовірність". Аналіз засвідчує, що у ЦЕ 3.0 акцент зміщується з географічно близьких об'єктів на ланцюжок поставок, припускаючи, що ЦЕ 3.0 характеризується замкнутими петлями на ширших географічних відстанях, і, де це можливо, показують тісний зв'язок ЦЕ з реверсивною логістикою (RL) і замкненими ланцюгами поставок (CLSC). Принциповим для ЦЕ 3.0 стає розгляд економічної системи з позицій інклюзивності. На відміну від підходів до проектування, що обмежуються вивченням особливостей кооперативних зв'язків між фірмами, або ІЕ (де співпраця описується як співпраця між зазвичай не пов'язаними між собою підприємствами), ЦЕ 3.0 розглядає систему співробітництва між партнерами по ланцюжкам поставок та стейкхолдерами, включаючи споживачів, NGO та уряд. ЦЕ 3.0 передбачає комбінований підхід до бізнес-моделей, продуктів та матеріалів, а не лише потоковий підхід, як у ЦЕ 1.0. ЦЕ 3.0, порівняно із ІЕ та СР, вирішальною мірою залежить від організаційних і технічних аспектів реалізації циркулярних проектів. Окреслене засвідчує, що трансформаційні процеси у розвитку ЦЕ, серед іншого, символізує динаміка зростання циркулярних ланцюжків вартості в економічній системі, а також "зеленого" управління ланцюгами поставок.

ВИСНОВКИ

Відтак поняття "перехід" з позицій ЦЕ можна інтерпретувати як процес втілення сукупності намірів зі зміни сутності, принципів і форм здійснення економічної діяльності та становлення альтернативних механізмів реалізації економічних відносин у процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання благ з метою зміни якісних та кількісних характеристик моделей зростання та розвитку. Відповідно "циркулярний перехід" постає як складова "переходу до сталого розвитку", який інтерпретуємо як процес реалізації енергетичного переходу (що символізує собою перехід на відновлювані джерела енергії та зниження частки викопних видів енергії в енергетичному балансі), циркулярного переходу та біоекономічного переходу (дотримання принципу цілісності людських та природних систем, що солідаризуються в концепції зеленого переходу), цифрового переходу. При цьому: (1) функціональною основою розвитку циркулярної економіки та біоекономіки виступає енергетичний перехід; (2) розвиток циркулярної економіки залежить від розвитку цифрової економіки та біоекономіки; (3) динаміка циркулярного переходу залежить від динаміки переходу до сталого розвитку.

На відміну від переважаючих лінійних моделей, ЦЕ забезпечує стратегію розвитку, яка дозволяє бізнесу досягати економічного зростання за рахунок ефективного використання ресурсів на базі БМЦЕ, які спроможні довше генерувати додану вартість товарів та послуг, одночасно мінімізуючи відходи і сприймаючи останні як новий фактор виробництва [20]. Перехід від

лінійного процесу до циркулярного спричиняє зміни не лише у специфіці використання матеріалів, але й провокує зміни у структурі власності, бізнес-моделях та обов'язках, які покладаються на виробників та споживачів. Окреслене доводить, що ЦЕ є складним концептуальним і емпіричним контекстом, в якому вивчення потенційних наслідків використання БМЦЕ звільняється від обмежень, що накладаються традиційними лінійними моделями.

Проблема, пов'язана з циркулярним переходом, полягає в тому, що він повинен відбуватися в довгостроковій перспективі і охоплювати сукупність акторів та стейкхолдерів на мікро-, мезо— і макро-, тому короткострокові зміни у певних юрисдикціях чи бізнес-локаціях, прогнозовано, не матимуть затребуваного на мегарівні МЕР значення або можуть навіть не розглядатися як успішні через багатомірність характеру змін. Шлях до вирішення цієї проблеми вимагатиме співпраці на засадах сталості, стійкості та справедливості, яка має враховувати часові, просторові виміри, масштаб, обсяг, напрямок, технології, пов'язані з великими соціотехнічними системами, які забезпечують розвиток урбанізованих індустріальних суспільств. З точки зору глобальної відповідальності, перехід до циркулярної економіки відбудеться лише за допомогою реалізації цільових моделей співпраці, (спів)фінансування та нових торгових угод, спрямованих на пошук справедливого балансу між бенефіціарами економічного зростання і донорами ресурсів для розвитку.

Література:

1. Nelson R. R., Winter S. G. An Evolutionary Theory of Economic Change. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1982. 454 pp.
2. Van den Bergh A., Growdy J. Evolutionary Theories in Environmental and Resource Economics: Approaches and Application. Environmental and Resource Economics. 2000. Vol. 17. P. 37—57.
3. Law J., Hassard J. Actor Network Theory and after. Oxford: Blackwell, 1999. 264 pp.
4. Bijker W. E., Hughes T. P., Pinch T. The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology. Cambridge, MA: MIT Press, 1987. 470 pp.
5. Rip A. Introduction of New Technology: Making Use of Recent Insights from Sociology and Economics of Technology. Technology Analysis & Strategic Management. 1995. Vol. 7(4). P. 417—431.
6. Freeman Ch., Francisco L. As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution. Oxford: Oxford University Press, 2001. 432 pp.
7. Truffer B., Coenen L. Environmental Innovation and Sustainability Transitions in Regional Studies. Regional Studies. 2012. Vol. 46. P. 1—21.
8. Kuhlmann S., Stegmaier P., Konrad K. The tentative governance of emerging science and technology — A conceptual introduction. Research Policy. 2019. Vol. 48 (5). P. 1091—1097.
9. Borup M., Brown N., Konrad K., Van Lente H. The sociology of expectations in science and technology. Technology Analysis & Strategic Management. 2006. Vol. 18 (3—4). P. 285—298.

10. Kates R. W., Parris T. M. Science and Technology for Sustainable Development Special Feature: Long-term trends and a sustainability transition. Proceedings of the National Academy of Sciences. 2003. Vol. 100. P. 8062—8067.

11. Mol A.-P.J., Sonnenfeld D.-A. Ecological modernization around the world: An introduction. Environmental Politics. 2000. Vol. 9 (1). P. 1—14.

12. McGee J. Commentary on "Corporate strategies and environmental regulations: An organizing framework," by A. M. Rugman and A. Verbeke. Strategic Management Journal. 1998. Vol. 19 (4). P. 377—387.

13. Ehrenfeld J.R. Can industrial ecology be the "science of sustainability? Journal of Industrial Ecology. 2004. Vol. 8 (1-2). P. 1—3.

14. Kemp R., Pearson P. Final report MEI about measuring eco-innovation. 2007. URL: <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/43960830.pdf>

15. Zink T., Geyer R. Circular economy rebound. Journal of Industrial Ecology. 2017. Vol. 21 (3). P. 593—602.

16. Резнікова Н., Панченко В. Мінні поля міжнародної економічної політики: як країнам не втратити здатність до розвитку. Київ: Аграр Медіа Груп, 2022. 674 с.

17. Reznikova N., Ivaschenko O., Rubtsova M. Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development. Економіка та держава. 2020. № 7. С. 24—31.

18. Vermeulen W.J.V., Reike D., Witjes S. The circular economy: New or Refurbished as CE 3.0? — Exploring Controversies in the Conceptualization of the Circular Economy through a Focus on History and Resource Value Retention Options. Resources, Conservation and Recycling. 2018. Vol. 135. P. 246—264.

19. Blomsma F., Brennan G. The emergence of circular economy: a new framing around prolonging resource productivity. Journal of Industrial Ecology. 2017. Vol. 21 (3). P. 603—614.

20. Reznikova N., Zvarych R., Zvarych I., Shnyrkov O. Global circular e-chain in overcoming the global waste. Procedia Environmental Science, Engineering and Management. 2019. Vol. 6 (4). P. 641—647.

References:

1. Nelson, R. R. and Winter, S. G. (1982), An Evolutionary Theory of Economic Change, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, MA, UK.

2. Van den Bergh, A. and Growdy, J. (2000), "Evolutionary Theories in Environmental and Resource Economics: Approaches and Application", Environmental and Resource Economics, vol. 17, pp. 37—57.

3. Law, J. and Hassard, J. (1999), Actor Network Theory and after, Blackwell Oxford, UK.

4. Bijker, W. E., Hughes, T. P. and Pinch, T. (1987), The Social Construction of Technological Systems: New Directions in the Sociology and History of Technology, MIT Press, Cambridge, MA, UK.

5. Rip, A. (1995), "Introduction of New Technology: Making Use of Recent Insights from Sociology and Economics of Technology", Technology Analysis & Strategic Management, vol. 7 (4), pp. 417—431.

6. Freeman, Ch. and Francisco, L. (2001), As Time Goes By: From the Industrial Revolutions to the Information Revolution, Oxford University Press, Oxford, UK.

7. Truffer, B. and Coenen, L. (2012), "Environmental Innovation and Sustainability Transitions in Regional Studies", Regional Studies, vol. 46, pp. 1—21.

8. Kuhlmann, S., Stegmaier, P. and Konrad, K. (2019), "The tentative governance of emerging science and technology — A conceptual introduction", Research Policy, vol. 48 (5), pp. 1091—1097.

9. Borup, M., Brown, N., Konrad, K. and Van Lente, H. (2006), "The sociology of expectations in science and technology", Technology Analysis & Strategic Management, vol. 18 (3—4), pp. 285—298.

10. Kates, R. W. and Parris, T. M. (2003), "Science and Technology for Sustainable Development Special Feature: Long-term trends and a sustainability transition", Proceedings of the National Academy of Sciences, vol. 100, pp. 8062—8067.

11. Mol, A.-P.J. and Sonnenfeld, D.-A. (2000), "Ecological modernization around the world: An introduction", Environmental Politics, vol. 9 (1), pp. 1—14.

12. McGee, J. (1998), "Commentary on "Corporate strategies and environmental regulations: An organizing framework," by A. M. Rugman and A. Verbeke", Strategic Management Journal, vol. 19 (4), pp. 377—387.

13. Ehrenfeld, J.R. (2004), "Can industrial ecology be the "science of sustainability?", Journal of Industrial Ecology, vol. 8 (1—2), pp. 1—3.

14. Kemp, R. and Pearson, P. (2007), "Final report MEI about measuring eco-innovation", available at: <https://www.oecd.org/env/consumption-innovation/43960830.pdf> (Accessed 29 Jun 2023).

15. Zink, T. and Geyer, R. (2017), "Circular economy rebound", Journal of Industrial Ecology, vol. 21 (3), pp. 593—602.

16. Reznikova, N. and Panchenko, V. (2022), Minni polia mizhnarodnoi ekonomichnoi polityky: yak krainam ne vtratyt' zdatsnist' do rozvytku [Minefields of international economic policy: how countries do not lose their ability to develop], Аграр Медіа Груп, Kyiv, Ukraine.

17. Reznikova, N., Ivaschenko, O. and Rubtsova, M. (2020), "Global problems as a subject of interdisciplinary studies in the focus of international economic security and sustainable development", Ekonomika ta derzhava, vol. 7, pp. 24—31.

18. Vermeulen, W.J.V., Reike, D. and Witjes, S. (2018), "The circular economy: New or Refurbished as CE 3.0? — Exploring Controversies in the Conceptualization of the Circular Economy through a Focus on History and Resource Value Retention Options", Resources, Conservation and Recycling, vol. 135, pp. 246—264.

19. Blomsma, F. and Brennan, G. (2017), "The emergence of circular economy: a new framing around prolonging resource productivity", Journal of Industrial Ecology, vol. 21 (3), pp. 603—614.

20. Reznikova, N., Zvarych, R., Zvarych, I. and Shnyrkov, O. (2019), "Global circular e-chain in overcoming the global waste", Procedia Environmental Science, Engineering and Management, vol. 6 (4), pp. 641—647.

Стаття надійшла до редакції 05.07.2023 р.

М. І. Карпа,
д. держ. упр., професор,
професор кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8141-4894>
Д. М. Збаровський,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-5293-2190>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.148

КОМПЕТЕНЦІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

М. Карпа,
Doctor of Science in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of Public Administration and Management,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
D. Zbarovskyi,
Postgraduate student, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine

COMPETENCE OF PUBLIC AUTHORITIES IN FORMING STATE POLICY IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL SAFETY IN UKRAINE: REGULATORY AND LEGAL ASPECT

У статті проаналізовано нормативно-правову основу компетенцій органів публічної влади щодо формування державної політики у сфері екологічної безпеки України. Впровадження екологічного підходу в державну політику та розвиток системи інтегрованого екологічного управління ставить перед системною публічного управління завдання щодо запровадження новітніх способів управління та вдосконалення діючих. Компетейна складова органів публічної влади визначає сферу діяльності та окреслює її межі, формує методологічну базу вибору механізмів реалізації державної політики у сфері екологічної безпеки. Державна система екологічної безпеки України — це поєднання всіх державних заходів (юридичних, економічних, технічних, гуманітарних, медичних, соціальних), спрямованих на підтримку рівноваги між її екосистемами та здійсненням на них як антропогенного так, і природного навантаження. Розвиток національної безпеки, з точки зору екологічної безпеки, що складається в нашій країні має залежати від величини ризику щодо можливості виникнення природних та техногенних катастроф, в також від виникнення негативних процесів, що відбуваються поступово, але можуть спричинити негативні наслідки. Тому ефективній стратегії екологічної безпеки України має відповідати такий варіант розвитку суспільства, при якому практично виключається ризик виникнення катастроф та мінімальні витрати природних ресурсів.

У статті здійснено аналіз нормативно-правового аспекту компетенцій органів публічної влади у сфері екологічної безпеки України. За основу дослідження взято підхід, за яким формування компетенцій органів публічної влади у сфері екологічної безпеки України відбувається відповідно до прийнятих та ратифікованих міжнародних документів та стандартів, національ-

них доктрин та стратегій, національних, регіональних та локальних потреб. Нормативно-правова основа компетенцій органів публічної влади щодо формування державної політики у сфері екологічної безпеки України сформовано на основі Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, які є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. Іншим стратегічним документом щодо державної екологічної політики в Україні є Закон України "Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року".

The article analyzes the legal basis of the competences of public authorities in the formation of state policy in the field of environmental safety in Ukraine. The introduction of an environmental approach into public policy and the development of an integrated environmental management system sets the task of introducing the latest methods of management and improving existing ones for systemic public administration. The competence component of public authorities determines the scope of activities and defines its limits, forms the methodological basis for choosing the mechanisms for implementing state policy in the field of environmental safety.

The state system of environmental safety of Ukraine is a combination of all state measures (legal, economic, technical, humanitarian, medical, social) aimed at maintaining a balance between its ecosystems and the implementation of both anthropogenic and natural pressures on them. The development of national security, from the point of view of the environmental security that is emerging in our country, should depend on the magnitude of the risk regarding the possibility of natural and man-made disasters, as well as on the occurrence of negative processes that occur gradually, but can lead to negative consequences. Therefore, an effective strategy for the environmental safety of Ukraine should correspond to a variant of the development of society, which practically eliminates the risk of disasters and minimizes the cost of natural resources.

The article analyzes the legal aspect of the competences of public authorities in the field of environmental safety of Ukraine. The study is based on an approach according to which the formation of the competences of public authorities in the field of environmental security of Ukraine takes place in accordance with accepted and ratified international documents and standards, national doctrines and strategies, national, regional and local needs. The regulatory framework for the competence of public authorities in the formation of state policy in the field of environmental security of Ukraine is formed on the basis of the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030, which are guidelines for the development of draft forecast and program documents, draft regulatory legal acts in order to ensure the balance of the economic, social and environmental dimensions of Ukraine's sustainable development. Another strategic document of the state environmental policy in Ukraine is the Law of Ukraine "On the main principles (strategy) of the state environmental policy of Ukraine for the period up to 2030".

Ключові слова: органи публічної влади, державна політика, екологічна безпека, нормативно-правовий аспект, компетенція, публічне управління, національна безпека.

Key words: public authorities, state policy, environmental safety, legal aspect, competence, public administration, national security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

З 24 лютого 2022 року російська армія скоїла понад 2 тисячі екологічних злочинів на території України та завдала нашому довкіллю збитків на суму понад 1800 млрд гривень за розрахунками Державної екологічної інспекції. Дії ворожої техніки та її знищення спричинило 45 712 тонн викидів в атмосферу, а лісові пожежі, горіння нафтопродуктів та загоряння інших об'єктів призвели до потрапляння близько 50 млн тонн небезпечних газів у повітря. Загалом обсяг викидів парнико-

вих газів внаслідок російського вторгнення в Україну приблизно дорівнює річному обсягу викидів Болгарії [1].

У 2022 році міжнародній спільноті представили Довкілля складову Плану відновлення України після війни, яка потребує ^25,5 млрд інвестицій для реалізації 76 природоохоронних проектів. Для цього Україна реалізуватиме 9 нагальних реформ у сфері управління відходами, державного екологічного контролю, регулювання промислового забруднення, комплексного моніторингу довкілля, управління природоохоронними територіями тощо. Для досягнення результатів в Україні створять: понад 100 сучасних об'єктів управління відходами; 10 зразкових національних парків відповідно до

стандартів ЄС; 10 реабілітаційних центрів для диких тварин; 15 біопереходів на шляху міграції тварин; 9 лісонасінєвих центрів з вирощування саджанців дерев; Окрім того, Україна планує використовувати сучасні технології для відбудови промисловості та зменшення викидів парникових газів у 10 разів [2].

Тому забезпечення екологічної безпеки є актуальним та гострим питанням для реалізації у державі на сьогодні та післявоєнний період. Органи публічної влади разом у суспільством та міжнародною спільнотою мають долати та вирішувати наслідки екологічних катастроф та проблем та швидко реагувати на виклики. Компетенція органів публічної влади у сфері екологічної безпеки України, реалізація компетенції має важливе наукове та практичне значення, зокрема в частині її змістового навантаження, теоретико-методологічних основ функціонування, нормативно-правового забезпечення, організаційно-функціонального забезпечення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику екологічної безпеки досліджують різні наукові школи. Зокрема, дослідженню реалізації екологічної політики в Україні присвячено роботи відомих науковців і фахівців, таких як В. Андронов, Г. Білявський, В. Бугас, Б. Буркинський, О. Веклич, Д. Ветвицький, І. Драган, О. Заржицький, В. Кравців, О. Лазор, Н. Малиш, О. Мягченко, Є. Хлобистов, В. Шевчук та інші. За системним підходом проблематику екологічної безпеки та здійснення екологічної державної політики досліджували такі вчені, як М. Андрієнко, О. Дзюбенко, О. Колєнов, О. Малеки, С. Ожго, А. Омаров та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Загальною проблемою у контексті даного дослідження виступає публічна політика у сфері екологічної безпеки України. Метою пропонованої статті є аналіз нормативно-правового аспекту компетенцій органів публічної влади у сфері екологічної безпеки України. Формування компетенцій органів публічної влади у сфері екологічної безпеки України відбувається відповідно до прийнятих та ратифікованих міжнародних документів та стандартів, національних доктрин та стратегій, національних, регіональних та локальних потреб.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Війна завдала величезної шкоди майже третині українських лісів. У 18-ти незаконно окупованих росіянами національних парках та заповідниках, зафіксовані нелегальні вирубки дерев. Загальна площа повалених або вирубаних лісів складає понад 281 тис. гектарів. Зруйнована техніка окупанта перетворилася на 407 678 тонн відходів, які продовжують виділяти небезпечні речовини та стають загрозою для довкілля та здоров'я мирного населення країни. А площа небезпечних відходів, які в умовах війни не вдається утилізувати швидко та відповідно до стандартів, вже сягає 3 300 квадратних метрів. Вторгнення росії в Україну призвело до створен-

ня найбільшого в світі мінного поля площиною у 250 тисяч квадратних кілометрів.

Розвиток екологічного підходу в державну політику та впровадження системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших, у тому числі міжнародних, політик, включення екологічної складової у розробку та реалізацію державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції, є шляхом до сучасної системної екологічної політики, що реалізується у країнах — членах Європейського Союзу.

Впровадження системи управління екологічними ризиками в усіх сферах національної економіки сприятиме запобіганню катастроф техногенного та екологічного характеру. Екологічна безпека — це такий стан та умови навколишнього природного середовища, при якому забезпечується екологічна рівновага та гарантується захист навколишнього середовища: біосфери, атмосфери, гідросфери, літосфери, космосфери, видового складу тваринного і рослинного світу, природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей. У ст. 50 Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" екологічна безпека визначається як стан навколишнього середовища, за умов якого гарантується запобігання погіршення екологічної ситуації та здоров'я людини. Це сукупність дій, станів і процесів, що прямо або побічно не приводять до життєво важливих втрат (або погроз таких втрат), що наноситься природньому середовищу, окремим людям і людству, комплекс станів, явищ і дій, що забезпечує екологічний на Землі і в будь-яких її регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно і політично готове (може без серйозних втрат адаптуватися) людство.

Закон України "Про національну безпеку України" свідчить, що національна безпека України — захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Національні інтереси України — життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Крім того, державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина — їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства — його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави — її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища — від надзвичайних ситуацій [3].

Незважаючи на важливість терміну екологічна безпека він не широко висвітлений у правових документах України. Визначення екологічної безпеки міститься у

статті 50 Закону України "Про охорону навколишнього середовища", згідно з якою екологічна безпека — це стан навколишнього середовища, при якому запобігається погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людини. Екологічна безпека гарантується громадянам України здійсненням широкого комплексу взаємопов'язаних політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів, а діяльність фізичних та юридичних осіб, що завдає шкоди навколишньому природному середовищу, може бути припинена за рішенням суду [4].

Відповідно до чинного законодавства управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі наступних функцій:

- спостереження,
- дослідження,
- стратегічної екологічної оцінки,
- оцінки впливу на довкілля,
- контролю,
- прогнозування,
- програмування,
- інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві ради та виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, державні органи по охороні навколишнього природного середовища і використанню природних ресурсів та інші державні органи відповідно до законодавства України. Законодавством України передбачено розподіл компетенцій у сфері охорони навколишнього природного середовища за рівнями (Рис. 1—5).

Державними органами управління в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади (Рис. 1), що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, а на території Автономної Республіки Крим — орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та інші державні органи, до компетенції яких законами України віднесено здійснення зазначених функцій.

Основна мета управління в галузі охорони навколишнього природного середовища є:

- реалізація законодавства,
- контроль за додержанням вимог екологічної безпеки,
- забезпечення проведення ефективних і комплексних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища,
- раціонального використання природних ресурсів,
- досягнення узгодженості дій державних і громадських органів у галузі охорони навколишнього природного середовища.

<p>Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища:</p>	<p>а) здійснює реалізацію визначеної Верховною Радою України екологічної політики; б) забезпечує розробку державних цільових, міждержавних екологічних програм; в) координує діяльність центральних органів виконавчої влади, інших установ та організацій України у питаннях охорони навколишнього природного середовища; г) встановлює порядок утворення і використання Державного фонду охорони навколишнього природного середовища у складі Державного бюджету України та затверджує перелік природоохоронних заходів; д) встановлює порядок розробки та затвердження екологічних нормативів, лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, а також порядок надання дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами; е) приймає рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного значення; ж) організує екологічне виховання та екологічну освіту громадян; и) керує зовнішніми зв'язками України в галузі охорони навколишнього природного середовища.</p>
---	---

Рис. 1. Компетенція Кабінету Міністрів України у галузі охорони навколишнього природного середовища

Джерело: подано за даними [5].

<p>Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад у галузі охорони навколишнього природного середовища в межах своєї компетенції:</p>	<p>а) здійснюють реалізацію рішень відповідних рад; б) координують діяльність підприємств, установ та організацій, розташованих на території відповідно села, селища, міста, незалежно від форм власності та підпорядкування; в) організують розробку місцевих екологічних програм; д) затверджують за поданням обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а на території Автономної Республіки Крим - органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища для підприємств, установ та організацій ліміти використання природних ресурсів, за винятком ресурсів загальнодержавного значення, ліміти скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, за винятком скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення або навколишнього природного середовища за межами відповідно села, селища, міста; е) організують збір, переробку, утилізацію і захоронення відходів на своїй території; є) формують і використовують місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища у складі місцевих бюджетів; ж) погоджують поточні та перспективні плани роботи підприємств, установ та організацій з питань охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; з) забезпечують систематичне та оперативне інформування населення, підприємств, установ, організацій та громадян про стан навколишнього природного середовища, захворюваності населення; и) організують екологічну освіту та екологічне виховання громадян; і) приймають рішення про організацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення.</p>
--	--

Рис. 2. Компетенція виконавчих органи сільських, селищних, міських рад у галузі охорони навколишнього природного середовища

Джерело: подано за даними [5].

<p>Компетенція центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів</p>	<p>а) забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; в) організація моніторингу навколишнього природного середовища, створення і забезпечення роботи мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації, положення про яку затверджується Кабінетом Міністрів України; г) затвердження нормативів, правил щодо регулювання використання природних ресурсів і охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів; е) одержання безоплатно від центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій інформації, необхідної для виконання покладених на нього завдань; і) керівництво заповідною справою, ведення Червоної книги України; ї) координація роботи інших спеціально уповноважених органів державного управління в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів; й) здійснення міжнародного співробітництва з питань охорони навколишнього природного середовища, вивчення, узагальнення і поширення міжнародного досвіду в цій галузі, організація виконання зобов'язань України відповідно до міжнародних угод з питань охорони навколишнього природного середовища; к) встановлення порядку надання інформації про стан навколишнього природного середовища; м) здійснення процедури попередньої обґрунтованої згоди відповідно до вимог Картахенського протоколу про біобезпеку до Конвенції про біологічне різноманіття щодо можливості транскордонного переміщення генетично модифікованих організмів, призначених для умисного введення в навколишнє природне середовище; р) затвердження у межах своєї компетенції нормативно-методичних документів та здійснення методичного керівництва та методологічно-консультативного забезпечення з питань стратегічної екологічної оцінки; с) забезпечення формування державної політики у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів.</p>
---	--

Рис. 3. Компетенція центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів

Джерело: подано за даними [5].

Компетенція виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у галузі охорони навколишнього природного середовища націлена на діяльність у сфері забезпечення екологічної безпеки локального рівня, вирішуючи екологічні проблеми місцевого значення (Рис. 2).

Компетенцію центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів розкрито на Рис. 3.

Компетенцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середо-

вища та використання природних ресурсів подано на Рис. 4.

Компетенція органів публічної влади окреслена широким спектром нормативно-правових актів, адже торкається багатьох складових навколишнього середовища [6-9]. Компетенція нагляду (контролю) націлена на певні дії, механізми, інструменти щодо забезпечення контролю у різних сферах та галузях народного господарства у сфері екологічної безпеки. Зокрема, до компетенції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, у сфері охорони навколишнього природного середовища належить:

організація і здійснення у межах компетенції державного нагляду (контролю) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами — нерезидентами вимог законодавства:

про екологічну та радіаційну безпеку, про оцінку впливу на довкілля, про стратегічну екологічну оцінку, про моніторинг, звітність та верифікацію викидів парникових газів;

про використання та охорону земель;
 про охорону і раціональне використання вод та відтворення водних ресурсів;

про охорону атмосферного повітря;
 про охорону, захист, використання та відтворення лісів;

про охорону, утримання і використання зелених насаджень;

<p>Компетенція центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів</p>	<p>а) реалізація державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; б) реалізація повноважень у сфері оцінки впливу на довкілля відповідно до законодавства про оцінку впливу на довкілля; в) одержання безоплатно від центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій інформації, необхідної для виконання покладених на нього завдань; г) видача дозволів на викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, на спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства України; ґ) реалізація повноважень у сфері стратегічної екологічної оцінки відповідно до законодавства про стратегічну екологічну оцінку; д) здійснення повноважень у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів.</p>
---	---

Рис. 4. Компетенція центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, в галузі охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів

Джерело: подано за даними [5].

про використання, охорону і відтворення рослинного світу;
 про охорону, раціональне використання та відтворення тваринного світу;
 щодо дотримання правил створення, поповнення, зберігання, використання та державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій і торгівлі ними;
 під час ведення мисливського господарства та здійснення полювання;
 про збереження об'єктів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної та Зеленої книг України, формування, збереження і використання екологічної мережі;
 про природно-заповідний фонд;
 про охорону, використання і відтворення риби та інших водних живих ресурсів;
 у сфері хімічних джерел струму в частині забезпечення екологічної безпеки виробництва хімічних джерел струму та утилізації відпрацьованих хімічних джерел струму, ведення обліку обсягів накопичення відпрацьованих хімічних джерел струму та передачі їх на утилізацію;
 про поводження з відходами;
 щодо наявності дозволів, лімітів та квот на спеціальне використання природних ресурсів, дотримання їх умов;
 про біологічну та генетичну безпеку щодо біологічних об'єктів природного середовища при створенні, дослідженні та практичному використанні генетично модифікованих організмів у відкритій системі;

Компетенція обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища

а) забезпечення реалізації державної політики у сфері заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі, здійснення управління та регулювання у сфері охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України на відповідній території;
 б) участь у проведенні моніторингу стану навколишнього природного середовища;
{Пункт "в" частини першої статті 20⁴ виключено на підставі Закону № 124-ІХ від 20.09.2019}
 г) реалізація повноважень у сфері оцінки впливу на довкілля відповідно до законодавства про оцінку впливу на довкілля;
{Пункт "з" частини першої статті 20⁴ в редакції Закону № 2059-VIII від 23.05.2017}
 г) затвердження за поданням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, для підприємств, установ і організацій лімітів використання природних ресурсів (крім природних ресурсів загальнодержавного значення), скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище (крім скидів, що призводять до забруднення природних ресурсів загальнодержавного значення, навколишнього природного середовища за межами відповідної території);
 д) видача дозволів на здійснення операцій у сфері поводження з відходами, викиди шкідливих речовин у навколишнє природне середовище, спеціальне використання природних ресурсів відповідно до законодавства;
 д¹) реалізація повноважень у сфері стратегічної екологічної оцінки відповідно до законодавства про стратегічну екологічну оцінку;
 е) вирішення інших питань у сфері охорони навколишнього природного середовища відповідно до закону.

Рис. 5. Компетенція обласних державних адміністрацій у сфері охорони навколишнього природного середовища

Джерело: подано за даними [5].

У структурі центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, можуть створюватися спеціальні підрозділи, працівники яких мають право носити форму встановленого зразка і вогнепальну зброю.

Посадові особи спеціальних підрозділів центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів, підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню відповідно до законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

На обласному рівні компетенція органів публічної влади розкрита на Рис. 5.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Екологічна політика є головним критерієм в структурі екологічної безпеки України. Головним стратегічним документом щодо державної екологічної політики в Україні є "Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року".

Цим документом зазначається, що процеси глобалізації та суспільних трансформацій підвищили пріоритетність збереження довкілля, а отже, потребують від України вжиття термінових заходів. Основною метою державної екологічної політики є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування і збереження та відновлення природних екосистем.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [10].

Підтримуючи проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладені у Національній доповіді "Цілі сталого розвитку: Україна", забезпечувати дотримання Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, що і буде формувати компетенцію органів публічної влади:

- забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;
- забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх;
- забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;
- забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;
- вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;
- збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;
- захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття;
- зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Література:

1. Рік екоциду в Україні. Екологічні злочини у цифрах. Громадська організація "Всеукраїнський молодіжний рух" ЛЕЦ ДУ ІТ ЮКРЕЙН". URL: <https://letsdoit-ukraine.org/2023/02/ecocide-in-numbers/>
2. В Міндовкільля назвали суми та кроки для відновлення природи України після війни. URL: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-mindovkillya-nazvali-sumi-ta-kroki-dlya-vidnovlennya-prirodi-ukraini-pislyavijni/>
3. Про національну безпеку України [Електронний ресурс]: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Блінова В.В., Мельник В.В. Екологічна безпека України як складова національної безпеки. Тези XVII Всеукраїнської наукової on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених з міжнародною участю "Сучасні проблеми екології" (15 квітня 2021 року). Державний університет "Житомирська політехніка". URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/zmist-1.pdf>
5. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
6. Карпа М. І. Критерії моделювання публічної служби: методологічний аспект / М. І. Карпа. Ефективність державного управління (текст): зб. наук. пр. ЛПІДУ НАДУ, 2016. — Вип. 4. — С. 227—233.
7. Карпа М. І. Межі компетенції суб'єктів публічної служби: особливості визначення. Державне управління та місцеве самоврядування (текст): зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ, 2017. Вип. 2 (33). С. 109—116.
8. Карпа М.І. Предметна компетенція органів публічної влади. Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ / [голов. ред. М.М. Іжа]. Вип. 3 (71). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 182 с. С. 50—56.
9. Карпа, М. І. (2019). Аналіз процесів формування та реалізації компетенцій органів публічної влади

та їх посадових осіб за суб'єктивними оцінками експертів. Ефективність державного управління, (58). С. 145—156. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.58.-2019.168709>

10. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

References:

1. Let's do it Ukraine (2023), "The year of ecocide in Ukraine. Environmental crimes in numbers", available at: <https://letsdoitukraine.org/2023/02/ecocide-in-numbers/> (Accessed 28 June 2023).
2. EcoPolicy (2022), "The sums and ways to restore Ukraine's nature after the war", available at: <https://ecopolitic.com.ua/ua/news/v-mindovkillya-nazvali-sumi-ta-kroki-dlya-vidnovlennya-prirodi-ukraini-pislyavijni/> (Accessed 28 June 2023).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "About the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 28 June 2023).
4. Blinova, V.V. and Mel'nyk, V.V. (2021), "Environmental security of Ukraine as a component of national security", Tezy XVII Vseukrains'koi naukovoï on-line konferentsii zdobuvachiv vyschoi osvity i molodykh uchenykh z mizhnarodnoiu uchastiu "Suchasni problemy ekolohii" [Theses of the XVIII All-Ukrainian scientific online conference of higher education graduates and young scientists with international participation "Modern problems of ecology"], Derzhavnyj universytet "Zhytomyrs'ka politehnika", Zhytomyr, Ukraine, available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/zmist-1.pdf> (Accessed 28 June 2023).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Environmental Protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (Accessed 28 June 2023).
6. Karpa, M.I. (2016), "Criteria for public service modelling: methodological aspect", *Efektynnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4, pp. 227—233.
7. Karpa M.I. (2017), "Competency-based limits of public service subjects: features of determination", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 2 (33), pp. 109—116.
8. Karpa M.I. (2017), "Subject-matter competence of public authorities", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3 (71), pp. 50—56.
9. Karpa, M.I. (2019), "Analysis of the processes of forming and implementing the competencies of public authorities and its officials according to the subjective assessments of experts", *Efektynnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. (58), pp. 145—156. doi.org/10.33990/2070-4011.58.2019.168709.
10. President of Ukraine (2019), Decree "About the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (Accessed 28 June 2023).

Стаття надійшла до редакції 09.07.2023 р.

УКД 35.073.515.3

І. М. Перестюк,
к. держ. упр., докторант кафедри публічного управління та адміністрування,
Національний авіаційний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1692-9247>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.155

МЕХАНІЗМ ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕФОЛТІВ: ПРАКТИКА І ПРОБЛЕМАТИКА

I. Perestyuk,
PhD in Public Administration, Doctoral candidate of the Department of Public Management and Administration,
National Aviation University

DEFAULT SETTLEMENT MECHANISM: PRACTICE AND PROBLEMS

Автором досліджено що, на сьогоднішній день в нашій країні дефолти, або невиконання зобов'язань з боргів, є серйозною проблемою, з якою стикаються як індивіди, так і компанії. У зусиллях врегулювати цю проблему різні країни і організації розробили механізми врегулювання дефолтів, які сприяють відновленню фінансової стабільності та забезпечують захист інтересів кредиторів та боржників. Підкреслено, ефективність цих механізмів у різних контекстах і аналізують їх переваги та недоліки. Проблематика механізмів врегулювання дефолтів також розглядається в статті. З'ясовано, складність і складові цієї проблеми, зокрема, недостатню прозорість, відсутність стандартів, конфлікти інтересів між кредиторами та боржниками, та важкість досягнення консенсусу у випадках складних фінансових ситуацій. У статті також розглядається практика механізмів врегулювання дефолтів в різних країнах і контекстах. Крім того, аналізують приклади успішного врегулювання дефолтів і розкривають ключові фактори, що сприяють успіху таких механізмів, такі як реалістичність та гнучкість підходів, ефективне співробітництво між кредиторами і боржниками, а також відкритий та прозорий процес прийняття рішень.

Визначено рекомендації, щодо вдосконалення механізмів врегулювання дефолтів, зокрема, поліпшення прозорості і стандартизації процесів, залучення незалежних посередників для вирішення конфліктів, і створення механізмів для попередження дефолтів. Підкреслено, що для всіх зацікавлених сторін, включаючи правники, економістів, фінансових аналітиків та регуляторних органів, які цікавляться механізмами врегулювання дефолтів і бажають більш глибокого розуміння цієї проблематики. Враховуючи різноманіття ситуацій, в яких виникають дефолти, а також різних політичних, економічних та правових контекстів, стаття закликає до подальшого дослідження та розвитку ефективних механізмів врегулювання дефолтів, які враховуватимуть усі важливі фактори і відповідатимуть потребам сучасного фінансового середовища.

The author has researched that, today in our country, defaults, or non-payment of debt obligations, are a serious problem faced by both individuals and companies. In an effort to resolve this problem, various countries and organizations have developed default settlement mechanisms that help restore financial stability and protect the interests of creditors and debtors. The effectiveness of these mechanisms in different contexts is emphasized and their advantages and disadvantages are analyzed. The issue of default settlement mechanisms is also considered in the article. The complexity and components of this problem are clarified, in particular, insufficient transparency, lack of standards, conflicts of interests between creditors and debtors, and the difficulty of reaching a consensus in cases of complex financial situations. The article also examines the practice of default settlement mechanisms in different countries and contexts. In addition, examples of successful default settlement are analyzed and key factors contributing to the success of such mechanisms are revealed, such as realistic and flexible approaches, effective cooperation between creditors and debtors, and an open and transparent decision-making process.

Recommendations have been identified for improving default settlement mechanisms, in particular, improving transparency and standardization of processes, engaging independent mediators to resolve conflicts, and creating mechanisms to prevent defaults. It is emphasized that for all interested parties, including lawyers, economists, financial analysts and regulatory authorities, who are interested in default settlement mechanisms and want a deeper understanding of this issue. Given the diversity of situations

in which defaults occur, as well as the different political, economic and legal contexts, the article calls for further research and development of effective default resolution mechanisms that take into account all relevant factors and meet the needs of the modern financial environment.

Ключові слова. дефолт, міжнародні фінансові ринки, кредитний ризик, ризик інвестування, механізм врегулювання дефолтів, структура ринку боргових зобов'язань.

Key words. default, international financial markets, credit risk, investment risk, default settlement mechanism, debt market structure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Механізм врегулювання дефолтів є важливою складовою фінансової системи та глобального економічного розвитку. Дефолти можуть мати серйозний вплив на фінансову стабільність, тому ефективний механізм їх врегулювання є необхідним. Однак існує проблематика у практичному застосуванні таких механізмів, зокрема, пов'язана зі складністю їх розробки та впровадження, розбіжностями в національних законодавствах, а також з питаннями щодо підтримки фінансової стабільності на міжнародному рівні. Тому важливо розглянути практику та проблематику механізмів врегулювання дефолтів для забезпечення стійкої фінансової системи та підтримки глобального економічного розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Окремі аспекти проблеми механізмів врегулювання дефолтів: практики і проблематики досліджували такі науковці, як: Дяченко С. [3], Капустян О. [5], Кошелева Н. [6], Паращенко І. [6], Мунько А. [7], Трещов М. [8], та інші.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження і аналіз механізмів врегулювання дефолтів та виявлення проблем, які пов'язані з їх практичним застосуванням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Механізм врегулювання дефолтів є важливою темою для фінансової сфери, оскільки він визначає процеси пов'язані зі зменшенням ризику банкрутства, забезпеченням фінансової стабільності та здійсненням фінансових операцій.

Варто зазначити, що одним з основних елементів механізму врегулювання дефолтів є процедура забезпечення платежів. Ця процедура дозволяє банкам та іншим фінансовим установам контролювати ризик дефолту та забезпечити погашення кредитних зобов'язань. Загальна мета цієї процедури полягає в забезпеченні того, щоб банки та інші установи могли зберігати фінансову стабільність і відповідність зі стандартами регулювання.

Проте, не дивлячись на важливість механізму врегулювання дефолтів, існують певні проблеми, пов'язані з його застосуванням. Однією з головних проблем є зменшення попиту на кредитні продукти в результаті підвищення рівня ризику. Це може відбутися через збільшення вимог до кредитної історії, збільшення відсоткової ставки, а також через зниження попиту на кредитні продукти з боку клієнтів.

Дійсно, зростання транс корпоративних операцій та глобалізація фінансових ринків призводять до збільшення ризиків дефолту. Тому, наявність механізму, який би регулював відшкодування збитків в разі дефолту, є дуже важливою проблемою для міжнародного фінансового ринку [2].

Необхідно звернути увагу, що на думку вченого С. Дяченко [3], що механізм врегулювання дефолтів може бути різним залежно від умов, в яких він застосовується. Наприклад, для внутрішнього ринку держави може бути розроблений спеціальний механізм, що передбачає певний порядок відшкодування збитків кредиторам у разі дефолту боржника. Однак, коли мова йде про міжнародний фінансовий ринок, механізми врегулювання дефолтів є складнішими та потребують глобального рівня координації.

Сьогодні, найбільш відомим та ефективним механізмом врегулювання дефолтів є механізм Collective Action Clauses (далі — САС), який включається у документи про випуск облігацій. САС дозволяють збірному голосуванню кредиторів приймати рішення про перезавантаження боржника в разі дефолту, замість того, щоб кожен кредитор самостійно намагався відстояти свої права.

Однак, існує проблематика в застосуванні механізму САС, зокрема відсутність уніфікованого стандарту його використання та проблеми з його реалізацією в практиці. Також, наявність різноманітних юрисдикцій та законодавств, які регулюють діяльність міжнародних фінансових установ до складнощів у врегулюванні дефолтів. Це може призвести до труднощів у визначенні компетенції та відповідальності учасників транзакцій, а також до різних інтерпретацій законодавчих актів та правил, що можуть ускладнити процес врегулювання дефолтів [8, с. 332].

Доречно наголосити, що однією з проблем механізму врегулювання дефолтів є невизначеність часового фактору. Зараз існує декілька різних підходів до визначення часу, необхідного для оголошення дефолту, що може призвести до різних інтерпретацій та суперечок між учасниками транзакцій. Додатковою проблемою є питання визначення рівня збитків, які понесли учасники

транзакції внаслідок дефолту. Це може бути складним завданням, оскільки вартість активів може змінюватися відповідно до різних факторів, таких як ринкові умови, кон'юнктура галузі тощо.

Отже, механізм врегулювання дефолтів має декілька проблем, які потребують уваги та вирішення. Для досягнення успішного врегулювання дефолтів потрібно розробити однозначний та прозорий механізм, який би враховував різні юрисдикції та законодавчі акти, а також визначав чіткий часовий фактор та спосіб визначення збитків [5, с. 127—133].

Варто зауважити, що важливим є питання визначення критеріїв дефолту та визначення механізмів відшкодування збитків. Це може бути складною задачею, оскільки критерії дефолту можуть різнитись у різних юрисдикціях та установах. Також, важливо визначити межі відповідальності фінансових установ та їхніх кредиторів у разі дефолту.

Отже, механізм врегулювання дефолтів є важливим елементом стабільності фінансових ринків та захисту інтересів вкладників. Проте, існують проблеми, пов'язані з недостатнім контролем за фінансовими установами та складністю визначення критеріїв дефолту та механізмів відшкодування збитків. Розв'язання цих проблем вимагає комплексного підходу та співпраці між різними установами та юрисдикціями [4].

Слід зазначити думку вченого А. Мунько [7], що дефолти є складною проблемою в сфері міжнародних фінансів, оскільки вони можуть мати дуже серйозні наслідки для економік країн та глобальної фінансової системи в цілому. Тому, з метою попередження дефолтів та врегулювання їх наслідків, було розроблено різні механізми.

Один з таких механізмів — це внесення договірних положень в кредитні документи, що стосуються реструктуризації боргу в разі дефолту. Це дає змогу забезпечити гнучкість укладання договорів та швидше прийняття рішень про реструктуризацію боргу.

Також, інший механізм — це розробка інструментів фінансового забезпечення таких як страхові поліси, кредитні гарантії та кредитні деривативи. Вони зменшують ризики, пов'язані з дефолтом, та забезпечують виплату заборгованості в разі виникнення дефолту.

Отже, важливою складовою механізму врегулювання дефолтів є співпраця між різними учасниками фінансового ринку та розвиток міжнародного права в галузі фінансів. Це забезпечує більшу прозорість та взаємодію між учасниками ринку, що сприяє попередженню дефолтів та швидкому вирішенню проблем, які виникають у разі дефолту. Незважаючи на наявність різних механізмів врегулювання дефолтів, вони залишаються складною проблемою, оскільки дефолти можуть мати несподівані наслідки та важко передбачити їхні наслідки.

Варто зазначити, що є потреба в аналізі законодавства різних країн щодо механізму врегулювання дефолтів та порівняння, це може сприяти виявленню проблемних аспектів в цій сфері. Є необхідність в розробці єдиного міжнародного стандарту регулювання механізму врегулювання дефолтів, з врахуванням національних особливостей, щоб дозволило зменшити непрозорість та невпевненість на фінансових ринках.

Окремо, необхідно зазначити, що до інших проблем можна віднести складність визначення дефолту та відпо-

відальності за нього, відсутність узгодження міжнародних стандартів та процедур щодо виконання обов'язків у разі дефолту, та складність збору даних та аналізу ризиків у разі міжнародних транзакцій.

Доцільно зауважити, що одним з можливих рішень проблеми може бути утворення міжнародного органу, який би координував механізм врегулювання дефолтів та розробляв єдині міжнародні стандарти та процедури. Також важливо забезпечити більш прозору та відкриту звітність фінансових установ, що зменшить ризик фінансових криз та дефолтів. Узагальнюючи, механізм врегулювання дефолтів є важливим елементом фінансової системи та має велике значення для забезпечення стабільності на фінансових ринках. Проте, необхідно продовжувати дослідження та розробляти ефективні рішення для врегулювання проблемних аспектів в цій сфері [4].

Очевидно, що одним з можливих шляхів розв'язання проблеми є створення міжнародного механізму врегулювання дефолтів, який би дозволяв ефективно вирішувати спірні ситуації та відшкодовувати збитки учасникам фінансового ринку. Одним з прикладів такого механізму є CDS Clearing House, створена компанією ICE Clear Credit у 2009 році. CDS Clearing House є центральним контрагентом, який гарантує виконання зобов'язань зі здійснення операцій з кредитними захистами. Цей механізм дозволяє мінімізувати ризик дефолту та зменшує вірогідність виникнення системних ризиків на ринку [6, с. 96—101].

Однак, необхідно враховувати, що такий механізм має свої недоліки. По-перше, це високі витрати на підтримку та функціонування системи. По-друге, механізм може збільшити вірогідність мораторію на виплату зобов'язань, оскільки він дозволяє здійснювати операції з кредитними захистами без прямої участі у відповідних активах.

Отже, наявність ефективного механізму врегулювання дефолтів є важливою складовою стабільності міжнародних фінансових ринків. Проте, необхідно знайти баланс між забезпеченням стабільності та зниженням ризику системних криз на ринку з одного боку та збереженням конкурентоспроможності та ефективності фінансових операцій з іншого.

Банкрутство є одним з найбільш серйозних ризиків для кредиторів, що мають стосунки з позичальником. У разі дефолту, кредитори зазвичай мають обмежені можливості відшкодування збитків, тому необхідно мати механізми врегулювання дефолтів, які дозволяють ефективно вирішувати подібні ситуації [1, с. 7—15].

Варто зауважити, що один з таких механізмів — це спеціалізовані юрисдикції, які спеціалізуються на вирішенні спорів, пов'язаних з дефолтом. Наприклад, Лондонський міжнародний арбітражний суд та Міжнародний центр фінансового арбітражу — це приклади таких спеціалізованих юрисдикцій.

Також важливими є стандарти з питань дефолту, які розробляються різними міжнародними організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд Міжнародна організація розробки права, Банк міжнародних розрахунків та інші. Ці стандарти встановлюють норми та принципи, які повинні дотримуватися у випадку дефолту, і сприяють більш прозорій та передбачуваній роботі міжнародних фінансових ринків [3].

Важливою складовою механізмів врегулювання дефолтів є процес реструктуризації боргу. Реструктуризація боргу — це процес переговорів між кредиторами та позичальником з метою зменшення боргового тягаря та забезпечення можливості позичальнику повернути свій борг. Вона може бути проведена за участю експертів з фінансового права, економіки та банківської справи.

Крім того, існує необхідність у вивченні досвіду країн, що які пройшли національний дефолт чи в процесі проходження, вивчити їх вдалі і невдалі рішення щодо покращення механізму врегулювання дефолтів. В процес вироблення рекомендацій щодо покращення механізму врегулювання дефолтів необхідно залучати представників фінансових установ та інших зацікавлених сторін, щоб забезпечити максимальний підхід до вирішення проблеми. Результати такої дискусії можуть бути використані для розробки нових нормативних актів та практичних інструментів, які дозволять більш ефективно врегулювати ситуації з дефолтом на міжнародних фінансових ринках [5, 6].

Отже, дослідження механізму врегулювання дефолтів є дуже важливим у забезпеченні стабільності фінансової системи та запобіганні серйозним фінансовим кризам. Однак, це також є складним завданням через складну структуру міжнародного фінансового ринку та різність у національних законодавствах. Дослідження практики використання механізму врегулювання дефолтів та ідентифікація проблем, що виникають у цьому процесі, можуть допомогти у забезпеченні ефективного механізму врегулювання дефолтів. Більш того, це дослідження може стати підставою для розробки нових механізмів регулювання та вдосконалення наявних.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що механізм врегулювання дефолтів є дуже важливою складовою міжнародної фінансової системи. На сьогоднішній день існує кілька механізмів врегулювання дефолтів, але жоден з них не є ідеальним і має свої недоліки. Окрім того, що під час вирішення проблеми дефолтів виникає низка складнощів, пов'язаних з різноманітністю законодавства та юрисдикцій. Тому необхідно зробити значні зусилля для того, щоб узгодити правила та стандарти між країнами, що дозволить зменшити ризики дефолту та забезпечити більш ефективний механізм його врегулювання.

Отже, розкриття проблематики механізмів врегулювання дефолтів та наголошуючи на необхідності подальшого вдосконалення цього механізму, зокрема, шляхом узгодження правил та стандартів між різними країнами. Це забезпечить більш ефективне та стабільне функціонування міжнародної фінансової системи.

Література:

1. Гаврилюк В. Кризове управління: світовий досвід та його застосування в Україні. Монографія 2019 р. С. 7—15.
2. Дефолт країни: що це таке, причини, загрози і наслідки. URL: <https://znaj.ua/society/271759-defolt-krayini-sho-ce-take-prichini-zagrozi-i-naslidki>

3. Дяченко С. Механізм врегулювання дефолтів за запозиченнями органів місцевого самоврядування в Україні. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnadu_2009_2_21.pdf

4. Зовнішній державний борг України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/2022/>

5. Капустян О. Стратегія врегулювання кризових ситуацій дефолту в Україні. 2019 р. С. 127—133.

6. Кошелева Н, Паращенко І. Досвід формування державного боргу в Європі та його використання для розвитку економіки України. 2017 р. С. 96—101.

7. Мунько А. Ю. Процедура дефолту органу місцевого самоврядування: досвід для України. Ефективність державного управління. 2020 р. Випуск. 1 URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5386/1/11v.pdf>

8. Трещов М. М. Удосконалення управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів в умовах децентралізації в Україні. Дніпро 2019 р. С. 332

References:

1. Havryliuk, V. (2019), Kryzove upravlinnia: svitovyi dosvid ta yoho zastosuvannia v Ukraini. [Crisis management: world experience and its application in Ukraine], Kyiv, Ukraine.

2. Velychko, N. (2019), "Default of the country: what it is, causes, threats and consequences", available at: <https://znaj.ua/society/271759-defolt-krayini-sho-ce-take-prichini-zagrozi-i-naslidki> (Accessed 15 June 2023).

3. Diachenko, S. (2009), "Mechanism for settlement of defaults on loans of local self-government bodies in Ukraine", available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/znpnadu_2009_2_21.pdf (Accessed 15 June 2023).

4. Minfin, (2022), "External public debt of Ukraine, available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/foreign/2022/> (Accessed 15 June 2023).

5. Kapustian, O. (2019), Stratehiia vrehulivannia kryzovykh sytuatsii defoltu v Ukraini [Strategy for settlement of crisis situations of default in Ukraine], Kyiv, Ukraine.

6. Koshelieva, N. and Parashchenko, I. (2017) Dosvid formuvannia derzhavnoho borhu v Yevropi ta yoho vykorystannia dlia rozvytku ekonomiky Ukrainy. [The experience of the formation of public debt in Europe and its use for the development of the economy of Ukraine], Kyiv, Ukraine.

7. Munko, A. Yu. (2020), "The default procedure of a local self-government body: experience for Ukraine", Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia, vol. 1, available at: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/5386/1/11v.pdf> (Accessed 15 June 2023).

8. Treshchov, M. M. (2019), Udoskonalennia upravlinnia resursnym zabezpechenniam mistsevykh biudzhetiv v umovakh detsentralizatsii v Ukraini. [Improving the management of resource provision of local budgets in the conditions of decentralization in Ukraine], Dnipro, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 21.06.2023 р.*

Ю. Ф. Дехтяренко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри регіональної політики,
Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського
національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/00000-0003-2567-8486>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.159

ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО УПРАВЛІННЯ КОМУНАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Yu. Dekhtiarenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Regional Policy, Educational and Scientific Institute
of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

LEGISLATION ON THE MANAGEMENT OF THE COMMUNAL PROPERTY OF TERRITORIAL COMMUNITIES

В умовах сучасного соціально-економічного розвитку територіальних громад постає актуальна проблема, пов'язана з управлінням комунальною власністю. Саме через недостатньо чітке законодавство у цій сфері виникають численні практичні завдання, що потребують негайного вирішення. З метою впровадження ефективних механізмів управління комунальною власністю, необхідно зосередитися на зміцненні правової бази, враховуючи ключові практичні аспекти та потреби територіальних громад. В даній статті розглядається проблематика законодавства щодо управління комунальною власністю територіальних громад, а також його зв'язок з важливими практичними завданнями, які потребують належного уваги та вирішення.

Зазначена проблема має велике значення для ефективного функціонування територіальних громад, адже комунальна власність є ключовим ресурсом, що впливає на якість надання комунальних послуг та соціально-економічний розвиток територій. Недостатнє регулювання цієї сфери може призвести до незадовільного стану комунальної інфраструктури, невпевненості в правах власності та недоцільного використання ресурсів.

З урахуванням важливих практичних завдань, таких як оптимізація управління комунальною власністю, забезпечення прозорості та ефективності діяльності органів місцевого самоврядування, забезпечення зрозумілості та доступності процедур приватизації та надання комунальних послуг, розробка належного законодавства є невідкладним завданням для держави.

Враховуючи важливість цієї теми, стаття спрямована на дослідження сучасного стану законодавства щодо управління комунальною власністю територіальних громад, а також висвітлення ключових практичних завдань, які потребують пріоритетного вирішення. Аналізуючи правові норми, що існують зараз та практику їх застосування, автор має на меті

внести практичний внесок у вдосконалення законодавчої бази та сприяти побудові ефективної системи управління комунальною власністю, що відповідає сучасним потребам територіальних громад.

In the conditions of the modern socio-economic development of territorial communities, an urgent problem arises related to the management of communal property. It is precise because of insufficiently clear legislation in this area that numerous practical tasks arise that require immediate resolution. To implement effective mechanisms of communal property management, it is necessary to focus on strengthening the legal framework, taking into account key practical aspects and needs of territorial communities. This article examines the issues of legislation regarding the management of the communal property of territorial communities, as well as its connection with important practical tasks that require due attention and resolution.

This problem is of great importance for the effective functioning of territorial communities, because communal property is a key resource that affects the quality of providing communal services and the socio-economic development of territories. Insufficient regulation of this area can lead to an unsatisfactory state of communal infrastructure, insecurity in property rights, and inappropriate use of resources.

Taking into account important practical tasks, such as optimizing the management of communal property, ensuring the transparency and efficiency of the activities of local self-government bodies, ensuring the clarity and accessibility of privatization procedures and the provision of communal services, the development of appropriate legislation is an urgent task for the state.

Taking into account the importance of this topic, the article is aimed at researching the current state of legislation on the management of the communal property of territorial communities, as well as highlighting key practical tasks that require a priority solution. Analyzing the existing legal norms and the practice of their application, the author aims to make a practical contribution to the improvement of the legislative framework and to contribute to the construction of an effective system of communal property management that meets the modern needs of territorial communities.

Ключові слова: законодавство, система управління, комунальна власність, територіальні громади, практичні завдання, ефективність, вдосконалення.

Key words: legislation, management system, communal property, territorial communities, practical tasks, efficiency, improvement.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Управління комунальною власністю територіальних громад є складним та актуальним завданням, яке потребує належного законодавчого регулювання. На сьогодні існує проблема недостатньо чіткого та систематичного законодавства у цій сфері, що призводить до численних практичних складнощів та викликів.

Однією з найважливіших проблем є оптимізація управління комунальною власністю, яка містить в собі раціональне використання ресурсів, покращення комунальної інфраструктури та забезпечення якісних комунальних послуг. Недостатня ефективність управління може призвести до знецінення майна та втрати потенційних можливостей для розвитку територіальних громад.

Крім того, існує проблема недостатньої прозорості та доступності процедур приватизації та надання комунальних послуг. Це створює невпевненість серед громадян щодо їх прав на комунальну власність та може спричиняти корупційні ризики та нерівності в доступі до ресурсів.

Враховуючи вищезазначені практичні завдання та проблеми, виникає необхідність вдосконалення законодавчої бази, щоб забезпечити ефективне та прозоре управління комунальною власністю територіальних громад. Саме таке регулювання дозволить забезпечити належну оптимізацію ресурсів, підвищення якості комунальних послуг та сприятиме стійкому соціально-економічному розвитку територій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На сьогодні існує значна кількість досліджень та публікацій, присвячених проблемам управління комунальною власністю територіальних громад. Ці дослідження висвітлюють різні аспекти проблеми та пропонують різноманітні підходи до її вирішення. Нижче наведені деякі приклади останніх досліджень та публікацій на дану тему.

Дослідження "Ефективність управління комунальною власністю територіальних громад" (Автори: Іванова О., Петров В.). У цьому дослідженні проведений аналіз ефективності управління комунальною власністю в різних територіальних громадах. На основі реальних прикладів показано, як правильне управління може сприяти підвищенню якості комунальних послуг та соціально-економічному розвитку.

Публікація "Приватизація комунальної власності: проблеми та перспективи" (Автор: Сидоренко І.). У даній публікації розглядаються проблеми, пов'язані з процесом приватизації комунальної власності в територіальних громадах. Наведені конкретні приклади недоліків та ризиків, які можуть виникнути під час цього процесу, а також запропоновані шляхи їх вирішення.

Дослідження "Прозорість управління комунальною власністю: основні тенденції та виклики" (Автори: Коваленко Н., Григорова М.). У цьому дослідженні проаналізовано проблему прозорості управління комунальною власністю в контексті територіальних громад. Зроблено акцент на необхідності впровадження механізмів контролю та забезпечення доступності інформації для громадськості.

Ці приклади досліджень та публікацій свідчать про актуальність проблеми управління комунальною власністю територіальних громад та розкривають різні аспекти цієї проблеми. Вони висвітлюють конкретні приклади практичних складнощів та пропонують різні рішення та рекомендації для подальшого вдосконалення законодавства та практики управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є проведення системного аналізу законодавства щодо управління комунальною власністю територіальних громад та визначення ключових практичних завдань, пов'язаних з цією проблематикою.

Для досягнення цієї мети передбачені такі завдання:

- дослідити сучасний стан законодавства щодо управління комунальною власністю територіальних громад, включаючи закони, постанови та нормативні акти, що регулюють цю сферу;

- виявити проблеми та недоліки в існуючому законодавстві, які впливають на ефективність управління комунальною власністю територіальних громад;

- встановити зв'язок між недоліками законодавства та практичними завданнями управління комунальною власністю, такими як оптимізація ресурсів, покращення комунальної інфраструктури та забезпечення якісних комунальних послуг;

- навести конкретні приклади з практики, які ілюструють проблеми та виклики управління комунальною власністю в різних територіальних громадах;

- запропонувати рекомендації та шляхи вдосконалення законодавства щодо управління комунальною власністю з метою забезпечення ефективного та прозорого управління, сприяючи сталому розвитку територіальних громад;

Отже, мета статті полягає у визначенні проблем та практичних завдань управління комунальною власністю територіальних громад, а завдання передбачають аналіз законодавства, виявлення проблем та недоліків, наведення прикладів та формулювання рекомендацій для подальшого вдосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Управління комунальною власністю територіальних громад є складним завданням, яке потребує належного законодавчого регулювання. Аналіз сучасного стану законодавства в цій сфері виявив ряд проблем та недоліків, які впливають на ефективність управління та розвиток територіальних громад.

У статті розглядаються такі законодавчі акти, що регулюють продаж та оренду комунальної власності:

1. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР.

Цей закон встановлює загальні положення щодо місцевого самоврядування та управління майном територіальних громад. Він надає правову базу для реалізації управлінських повноважень та контролю за комунальною власністю [18].

2. Закон України "Про приватизацію державного та комунального майна" від 18 липня 1991 року № 2163-XII.

Цей закон регулює процедури приватизації державного та комунального майна, включаючи комунальну власність. Він встановлює правила щодо проведення конкурсів, торгів та інших форм приватизації, а також визначає порядок реєстрації прав власності на приватизоване майно [9].

3. Проект Закону України "Про право комунальної власності та управління об'єктами права комунальної власності, об'єктами спільної власності територіальних громад".

Цей проєкт закону визначає основні засади та порядок здійснення права комунальної власності та правові основи управління об'єктами права комунальної власності, а також управління об'єктами спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст. Він встановлює конкретні правила та процедури управління комунальною власністю територіальних громад, регулює питання оренди, продажу та іншого використання комунального майна, визначає порядок проведення аукціонів та торгів, а також встановлює вигоди до управління та збереження комунальної власності [15].

4. Закон України "Про оренду землі" від 17 вересня 1992 року № 2195-XII.

Цей закон регулює відносини, пов'язані з орендою земельних ділянок, включаючи ті, що належать до комунальної власності. Він встановлює правові основи оренди, включаючи процедуру оформлення договорів оренди, умови використання та розмір орендної плати [4].

5. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року № 1264-XII.

Цей закон визначає правові принципи та механізми охорони навколишнього природного середовища. Він стосується також використання комунальної власності, яка має вплив на довкілля. Закон встановлює вимоги щодо збереження природних ресурсів та відповідальність за їх порушення [8].

6. Закон України "Про ринок цінних паперів та фондову біржу" від 23 листопада 2006 року № 3480-IV.

Цей закон регулює функціонування ринку цінних паперів та фондової біржі в Україні. Він стосується також комунальної власності, оскільки деякі комунальні підприємства можуть мати емітовані цінні папери. Закон визначає правила щодо реєстрації, обігу та інших аспектів цінних паперів, що стосуються комунальної власності [16].

7. Закон України "Про публічні закупівлі" від 25 грудня 2015 року № 922-VIII.

Цей закон встановлює правові принципи та процедури здійснення публічних закупівель, які стосуються також комунальної власності. Він визначає правила проведення торгів, аукціонів та інших процедур закупівель, а також встановлює вимоги до учасників та порядок укладання договорів [10].

8. Закон України "Про охорону культурної спадщини" від 5 червня 1992 року № 2458-XII.

Цей закон регулює відносини, пов'язані з охороною та використанням культурної спадщини, включаючи об'єкти комунальної власності. Він встановлює правила щодо збереження та використання культурних цінностей, процедури отримання дозволів на реставрацію та реконструкцію об'єктів культурної спадщини [12].

9. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 року № 996-XIV.

Цей закон встановлює правила бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності для підприємств, включаючи комунальні. Він визначає методологію обліку комунальної власності, порядок формування та використання фінансових резервів, а також звітність, що стосується комунального майна [13].

10. Закон України "Про регулювання містобудівної діяльності" від 17 червня 2020 року № 2707-IX.

Цей закон встановлює правові основи регулювання містобудівної діяльності, включаючи планування та розвиток територій, на яких знаходиться комунальна власність. Він визначає правила щодо зміни цільового призначення земельних ділянок, використання приміщень та об'єктів комунального майна у містобудівній діяльності [17].

Ці нормативно-правові акти визначають основні принципи, процедури та вимоги, що стосуються управління комунальною власністю територіальних громад. Вони забезпечують правову базу для регулювання процесів продажу, оренди та використання комунальної власності. Детальний аналіз цих законодавчих актів дозволить з'ясувати їх вплив та ефективність у практичному забезпеченні управління комунальною власністю територіальних громад.

Також ці законодавчі акти надають правову базу та регулюють процедури продажу та оренди комунальної власності. Вони забезпечують прозорість, ефективність та законність управління комунальною власністю територіальних громад.

Однією з ключових проблем є оптимізація управління комунальною власністю. Відсутність чітких механізмів раціонального використання ресурсів призводить до недосягнення оптимальних результатів. Наприклад, нерозуміння процесів землекористування та відсутність ефективного контролю можуть призвести до неефективного використання земельних ресурсів, що обмежує розвиток громад та підвищує їх вразливість [1].

Крім того, недостатня якість комунальної інфраструктури та послуг також є проблемою, пов'язаною з управлінням комунальною власністю. Застарілі системи водопостачання, каналізації, енергопостачання та інші комунальні мережі потребують значних інвестицій та покращень. Брак фінансування та неефективне управління ресурсами призводять до незадовільного рівня надання комунальних послуг, що негативно впливає на якість життя громадян.

Прозорість та доступність процедур приватизації комунальної власності є ще однією проблемою, яка потребує уваги. Відсутність чітких та однозначних правил, корупційні ризики та нерівність у доступі до ресурсів створюють невпевненість серед громадян та обмежують їх права на комунальні активи [3].

Приведені приклади з практики підтверджують актуальність існуючих проблем управління комунальною власністю територіальних громад. Для вирішення цих проблем пропонуються такі рекомендації:

— удосконалення законодавства, спрямованого на оптимізацію управління комунальною власністю, з визначенням чітких правил та процедур використання ресурсів;

— забезпечення фінансування для покращення комунальної інфраструктури та послуг шляхом використання державних та інвестиційних ресурсів;

— запровадження прозорих та справедливих процедур приватизації комунальної власності з акцентом на забезпечення рівних можливостей для всіх зацікавлених сторін.

Загальна мета полягає у створенні ефективної системи управління комунальною власністю територіальних громад, що сприятиме їх сталому розвитку та покращенню якості життя громадян.

Для досягнення цієї мети, необхідно вирішити такі конкретні завдання.

1. Розробити та прийняти комплексну стратегію управління комунальною власністю, яка включатиме чіткі принципи, цілі та механізми контролю. Це дозволить забезпечити системний підхід до управління та ефективне використання ресурсів.

2. Зміцнити роль місцевих органів влади та громадськості у процесі управління комунальною власністю. Необхідно створити механізми для залучення громадськості до прийняття рішень та контролю за виконанням управлінських функцій.

3. Покращити транспарентність та доступність інформації про комунальну власність. Необхідно створити електронну базу даних, в якій будуть відображені

всі об'єкти комунальної власності, їх стан та використання. Це дозволить громадськості бути обізнаними про власність та контролювати її використання.

4. Залучити інвестиції для модернізації комунальної інфраструктури та покращення якості комунальних послуг. Для цього необхідно розробити механізми партнерства з приватним сектором, міжнародними організаціями та фондами з метою залучення фінансових ресурсів та технологій.

5. Підвищити ефективність контролю за виконанням управлінських рішень та використанням комунальної власності. Необхідно розвивати механізми аудиту, залучати незалежних експертів та моніторингові організації для оцінки результатів та виявлення корупційних ризиків.

Вирішення поставлених завдань дозволить створити ефективну систему управління, спрямовану на досягнення сталого розвитку територіальних громад та підвищення якості життя громадян [19].

Важливим аспектом управління комунальною власністю територіальних громад є забезпечення збалансованого розподілу ресурсів і майна між різними громадами. Це передбачає врахування особливостей територій, їх потреб і потенціалу. Наприклад, у міських громадах можуть бути великі комунальні підприємства та інфраструктурні об'єкти, які потребують особливої уваги та ефективного управління. У сільських же громадах проблеми можуть бути пов'язані з обслуговуванням віддалених та розпоросених населених пунктів [3].

Законодавство щодо управління комунальною власністю також повинно враховувати соціальну відповідальність органів влади та комунальних підприємств перед громадянами. Забезпечення доступу до комунальних послуг, які впливають на якість життя громадян, таких як водопостачання, каналізація, електроенергія та транспорт, має бути в центрі уваги. Законодавча база повинна передбачати механізми забезпечення якості послуг, розробку тарифів, а також механізми звернень та розгляду скарг громадян.

Водночас, управління комунальною власністю повинно бути спрямоване на стимулювання економічного розвитку територіальних громад. Це означає, що органам влади потрібно створити сприятливі умови для бізнесу та інвестицій, сприяти розвитку підприємництва та інновацій. Законодавство має визначити правовий статус комунальних підприємств, їх можливості у залученні фінансування та укладенні партнерських угод з приватним сектором [6].

Одним з ключових аспектів ефективного управління комунальною власністю є розвиток кадрового потенціалу. Професійні та компетентні кадри в органах влади та комунальних підприємствах мають забезпечувати ефективне виконання функцій управління та забезпечувати високу якість послуг. Для цього необхідно розробити систему навчання, підвищення кваліфікації та мотивації працівників у комунальному секторі.

Шляхи вирішення проблеми управління комунальною власністю територіальних громад можуть бути наступними.

1. Реформа законодавства: Необхідно провести комплексну перегляд та вдосконалення законодавчої

бази, що стосується управління комунальною власністю. Це включає розробку чітких норм та правил щодо розподілу майна, фінансування та управління комунальними підприємствами. Законодавство повинно сприяти ефективному функціонуванню та розвитку комунального сектору, забезпечувати механізми контролю та відповідальності.

2. Підвищення транспарентності та громадської участі: Необхідно забезпечити широкий доступ до інформації про управління комунальною власністю, включаючи фінансові звіти, плани розвитку та прийняття стратегічних рішень. Активна участь громадськості в процесах планування та контролю допоможе підвищити відповідальність органів влади та комунальних підприємств перед громадянами.

3. Залучення приватного сектору та інвестицій: Співпраця з приватними компаніями та інвесторами може забезпечити додаткові ресурси та експертизу для розвитку комунального сектору. Партнерські угоди, концесії та інші форми співробітництва можуть стимулювати ефективне управління та залучення нових технологій у комунальну сферу.

4. Розвиток кадрового потенціалу: Необхідно надавати працівникам органів влади та комунальних підприємств необхідні знання та навички для ефективного управління комунальною власністю. Програми навчання, підвищення кваліфікації та обмін досвідом можуть сприяти розвитку професійного кадрового потенціалу.

5. Сприяння інноваціям та розвитку: Перехід до сучасних технологій та інноваційних підходів може поліпшити ефективність та якість послуг комунального сектору. Застосування енергоефективних рішень, цифровізація та впровадження смарт-технологій можуть сприяти збереженню ресурсів та покращенню якості комунальних послуг.

Ці шляхи сприятимуть вирішенню проблем управління комунальною власністю територіальних громад та сприятимуть досягненню сталого розвитку, підвищенню ефективності та покращенню якості життя громадян [2].

Для ефективного управління комунальною власністю територіальних громад можна використовувати різноманітні інноваційні методи, зокрема:

1) впровадження цифрових технологій. Застосування цифрових інструментів та платформ може сприяти автоматизації процесів управління комунальною власністю. Це може включати використання систем управління майном, електронного документообігу, онлайн-сервісів для звернень громадян та інше. Цифрові рішення дозволяють покращити ефективність, забезпечити доступ до інформації та спростити взаємодію з громадою;

2) використання аналітики та прогнозування. Впровадження аналітичних інструментів та методів прогнозування дозволяє зрозуміти тенденції, передбачити потреби та оптимізувати рішення управління комунальною власністю. Аналіз даних може допомогти виявити ефективність розподілу ресурсів, визначити пріоритети та планувати стратегічні кроки [11];

3) впровадження концепції "розумного" міста. Концепція "розумного" міста базується на використанні

інформаційних технологій та інтернету речей для покращення якості життя громадян. Управління комунальною власністю може бути покращене за допомогою мережі підключених пристроїв та датчиків, що забезпечують моніторинг, контроль та оптимізацію роботи комунальних систем, таких як освітлення, водопостачання, транспортна інфраструктура тощо;

4) використання енергоефективних технологій. Застосування енергоефективних рішень може сприяти зниженню споживання ресурсів та витрат на управління комунальною власністю. Це може включати встановлення енергозберігаючих систем опалення, використання відновлюваних джерел енергії, установку смарт-лічильників тощо;

5) розвиток партнерських моделей. Співпраця з приватним сектором та громадськими організаціями через партнерські моделі може привести до інноваційних рішень управління комунальною власністю. Це можуть бути спільні проекти, концесії, довгострокові угоди, де всі сторони мають вигоду від спільного розвитку та управління комунальними ресурсами [7].

Впровадження інноваційних методів управління комунальною власністю може привести до покращення ефективності, зниження витрат та підвищення якості комунальних послуг. Однак, важливо забезпечити належне планування, координацію та контроль за впровадженням інновацій, а також залучити громадськість до процесу прийняття рішень та оцінки їх ефективності.

У підсумку, створення ефективної системи управління комунальною власністю територіальних громад є важливим завданням для забезпечення сталого розвитку та покращення якості життя громадян. Розробка та впровадження відповідного законодавства, залучення громадськості та інвестицій, підвищення прозорості та контролю, а також розвиток кадрового потенціалу є важливими кроками у цьому напрямку [19].

ВИСНОВКИ

1. Управління комунальною власністю територіальних громад є складним завданням, яке потребує системного підходу та чітких правил та процедур.

2. Аналіз останніх досліджень та практики підтверджує наявність проблем управління комунальною власністю, таких як недостатня ефективність, недостатній розвиток інфраструктури та непрозорість процесів.

3. Для вирішення цих проблем необхідно удосконалити законодавство, забезпечувати фінансування, стимулювати розвиток бізнесу та інвестицій, підвищувати прозорість та залучити громадськість до процесу управління.

4. Роль місцевих органів влади, професійних кадрів та громадськості є важливою у досягненні ефективного управління комунальною власністю.

5. Важливо забезпечувати баланс між соціальною відповідальністю, економічним розвитком та якістю комунальних послуг у процесі управління комунальною власністю.

6. Створення ефективної системи управління комунальною власністю сприятиме сталому розвитку територіальних громад та покращенню якості життя громадян.

Зазначені висновки наголошують на необхідності подальших досліджень та розвитку стратегій та механізмів управління комунальною власністю, з метою створення ефективної та стабільної системи, яка відповідатиме потребам сучасних територіальних громад.

Література:

1. Бондаренко О.М. (2020). Управління комунальною власністю територіальних громад: теорія і практика. URL: [http://dSPACE.KSU.KS.UA/bitstream/1234567-89/8152/1/Bondarenko%20O.M.%20\(2020\)%20Upravlinnja%20komunal%27noju%20vlasnistju%20teritorial%27nyh%20gromad%20teorija%20i%20praktyka.pdf](http://dSPACE.KSU.KS.UA/bitstream/1234567-89/8152/1/Bondarenko%20O.M.%20(2020)%20Upravlinnja%20komunal%27noju%20vlasnistju%20teritorial%27nyh%20gromad%20teorija%20i%20praktyka.pdf)

2. Верховна рада України: "Про місцеве самоврядування в Україні". Закон України від 21.05.97. № 280/97-ВР № 280/97-ВР.

3. Вітряк О.І., & Сорочинська О.В. (2019). Управління комунальною власністю територіальних громад: актуальні проблеми та перспективи розвитку. Менеджмент та підприємництво в Україні, (1), 31—38.

4. Горбачев В. (1992). Про оренду землі. Київ: Видавництво "Літературна Україна".

5. Гребенюк Н.В. (2018). Забезпечення державного управління у сфері комунальної власності в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, (3), 84—91.

6. Давидюк Ю.О. (2019). Особливості управління комунальною власністю територіальних громад в Україні. Економічний вісник Донбасу, (4), 95—99.

7. Деякі питання організації здійснення державно-приватного партнерства: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2011 № 384. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF#Text>.

8. Іванова М. (1991). Про охорону навколишнього природного середовища. Київ: Видавництво "Екологічна думка".

9. Ковальчук І. (1991). Про приватизацію державного та комунального майна. Київ: Видавництво "Українська правда".

10. Литвинов В. (2015). Про публічні закупівлі. Київ: Видавництво "Державні закупівлі".

11. Макарова І.В. (2017). Управління комунальною власністю в Україні: правовий аспект. Публічне адміністрування та національна безпека, (3), 58—64.

12. Мельник І. (1992). Про охорону культурної спадщини. Київ: Видавництво "Наукова думка".

13. Петренко Л. (1999). Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Київ: Видавництво "Фінансовий світ".

14. Полякова О.С. (2018). Особливості управління комунальною власністю територіальних громад в умовах децентралізації влади. Молодий вчений, (53), 51—54.

15. Про право комунальної власності та управління об'єктами права комунальної власності, об'єктами спільної власності територіальних громад: проект Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1306&skl=6.

16. Савченко О. (2006). Про ринок цінних паперів та фондову біржу. Київ: Видавництво "Фінансова перспектива".

17. Соколов А. (2020). Про регулювання містобудівної діяльності. Київ: Видавництво "Містобудівний світ".

18. Тінейн І. (1997). Про місцеве самоврядування в Україні. Київ: Видавництво "Урядовий геральд".

19. Федоренко Н.О. (2021). Управління комунальною власністю територіальних громад: виклики та перспективи розвитку в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики, (5), 119—124.

References:

1. Bondarenko, O.M. (2020), "Management of communal property of territorial communities: theory and practice", available at: [http://dspace.ksu.ks.ua/bitstream/123456789/8152/1/Bondarenko%20O.M.%20\(2020\)%20Upravlinnja%20komunal%27noju%20vlasnistju%20territorial%27nyh%20gromad%20teorija%20i%20practice.pdf](http://dspace.ksu.ks.ua/bitstream/123456789/8152/1/Bondarenko%20O.M.%20(2020)%20Upravlinnja%20komunal%27noju%20vlasnistju%20territorial%27nyh%20gromad%20teorija%20i%20practice.pdf) (Accessed 25 June 2023).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), Law of Ukraine "On Local Self-Government", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 25 June 2023).

3. Vitryak, O.I., & Sorochynska, O.V. (2019), "Management of communal property of territorial communities: current problems and prospects for development", Management and entrepreneurship in Ukraine, vol. (1), pp. 31—38.

4. Horbachov, V. (1992), Pro orendu zemli [The Law of Ukraine "On Land Lease"], Vydavnytstvo "Literaturna Ukrayina", Kyiv, Ukraine.

5. Hrebnyuk, N.V. (2018), "Ensuring state management in the field of communal property", Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko, vol. (3), pp. 84—91.

6. Davidiuk, Yu.O. (2019), "Peculiarities of communal property management of territorial communities", Economic Herald of Donbass, vol. (4), pp. 95—99.

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2011), Resolution "Regulations on the procedure for managing communal property of territorial communities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/384-2011-%D0%BF#Text> (Accessed 25 June 2023).

8. Ivanova, M. (1991), Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha [The Law of Ukraine "On Environmental Protection"], Vydavnytstvo "Ekolohichna dumka", Kyiv, Ukraine.

9. Kovalchuk, I. (1991), Pro privatizatsiyu derzhavnogo ta komunalnogo mayna [The Law of Ukraine "On Privatization of State and Municipal Property"], Vydavnytstvo "Ukrayinska pravda", Kyiv, Ukraine.

10. Lytvynov, V. (2015), Pro publichni zakupivli [The Law of Ukraine "On Public Procurement"], Vydavnytstvo "Derzhavni zakupivli", Kyiv, Ukraine.

11. Makarova, I.V. (2017), "Communal property management: legal aspect", Public administration and national security, vol. (3), pp. 58—64.

12. Melnyk, I. (1992), Pro okhoronu kulturnoyi spadshchyny [The Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage"], Vydavnytstvo "Naukova dumka", Kyiv, Ukraine.

13. Petrenko, L. (1999), Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"], Vydavnytstvo "Finansovyy svit", Kyiv, Ukraine.

14. Polyakova, O.S. (2018), "Peculiarities of communal property management of territorial communities in conditions of decentralization of power", Young scientist, vol. (53), pp. 51—54.

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), draft Law of Ukraine "On the right of communal ownership and management of objects of communal ownership, objects of joint ownership of territorial communities", available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1306&skl=6 (Accessed 25 June 2023).

16. Savchenko, O. (2006), Pro rynek tsinnykh papieriv ta fondovu birzhu [The Law of Ukraine "On Securities Market and Stock Exchange"], Vydavnytstvo "Finanova perspektyva", Kyiv, Ukraine.

17. Sokolov, A. (2020), Pro rehulyuvannya mistobudivnoyi diyalnosti [The Law of Ukraine "On Urban Planning Regulation"], Vydavnytstvo "Mistobudivnyy svit", Kyiv, Ukraine.

18. Tinein, I. (1997), Pro mistseve samovryaduvannya v Ukraini [The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine"], Vydavnytstvo "Uryadovyy herald", Kyiv, Ukraine.

19. Fedorenko, N.O. (2021), "Management of communal property of territorial communities: challenges and prospects for development", Economy. Finances. Management: current issues of science and practice, vol. (5), pp. 119—124.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2023 р.

<https://nauka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

О. В. Баб'як,
к. мед. н., доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін
та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти
"Рівненська медична академія" Рівненської обласної ради
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1934-0075>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.166

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ЗДОРОВ'Я

O. Babiak,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics,
Communal institution of higher education "Rivne Medical Academy" Rivne Regional Council

DETERMINING THE ESSENCE OF PUBLIC HEALTH CARE MANAGEMENT

В статті визначено, що в системі охорони здоров'я з'являються нові складові публічного управління. Розроблено авторське визначення понять "публічне управління" та "публічне управління охороною здоров'я". "Публічне управління охороною здоров'я — це організуючий і регулюючий вплив на систему охорони здоров'я який здійснюється шляхом співпраці органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій і забезпечує координацію їх спільної роботи з метою надання профілактичних, реабілітаційних та медичних послуг для рекреантів та пацієнтів".

Об'єктом публічного управління охорони здоров'я, є суспільні стосунки у сфері оздоровлення, профілактики, реабілітації, охорони здоров'я, а комплексною сутністю цього поняття — діяльність органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій

The article determines that new components of public management appear in the health care system. Such components are international organizations that significantly influence the processes of health care management in Ukraine, volunteer activity in medicine, which became more active in connection with the beginning of military operations in the country, and the strengthening of the influence of civil society on the processes of health care. The traditional system of state management of health care in Ukraine practically did not take into account the interests of healthy people who should receive a complex of preventive and rehabilitation services. In connection with the increase in the level of publicity of the health care system, an urgent task has arisen to clarify the essence of the concept of public health care management.

According to the author's interpretation, "public administration is an organizing and regulatory influence on public life, which is carried out through the activities of state administration bodies, local authorities, representatives of the private sector and civil society organizations, ensures consistency and coordination of their joint work."

The author's definition of the concept of "public health care management" has been developed. According to the presented definition — "public management of health care is an organizing and regulatory influence on the health care system, which is carried out through the cooperation of state administration bodies, local authorities, representatives of the private sector, civil society organizations, international organizations and ensures the coordination of their joint work with the aim of providing preventive, rehabilitation and medical services for vacationers and patients".

The author formulated that the object of public health care management is social relations in the field of recovery, prevention, rehabilitation, health care, and the complex essence of this concept is the activity of state administration bodies, local authorities, representatives of the private sector, organizations civil society, international organizations for the purpose of providing services.

Ключові слова: сутність, публічне управління, охорона здоров'я, система, органи, державне управління, місцеве самоврядування.

Key words: essence, public administration, health care, system, apparatus, state administration, local self-government.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан вітчизняної системи державного управління охороною здоров'я потребує створення фундаментальної науково-теоретичної бази управління охороною здоров'я. Нинішній період розвитку системи охорони здоров'я характеризується значним підвищенням рівня публічності в усіх сферах охорони здоров'я. При цьому мається на увазі не тільки підвищення прозорості процесів в системі організації надання медичних послуг, фінансових розрахунків в системі охорони здоров'я, взаємодії з пацієнтами, але й поява нових ланок в системі охорони здоров'я. Такими новими ланками є міжнародні організації, які значною мірою впливають на процеси управління охороною здоров'я в Україні, волонтерська діяльність в медицині, яка активізувалася у зв'язку з початком військових дій в країні, посилення впливу громадянського суспільства на процеси охорони здоров'я. Необхідно визначити, що традиційна система державного управління охорони здоров'я в Україні практично не враховувала інтереси здорових людей, які мають отримувати комплекс профілактичних та реабілітаційних послуг, не базувалася на принципі економічності доцільності системи управління охороною здоров'я. Така система повною мірою не сприяла розумінню того, що вкладати кошти в забезпечення здорового способу життя є більш економічно доцільним для суспільства ніж витратити кошти на розбудову медичної системи. У зв'язку з підвищенням рівня публічності системи охорони здоров'я постало актуальне завдання уточнити сутність поняття публічного управління охорони здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Слід визначити, що серед авторів, які досліджували сучасні характеристики системи публічного управління охороною здоров'я професори Сазонець І.Л. та Зима І.Я. враховували трансформаційний стан системи охорони здоров'я та зміну систему управління з урахуванням акцентів на прозорість, доступність та підвищення її дієвості [1]. Значною мірою сутність публічного управління охороною здоров'я досліджено в дисертації Долгих М.В. "Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я", роботі Марухленко О.В. "Дискусії щодо поняття "публічне управління", Шкільняка М.М., Кривокульської Н.М. "Розвиток концептуальних підходів до управління якістю медичних послуг закладів охорони здоров'я",

Книша С., "Удосконалення публічного управління сферою охорони здоров'я в Україні: аналіз реформи та європерспективи", Ткачової Н. М. "Напрями реформування державної політики в сфері охорони здоров'я" та іншими авторами.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення сутності категорії "публічне управління охороною здоров'я", яке базується на трактовці поняття "публічне управління", враховує функціональну спрямованість сфери охорони здоров'я та взаємозв'язок управлінської діяльності в цій сфері з потребами всіх верств населення та суспільства в цілому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Проаналізувавши систему принципів державного управління системою охорони здоров'я слід визначити сутність та основні підходи до формування категоріального апарату. Долгих М.В. в науковій роботі "Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я" досліджує основні категорії механізмів державного управління та визначає їх сутність. За його трактуванням "публічний — такий, що належить до адміністративного апарату, до діяльності органів влади, органів місцевого самоврядування, тобто, щось суспільне, те, що, в цілому, належить народу", "управління — функція організованих систем, яка, в свою чергу, забезпечує реалізацію мети, підтримку діяльності, розвиток структурних елементів та їх стабільність". На симбіозі цих визначень він формулює визначення публічного управління. За його версією: "публічне управління — об'єктивний процес, який здійснюється шляхом діяльності органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору та організацій громадянського суспільства, забезпечує узгодженість та координацію їх спільної роботи та має високий рівень підтримки з боку громадськості через що і спостерігається значне підвищення ефективності управлінської діяльності, реалізації демократичних цінностей, принципів верховенства права, поваги до гідності людини, рівності її прав тощо" [2]. Вагомими для вітчизняної науки є підходи міжнародних організацій до визначення публічного управління, оскільки такі підходи та визначення, що сформовано в публічних звітах, рекомендаціях, дослідженнях будуються на усталеній практиці їх застосування. В Глосарії Програми розвитку ООН визначається, що "Публічне уп-

равління — це галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності". В такому визначенні практично ототожнюється державне управління та публічне управління [3].

Можна навести іншу, більш ємну, думку щодо визначення "публічне управління": "Публічне управління — це організуючий і регулюючий вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її збереження та впорядкування, спираючись на владну силу, яку обмежує суспільний контроль. Публічне управління складається з: державного управління, яке спирається на державну владу; регіонального управління, яке спирається на місцеву владу; громадського управління, де суб'єктами є недержавні утворення" [4]. Таке визначення робить наголос на пріоритетності ролі держави в публічному управлінні і робить державне управління головною складовою публічного управління.

З дещо інших наукових позицій формулює категорію "Публічне управління" Марухленко О.В. В роботі "Дискусії щодо поняття "публічне управління" він визначає, що "публічне управління доцільно розглядати як діяльність окремих груп, що взаємодіють одна з одною для досягнення загальних цілей держави (публічні цілі). Такі цілі можуть включати в себе забезпечення оборони, охорони державних кордонів, підтримання порядку і правопорядку, забезпечення комунікацій, охорони здоров'я населення, освіти й ін." [5, с. 9—13].

Вивчаючи праці цього науковця можна прийти до висновків, що за його концепцією публічне управління більшою мірою спрямовано на задоволення нагальних потреб населення, а державне управління є інструментом управління стратегічними галузями економіки, суспільства. З метою реалізації свої функцій, публічне управління використовує не тільки можливості системи державного управління, але й можливості громадських неурядових організацій, університетів, фондів, грантів тощо.

На основі проведеного дослідження можна надати наступне авторське визначення поняття "публічне управління": "публічне управління — це організуючий і регулюючий вплив на суспільне життя який здійснюється шляхом діяльності органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору та організацій громадянського суспільства, забезпечує узгодженість та координацію їх спільної роботи".

Як ми побачили в теоретичних дослідженнях авторів, управління охороною здоров'я є складовою частиною публічного управління. Можна навести наукові положення О. Бобровської та І. Хожіло, щодо функціонування системи публічного управління охороною здоров'я. Вчені наголошують на розгляді "сфери охорони здоров'я як мультискладної системи, що може бути подана низкою різних підсистем і підгалузей на всіх рівнях поділу суспільної праці, діяльність яких у сукупності спрямована на досягнення стратегічних цілей зміцнення соціального здоров'я людей, починаючи з місця їх проживання — територіальних громад" [6, с. 25—28].

Управління охороною здоров'я є складовою частиною національної системи публічного управління. М. М. Шкільняк, Н. М. Кривокульська в статті "Розвиток концептуальних підходів до управління якістю медичних послуг закладів охорони здоров'я" визначають, що "відповідно до функціонального підходу суспільний сектор об'єднує усі організації сфери публічного управління, соціальної безпеки, законності та правопорядку, освіти, охорони здоров'я, соціальних та культурних послуг незалежно від джерела їх фінансування і організаційно-правової форми постачальника" [7, с. 22—30]. В своїй роботі автори безпосередньо пов'язують ефективність системи публічного управління із підвищенням якості медичних послуг та включають її до єдиної системи надання послуг, яка формується в Україні.

З точки зору повноти інформаційних управлінських процесів розглядає категорію управління охороною здоров'я Самофалов Д.О. За його думкою: "Метою публічного управління медичною сферою є розбудова орієнтованої на пацієнта системи, здатної забезпечити справедливе загальне охоплення послугами охорони здоров'я всього населення країни. Відповідно до стратегії ВООЗ це можливо тільки за наявності продуманої багатокомпонентної комунікативної стратегії, яка охоплює населення країни, пацієнтів, медичних працівників та державні установи" [8, с. 92—99].

Слід визнати, що в такій трактовці визначення публічного управління охороною здоров'я не враховує інтереси практично здорових людей, які мають отримати комплекс профілактичних та реабілітаційних послуг. Також вона не базується на принципі економічності доцільності системи управління охороною здоров'я. Такий принцип зумовлює розуміння того, що вкладати кошти в забезпечення здорового способу життя є більш економічно доцільним для суспільства ніж витратити кошти на розбудову медичної системи.

Долгих М.В. в науковій роботі "Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я" зазначає, що "механізм публічного управління системою охорони здоров'я — цілісність станів та процесів реалізації комплексної дії держави (застосовуючи політичні, економічні, соціальні, організаційні та правові засоби, практичні заходи, важелі, стимули) у процесі вирішення національних питань" [2].

Організаційно-економічні пріоритети в управлінні охороною здоров'я визначає Сергій Книш в статті "Удосконалення публічного управління сферою охорони здоров'я в Україні: аналіз реформи та європерспективи". Він визначає, що "вдосконалення публічного управління сферою охорони здоров'я має враховувати як критерій фінансування галузі, так і обсяг владних повноважень керівних суб'єктів". На наш погляд, ця наукова позиція не повністю враховує соціальну, гуманістичну, інформаційну складову системи управління охороною здоров'я [9, с. 54—59].

На основі проведених досліджень можна сформулювати авторське визначення поняття "публічне управління охороною здоров'я". За нашим визначенням — "публічне управління охороною здоров'я — це організуючий і регулюючий вплив на систему охорони здоров'я який здійснюється шляхом співпраці органів держав-

Таблиця 1. Особливості наукових категорій "державне управління" та "публічне управління" охорони здоров'я

Критерій	Державне управління сферою охорони здоров'я як суспільне явище	Державне управління сферою охорони здоров'я як система	Публічне управління охороною здоров'я
Визначення	Комплексна політична, економічна, соціальна і медична категорія, що є формою та основним різновидом соціального управління, соціально-політична функція держави, зумовлена об'єктивними потребами забезпечення цілісності суспільства, його функціонування й поступального розвитку	Визначає демографічний, соціальний, економічний потенціал суспільства, є фактором національної безпеки та об'єктом соціальної політики держави	Публічне управління охороною здоров'я - це організуючий і регулюючий вплив на систему охорони здоров'я який здійснюється шляхом співпраці органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій і забезпечує координацію їх спільної роботи з метою надання профілактичних, реабілітаційних та медичних послуг для рекреантів та пацієнтів
Об'єкт управління	Суспільні стосунки у сфері охорони здоров'я, що пов'язані з людьми, територіями, організаційно-структурними утвореннями, матеріально-технічними ресурсами, видами діяльності тощо	Охорона громадського (суспільного) здоров'я. Підвідомчість стосується органів, закладів, посадових осіб та інші, чия діяльність пов'язана з охороною громадського здоров'я	Охорона громадського (суспільного) здоров'я. Суспільні стосунки у сфері оздоровлення, профілактики, реабілітації, охорони здоров'я,
Комплексна сутність	Діяльність держави, здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій з метою комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також забезпечення реалізації державної політики у механізм державного управління розвитком системи охорони здоров'я в Україні, який поєднує організаційні, фінансові, регулятивні, контрольні заходи та має на меті забезпечення задоволеності суспільства медичною допомогою	Механізм державного управління розвитком системи охорони здоров'я в Україні, який поєднує організаційні, фінансові, регулятивні, контрольні заходи та має на меті забезпечення задоволеності суспільства медичною допомогою, підвищення захищеності громадян від фінансових ризиків на випадок хвороби, покращання загального стану їх здоров'я	Діяльність органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій з метою надання послуг в сфері оздоровлення, профілактики, реабілітації, охорони здоров'я

Джерело: розроблено автором на основі [10].

ного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій і забезпечує координацію їх спільної роботи з метою надання профілактичних, реабілітаційних та медичних послуг для рекреантів та пацієнтів". Представлене визначення охоплює практично всіх учасників процесу публічного управління медичною сферою та розкриває сутність публічного управління охороною здоров'я як процесу, що спрямований не тільки на лікування, але й на формування умов для здорового способу життя, оздоровлення, профілактики та реабілітації. Систематизоване уявлення про основні наукові категорії в сфері державного управління охорони здоров'я надано в таблиці 1.

ВИСНОВКИ

В статті надано авторське визначення поняття "публічне управління". У відповідності до авторської трактовки "публічне управління - це організуючий і регулюючий вплив на суспільне життя, який здійснюється шляхом діяльності органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору та організацій громадянського суспільства, забез-

печує узгодженість та координацію їх спільної роботи".

На основі представленого визначення поняття "публічне управління" розроблено авторське визначення поняття "публічне управління охороною здоров'я". За представленим визначенням — "публічне управління охороною здоров'я — це організуючий і регулюючий вплив на систему охорони здоров'я який здійснюється шляхом співпраці органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій і забезпечує координацію їх спільної роботи з метою надання профілактичних, реабілітаційних та медичних послуг для рекреантів та пацієнтів".

Автор погоджується, що об'єктом публічного управління охорони здоров'я, є суспільні стосунки у сфері оздоровлення, профілактики, реабілітації, охорони здоров'я, а комплексною сутністю цього поняття - діяльність органів державного управління, місцевих органів влади, представників приватного сектору, організацій громадянського суспільства, міжнародних організацій з метою надання послуг в сфері оздоровлення, профілактики, реабілітації, охорони здоров'я.

Література:

1. Сазонець І.Л., Зима І.Я. Соціальні інститути в трансформації державної системи управління охороною здоров'я. Рівне, 2018. 168 с.
2. Долгих М.В. Теоретичні засади реформування механізмів публічного управління системою охорони здоров'я: дис. ...д-ра філософії: 28 1. Київ, 2021, 255 с.
3. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministration> (дата звернення 4.05.2022).
4. Публічне управління. Визначення. URL: <https://khai.edu.ua/specialties/publiche-upravlinnya-ta-administruvannya/139/> (дата звернення: 4.05.2022 р.).
5. Марухленко О.В. Дискусії щодо поняття "публічне управління". Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. № 4. Том 30 (69). С. 9—13.
6. Бобровська О., Хожило І. Розвиток управління сферою охорони здоров'я в Україні на корпоративних засадах. Державне управління та місцеве самоврядування. 2010. № 4. С. 25—28.
7. Шкільняк М.М., Кривокульська Н.М. Розвиток концептуальних підходів до управління якістю медичних послуг закладів охорони здоров'я. Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2020. № 2 (84), с. 22—30.
8. Самофалов Д.О. Упровадження електронної системи охорони здоров'я як складник публічного управління охороною здоров'я: світовий досвід. Державне управління та місцеве самоврядування. 2020, № 1 (44). С. 92—99.
9. Книш С., Удосконалення публічного управління сферою охорони здоров'я в Україні: аналіз реформи та євро перспективи. Актуальні проблеми правознавства. 2019. № 1 (17). С. 54—59.
10. Ткачова Н. М. Напрями реформування державної політики в сфері охорони здоров'я. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 8. С. 83—86.

References:

1. Sazonets', I.L. and Zyma, I.Ya. (2018), *Sotsial'ni instytuty v transformatsii derzhavnoi systemy upravlinnia okhoroноiu zdorov'ia* [Social institutions in the transformation of the state health care management system], Rivne, Ukraine.
2. Dolhikh, M.V. (2021), "Theoretical foundations of reforming public health management mechanisms", Ph.D. Thesis, Kyiv, Ukraine.
3. UN (2023) "Glossary of the United Nations Development Program", available at: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministration> (Accessed 4.05.2022).
4. Kharkiv Aviation Institute (2023), "Public administration. Definition", available at: <https://khai.edu.ua/specialties/publiche-upravlinnya-ta-administruvannya/139/> (Accessed 4.05.2022).
5. Marukhlenko, O.V. (2019), "Discussions on concept public management", *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho*. Serii: Derzhavne upravlinnia, vol. 4, no. 30 (69), pp. 9—13.
6. Bobrovs'ka, O. and Khozhylo, I. (2010), "Development of healthcare management in Ukraine on a corporate

basis", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 4, pp. 25—28.

7. Shkil'niak, M.M. and Kryvokul's'ka, N.M. (2020), "Development of conceptual approaches to managing the quality of medical services of health care institutions", *Visnyk sotsial'noi hihieny ta orhanizatsii okhoroноiu zdorov'ia Ukrainy*, vol. 2 (84), pp. 22—30.

8. Samofalov, D.O. (2020), "Electronic health system implementation as a component of public health management: world experience", *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriadvannia*, vol. 1 (44), pp. 92—99.

9. Knysh, S. (2019), "Improving public health management in Ukraine: analysis of reforms and European perspectives", *Aktual'ni problemy pravoznavstva*, vol. 1 (17), pp. 54—59.

10. Tkachova, N. (2018), "Directions of reformation of state policy in the sphere of health care", *Investytsiiv: praktyka ta dosvid*, vol. 8, pp. 83—86.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2023 р.

АГРОСВІТ
<https://nauka.com.ua>
 Передплатний індекс: 23847
АГРОСВІТ
 Науково-практичний журнал
 ISSN 2306-6792
 9772306679201
Виходить 24 рази на рік
Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)
Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

УДК 351

М. Й. Малачинська,
к. мед. н., доцент, докторант кафедри публічного управління та регіоналістики,
Інститут публічної служби та управління Національного університету "Одеська політехніка",
Директор, КНП ЛОР "Львівський обласний клінічний перинатальний центр", Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2895-3666>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.171

ПОВНОВАЖЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

М. Malachynska,
PhD in Medical Sciences, Associate Professor,
Doctoral student at the Department of Public Administration and Regional Studies,
Institute of Public Service and Management Odessa Polytechnic National University,
Director, Lviv Regional Clinical Perinatal Center, Ukraine

AUTHORIZATION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE FIELD OF HEALTH CARE: PROBLEMS OF IMPLEMENTATION

Проведено аналіз законодавства, що регламентує повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що означені повноваження є часто розмиті без чіткого механізму їх реалізації, що створює додаткові загрози у контексті ефективності впровадження медичної реформи для покращення здоров'я населення територіальних громад. Заплановані структурні зміни в організації медичних закладів залишають ще багато запитань для органів місцевого самоврядування, які є власниками цих закладів. У новій організаційно-структурній системі ще не визначено що буде з тими закладами охорони здоров'я, які не потрапили узатверджену спроможну мережу. Національна служба здоров'я України не може відмовити їм у контрахтуванні, але перелік доступних пакетів може бути дуже обмеженим, зважаючи на статут закладу охорони здоров'я. Загальним закладом охорони здоров'я визначається той заклад, який надає медичну допомогу населенню територіальної громади або декількох громад у госпітальному кластері. У госпітальному кластері може бути визначено більше ніж один кластерний заклад охорони здоров'я з розрахунку не менше ніж 120 тис. осіб, що обслуговуються кожним кластерним закладом охорони здоров'я. такий підхід може створювати додаткові проблеми у комунікації між територіальними громадами, які є власниками цих закладів. Збільшення потужності лікарень передбачає їх укрупнення та знаходження в тій чи іншій громаді, а також фінансові вливання та інвестиції, концентрацію фахівців. Втручання держави можуть лише посилювати конфлікти. Загальна лікарня має обслуговувати понад 40 тис. населення, а кластерна — 120—150 тисяч. Проте в умовах активної міграції населення важко спрогнозувати демографічні тенденції через декілька років, що становить певні ризики для органів місцевого самоврядування. Доведено, що для досягнення поставлених цілей реформування медичної галузі необхідно виважено підійти до прийняття рішень на регіональному рівні. У реалізації своїх повноважень органи місцевого самоврядування повинні опиратися на доказовій базі та обґрунтованих рекомендаціях, що мінімізує ризики у їх діяльності та сприяє ефективному управлінню.

An analysis of the legislation regulating the powers of local self-government bodies in the field of health care was carried out. The conducted analysis gives reasons to claim that these powers are often blurred without a clear mechanism for their implementation. This creates additional threats in

the context of the effectiveness of the implementation of the medical reform to improve the health of the population of territorial communities. Planned structural changes in the organization of medical institutions still leave many questions for the local self-government bodies that are the owners of these institutions. In the new management system of health care institutions, it has not yet been determined what will happen to those institutions that did not get into the defined capable network. The National Health Service of Ukraine cannot deny them contracting, but the list of available packages can be very limited, taking into account the charter of the health care institution. A general health care facility is defined as a health care facility that provides medical care to the population of a territorial community or several communities in a hospital cluster. In a hospital cluster, more than one cluster health care facility can be defined with a calculation of at least 120,000 people served by each cluster health care facility. This can create additional problems in communication between the territorial communities that are the owners of these establishments. Increasing the capacity of hospitals involves their consolidation and location in one or another community, as well as financial infusions and investments, concentration of specialists. State intervention can exacerbate conflicts. The general hospital should serve more than 40,000 people, and the cluster hospital should serve 120,000–150,000. However, in conditions of active population migration, it is difficult to predict demographic trends in a few years, which poses certain risks for local self-government bodies. It has been proven that in order to achieve the goals of reforming the medical industry, it is necessary to take a balanced approach to decision-making at the regional level. In the exercise of their powers, local self-government bodies must rely on an evidence base and well-founded recommendations, which minimizes risks and promotes effective management.

Ключові слова: повноваження органів місцевого самоврядування, сфера охорони здоров'я, медична реформа, програма медичних гарантій, публічне управління системою охорони здоров'я, медичні заклади.

Key words: powers of local self-government bodies, the sphere of health care, medical reform, the program of medical guarantees, public management of the health care system, institutions of healthcare.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Збереження та покращення здоров'я населення усіх вікових груп великою мірою залежить від державної політики у сфері охорони здоров'я, яка базується на принципах децентралізації державного управління, розвитку самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я [5]. З розвитком процесу децентралізації зростає роль місцевої влади, зокрема органів місцевого самоврядування, у вирішенні нагальних проблем медичного спрямування. Для забезпечення високого рівня якості життя, складовою якого є здоров'я населення, сформована система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, які є підґрунтям державної регіональної політики.

Пріоритетами державної регіональної політики визначено підтримку та стимулювання місцевих ініціатив з ефективного використання внутрішнього потенціалу регіонів для створення й удосконалення повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя людей [8]. Проте функціонування системи органів місцевого

самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечувало створення та підтримку сприятливого середовища, необхідного зокрема для захисту права на охорону здоров'я, а також не здійснювало належної організації високоякісних і доступних медичних послуг органами місцевого самоврядування на відповідних територіях.

З метою задоволення інтересів громадян у усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави і територіальних громад, а також для формування ефективного місцевого самоврядування Кабінет Міністрів України у квітні 2014 р. схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [12]. Одним з її завдань, спрямованих на покращення доступності й забезпечення належної якості публічних послуг, стало досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування і органами виконавчої влади. Такі повноваження у сфері охорони здоров'я розподілені на різних рівнях адміністративно-територіального устрою відповідно до кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та ресурсів органів місцевого самоврядування. Тому їх аналіз дасть змогу виокремити напрями відповідальності у процесі реалізації медичної реформи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Функції органів місцевого самоврядування в контексті управління сферою охорони здоров'я висвітлено в наукових працях українських науковців: М. Білинської (питання державної політики у сфері охорони здоров'я), С. Вовк (управління системними змінами у сфері охорони здоров'я), Н. Карамішева (державне регулювання інноваційних процесів у системі охорони здоров'я), В. Лехан, В. Рудого (основні шляхи подальшого розвитку системи охорони здоров'я в Україні), Я. Радиша (політика держави щодо галузі охорони здоров'я), І. Солоненка (державне регулювання охорони громадського здоров'я в Україні), О. Бориславської (правове регулювання взаємодії місцевого самоврядування й місцевих державних адміністрацій), В. Вакулєнка (управління охороною здоров'я територіальної громади), О. Васюк (розвиток повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони громадського здоров'я), З. Гладуна (адміністративно-правове регулювання повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я населення), М. Орлатого (охорона здоров'я територіальної громади в контексті державного управління), І. Рожкової (питання конкурентоспроможності регіонального управління у сфері охорони громадського здоров'я), І. Солоненка (діяльність місцевих органів влади у сфері охорони здоров'я на рівні адміністративного району), О. Худоби (організаційно-правові засади місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я) та ін.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета цього дослідження полягає в аналізі законодавства, що визначає повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я і дає чітке розуміння суб'єктів відповідальності за окремі напрями діяльності в процесі впровадження змін. Для досягнення цієї мети було здійснено підбір законодавства та вибірку статей, які регламентують ці повноваження. Критеріями відбору законодавства стали: нормативно-правові акти, які визначають засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів місцевого самоврядування, а також нормативно-правові акти, які визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Україні на етапі її реформування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У процесі реалізації медичної реформи та внесення змін до низки нормативно-правових актів органи місцевого самоврядування отримали нові можливості, спрямовані на ефективне виконання власних повноважень для розвитку системи медичного обслуговування населення. Важливим інструментом планування й впровадження змін у ключових сферах життя, зокрема в охороні здоров'я є стратегія громади, плани її соціально-економічного розвитку, а також розвиток цільових програм. Власне у місцевих й регіональних комплексних та цільових програмах, які формуються

органами місцевого самоврядування відображаються специфічні потреби охорони здоров'я населення, що проживає на відповідних територіях, і вони становлять складову частину державної політики охорони здоров'я в Україні.

Законом "Про місцеве самоврядування в Україні" визначено систему й гарантії місцевого самоврядування та повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у сфері охорони здоров'я, які розподілено на власні (самоврядні) й делеговані [9, ст. 32]. До власних повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я згідно з цим Законом зараховують:

- управління закладами охорони здоров'я, що належать територіальним громадам або передані їм;
- організацію медичного обслуговування у закладах освіти, культури, фізкультури і спорту, оздоровчих закладах, які належать територіальним громадам або передані їм;
- сприяння роботі творчих спілок, національно-культурних товариств, асоціацій, інших громадських та неприбуткових організацій, що діють у сфері охорони здоров'я.

До делегованих повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я належать:

- забезпечення в межах наданих повноважень доступності й безоплатності медичного обслуговування на відповідній території;
- забезпечення розвитку всіх видів медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі лікувальних закладів усіх форм власності, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів;
- укладання договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи з удосконалення кваліфікації кадрів;
- забезпечення згідно зі законодавством пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення;
- внесення пропозицій до відповідних органів про ліцензування індивідуальної підприємницької діяльності у сфері охорони здоров'я.

Враховуючи, що повноваження органів місцевого самоврядування передбачені також нормами інших Законів, нами виокремлено та узагальнено ті повноваження органів місцевого самоврядування, що стосуються розвитку інфраструктури закладів охорони здоров'я.

Законодавство України, яке визначає повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я, ґрунтується на Конституції України і таких головних нормативно-правових актах:

- Законі України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" [5]
- Законі України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [7]
- Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" [9]
- Законі України "Про засади державної регіональної політики" [8]
- Законі України "Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості" [10]

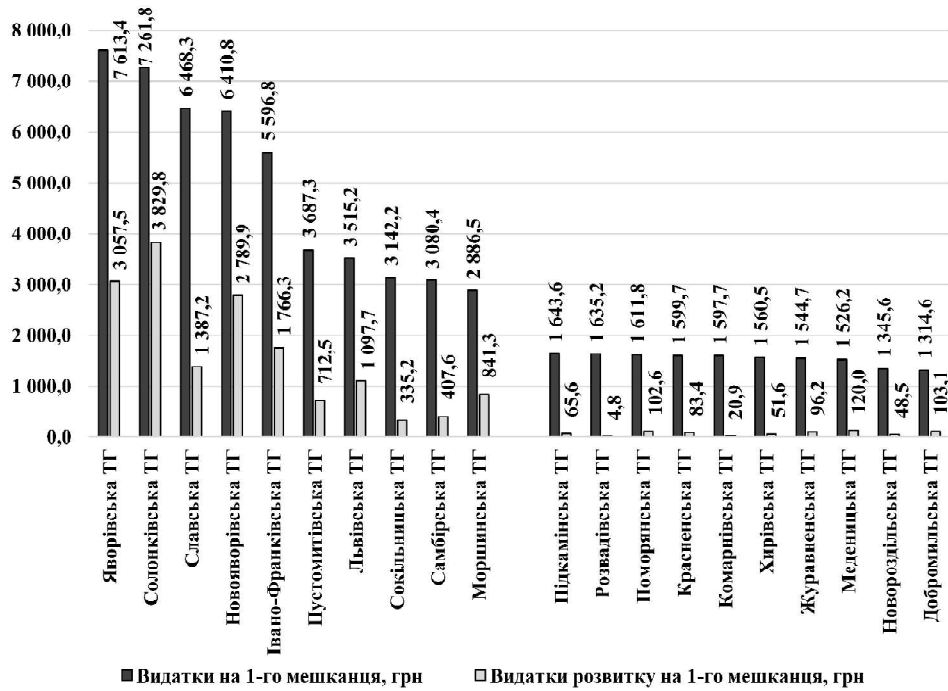

Рис. 1. Територіальні громади Львівської області з десятима найвищими рейтингами і десятима найнижчими рейтингами за показником "видатки на 1-го мешканця", а також за показником "видатки розвитку на 1-го мешканця" за перший квартал 2023 року

Джерело: сформовано автором на основі зведеної форми [4].

- Законі України "Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення" [6]
- Законі України "Про систему громадського здоров'я" [11]
- Бюджетному кодексі України [1]
- Розпорядженні КМУ "Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я" [13]
- Розпорядженні КМУ "Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні" [12].

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні до основних повноважень органів місцевого самоврядування у сфері охорони здоров'я належать:

- на базовому рівні — забезпечення надання послуг швидкої медичної допомоги, первинної охорони здоров'я, з профілактики хворіб;
- на районному рівні — гарантування у надання медичних послуг вторинного рівня;
- на обласному рівні — надання високоспеціалізованої медичної допомоги.

Разом з тим, у 2023 році МОЗ активно продовжує працювати над втіленням медичної реформи. З метою забезпечення територіальної доступності якісної медичної та реабілітаційної допомоги населенню, наприкінці лютого уряд України прийняв постанову, яка дає старт третьому етапу медреформи. В процесі цього етапу планується реорганізувати мережу медичних закладів. Це означає, що у кожній області буде сформовано госпітальний округ, а у його межах (в межах району) — госпітальні кластери, що забезпечуватимуть надання якісної, комплексної, безперервної і орієнтованої на пацієнтів медичної та реабілітаційної допомоги [5, ст. 16].

Формування госпітальних округів означає, що більше не буде поділу на обласні, міські, районні лікарні. Натомість будуть надкластерні, кластерні і загальні заклади охорони здоров'я. Разом з мережею медичних закладів, що надають первинну медичну допомогу, і центром екстреної допомоги та медицини катастроф вони сформують спроможну мережу закладів охорони здоров'я.

Тобто в Україні розпочався інфраструктурний етап медичної реформи. Розподіл лікарень відбувається з урахуванням меж адміністративно-територіальних одиниць, географічних особливостей регіону, стану автомобільних доріг, поточних і прогнозованих демографічних характеристик чисельності населення, структури захворюваності та смертності, а також оптимальних клінічних маршрутів пацієнтів для своєчасного доступу до медичної та реабілітаційної допомоги.

Межі госпітальних округів та госпітальних кластерів, порядок їх визначення та функціонування, а також порядок визначення кластерних, надкластерних та інших видів закладів охорони здоров'я, що входять до спроможної мережі закладів охорони здоров'я госпітального округу, визначаються Кабінетом Міністрів України на основі потреб населення у комплексному медичному обслуговуванні в стаціонарних умовах.

Відповідно до затвердженого плану розвитку госпітального округу органи місцевого самоврядування можуть здійснювати планування розвитку мережі закладів охорони здоров'я комунальної форми власності та приймати рішення про створення, припинення, реорганізацію чи перепрофілювання закладів охорони здоров'я.

Органи місцевого самоврядування з метою підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості забезпечують розвиток і вдосконалення мережі закладів охорони здоров'я, здійснюють заходи щодо підвищення доступності та якості медичного обслуговування з урахуванням географічних особливостей та потреб населення. Тому мережа державних і комунальних закладів охорони здоров'я повинна формуватися з урахуванням потреб населення у медичному обслуговуванні, необхідності забезпечення належної якості такого обслуговування, своєчасності, доступності для громадян. Існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на заклади охорони здоров'я. Вони безпосередньо або через органи місцевого самоврядування можуть об'єднувати на договірних засадах на праві спільної власності об'єкти права комунальної власності, а також кошти місцевих бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, установ та організацій і створювати для цього відповідні органи і служби. Районні та обласні ради від імені територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюють управління об'єктами їхньої спільної власності, що задовольняють спільні потреби територіальних громад [9, ст. 60].

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування сприяють розвитку закладів охорони здоров'я усіх форм власності. Проте серед надавачів медичних послуг, якими є заклади охорони здоров'я всіх форм власності та фізичні особи — підприємці, які одержали ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики та уклали договір про медичне обслуговування населення, створюється нерівність. Ця нерівність обумовлена різною фінансовою спроможністю їхніх власників, тобто органів місцевого самоврядування, і наявна система не завжди стимулює ефективне використання ресурсів.

До прикладу, у Львівській області позиції громад у рейтингу фінансової спроможності суттєво відрізняються не лише між собою, але навіть у порівнянні з аналогічним періодом минулого року [4]. Так, у 2022 році Львівська громада посідала 1 місце, Пустомитівська — 2, Кам'янка-Бузька — 3, Великомоствська — 4, Славська — 5. За підсумками першого кварталу поточного року найбільш фінансово спроможними громадами області стали Новояворівська, Яворівська, Львівська, Солонківська, Івано-Франківська (рис. 1). На цю ситуацію суттєво вплинули зміна структури джерел доходів

Департаментом охорони здоров'я Львівської ОДА з врахуванням пропозицій запропонована модель мережі Львівського госпітального округу відповідно до типологізації стаціонарних закладів охорони здоров'я [2]. До неї входять:

- 19 загальних лікарень;
- 6 кластерних закладів охорони здоров'я;
- 6 закладів, які виконують функцію головного центру з організації і надання медичної і реабілітаційної допомоги (заклади з окремим профілем);

- 5 надкластерних закладів охорони здоров'я;
- 5 закладів, прирівняні до надкластерних, які є регіональними і де надають медичні послуги пацієнтам зі всього західного регіону (Львівський онкологічний регіональний лікувально-діагностичний центр, Львівський обласний кардіологічний центр, Львівська обласна психіатрична лікарня, Центр легеневого здоров'я та Львівський обласний перинатальний центр).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Проведений аналіз повноважень органів місцевого самоврядування, що закріплені в низці Законів та підзаконних нормативно-правових актів дає підстави стверджувати, що ці повноваження є часто розмиті без чіткого механізму їх реалізації. Це створює додаткові загрози у контексті ефективності впровадження медичної реформи для покращення здоров'я населення територіальних громад.

Заплановані структурні зміни в організації медичних закладів залишають ще багато запитань для органів місцевого самоврядування, які є власниками цих закладів:

— по-перше, у новій системі ще не визначено що буде з тими закладами, які не потрапили у запропоновану та затверджену спроможну мережу медичних закладів. Якщо ці заклади будуть відповідати встановленим вимогам, то Національна служба здоров'я України не може відмовити їм у контрактуванні. З іншого боку, перелік доступних пакетів може бути дуже обмеженим, зважаючи на статут закладу охорони здоров'я, що ставить їх існування під загрозу.

— по-друге, загальним закладом охорони здоров'я визначається той заклад, який надає медичну допомогу населенню територіальної громади або декількох громад у госпітальному кластері. У госпітальному кластері може бути визначено більше ніж один кластерний заклад охорони здоров'я з розрахунку не менше ніж 120 тис. осіб, що обслуговуються кожним кластерним закладом охорони здоров'я. Це може створювати додаткові проблеми у комунікації між територіальними громадами, які є власниками цих закладів. Збільшення потужності лікарень передбачає їх укрупнення та знаходження в тій чи іншій громаді, а також фінансові вливання та інвестиції, концентрацію фахівців. Втручання держави можуть посилювати конфлікти.

— по-третє, відповідно до Постанови КМУ № 174 загальна лікарня має обслуговувати понад 40 тис. населення, а кластерна — 120—150 тисяч. Проте в умовах активної міграції населення важко спрогнозувати демографічні тенденції через декілька років, що становить певні ризики для органів місцевого самоврядування.

Враховуючи вищесказане, ми вважаємо, що для досягнення поставлених цілей реформування медичної галузі необхідно виважено підійти до прийняття рішень на регіональному рівні. У реалізації своїх повноважень органи місцевого самоврядування повинні опиратися на доказовій базі та обґрунтованих рекомендаціях, що мінімізує ризики та сприяє ефективному управлінню.

Література:

1. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>
2. Госпітальний округ Львівщини: Львівська ОВА подала до МОЗ пропозиції щодо формування спроможної мережі медзакладів. URL: <https://loda.gov.ua/news/63567>
3. Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text>
4. Найбільш фінансово спроможні громади Львівщини: підсумки першого кварталу 2023 року. URL: <https://loda.gov.ua/news/63069>
5. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top>
6. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
7. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
8. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про підвищення доступності та якості медичного обслуговування у сільській місцевості: Закон України від 14 листопада 2017 року № 2206-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19#Text>
11. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
12. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
13. Про схвалення Концепції розвитку системи громадського здоров'я: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 1002-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80#Text>
14. Худоба О. Формування глобальної стратегії збереження здоров'я: інституційний вимір. Демократичне врядування. Науковий вісник ЛРІДУ. 2018. Вип. 22. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk22/fail/11.pdf
2. Lviv Regional Military Administration (2023), "Hospital district of Lviv region: Lviv OVA has submitted proposals to the Ministry of Health regarding the formation of a capable network of medical institutions", available at: <https://loda.gov.ua/news/63567> (Accessed 28 June 2023).
3. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2023), Resolution "Some issues of the organization of a capable network of health care institutions", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D0%BF#Text> (Accessed 28 June 2023).
4. Lviv Regional Military Administration (2023), "The most financially capable communities of Lviv Oblast: results of the first quarter of 2023", available at: <https://loda.gov.ua/news/63069> (Accessed 28 June 2023).
5. Verkhovna Rada of Ukraine (1992), Law of Ukraine "Fundamentals of Ukrainian legislation on health care", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#top> (Accessed 28 June 2023).
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On state financial guarantees of medical care for the population", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text> (Accessed 28 June 2023).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On voluntary unification of territorial communities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (Accessed 28 June 2023).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine "On the principles of state regional policy", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (Accessed 28 June 2023).
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 28 June 2023).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine "On increasing the availability and quality of medical care in rural areas", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2206-19#Text> (Accessed 28 June 2023).
11. Verkhovna Rada of Ukraine (2022), The Law of Ukraine "On the public health system", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (Accessed 28 June 2023).
12. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Decree "On the approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 28 June 2023).
13. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Order "On the approval of the Public Health System Development Concept", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1002-2016-%D1%80#Text> (Accessed 28 June 2023).
14. Khudoba, O. (2018), "Formation of a global health preservation strategy: institutional dimension", Democratic governance. Scientific Bulletin of LRIPA, vol. 22, available at: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk22/fail/11.pdf (Accessed 28 June 2023).
Стаття надійшла до редакції 11.07.2023 р.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2010), "Budget Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (Accessed 28 June 2023).

М. А. Іванісова,
аспірант, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.177

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО ВПЛИВУ НА РЕАБІЛІТАЦІЮ НАСЕЛЕННЯ ТА ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ

М. Ivanisova,
Postgraduate student, National University of Civil Protection of Ukraine, Kharkiv

MECHANISMS OF STATE INFLUENCE ON REHABILITATION OF POPULATION AND POLLUTED TERRITORIES

У статті здійснено вдосконалення механізмів державного впливу на реабілітацію населення та забруднених територій. Зокрема, здійснено класифікацію сфер державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій. Показано, що сфери державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій можна умовно поділити на сферу прямої державної допомоги (участі) у реабілітації населення та території та сферу державної підтримки регіону. Зокрема, сфера прямої державної допомоги охоплює вирішення завдань екологічного оздоровлення (у частині ліквідації наслідків екологічної катастрофи), соціального захисту населення (у частині забезпечення обов'язкових соціальних гарантій громадянам), та частково економічну реабілітацію (у частині створення матеріально-технічної бази охорони здоров'я). Сфера державної підтримки регіону полягає у створенні особливого режиму функціонування економічних та соціальних інститутів. Сформовано систему економічних інтересів контрагентів, що беруть участь у реабілітації забруднених територій. Підкреслено, що максимальна віддача та швидка окупність вкладених коштів стає і стимулом, і обов'язком підприємства, яке отримало державні гроші; при досягненні цього результату настає збіг інтересів держави та суб'єкта господарювання. Обґрунтовано застосування методології зворотного фінансування господарського розвитку забруднених територій. Показано, що накопичені таким чином і вже повернені бюджетні кошти дозволять надалі повністю скоротити надходження із центру та здійснювати інвестування реабілітаційних заходів із власних місцевих джерел. Автори вважають, що, у цілому нині загальний підхід може бути таким: на державний рівень виносяться зазвичай складні і масштабні завдання, виконання яких можливе лише з допомогою консолідації бюджетних ресурсів; на регіональний рівень виносяться найбільш локальні завдання, для реалізації яких досить використання власних джерел. Цей підхід потребує певного ранжування завдань та шляхів реабілітації з оптимальним опрацюванням ресурсних можливостей регіону, як у процесі планування та складання програми, так і особливо під час її реалізації.

The article improves the mechanisms of state influence on rehabilitation of population and polluted territories. In particular, the classification of spheres of state influence on the processes of rehabilitation of the population and polluted territories is carried out. It is shown that the spheres of state influence on the processes of rehabilitation of the population and polluted territories can be conditionally divided into the sphere of direct state assistance (participation) in the rehabilitation of the population and territory and the sphere of state support for the region. In particular, the field of direct state assistance covers solving the problems of environmental recovery (in terms of eliminating the consequences of an environmental catastrophe), social protection of the population (in terms of ensuring of mandatory social guarantees to citizens), and partly economic rehabilitation (in terms of creating a material and technical base of health care). The area of state support for the region is to create a special regime for the functioning of economic and social institutions. A system of economic interests of counterparties participating in the rehabilitation of polluted territories is formed. It is emphasized that the maximum return and fast return on invested funds becomes both an incentive and the responsibility of the enterprise that received public money; when this result is achieved, there is a coincidence between the interests of the state and the entity. The application of the methodology of reverse financing of economic development of polluted territories is substantiated. It is shown that the accumulated in this way and already returned budget funds will allow in the future to completely reduce revenues from the center and invest rehabilitation activities from their own local sources. The authors believe that the general approach can be as follows: usually complex and large-scale tasks are brought to the state level, the implementation of which is possible only by consolidating budget resources; the most local tasks are submitted to the regional level, for the implementation of which it is

enough to use your own sources. This approach requires a certain ranking of tasks and rehabilitation paths with optimal development of the resource capabilities of the region, both in the process of planning and drafting the program, and especially during its implementation.

Ключові слова: механізми державного впливу, реабілітація населення, забруднені території, державна підтримка регіону, економічні та соціальні інститути.

Key words: mechanisms of state influence, rehabilitation of the population, polluted territories, state support for the region, economic and social institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здійснення реабілітаційної політики держави вимагає вироблення дуже виваженого і, головне, гнучкого механізму реалізації з використанням різноманітних методів та форм регулювання.

З методологічної точки зору слід розрізняти сфери поширення державної політики на об'єкти реабілітації залежно від поставлених завдань та можливостей їх вирішення. Вищезазначене обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам реабілітації населення та забруднених територій після екологічних катастроф присвятили свої праці численні автори, зокрема, І. Бистрякова, В. Бурга, Ф. Вольвач, М. Дробноход, Ю. Ковалевська та ін.

Однак переважно наукові напрацювання присвячені окремим аспектам державного управління у зазначеній сфері. Враховуючи вищезазначене, поточних досліджень недостатньо для вирішення вказаної проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є вдосконалення механізмів державного впливу на реабілітацію населення та забруднених територій.

Для досягнення поставленої мети в роботі пропонується поставити та вирішити такі завдання:

— здійснити класифікацію сфер державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій;

— сформувати систему економічних інтересів контрагентів, що беруть участь у реабілітації забруднених територій, формується так;

— обґрунтувати застосування методології зворотного фінансування господарського розвитку забруднених територій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сфери державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій можна умовно поділити на:

— сферу прямої державної допомоги (участі) у реабілітації населення та території, що охоплює вирішення завдань екологічного оздоровлення (у частині ліквідації наслідків екологічної катастрофи), соціального захисту населення (у частині забезпечення обов'язкових соціальних гарантій громадянам), та частково економічну реабілітацію (у частині створення матеріально-технічної бази охорони здоров'я, потужностей для відновлення природного середовища); як правило, перелічені напрями та заходи зазвичай становлять невід'ємну частину державної програми реабілітації;

— сферу державної підтримки регіону, що полягає у створенні особливого режиму функціонування економічних та соціальних інститутів [1; 3].

У цілому нині загальний підхід може бути таким: на державний рівень виносяться зазвичай складні і масштабні завдання, виконання яких можливе лише з допомогою консолідації бюджетних ресурсів; на регіональний рівень виносяться найбільш локальні завдання, для реалізації яких досить використання власних джерел. Природно, цей підхід потребує певного ранжування завдань та шляхів реабілітації з оптимальним опрацюванням ресурсних можливостей регіону, як у процесі планування та складання програми, так і особливо під час її реалізації.

Зупинимось докладніше на розгляді власне реабілітаційної діяльності регіону, оскільки це важливо для розуміння пропозицій щодо встановлення особливого режиму господарювання на забруднених територіях.

Ця діяльність здійснюється за рахунок нецентралізованих джерел фінансових ресурсів, зокрема, сюди входять кошти регіонального та місцевого бюджетів, позабюджетних фондів, кошти підприємств, благодійних та міжнародних фондів. Проте, у кожний конкретний період реабілітації, який природним чином пов'язаний із процесом економічних перетворень, слід визначати оптимальне поєднання централізованих та децентралізованих джерел фінансування і реабілітаційної політики, тобто поступово змінювати пропорції між ними — знижувати абсолютну та відносну величину централізованих ресурсів за відповідного збільшення коштів, що вкладаються за рахунок регіональних та місцевих бюджетів, суб'єктів господарювання [2; 4].

У зв'язку з цим особливо актуалізується проблема пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів, які регіон зможе спрямувати на реабілітацію. Стає очевидним, що практика фінансування господарства постраждалих територій на безоплатних засадах суперечить усім принципам ринкової економіки. Лише у разі включення цього капіталу до комерційного обігу з'явиться можливість застосовувати принцип "заробляння" коштів на потреби реабілітації забруднених територій.

Однак, доцільно рекомендувати й інший підхід — виділення централізованих коштів на засадах відшкодування витрат держави, які йдуть на цілі реабілітації; терміни, форми та умови повернення бюджетних коштів встановлюються в кожній конкретній угоді. Спеціально зазначимо, що йдеться лише про фінансовий потік, який спрямовується на економічне відродження регіону.

У ході реалізації запропонованої фінансової моделі система економічних інтересів контрагентів, що беруть участь у реабілітації забруднених територій, формується так:

— держава, виділяючи кошти з держбюджету, зацікавлена у їхньому продуктивному використанні та одержанні доходу та на цій основі — у скороченні бюджетного фінансування господарства територій; єдина умова ви-

ділення держбюджетних коштів — їх цільове використання;

— постраждалі регіони зацікавлені у раціональному розподілі коштів бюджетних коштів та їх застосуванні з максимальною віддачею у межах територіально-виробничого комплексу;

— інтереси суб'єктів господарювання зосереджені на отриманні додаткових інвестиційних ресурсів і, відповідно, — можливості досягнення додаткового прибутку та його капіталізації [1—3].

Максимальна віддача та швидка окупність вкладених коштів стає і стимулом, і обов'язком підприємства, яке отримало державні гроші; при досягненні цього результату настає збіг інтересів держави та суб'єкта господарювання. Для підприємства умовами, що сприяють якнайшвидшому обігу капіталу, і, відповідно, отриманню прибутку, стають зниження витрат власного виробництва, а також скорочення часу виробництва та реалізації продукції, що випускається (вийдуть поїдуть).

Загалом застосування методології зворотного фінансування господарського розвитку забруднених територій може бути описано наступним чином. З державного бюджету виділяються централізовані кошти на реалізацію конкретних проектів розвитку постраждалих регіонів на засадах повернення. Залежно від умов договору кошти надаються на 2, 3 або 5 років у вигляді безвідсоткової позички чи безвідсоткового кредиту під зобов'язання цільового використання коштів. Одержувачем кредиту може стати спеціально створений Фонд реабілітації або конкретна юридична особа, яку наділяють правами Державного замовника. Фонд реабілітації спільно з органами місцевого самоврядування може організувати конкурс між претендентами на отримання цих коштів; переможець конкурсу бере на себе зобов'язання виконувати всі позиції замовлення (за відповідними параметрами). При цьому в підприємницьку самостійність суб'єкта господарювання не допускається жодного втручання, головним в оцінці його діяльності залишаються терміни та кінцеві результати, прийняті на себе за умовами контракту зобов'язання. Після завершення робіт в залежності від умов надання позики або кредиту здійснюється повернення (відразу або частинами) [2; 4].

Відмінною особливістю умов повернення бюджетних коштів є їхнє відшкодування не безпосередньо до держбюджету, а на бюджетний рахунок в області чи до регіонального Фонду реабілітації. Це дозволяє акумулювати кошти, що надійшли раніше з бюджету, безпосередньо на постраждалих територіях і формувати додаткові джерела для розвитку регіону. Накопичені таким чином і вже повернені бюджетні кошти дозволять надалі повністю скоротити надходження із центру та здійснювати інвестування реабілітаційних заходів із власних місцевих джерел. При цьому для державного бюджету такого роду повернення кредиту означатиме поступове зниження витрат на соціально-економічний розвиток територій при одночасному збільшенні податкових надходжень за рахунок ефективного функціонування суб'єктів господарювання [1; 2].

В результаті згодом витрати державного бюджету будуть зведені до необхідного мінімуму із забезпечення соціальних гарантій населенню та нормалізації екологічної обстановки на забруднених територіях. Включення до господарського обігу централізованих ресурсів та отримання за рахунок цього джерела додаткового прибутку суб'єктами господарювання сприятиме не лише реальним зрушенням в економіці регіонів, а й дозволить у майбутньому частину коштів додатково спрямовувати на

соціальні виплати постраждалому населенню та охорону навколишнього середовища.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМКУ

У цілому, як результат проведеного дослідження, у роботі було отримано такі висновки.

1. Здійснено класифікацію сфер державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій. Показано, що сфери державного впливу на процеси реабілітації населення та забруднених територій можна умовно поділити на сферу прямої державної допомоги (участі) у реабілітації населення та території та сферу державної підтримки регіону. Зокрема, сфера прямої державної допомоги охоплює вирішення завдань екологічного оздоровлення (у частині ліквідації наслідків екологічної катастрофи), соціального захисту населення (у частині забезпечення обов'язкових соціальних гарантій громадянам), та частково економічну реабілітацію (у частині створення матеріально-технічної бази охорони здоров'я. Сфера державної підтримки регіону полягає у створенні особливого режиму функціонування економічних та соціальних інститутів.

2. Сформовано систему економічних інтересів контрагентів, що беруть участь у реабілітації забруднених територій. Підкреслено, що максимальна віддача та швидка окупність вкладених коштів стає і стимулом, і обов'язком підприємства, яке отримало державні гроші; при досягненні цього результату настає збіг інтересів держави та суб'єкта господарювання

3. Обґрунтовано застосування методології зворотного фінансування господарського розвитку забруднених територій. Показано, що накопичені таким чином і вже повернені бюджетні кошти дозволять надалі повністю скоротити надходження із центру та здійснювати інвестування реабілітаційних заходів із власних місцевих джерел.

Література:

1. Бойчук Ю.Д., Шульга М.В. Основи екології та екологічного права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2004. 351 с.
2. Дробноход М., Вольвач Ф. Екологічний імператив та його виміри. Освіта і управління. 2004. Т. 7. № 2. С. 47—59.
3. Ковалевська Ю.С., Бурєга В.В. Забезпечення екологічної безпеки в Україні: потенціал науки державного управління. Менеджер. № 4 (46). 2008. С. 41—51.
4. Хвесик М.А., Бистрякова І.К. Інноваційні доміанти сталого розвитку України. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 188—199.

References:

1. Boichuk, Yu.D. & Shulga, M.V. (2014), *Osnovi yekologiyi ta yekologichnogo prava: navch. posib.* [Fundamentals of ecology and environmental law: tutorial], Universytets'ka knyha, Sumy, Ukraine.
 2. Drobnokhod, M. & Volvach, F. (2004), "Ecological imperative and its dimensions", *Osvita i upravlinnya*, vol. 7-2, pp. 47—59.
 3. Kovalevska, Yu.S. & Burega, V.V. (2008), "Ensuring of environmental safety in Ukraine: the potential of public administration science", *Manager*, vol. 4 (46), pp. 41—51.
 4. Khvesik, M.A. & Bistryakova, I.K. (2011), "Innovative dominants of sustainable development of Ukraine", *Problemi innovatsiino-investitsiinogo rozvitku*, vol. 2, pp. 188—199.
- Стаття надійшла до редакції 22.06.2023 р.*

М. С. Крилов,
аспірант, Державний заклад вищої освіти "Університет менеджменту освіти"
Національної академії педагогічних наук України, Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8078-2959>

DOI: 10.32702/2306-6814.2023.14.180

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ВОДОВІДВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

М. Krylov,
Postgraduate student, State Institution of Higher Education "University of Education Management"
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

FEATURES OF PUBLIC REGULATION OF WASTE WATER IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті досліджується питання особливостей публічного регулювання сфери водовідведення в контексті досягнення цілей сталого розвитку. Проаналізовано термін "регулювання" та його значення залежно від сфери застосування. Публічне регулювання у сфері водовідведення визначається як цілеспрямований вплив органів публічної влади та суб'єктів громадянського суспільства на відносини у сфері водовідведення для забезпечення справедливого і рівного доступу до послуг водовідведення, захисту екологічної системи, вироблення послуг водовідведення належної якості, в достатньому обсязі за економічно обґрунтованими цінами, за допомогою правових, організаційних, фінансових, інформаційних та інших важелів. У контексті публічного регулювання сфери водовідведення сталість розглядається як властивість сфери водовідведення, спрямована на запобігання виснаженню природних чи фізичних ресурсів, для того щоб вони залишалися доступними у довгостроковій перспективі. За визначенням автора, сталий розвиток сфери водовідведення передбачає встановлення намірів та цілей розвитку сфери водовідведення, а регулювання – координації цього розвитку, спосіб, яким будується сталий розвиток. Зазначено, що комплексне та стійке публічне регулювання сфери водовідведення прямо чи опосередковано сприятиме досягненню всіх цілей сталого розвитку. Автор досліджує системні та функціональні особливості публічного регулювання сфери водовідведення в Україні. До системних особливостей автор відносить: публічно-правовий характер публічного регулювання; основним завданням є забезпечення досягнення поставлених цілей на всіх рівнях та різновидах публічного регулювання, а змістом є дії щодо їх досягнення; охоплює державне управління/регулювання, місцеве самоврядування та громадське управління. До функціональних особливостей віднесено: постійне "узгодження" публічного регулювання з правами людей на санітарію; сфера водовідведення може регулюватися і як окрема сфера, і у складі інших сфер правових відносин; архітектура публічного регулювання сфери водовідведення є поєднанням законів, НКРЕКП (економічний регулятор), органів місце-

вого самоврядування, міністерств і відомств; обмеженість конкуренції сфері централізованого водовідведення; метою публічного регулювання сфери водовідведення є дотримання балансу інтересів підприємств і споживачів послуг; слабкий громадський контроль.

The article examines the issue of the features of public regulation of the sphere of wastewater in the context of achieving sustainable development goals. The term "regulation" and its meaning depending on the scope of application are analyzed. Public regulation in the field of wastewater is defined as the targeted influence of public authorities and civil society actors on relations in the field of wastewater in order to ensure fair and equal access to wastewater services, protect the ecological system, develop adequate quality wastewater services, in sufficient volume at economically justified prices, through legal, organizational, financial, informational and other levers. In the context of public regulation of the sanitation sector, permanence is seen as a property of the sanitation sector, aimed at preventing the depletion of natural or physical resources so that they remain available in the long term. According to the author's definition, the sustainable development of the wastewater sector involves the establishment of intentions and goals for the development of the wastewater sector, and regulation — the coordination of this development, the way in which sustainable development is built. It was noted that a comprehensive and sustainable public regulation of the wastewater sector will directly or indirectly contribute to the achievement of all sustainable development goals. The author explores systemic and functional features of public regulation of wastewater in Ukraine. The author refers to the system features: the public law nature of public regulation; the main task is to ensure the achievement of the set goals at all levels and varieties of public regulation, and the content is the actions to achieve them; covers public administration/regulation, local government and public administration. Functional features include: constant "harmonization" of public regulation with people's rights to sanitation; the sphere of wastewater disposal can be regulated both as a separate sphere and as part of other spheres of legal relations; the architecture of public regulation of the wastewater sector is a combination of laws, NEURC (regulator), local governments, ministries and departments; limited competition in the field of centralized wastewater; the purpose of public regulation of the wastewater sector is to maintain a balance of interests of enterprises and services; weak public control.

Ключові слова: водовідведення, публічне регулювання, особливості публічного регулювання, сталий розвиток.

Key words: wastewater, public regulation, features of public regulation, sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

30 вересня 2019 року Президент України видав Указ "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року", в якому підтримав забезпечення досягнення глобальних цілей сталого розвитку та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України. Шостою ціллю сталого розвитку визначено досягнення рівня чистої води та належних санітарних умов. Забезпечення загального доступу до безпечної чистої питної води та належних санітарних умов для всіх вимагає від країни не тільки інвестування в інфраструктуру водопостачання та водовідведення та впровадження нових технологій, а також нових

якісних управлінських підходів, особливо в сучасний період.

До початку повномасштабної війни в лютому 2022 року Україна потрохи стабільно просувалась у досягненні Цілей сталого розвитку (ЦСР). А тепер, коли починаються обговорення питання відновлення країни та економіки, ЦСР використовуються як орієнтир задля забезпечення як найефективнішої відбудови України [23]. У цьому контексті виявлення особливостей публічного регулювання у сфері водовідведення у досягненні ЦСР є актуальним, зокрема у зв'язку з необхідністю надання якісних послуг у цій сфері та водночас мінімізацію негативного впливу на довкілля.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз впровадження ЦСР та інформаційні публікації здійснюється ПРООН [18], на державному рівні питання імплементації ЦСР постійно моніторяться Міністерством розвитку економіки, торгівлі та сільськогосподарства України [24]. Наукові дослідження з цієї теми проводяться Національним інститутом стратегічних досліджень [20], вітчизняними науковцями, такими як Ландик В.І., Семенець С.В., Яхєєва Т.М., Шевчук В.Я. [14; 25], Крилова І.І. (у сфері водопостачання та водовідведення) [13] та зацікавленими громадськими організаціями [16; 21].

Дослідженню публічного управління в Україні присвячені роботи Ковбасюка Ю., Бакуменка В. [10], Дегтярьової І.О. [6; 7], Гонюкової Л. [5], Тарана Є. [22], Козака В. [11], Чернова С., Воронкової В., Банаха В., Сосніна О. [19] та інших.

Водночас питання публічного регулювання в умовах відновлення України та досягненні ЦСР у сфері водовідведення є недослідженими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення особливостей публічного регулювання у сфері водовідведення в контексті сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сферу водовідведення, як окрему сферу правового регулювання було виокремлено не так давно, тільки в січні 2023 року. Зокрема, в Законі України "Про водовідведення та очищення стічних вод", направленою на врегулювання питання створення необхідних умов для реалізації прав громадян на отримання якісного централізованого та нецентралізованого водовідведення при одночасному зменшенні негативного впливу стічних вод на навколишнє природне середовище, водовідведення "закладалося" як один з ключових елементів інфраструктури населених пунктів, стан якого впливає на якість життя населення та розвиток промисловості регіонів, а функціонування системи водовідведення зачіпає інтереси кожного мешканця і кожного суб'єкта господарювання в Україні [17].

Саме питання доступності та якості послуг з водовідведення і захисту навколишнього природного середовища стали однією із причин зміни державної політики у сфері водовідведення у 2011 році і переходу до "певної" моделі публічного регулювання із передачею владних можливостей до публічних органів. В результаті чого було утворено національну комісію державного регулювання у сфері комунальних послуг (НКРЕКП, незалежний регулятор), яка виконує частину регуляторних функцій разом з органами місцевого самоврядування та міністерствами. Передбачалось, що система державного регулювання та незалежний регулятор мають відповідати принципам цілісності та координації, ефективності, адекватності, незалежності, відповідальності, прозорості та врахування громадської думки, передбачуваності [4, с. 13].

Сучасна державна політика у сфері водовідведення будується на принципах: 1) державного управління і регулювання відносин у сфері водовідведення; 2) формування економічно обґрунтованих тарифів на послуги з централізованого водовідведення; 3) запобіжного характеру заходів щодо охорони поверхневих вод, підземних вод та джерел, внутрішніх морських вод та територіального моря; 4) здійснення експертизи проектів господарської, інвестиційної та іншої діяльності у сфері водовідведення; 5) додержання єдиних правил і норм усіма суб'єктами відносин у сфері водовідведення; 6) ліцензування господарської діяльності з централізованого водовідведення; 7) забезпечення вільного доступу до інформації про стан стічних вод та осадів стічних вод, стан системи водовідведення, формування тарифів на послуги з централізованого водовідведення, дотримання нормативів якості очищених стічних вод та осадів стічних вод, гранично допустимого скидання забруднюючих речовин, а також санітарних та інших вимог на відповідній території; 8) державної підтримки, регулювання та нагляду (контролю) у сфері водовідведення; 9) здійснення заходів організаційного, науково-технічного, санітарно-епідеміологічного, природоохоронного, економічного, правового характеру з метою розвитку систем водовідведення, поліпшення якості очищення стічної води та утилізації осадів стічних вод [17].

Термін "регулювання" має декілька значень, які збігаються в предметі регулювання (держава), об'єкті регулювання (поведінка неурядових суб'єктів), інструментах регулювання (правила поведінки, порядки) чи сфері їх застосування. Зокрема, у галузі знань про публічну політику під регулюванням розуміється встановлення правил поведінки, які супроводжуються механізмом контролю та забезпечення їх дотримання [1; 10, с. 614]. У політичній економії регулювання стосується спроби держави керувати економікою від встановлення економічного контролю над поведінкою приватного бізнесу (у вузькому сенсі) до застосування різних державних інструментів, наприклад, оподаткування (у більш широкому сенсі) [1; 7; 8]. Обидва значення мають спільний акцент на спробі держави втрутитися у приватну діяльність. У контексті економічної глобалізації дослідження в галузі регулювання відійшли від зосередження уваги на незалежних регуляторах та державному контролі над економікою. Деякі взаємодії учасників ринку, стандарти продукції чи процеси регулюються міжнародними угодами або домовленостями про саморегулювання між приватними суб'єктами (регулювання без прямої державної влади) [1].

Під державним регулюванням в умовах ринкової економіки розуміється вплив держави на економічну систему, спрямований на досягнення цілей її економічної політики в умовах ринкової економіки [10]. В державній політиці регулювання було визначено особливим типом державної політики, що відрізняється від інших ступенем застосування державного примусу та відокремленістю від політики розподілу та перерозподілу [1].

Публічне регулювання виникло внаслідок еволюції соціально-економічної системи, яка сприяла поступовій

трансформації системи державного регулювання в сучасні моделі регулювання суспільства. Відповідно, публічне регулювання — це вплив публічних органів (органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій тощо) на систему суспільно-економічних відносин з метою її коригування для досягнення відповідного рівня.

В нашому дослідженні під публічним регулюванням у сфері водовідведення ми розуміємо цілеспрямований вплив органів публічної влади та суб'єктів громадянського суспільства на відносини у сфері водовідведення для забезпечення справедливого і рівного доступу до послуг водовідведення, захисту екологічної системи, вироблення послуг водовідведення належної якості, в достатньому обсязі за економічно обґрунтованими цінами, за допомогою правових, організаційних, фінансових, інформаційних та інших важелів [12].

У контексті публічного регулювання сталість спрямована на запобігання виснаженню природних чи фізичних ресурсів, для того щоб вони залишалися доступними у довгостроковій перспективі (три складові сталості: економіка, суспільство і екологія). Сталий розвиток — це розвиток із дотриманням балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі [2; 3].

Відповідно, принцип сталості у водовідведенні полягає в тому, що стічні води розглядаються не як відходи, а як ресурс, що водовідведення і санітарія мають бути соціально прийнятними і економічно життєздатними. Таким чином, у світі сьогодні змінюється парадигма щодо водовідведення та очищення стічних вод відповідно до принципу сталості (перехід від каналізаційних очисних споруд, призначених для видалення забруднюючих речовин із стічних вод, до об'єктів відновлення водних ресурсів, інтегрованих систем для отримання енергії та іншого ресурсу). При цьому, підхід до сталого розвитку водовідведення у кожного підприємства, населеного пункту, регіону, країни може бути різним, оскільки у кожного з них є унікальні проблеми у сфері водовідведення, які мають бути вирішені.

Отже, сталий розвиток сфери водовідведення передбачає встановлення намірів та цілей розвитку сфери водовідведення, а регулювання — координації цього розвитку, спосіб, яким будується сталий розвиток. При цьому, участь громадськості у прийнятті рішень щодо розвитку сфери водовідведення є важливим інструментом досягнення можливих рішень, що сприяють сталому розвитку сфери водовідведення. Завдання моделі розвитку сфери водовідведення, спрямованої на гармонізацію економіки із соціальними та екологічними викликами, потребує активної участі громадян у вирішенні суспільних проблем.

Особливості публічного регулювання сфери водовідведення можна розділити на системні та функціональні. До системних особливостей, як правило, відносять такі:

1) публічне регулювання сфери водовідведення становить собою систему інструментів і заходів з виз-

начення публічних органів влади, наділення їх відповідними повноваженнями, прийняття та виконання правових актів для задоволення потреб держави і суспільства;

2) основним завданням публічного регулювання є забезпечення досягнення поставлених цілей на всіх рівнях та різновидах публічного регулювання, а змістом є дії щодо їх досягнення;

3) публічне регулювання охоплює державне управління/регулювання, місцеве самоврядування та громадське управління (управління громадськими об'єднаннями різних типів) [15].

До функціональних особливостей публічного регулювання сфери водовідведення можна віднести наступні:

1) публічне регулювання сфери водовідведення завжди має "узгоджуватися" з правами людей до доступу до санітарії, оскільки законне право на санітарію не може бути реалізованим без інфраструктури для її використання;

2) публічне регулювання охоплює декілька видів господарської діяльності (зокрема, діяльність із збирання, транспортування, очищення та скидання стічних вод за допомогою систем водовідведення або інших споруд відведення та/або очищення) та відносин (зокрема, відносин у сфері поводження з відходами, житлово-комунальних послуг, питної води та питного водопостачання, охорони навколишнього природного середовища, охорони здоров'я). Отже сфера водовідведення може регулюватися і як окрема сфера, і у складі інших сфер правових відносин;

3) архітектура публічного регулювання сфери водовідведення є поєднанням законів, НКРЕКП (економічний регулятор), органів місцевого самоврядування, міністерств і відомств. Зокрема, НКРЕКП регулює діяльність 3% суб'єктів господарювання у сфері централізованого водопостачання та водовідведення України, на діяльність яких припадає 74% від державного ринку послуг у цій сфері. Діяльність інших 97% підприємств регулюють органи місцевого самоврядування, що становить 26% від ринку послуг [9].

Інший приклад, згідно із частиною першою статті 12 Закону України "Про водовідведення та очищення стічних вод" до повноважень органів місцевого самоврядування у сфері водовідведення належать, зокрема: затвердження місцевих правил приймання стічних вод до систем централізованого водовідведення населеного пункту; затвердження місцевих правил приймання поверхневих стічних вод до системи водовідведення поверхневих стічних вод населеного пункту; затвердження місцевих правил збирання, транспортування та очищення стічних вод у населеному пункті від об'єктів, які не приєднані до систем централізованого водовідведення. Законом також передбачено затвердження правил з тим самим предметом правового регулювання (принаймні, в частині) також центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері житлово-комунального господарства [17].

Управління підприємствами водовідведення здійснюється органами місцевого самоврядування, оскільки основна частина підприємств належить до комунальної власності. Також, за органами місцевого самоврядування зберігається контроль (нагляд) за обслуговуванням споживачів послуг з водовідведення.

Встановлення тарифів на послуги водовідведення здійснюється органами місцевого самоврядування та НКРЕКП (в межах повноважень);

4) у сфері централізованого водовідведення в Україні неможлива конкуренція, що зумовлено особливостями технологічного процесу централізованого водовідведення. Державне регулювання цієї сфери здійснюється шляхом безпосереднього втручання у ринок на місцевому та центральному рівнях (НКРЕКП і органами місцевого самоврядування). Послуги з централізованого водовідведення є послугами загального економічного інтересу, які, в першу чергу, спрямовані на забезпечення добробуту населення, а не на отримання прибутку;

Децентралізоване водовідведення може здійснюватися на конкурентних засадах, і регулюється через місцеві правила приймання стічних вод та нормативи необхідного рівня очищення стічних вод;

5) метою публічного регулювання сфери водовідведення є забезпечення доступу до якісних послуг по ціні, яка дозволить підприємствам водовідведення працювати ефективно та стабільно з урахуванням розумного компромісу між рівнем обслуговування та тарифу;

б) інститут громадського контролю у сфері водовідведення є неефективним і нерезультативним. Це пояснюється такими причинами: відсутністю структури з організації громадського контролю (зокрема, роботу громадських інспекторів організовують Держекоінспекція України та її територіальні органи (яку 14 серпня 2019 р. ліквідували рішенням уряду з метою подальшого створення Державної природоохоронної служби); відсутністю громадських організацій, здатних захищати інтереси суспільства і на фаховому рівні представляти суспільні інтереси при взаємодії з органами державної влади (окреме питання — це "приватні" або "монополні" громадські організації, які нібито діють від імені громадськості); ігнорування громадської думки, інтересу органами влади; суспільство не має доступу до всієї необхідної інформації у сфері водовідведення, щоб впливати на формування та реалізацію державної політики та управлінських рішень у цій сфері.

ВИСНОВКИ

Визначено системні та функціональні особливості публічного регулювання сфери водовідведення в Україні. До системних особливостей належать: публічно-правовий характер публічного регулювання; основним завданням є забезпечення досягнення поставлених цілей на всіх рівнях та різновидах публічного регулювання, а змістом є дії щодо їх досягнення; охоплює державне управління/регулювання, місцеве самоврядування та громадське управління. До функціональних особливостей віднесено: постійне "узгодження" пуб-

лічного регулювання з правами людей на санітарію; сфера водовідведення може регулюватися і як окрема сфера, і у складі інших сфер правових відносин; архітектура публічного регулювання сфери водовідведення є поєднанням законів, НКРЕКП (регулятор), органів місцевого самоврядування, міністерств і відомств; обмеженість конкуренції сфері централізованого водовідведення; метою публічного регулювання сфери водовідведення є дотримання балансу інтересів підприємств і споживачів послуг; слабкий громадський контроль.

Комплексне та стійке публічне регулювання сфери водовідведення прямо чи опосередковано сприятиме досягненню всіх ЦСР, матиме вирішальне значення для покращення здоров'я людей, продовольчої безпеки, економічного розвитку, створення робочих місць та скорочення бідності. Принцип сталості у водовідведенні полягає в тому, що стічні води розглядаються як ресурс, а водовідведення і санітарія мають бути соціально прийнятними і економічно життєздатними. Водовідведення і очищення стічних вод в даний час зазнає зміни парадигми відповідно до концепції сталого розвитку та економіки замкнутого циклу. При ефективних підходах до публічного регулювання забезпечується доступ до якісних, безпечних та надійних послуг з водовідведення, а стічні води можуть перетворитися на джерело чистої води, поживних речовин та енергії.

Література:

1. Cornelia Woll. Regulation. Encyclopaedia Britannica 2023. URL: <https://www.britannica.com/topic/regulation> (дата звернення: 14.05.2023).

2. Mollencamp D.T. What is Sustainability? How Sustainable Work, Benefits, and Example. 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/s/sustainability.asp#:~:text=In%20the%20broadest%20sense%2C%20sustainability,available%20for%20the%20long%20term> (дата звернення: 01.05.2023).

3. Sustainability — What Is It? Definition, Principles and Examples. 2021. URL: <https://youmatter.world/en/definition/definitions-sustainability-definition-examples-principles/#:~:text=The%20principles%20of%20sustainability%20are,as%20profit%2C%20people%20and%20planet> (дата звернення: 01.05.2023).

4. Білянський О.М., Асадчев О.І. Концепція державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання у сфері житлово-комунального господарства. Тези доповіді Міжнародного конгресу "Інституційні та технічні аспекти реформування житлово-комунального господарства — 2005". К., 2005. 100 с.

5. Гонюкова Л. В. Основні напрями співпраці влади та громади і необхідні для цього умови // Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_3_5 (дата звернення: 12.05.2023).

6. Дегтярьова І.О. Інновації в державному і муніципальному управлінні як необхідна умова соціально-економічних досягнень в сучасній Україні // Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління, 2014. № 1. С. 5—11. URL: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/-PublicAdministration/vol1/5-11.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).

7. Дегтярєва І.О., Крилов М.С. Типологія інструментів публічного регулювання на основі системного підходу // Вісник післядипломної освіти. Вип. 23 (52). 2023. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/23_52_2023/social/Bulletin_23_52_Social_and_behavioral_sciences_Dehtiarova_%D0%9Arylov.pdf дата звернення: 01.06.2023).

8. Державне регулювання економіки: Підруч. для вищ. навч. закл. / І. Р. Михасюк, А. Ф. Мельник, М. І. Крупка, З. М. Залога; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. 2-ге вид., випр. і доп. К.: Атіка: Ельга-Н. 2000. С.592.

9. Звіт про результати діяльності Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, у 2019 році. База даних: НКРЕКП. URL: <http://www.nerc.gov.ua/?id=39678> (дата звернення:01.05.2023).

10. Ковбасюк Ю., Бакуменко В. Державне регулювання в умовах ринкової економіки. Енциклопедія державного управління: у 8 т. Т. 1: Теорія державного управління / Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. Київ: НАДУ, 2011. С. 153—154.

11. Козак В. І. Публічне управління в системі координат української державності / В. І. Козак // Ефективність державного управління. 2015. Вип. 44(1). 64-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29_9 (дата звернення: 15.05.2023).

12. Крилов М.С. Поняття та базові принципи публічного регулювання сфери водовідведення в Україні // Вісник післядипломної освіти. Вип. 21(50) 2022. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/21_50_2022/social/Bulletin_21_50_Social_and_behavioral_sciences_Krylov.pdf (дата звернення:01.05.2023).

13. Крилова І.І. Забезпечення стійкості та безпеки систем водопостачання та водовідведення в рамках державного регулювання критичної інфраструктури. // Вчені записки Вернадського (Державне управління), 2019. Т. 30 (69). № 3. С. 100—109.

14. Ландик В.І., Семенець С.В., Яхєєва Т.М. Концепція переходу України до сталого розвитку. К.: Інститут сталого розвитку, 2004. 64 с.

15. Особливості публічного управління та адміністрування: Навчальний посібник / Бакуменко В. Д., Бондар І.С., Горник В. Г., Шпачук В. В. — К.: КНУКІМ, 2016. — 167 с.

16. Переосмислення водної безпеки для України: за результатами Національного політичного діалогу заінтересованих сторін / Т. І. Адаменко, А. О. Демиденко, М. І. Ромашенко та ін. — Київ: ГВП-Україна та ВЕГО "МАМА-86", 2016.

17. Про водовідведення та очищення стічних вод: Закон України від 12.01.2023 № 2887-IX. База даних: Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-IX#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

18. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.ua-undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-6-clean-water-and-sanitation.html> (дата звернення: 14.05.2023).

19. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зару-

біжний досвід: монографія / За заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене. Запоріджжя: РВВ ЗДІА, 2016. 608 с. URL: <https://old-zdia.znu.edu.ua/index.php?page=4007&lang=ua> (дата звернення: 21.05.2023).

20. Резнікова О.О. Щодо удосконалення координації та моніторингу імплементації цілей сталого розвитку України. Аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень. Серія "Національна безпека", № 5, 2019. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-udoskonalennya-koordinacii-ta-monitoringu-implementacii> (дата звернення: 11.05.2023).

21. Ситуація щодо забезпечення рівного права на воду та санітарії в Україні: результати пілотного проекту з самооцінки / А. Цветкова, С. Вихрист, Т. Рахімова та ін. Київ: ТОВ "PIA "Бліц", 2013. С. 21.

22. Таран Є. Розвиток системи публічного управління в Україні в умовах формування інформаційного суспільства // Право та державне управління. 2020. № 1 том 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_2/7.pdf (дата звернення: 06.05.2023).

23. Цілі сталого розвитку — невід'ємна частина Плану відновлення України. 2022. Офіційний сайт ПРООН в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/tsili-staloho-rozvytku-nevidyemna-chastyna-planu-vidnovlennya-ukrayiny> (дата звернення: 21.05.2023).

24. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (дата звернення: 20.05.2023).

25. Шевчук В.Я. Про концепцію переходу України до сталого розвитку. Проблеми сталого розвитку України. К.: "БМТ", 2001. С. 42—55.

References:

1. Encyclopaedia Britannica (2023), "Cornelia Woll. Regulation", available at: <https://www.britannica.com/topic/regulation> (Accessed 14.05.2023).

2. Mollencamp, D.T. (2023), "What is Sustainability? How Sustainabilities Work, Benefits, and Example", available at: <https://www.investopedia.com/terms/s/sustainability.asp#:~:text=In%20the%20broadest%20sense%2C%20sustainability,available%20for%20the%20long%20term> (Accessed 01.05.2023).

3. youmatter (2021), "Sustainability — What Is It? Definition, Principles and Examples", available at: <https://youmatter.world/en/definition/definitions-sustainability-definition-examples-principles/#:~:text=The%20principles%20of%20sustainability%20are,as%20profit%2C%20people%20and%20planet> (Accessed 01.05.2023).

4. Bilians'kyj, O.M. and Asadchev, O.I. (2005), "The concept of state regulation of business entities in the field of housing and communal services", Tezy dopovidi Mizhnarodnoho konhresu "Instytutsijni ta tekhnichni aspekty reformuvannia zhytlovo-komunal'noho hospodarstva — 2005" [Abstracts of the report of the International Congress "Institutional and technical aspects of reforming housing and communal services — 2005"], Kyiv, Ukraine.

5. Honiukova, L.V. (2015), "The main areas of cooperation between the government and the community and the necessary conditions for this process", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 3, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_3_5 (Accessed 12.05.2023).
6. Dehtiar'ova, I.O. (2014), "Innovations in state and municipal administration as a necessary condition for socio-economic achievements in modern Ukraine", *Visnyk Natsional'noho universytetu tsvyil'noho zakhystu Ukrainy. Serii: Derzhavne upravlinnia*, vol. 1, pp. 5-11, available at: <https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/-PublicAdministration/vol1/5-11.pdf> (Accessed 20.05.2023).
7. Dehtiar'ova, I.O. and Krylov, M.S. (2023), "Typology of public regulation instruments based on a systematic approach", *Visnyk pislidyplomnoi osvity*, vol. 23 (52), available at: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/23_52_2023/social/Bulletin_23_52_Social_and_behavioral_sciences_Dehtiarova_%D0%9Arylov.pdf Accessed 01.06.2023).
8. Mykhasiuk, I.R. Mel'nyk, A.F. Krupka, M.I. and Zaloha, Z.M. (2000), *Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]*, Atika: El'ha-N, Kyiv, Ukraine.
9. National Commission for State Regulation of Energy and Public Utilities (2020), "Report on the results of the activities of the National Commission, which carries out state regulation in the spheres of energy and communal services, in 2019", available at: <http://www.nerc.gov.ua/?id=39678> (Accessed 01.05.2023).
10. Kovbasiuk, Yu. and Bakumenko, V. (2011), "State regulation in the conditions of a market economy", *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. [Encyclopedia of public administration: in 8 volumes]*, vol. 1, *Teoriia derzhavnoho upravlinnia [Theory of public administration]*, NADU, Kyiv, Ukraine, pp. 153—154.
11. Kozak, V.I. (2015), "Public management in the coordinate system of the ukrainian statehood", *Efektivnist' derzhavnoho upravlinnia*, vol. 44 (1), pp. 64-70, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2015_44%281%29_9 (Accessed 15.05.2023).
12. Krylov, M.S. (2022), "Concepts and basic principles of public regulation of wastewater in Ukraine", *Visnyk pislidyplomnoi osvity*, vol. 21(50), available at: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/visnyk_PO/21_50_2022/social/Bulletin_21_50_Social_and_behavioral_sciences_Krylov.pdf (Accessed 01.05.2023).
13. Krylova, I.I. (2019), "Ensuring sustainability and security systems water supply and wastewater in the state regulation of critical infrastructure", *Vcheni zapysky Vernads'koho (Derzhavne upravlinnia)*, vol. 30 (69), no. 3, pp. 100—109.
14. Landyk, V.I. Semenets', S.V. and Yakheieva, T.M. (2004), *Kontseptsiiia perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku [The concept of Ukraine's transition to sustainable development]*, Instytut staloho rozvytku, Kyiv, Ukraine.
15. Bakumenko, V.D. Bondar, I.S. Hornyk, V.H. and Shpachuk, V.V. (2016), *Osoblyvosti publichnoho upravlinnia ta administruvannia [Peculiarities of public management and administration]*, KNUKiM, Kyiv, Ukraine.
16. Adamenko, T.I. Demydenko, A.O. and Romaschenko, M.I. (2016), *Pereosmyslennia vodnoi bezpeky dlia Ukrainy: za rezul'tatamy Natsional'noho politychnoho dialohu zainteresovanykh storin [Rethinking water security for Ukraine: based on the results of the National Political Dialogue of Interested Parties]*, HVP-Ukraina ta VEHO "MAMA-86", Kyiv, Ukraine.
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2023), *The Law of Ukraine "About drainage and wastewater treatment"*, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-IX#Text> (Accessed 01.05.2023).
18. UNDP (2023), "United Nations Development Program. Goals of sustainable development", available at: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals/goal-6-clean-water-and-sanitation.html> (Accessed 14.05.2023).
19. Chernov, S. Voronkova, V. Banakh, V. Sosnin, O. Zhukauskas, P. Vvajnkhardt, J. and Andriukajtene, R. (2016), *Publichne upravlinnia ta administruvannia v umovakh informatsijnoho suspil'stva: vitchyznianyj i zarubizhnyj dosvid [Public management and administration in the conditions of the information society: domestic and foreign experience]*, RVV ZDIA, Zaporidzhzhia, Ukraine, available at: <https://old-zdia.znu.edu.ua/index.php?page=4007&lang=ua> (Accessed 21.05.2023).
20. Reznikova, O.O. (2019), "Regarding the improvement of coordination and monitoring of the implementation of the goals of sustainable development of Ukraine", *Analitychna zapyska Natsional'noho instytutu stratehichnykh doslidzhen' . Serii "Natsional'na bezpeka"*, vol. 5, available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-udoskonalennya-koordinacii-ta-monitoringu-implementacii> (Accessed 11.05.2023).
21. Tsvietkova, A. Vykhryst, S. and Rakhimova, T. (2013), *Sytuatsiia schodo zabezpechennia rivnoho prava na vodu ta sanitarii v Ukraini: rezul'taty pilotnoho proektu z samoosinky [The situation regarding the provision of the equal right to water and sanitation in Ukraine: the results of the self-assessment pilot project]*, TOV "RIA "Blits", Kyiv, Ukraine.
22. Taran, Ye. (2020), "Development of the public governance system in Ukraine in the conditions of information society formation", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 1, no. 2, available at: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_2/7.pdf (Accessed 06.05.2023).
23. UNDP (2022), "Sustainable development goals are an integral part of the Recovery Plan of Ukraine", available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/tsili-staloho-rozvytku-nevidyemna-chastyna-planu-vidnovlennya-ukrayiny> (Accessed 21.05.2023).
24. UN (2023), "Goals of sustainable development: Ukraine. National report", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 20.05.2023).
25. Shevchuk, V.Ya. (2001), *Pro kontseptsiiu perekhodu Ukrainy do staloho rozvytku. Problemy staloho rozvytku Ukrainy [About the concept of Ukraine's transition to sustainable development. Problems of sustainable development of Ukraine]*, BMT, Kyiv, Ukraine, pp. 42—55.

Стаття надійшла до редакції 28.06.2023 р.